

GUNVOR ANDERSSON

SMÅ BARN PÅ BARNHEM

Diss. Rend.
1904

CWK Gleerup

GUNVOR ANDERSSON

SMÅ BARN PÅ BARNHEM

CWK GLEERUP

Liber

CWK Glerup är produktlinjenamnet
för vetenskapliga skrifter utgivna av
Liber Förlag, Malmö

© 1984 Gunvor Andersson

ISBN 91 - 40 - 05077 - 7

ISSN 0346-5926

acupress, Lund 1984

STUDIA PSYCHOLOGICA ET PAEDAGOGICA
SERIES ALTERA LXXIII

INNEHÅLL

Förord	7
1. INLEDNING	9
2. SYFTE OCH PROBLEMSTÄLLNING	10
3. LITTERATURGENOMGÅNG	12
Mor—barn-relationen	13
Barns reaktioner på separationer	20
Barn på barnhem	26
Familjearbete	32
Sammanfattning och kommentarer	34
4. ÅTGÄRDER ENLIGT BARNAVÅRDSLAGEN OCH PLACERING PÅ BARNHEM	36
Hela riket	37
Malmö kommun	41
Sammanfattning och kommentarer	44
5. UNDERSÖKNINGENS UPPLÄGGNING	45
Utvärderingsforskning	46
Översiktlig undersökningsplan	48
Tillvägagångssätt och val av informationskällor och datainsamlingstekniker	49
Urval och bortfall	58
Reliabilitet och validitet	60
Sammanfattning och kommentarer	61
6. BARNENS FAMILJEFÖRHÅLLANDEN OCH ERFARENHETER FÖRE PLACERINGEN PÅ BARNHEMMET	62
Mödrarnas bakgrund	64
Graviditeten	65
Sammanfattning och kommentarer	74
Förlossningen och nyföddhetsperioden	75
Sammanfattning och kommentarer	80
Från nyföddhetsperioden till den aktuella placeringen	81
Sammanfattning och kommentarer	92
7. ORSAKER TILL DEN AKTUELLA PLACERINGEN PÅ BARNHEMMET	95
Placeringens orsaker enligt socialbyrån	95
Placeringens orsaker enligt mödrarna	96
Förberedd eller oförberedd placering	101
Sammanfattning och kommentarer	102

8. BARNHEMMET, DESS ORGANISATION, MÅL OCH FUNKTION	103
Enebackens barnhem	103
Sammanfattning och kommentarer	113
9. BARNENS ANKNYTNINGS- OCH ANPASSNINGSPROCESS PÅ BARNHEMMET.	114
Barnens beteende de första tre veckorna	117
Sammanfattning och kommentarer	135
Barnens anknätningsbeteende gentemot föräldrarna	138
Sammanfattning och kommentarer	150
Barnens anknätningsbeteende gentemot personal	152
Sammanfattning och kommentarer	160
Barnens anpassningsrelaterade beteende	162
Sammanfattning och kommentarer	169
Barnens utvecklingsrelaterade beteende	171
Sammanfattning och kommentarer	174
Mödrarnas uppfattning om vad barnhemsvistelsen inneburit för deras barn	176
Sammanfattning och kommentarer	182
10. UPPFÖLJNING AV BARNEN I HEM OCH FOSTERHEM	184
Återgång till hemmet	186
Överflyttning till fosterhem	192
Sammanfattning och kommentarer	205
11. BARNHEMSVISTELSENS ORSAKER, SYFTEN OCH RESULTAT	207
Placeringsens orsaker och syften	208
Barnhemmets funktion och resultat av vistelsen	211
Familjens psykosociala situation under tiden för barnhems- vistelsen	215
Familjens psykosociala situation efter barnhemsvistelsen	219
Sammanfattning och kommentarer	222
12. DISKUSSION	224
13. SUMMARY	235
Litteraturreferenser	236
Bilaga 1	243

FÖRORD.

Ett varmt tack till alla dem som på olika sätt bidragit till att detta arbete kunnat genomföras.

Professor Gudmund Smith har varit min handledare, utan vars hjälp, råd och stöd det ej hade blivit någon avhandling. Fil. doktor Murti Mainis konstruktiva kritik vid granskningen av mina olika manuskript har varit ovärderlig.

Personalen på Enebackens barnhem, socialsekreterare på familjevårdssektionen och de fem socialbyråerna inom Malmö Socialförvaltning samt barnens fosterföräldrar har välvilligt gjort barnobservationer och besvarat alla mina frågor. Avdelningsföreståndaren Solweig Schmidt, byråföreståndaren Sune Jönsson och institutionsföreståndaren Leif Carlsson har välvilligt låtit detta ske och dessutom underlättat för mig att göra förberedelser och materialinsamling inom ramen för min psykologtjänst.

De senaste två åren har arbetet finansierats med statligt utbildningsbidrag och med stöd från Allmänna Barnhuset.

När arbetet tett sig motigt och svårt har vänners och kollegors synpunkter fört det framåt. Bland dem som hjälpt mig med skrivarbete vill jag främst tacka Britt Olofsson. Ett varmt tack också till Lennart, Anna-Lena och Malin för praktisk hjälp, positivt intresse och tålamod under den tid som avhandlingsarbetet utgjort en del av familjelivet.

Sist men inte minst vill jag tacka de barn och föräldrar, som avhandlingen handlar om. De tillhör en i många avseenden särskilt utsatt grupp, och det är min förhoppning att läsaren handskas med sin insyn i deras livssituation med respekt för de enskilda individernas integritet.

Gunvor Andersson.

1. INLEDNING.

Som psykolog på ett barnhem har jag ofta mötts av frågan: "Barnhem, finns det fortfarande?" Det fanns år 1981 127 barnhem i Sverige, som i samband med socialtjänstreformen 1982 blev "hem för vård eller boende"¹. Anledningen till den förvånande frågan är troligen, att det allt sedan 1940- och 50-talets alarmerande rapporter om skadliga verkningar av barnhemsvård (Spitz, A Freud, Bowlby m fl) har gjorts stora ansträngningar att minska antalet barnhem och att rikta uppmärksamheten på andra sätt att ta hand om barn som far illa. Slutet av 1960- och hela 1970-talet präglades av en förändrad syn på socialvården, förberedelser för en ny sociallagstiftning och avveckling av barnhemsvården till förmån för öppen vård och familjevård. I utvärderingen av Skåne-projektet, en försöksverksamhet inom socialvården i Skåne 1975-78, konstaterades det bl a: "Den kanske största svagheten i Skåne-projektet är, att försöksverksamheten knappast ens berört behandlingsinnehållet på institutionssidan. Därmed har man heller inte lyckats vända på den negativa synen på institutionsvården". (Månsson et al 1978, sid 376.)

Det är otvivelaktigt så, att det finns en negativ syn på barnhemsvård. På de barnhem, som ej kunnat avvecklas, har det emellertid vidtagits en rad åtgärder för att förbättra vården och minska dess negativa verkningar. Det är därför förvånande att det gjorts så få undersökningar om hur barn har det på våra svenska barnhem idag. Visar barnen fortfarande ett akut olycklighetssyndrom, tidig karaktärsstörning, antisociala problem och intellektuell retardation? Har vidtagna åtgärder haft avsedd verkan eller har det uppstått andra negativa verkningar?

Efter nedläggning av ett stort antal barnhem inom Malmö kommun återstår blott Enebackens barnhem. Det är ett efter svenska förhållanden stort barnhem med plats för 30 barn i åldern 0-12 år. Där har i enlighet med den nya sociallagstiftningens intentioner skett en utveckling från förvaring av barn i väntan på andra åtgärder till mer aktiva utrednings- och behandlingsinsatser, från en exklusiv inriktning på barn till en inkludering av barnens familjer och familjeinriktade insatser, från slutenhet till en större öppenhet för flexibla lösningar och det omgivande samhällets resurser. I avsikt att minska barnhemsvårdens negativa verkningar uppmuntras föräldrarnas besök och regelbundna deltagande i vården av barnen samt uppmuntras barnens två kontaktpersoner inom personalgruppen att med ökat ansvar och personligt engagemang fungera som föräldrakomplement eller "modersersättare".

Som psykolog på barnhemmet mötte jag främst barn, som hade sådana sym-

1. Försättningsvis används ändå beteckningen barnhem, dels därför att undersökningen handlar om barn som placerades 1980-81, och dels därför att barnhem är ett mer etablerat begrepp, som fortfarande används.

tom på att fara illa, att de föranledde psykologkonsultation. Det gällde sällan de små barnen, de som var under fyra år, även om det av tidigare undersökningar att döma fanns anledning att befara, att en barnhemsvistelse kunde få allvarligast konsekvenser för dem. En rapport om samtliga barn, som placerades på barnhemmet under det första kvartalet 1978 (Andersson, 1979) inspirerade till ett ökat intresse för just barn under fyra år. Det ledde dels till den aktuella undersökningen och dels till en försöksverksamhet med utvidgad föräldraverksamhet för ett begränsat antal småbarnsmödrar. Eftersom det visade sig, att försöksverksamheten i hög grad påverkade personalens attityder och hela barnhemmets verksamhet med små barn, särbehandlas i undersökningen ej de små barn, vars mödrar ingick i försöksverksamheten.

Som kommunens enda barnhem har Enebackens barnhem att ta emot barn med varierande bakgrund, av varierande orsak, med varierande syfte och med varierande möjlighet till samarbete med barnens föräldrar. Undersökningen omfattar därför alla dessa variationer men begränsas till de barn som placerades på barnhemmet i dygnsvård 1980 och 1981 och var födda 1976-80 respektive 1977-81. Det var 43 barn med 46 placeringar, och de utgjorde cirka en tredjedel av det totala antalet barn som placerades på barnhemmet under motsvarande tidsperiod. Av dessa gjordes sedan ett selektivt urval av de 29 barn som 31 gånger bodde på barnhemmet mer än tre veckor. De kom att utgöra den egentliga undersökningsgruppen. Det visade sig nämligen, att de som kom att stanna mer än tre veckor huvudsakligen omfattades av tvångsåtgärder medan kortare placeringar var mer frivilliga ur föräldrarnas synpunkt.

2. SYFTE OCH PROBLEMSTÄLLNING.

Syftet med undersökningen var att försöka besvara en del av de frågor, som jag själv ställt mig och hört andra ställa sig under de år, som jag arbetat på barnhemmet:

- Vilka små barn placeras idag på barnhem, eftersom man i första hand försöker finna andra utvägar? Hur är deras familjebakgrund, tidigare erfarenheter av separationer etc? Hur påverkar deras bakgrund och tidigare erfarenheter deras beteende på barnhemmet?
- Hur mår de små barnen på barnhemmet? Hur klarar de av sin institutionsvistelse?
- Hur påverkas de av föräldrarnas besök och uteblivna besök?
- Kan personal komplettera eller ersätta föräldrarna? Hur blir då förhållandet mellan personal-barn-föräldrar?
- Vad är normalt och vad är avvikande beteende för små barn på barnhem? Vad kan tyda på att de haft en god eller acceptabel mor-barn-relation och uppväxtmiljö i övrigt? Vad kan tyda på att de haft en dålig eller oacceptabel

mor–barn-relation och uppväxtmiljö i övrigt?

- Vilka barn återgår till hemmet och vilka barn överflyttas till fosterhem?
- Hur påverkas de av barnhemsvistelsen och hur går det för dem efteråt?

För att genomföra en undersökning med syfte att besvara dylika frågor, måste jag ta ställning till en del problem:

- Utgångspunkten var en definierad barnhemsverksamhet med små barn och deras familjer. Den hade olika intagningskriterier för olika barn, olika funktion för olika barn och deras familjer och en långt ifrån standardiserad omsorg och behandling. Det gjordes inget urval för forskningsändamål. Det var en form av utvärderingsforskning.
- Det fanns inga definierade kriterier på vad som var goda och dåliga effekter av barnhemmets omsorg om barnen eller vad som var lyckade eller misslyckade resultat. Det var mera meningsfullt att göra en process-inriktad än en resultat-inriktad undersökning av barnen.
- Jag hade själv under ett antal år varit en del av denna barnhemsverksamhet och var en forskare som kom inifrån undersökningsfältet. Det var viktigt att vara medveten om min egen roll men också att fokusera utvärderingsforskningen på barnen och deras familjer mera än på personalens arbetssätt och på barnhemmet som ett system, där jag hade varit och fortfarande delvis var medagerande.
- Undersökningsgruppen bestod av en grupp barn, som kan betraktas som en undantagsgrupp. De var inte bara en "högriskgrupp", utan de hade också blivit föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen med övervägande tvång och de hade placerats på barnhem. De kom från särskilt psykosocialt utsatta, resursfattiga eller utslagna familjer eller multiproblemfamiljer. Det fanns ingen jämförbar kontrollgrupp. Undersökningsgruppen måste utgöra sin egen kontrollgrupp i process-inriktad utvärderingsforskning. Först i efterhand var det möjligt att finna kriterier för uppdelning i undergrupper.
- Det var mest fruktbart att göra en kartläggande och beskrivande undersökning, eftersom det inte fanns några jämförbara undersökningar, vars resultat kunde användas som utgångspunkt för specifika antaganden.

Undersökningen begränsades till barn i åldern 0–4 år, därför att barn i denna ålder visat sig vara mest sårbara för separation från föräldrarna och placering på institution. Det lades särskild tonvikt vid barnens objektrelationer och anknytning till föräldrar och personal på barnhemmet, därför att det är störningar i deras objektrelationsutveckling eller i deras anknytning till föräldrar och andra betydelsefulla vuxna, som visat sig vara den mest negativa faktorn i institutionsvistelsen. Andra anpassnings- och utvecklingsaspekter har därför berörts mindre. Undersökningen omfattar:

- Barnens familjeförhållanden och erfarenheter före den aktuella placeringen på barnhemmet.
- Orsaker till den aktuella placeringen på barnhemmet.
- Barnhemmet, dess organisation, mål och funktioner.

- Barnens anknytnings- och anpassningsprocess på barnhemmet.
- Uppföljning av barnen i hem och fosterhem.¹
- Barnhemsvistelsens orsaker, syften och resultat.

3. LITTERATURGENOMGÅNG.

Litteraturgenomgången handlar om små barn i åldern 0–4 år. Det är i barns normala utveckling ej möjligt att hålla isär motorisk, kognitiv, känslomässig och social utveckling, eftersom olika utvecklingsaspekter är så nära förknippade med varandra och är en förutsättning för varandra. Ändå har här vissa utvecklingsaspekter skilts ut och betonats mer än andra. Det gäller framför allt barns utveckling av objektrelationer och anknytning till de första viktiga gestalterna i sitt liv, främst modern.² Med olika teoretiska utgångspunkter kan man ha olika uppfattning om mor–barn–relationens ursprung, utveckling och funktion. I litteraturgenomgången har det lagts särskild tonvikt vid psykoanalytiska teorier. Det är tiden före tre- eller fyraårsåldern, som är mest sårbar för separation från föräldrarna och placering på barnhem, därför att barnen då ännu ej uppnått objekt-konstans. De kan ännu ej behålla relationen eller anknytningen till modern inom sig en längre tid, utan den är beroende av hennes omedelbara närvaro.

Av undersökningar om barn på barnhem i åldern 0–4 år framgår det, att det är moderns frånvaro och frånvaron av tillfredsställande modersersättare, som främst står för negativa effekter av en institutionsvistelse. Som en följd därav har man på de flesta institutioner och inte minst på Enebackens barnhem, där den aktuella undersökningen genomfördes, försökt att bättre än tidigare sörja för bibehållen kontakt mellan barnen och föräldrarna. Föräldrarna kan uppmuntras att besöka sina barn på barnhemmet, men det är oftast inte tillräckligt. Det krävs ett aktivt arbete från personalens sida för att medverka till sådana förändringar i föräldrarnas situation att de kan besöka barnen regelbundet, bibehålla eller utveckla en relation till dem och ge dem tillstånd, att också utveckla andra relationer. Därför hänvisas också till litteratur, som ger exempel på hur man utifrån en institution för barn kan arbeta med barnens föräldrar.

1. Fortsättningsvis används begreppen fosterhem och fosterbarn, även om de ersatts av begreppen familjehem och barn i familjehem.

2. Fortsättningsvis används begreppet "modern" även om det inte nödvändigtvis måste vara barnets biologiska moder utan kan vara annan huvudsaklig vårdare eller den person som har en "modersfunktion" för barnet. Det *kan* även vara fadern.

Mor—barn-relationen.

Utvecklingen av objektrelationer handlar om hur känslomässiga relationer till andra människor kommer till stånd. Det finns en skiljelinje mellan olika psykoanalytiska teorier vad avser objektrelationernas ursprung och funktion. De som utvecklat psykoanalytisk teori i riktning mot jag-psykologi hävdar, att objektrelationsutvecklingen är sammanvävd med jag-utvecklingen. För att barnet ska kunna skapa en relation i psykologisk mening fordras både kognitiva och affektiva jag-funktioner och förmåga att organisera driftsimpulser i riktning mot objektet. Därför har barnet från början inga objektrelationer, utan de utvecklas så småningom i samspelet med de viktigaste gestalterna i barnets omgivning. Det är vanligen modern som är det första objektet för barnets relation till sin omvärld. Barnet behöver mat, vätska, värme och någon att rikta libidinösa och aggressiva behov mot. Barnet behöver ett objekt som kan tillfredsställa dess behov. En relation till detta objekt (=denna person) utvecklas parallellt med men sekundärt till biologiska och medfödda psykosexuella behov. Till dem som har denna uppfattning hör bl a A Freud, Spitz, Mahler, Erikson, Hartmann, Benedek.

Det finns emellertid också en annan utvecklingslinje inom psykoanalytisk teori, objektrelationsteorin, som hävdar att barnet har primitiva objektrelationer från början. Till dem som har denna uppfattning hör den ungerska psykoanalytiska skolan och Fairbairn, Winnicott, Balint, Klein m fl. Dessa hade störst inflytande på Bowlbys uppfattning om objektrelationsutvecklingen innan han började omforma sina teorier om anknytningsbeteende i överensstämmelse med biologisk vetenskap och etologisk forskning. (Se Bowlby, 1980 b). Bowlby talar hellre om anknytningsbeteende och anknytningsfigurer, därför att »objektrelationer» utgår från Freuds instinktsteori och handlar om objekt i relation till vilka en instinkt kan nå sitt mål, och därför att objektrelationsutvecklingen ses som en sekundär drift. Bowlby menar, att ett barns anknytning till sin mor är produkten av ett antal beteendesystems aktivitet, som har närhet till modern som mål. Anknytningsbeteende är en primär drift, som är lika ursprunglig som behovet av mat och sex. Anknytningsbeteende utvecklas oberoende av om anknytningsfiguren tillfredsställer andra behov hos barnet. Anknytningsbeteende har en egen funktion för överlevnad genom att skydda barnet mot faror (liksom det skyddar mot rovdjur och förföljare i djurens värld).

Bowlby (1960) markerade en skillnad mellan sin egen och psykoanalytisk uppfattning. A Freud (1960) svarade honom emellertid, att även om sökandet efter tillfredsställelse är en inneboende tendens i all driftsaktivitet, är lustprincipen inte någon driftsrepresentation, varken primär eller sekundär. I meta-psykologisk mening är den en princip som styr all mental aktivitet i den omogna och otillräckligt strukturerade personligheten. Eftersom den omfattar alla mentala processer, omfattar den även anknytningen till modern. Men det är ej meningsfullt att låta begreppen strida om första platsen, som om anknytningsbeteende och lustprincipen var mentala processer av samma sort. A Freud ansåg att det var större överensstämmelse mellan dem än man kunde tro: Bowl-

by menar, att ett biologiskt band resulterar i särskilda beteendemönster, när det aktiveras genom skötningen av barnet. Psykoanalytisk teori ser en inneboende beredskap att rikta libidinös laddning mot en person, som erbjuder lustfyllda upplevelser. Båda är överens om, att barnet inte väljer att knyta an till modern för att hon har fött barnet, utan för att hon går barnets behov till handa.

Spitz (1960) delade A Freuds uppfattning och påpekade, att inre svars-mönster, som delvis är verksamma redan vid födelsen och delvis blir det senare, ej av misstag får tas för instinktsdrifter i psykoanalytisk mening. Dessa inre svarsmönster representerar tillsammans med orala beteenden den fysiologiska och beteendemässiga grund på vilken barnets tidigaste objektrelationer etableras, men de blir efter hand som barnet utvecklas till relationer av en alltmer psykologisk natur.

Bowlby (1969) ansåg, att flera av dem som höll sig till teorin om objektrelationer som sekundär drift ändå i sina praktiska undersökningsresultat visade, att det handlade om en primär drift. Ainsworth (1969, 1979) anslöt sig till Bowlbys sätt att se på utvecklingen av mor-barn-relationen utifrån en kombination av psykoanalytiska och etologiska kunskaper. Hon betonade också, liksom Bowlby, att Piagets teori om barnets kognitiva utveckling på ett fruktbart sätt kompletterar psykoanalytiska teorier om barnets utveckling av objektrelationer och att de olika stadierna i barnets utveckling av anknytning och tänkande överensstämmer med varandra. Även andra författare med förankring i psykoanalytisk teori har betonat Piagets betydelse för förståelsen av kognitiva aspekter av barnets objektrelationsutveckling (se t ex Fraiberg, 1969; Burgner och Egdcumbe, 1972). Det förefaller vara en utbredd uppfattning, att Piaget har mera att erbjuda psykoanalytisk teori än vad t ex social inlärningsteori har.

Piaget (Piaget, 1968; Ginsburg och Opper, 1979) tillmäter barnets inneboende krafter (anlag, medfödda behov) stor betydelse i den kognitiva utvecklingen. I sitt samspel med omgivningen organiserar barnet sitt beteende efter vissa mönster eller schemata, som i en fortskridande anpassningsprocess generaliseras och differentieras. Det Piaget menar med anpassningsprocess är en strävan efter jämvikt mellan assimilation (att anpassa omgivningen till sig själv) och ackommodation (att anpassa sig själv till omgivningen).

Social inlärningsteori tillmäter omgivningens inflytande större betydelse. Det lilla barnet är hjälplöst beroende av modern för tillfredsställelse av fysiologiska behov. I samband med skötningen etc förstärks vissa beteenden av modern och hon ger signaler om att hon kommer att tillfredsställa barnets behov. På så sätt förvärvat barnet en drift att vara nära modern och söka fysisk kontakt och närhet och senare också uppmärksamhet, hjälp och gillande. Beroendet av modern och senare av andra människor är ett inlärt beteende. Haye (1980) anser, att de mekanismer genom vilka efterföljande (proximity-seeking i Bowlbys mening) antas förmedla präglingsprocessen kan diskuteras i termer av både förstärkning och perceptuell inlärning. Ainsworth (1969) ger exempel på hur sociala inlärningsteoretiker har influerats av psykoanalytisk teori och intresserat sig för att integrera sin syn på instrumentell förstärkning med Bowlbys och Ains-

worths syn på anknytningsbeteende som primär drift.

Kaye (1982) ger utifrån ett system-perspektiv en integrerad syn på hur utvecklingen av mor–barn-systemet och dess intersubjektivitet utvecklas »inifrån och ut» likväl som »utifrån och in». Det tar tid för barnet att nå tillräcklig kognitiv mognad för objekt-permanens och ömsesidig kommunikation medelst symboler och språk (enl. Piaget). Det tar tid för barnet att lära sig spela sin roll som fullvärdig medlem av det system, varav det är en del, men som existerat före barnet. Det tar ungefär lika lång tid att uppnå objektkonstans (enl. Mahler m fl) eller en inre anknytning (enl. Bowlby m fl) i förhållande till modern. »Attached individuals means the same as what I have been calling an individual member or full partner» (sid. 222). Även Sroufe och Walters (1977) ser anknytningen mellan mor och barn ur ett organisationsperspektiv, där anknytningsbeteende varken är oförenligt med social inläring eller kognitiv utveckling.

Den följande mycket kortfattade redogörelsen över olika stadier i barnets objektrelationsutveckling (A Freud, 1967; Mahler 1963, 1972, 1975; Spitz 1975. Se även Mangs och Martell, 1978; Blanck och Blanck, 1978) eller utvecklingen av anknytning till modern (Bowlby, 1969) har en psykoanalytisk utgångspunkt men har kompletterats med Piagets olika faser i barnets kognitiva utveckling. (Se Beard, 1973; Sjöden, 1978).

Barn i åldern 0 till 2-3 månader.

Under de första månaderna kan barnet ej alls skilja på själv och objekt och det finns ingen objektrelation i psykologisk mening. Det finns ännu inget medvetande om något yttre, men det finns en odifferentierad (Hartmann) eller icke-differentierad (Spitz) grundmassa för medfödda ansatser, som träder i funktion efter differentiering. Det är ett primärt narcissistiskt stadium (Freud, Hartmann m fl), ett stadium av biologisk enhet mellan mor och barn (A Freud), ett objektlost eller preobjekt-stadium (Spitz), ett normalt autiskt stadium (Mahler).

Bowlby anser, att barnet under de första månaderna ej kan urskilja modern och ej kan göra något för att upprätthålla närheten till henne, därför har ännu inget anknytningsbeteende kommit igång.

Enligt Piaget innebär de två första perioderna i det sensomotoriska stadiet (0-2 år), att barnets beteende till en början domineras av medfödda reflexer (0-1 månad), som sedan blir primära cirkelreaktioner (1-4 månader), då barnet börjar upprepa handlingar för dess egen skull – utan att ännu kunna skilja sig själv från omvärlden och utan att ännu ha några avsikter att påverka omgivningen med sina handlingar.

Barn i åldern 2-3 till 6-8 månader.

Barnet lär sig gradvis särskilja den egna personen från personer (objekt) i omgivningen. Det sker via ett behovstillfredsställande stadium (A Freud), barnet har en relation bara så länge det behövs för att tillfredsställa ett biologiskt, psykosexuellt eller aggressivt driftsbehov. Gestalten som dyker upp har känslor

mässigt börjat betyda något, åtminstone i det ögonblick då den dyker upp, och barnets oselektiva sociala leende är ett observerbart uttryck för ett delobjektstadium (Spitz), där objekten ännu inte upplevs som hela eller varaktiga eller klart åtskilda från barnet själv. Mahler menar, att en normal symbiotisk fas börjar då barnet vid 2-3 månaders ålder får en dimmig uppfattning om någon- något delobjekt – och en svag diskriminering av själv och icke-själv. Symbiosen når sin höjdpunkt vid 4-5 månader. Då börjar kläckningen ur symbiosen eller separations- och individuationsprocessen.

Bowlby anser, att barnet under den här perioden börjar urskilja modern, hennes röst och ansikte och börjar så småningom hälsa henne med selektiva sociala leenden. Men före 3-4 månader ger barnet få differentiella responser och först vid 6-8 månader börjar anknytningsbeteende utvecklas i den mening- en, att barnet inte bara känner igen modern (perceptuell diskriminering) utan också gör något för att upprätthålla närheten till henne (skriker, försöker följa efter).

Enligt Piaget markerar de sekundära cirkelreaktionerna (4-8 månader), att barnet börjar kunna skilja på inre och yttre, på sig själv och omgivningen och kan upprepa sitt beteende för att hålla kvar en förändring i omgivningen – kan börja handla avsiktligt eller ändamålsenligt.

Barn i åldern 6-8 månader till 3-4 år.

Nu tillkommer behov från det växande jaget, behov av ett specifikt objekt, en viss människa. Spitz betonar det bakomliggande, tysta förarbete, som hela tiden fortgår mellan en viss mor och ett visst barn, innan den egentliga hel-objekt- relationen kommer till stånd vid 8 månaders ålder. Minnesförmågan av vårda- ren har då nått en viss nivå, vilket bevisas av barnets främlingsrädsla (Spitz). Enligt Mahler börjar individuations- och separationsprocessen med en diffe- rentiering, ett typiskt visuellt reaktionsmönster, en vaken och ihållande blick som förmår skilja på objekt. Förmågan att skilja på objekt kommer före för- mågan att skilja sig själv från objektet. Differentiering följs av övning, då barnet vid 7-10 månader också nått en ny mognadsnivå i förmågan att röra sig, krypa och gå. Särskiljandet av självet från det symbiotiska objektet börjar med denna övning och tycks kulminera vid 16-18 månader. Då övergår separations- och individuationsprocessen i närmande - återknytning på en högre psykisk nivå (rapprochement), känslan av identitet börjar befästas och själv- och objekt- relationerna blir mer åtskilda. Barnet börjar då gradvis få en mer realistisk re- lation till omvärlden och sin egen litenhet, främlingsreaktioner och separations- rädsla återkommer, men reaktionerna är av annan kvalitet och mer specifika för varje barn än tidigare, vilket visar på en fortskridande individuation och olika sätt att internalisera mor - barn - relationen. Utvecklingen går under tredje året vidare mot ökad själv- och objektkonstans. A Freud anser, att från 5 må- nader börjar den personliga anknytningen till objektet att öka i betydelse, från 6-8 månader börjar barnet kunna behålla en inre bild (mental representation) av modern, men fram till 2-årsåldern domineras barnet fortfarande av sina behov

och kan bara korta perioder upprätthålla anknytning till ett icke-tillfredsställande objekt. Efter 2-årsåldern och i takt med jagets ökade mognad och med att lustprincipen får stå tillbaka för realitetsprincipen, utvecklar barnet sin förmåga att behålla libidinös laddning till ett frånvarande kärleksobjekt under allt längre separationer.

Bowlby anser, att sådana komponenter i barnets beteende som klängande, efterföljande och gråt bidrar till anknytningen, men dessa beteenden blir mellan 9 och 18 månader inkorporerade i ett mycket mer sofistikerat och målinriktat beteendesystem för att upprätthålla närheten till modern. Han menar, att de flesta barn visar ett starkt och regelbundet anknytningsbeteende till slutet av tredje året.

Winnicott (1981) anser, att det finns ett »mellanterritorium» mellan inre och yttre verklighet. Någon gång mellan 4 och 12 månader brukar barnet skaffa sig ett övergångsobjekt (en nalle, trasa e d) som representerar en oskiljbar enhet, som barnet själv kan förfoga över och klamra sig fast vid, laddat med narcissistiskt libido och objektlibido. När den inre representationen av modern blir stabilare, bleknar övergångsobjektet successivt i betydelse. Utvecklingsmässigt ligger övergångsobjekten mittemellan autoerotisk kärlek och objektkärlek.

Enligt Piaget innebär koordinering av sekundära schemata (8-12 månader), att barnet kan börja se orsakssamband och använda olika mellanliggande led för att uppnå ett mål. Med tertiärt cirkelbeteende (12-18 månader) börjar barnet upptäcka föremåls beständighet och börjar inse, att objekt kan orsaka fenomen oberoende av barnets egna rörelser (utveckling från ego-centrism mot de-centrism). Barnet har en primitiv uppfattning om tid, rum och orsak-verkansamband, när det går in i den sjätte och sista perioden (18-24 månader) av det sensomotoriska stadiet. Det börjar kunna föreställa sig omvärlden mentalt, handlingar har blivit föreställningar eller inre imitationer. Barnet har börjat tänka och den kognitiva utvecklingen går in i det pre-operationella tänkandets stadium. Den första perioden (2-4 år) täcker övergången från de sensomotoriska intelligensstrukturerna till det operationella tänkandet och barnets tänkande är ännu konkret och omfattar det man kan se, höra, känna etc.

Utvecklingen av barnets första objektrelationer sker under den orala fasen i den psyko-sexuella utvecklingen (0 till 1-1 1/2 år). Den psyko-sociala krisen i den orala fasen är enligt Erikson (1965), om barnets upplevelser övervägande skall inge tillit eller misstro. Den grundinställning till omvärlden, som då etableras via barn-föräldrar-förhållandet är avgörande för barnets fortsatta utveckling. Stabiliseringen av barnets första objektrelationer sker under den anala fasen i den psyko-sexuella utvecklingen (1-1 1/2 till ca 3 år). Den psyko-sociala krisen i den anala fasen gäller enligt Erikson barnets strävan mot självständighet, om den leder till en positiv självkänsla eller till skam och blygsel för att det hävdats sin självständighet och till tvivel på den egna förmågan. Därpå följer den oidipala fasen (ca 3-5 år) i vars övergång en del barn i den aktuella undersökningen befann sig. Enligt Erikson handlar den psyko-sociala krisen om initiativförmåga kontra skuld känslor.

Objektkonstans.

Begreppet användes första gången i psykoanalytisk litteratur av Hartmann 1952 och kopplades då till Piagets objektbegrepp. Senare har A Freud, Spitz, Mahler m fl i hög grad bidragit till kunskapen om när barn uppnår objektkonstans i relation till de första viktiga gestalterna i sitt liv. Tidpunkten har satts olika och Fraiberg (1969) tror det beror på, att alla visserligen kopplar objektkonstans till någon form av mental representation av modern, men att dess innebörd varierar. Hon anser att skillnaden klargörs, om man skiljer på igenkännande minne och evokatitivt minne i enlighet med Piaget. De som anger objektkonstans vid 8 månaders ålder, använder begreppet i betydelsen »anknytning till kärleksobjektet» och igenkännande minne av modern (jfr Spitz' kriterium främlingsrädsla). De som anger tidsperioden 8-18 månader lägger till någon form av mental representation. Men bara de, som anger objektkonstans vid 18 månader följer Piagets kriterier för att barnet fått en mental representation av ett objekt (jfr Piagets sjätte period i det sensomotoriska utvecklingsstadiet, 18-24 månader), ett evokatitivt minne och en förmåga att framkalla bilden av modern utan hennes närvaro. A Freud anger 2-årsåldern som en tidpunkt, då barnet börjar få en psykologisk relation till »a cathected person» som är oberoende av behovstillfredsställelse, vilket är en förutsättning för objektkonstans och förmågan att bibehålla bilden av modern inom sig under längre tidsperioder, oberoende av moderns närvaro. Mahler anger tiden 25-36 månader för den fjärde fasen i individuations- och separationsprocessen (mot ökad själv- och objektkonstans) och använder därmed ännu mer restriktiva kriterier för när mental representation av modern har nått en så hög grad av stabilitet, att barnet klarar längre separationer.

Bowlby vill ej använda begreppet objektkonstans, bl a för att han anser, att förmågan till mental representation av modern utvecklas oberoende av och med ett eller två år föregår förmågan att uthärda separationer. Hans uppfattning ligger dock nära Mahlers då han menar, att barnet visserligen har en ökad förmåga till mental representation av modern från 16-18 månaders ålder men fram till 3-årsåldern visar ett intensivt anknytningsbeteende. Vid 3-årsåldern är det, enligt Bowlby, som om en mognadströskel passeras och barnet mycket bättre kan acceptera moderns temporära frånvaro och ta del i lek med andra barn.

Objektkonstans betecknar en nivå i objektrelationsutvecklingen, som i regel börjar med relationer inom familjen och sedan byggs på och utvidgas till att omfatta allt fler relationer utanför familjen. Burgner och Edgcombe (1972) föreslår att begreppet objektkonstans ersätts med »förmåga till konstanta relationer». Det är en förmåga som barnet gradvis förvärvar under loppet av en lång tid och som innebär en kvalitetsförändring i barnets relationer.

Moderns roll.

Med olika teoretiska utgångspunkter kan man lägga olika tonvikt vid barnets respektive moderns roll i den utvecklingsprocess som leder till att det etableras en mor-barn-relationen. Det råder dock enighet om att det är ett samspel. Senare års spädbarnsforskning har visat, att barn har en aktiv förmåga att samspela med och påverka sin omgivning långt tidigare än man förut trodde. I enlighet med föregå-

ende avsnitt kan man ändå säga, att det till en början sker utan avsikt från barnets sida (se Kaye, 1982). Det påverkar däremot från början moderns relation till barnet. Moderns första kontakt med barnet direkt efter födelsen har betydelse för deras fortsatta relation. Det finns vissa särskilt sensitiva faser i utvecklingen av moderns (och faderns) band till barnet, som föregår utvecklingen av barnets anknytning till föräldrarna (Selected Readings on mother–infant-bonding, 1979).

De flesta psykoanalytiskt orienterade författare nämner omgivningens betydelse för objektrelationsutvecklingen men menar samtidigt, att omgivningen förmedlas till det lilla barnet främst genom modern. Det är därför som moderns omgivning blir betydelsefull. Många undersökningar har visat betydelsen av moderns förhållande till sina egna föräldrar och till barnets far. (Se t ex Bibring et al, 1961; Lagercrantz, 1979; Nilsson och Almgren, 1970).

Kihlbom (1981) redogör för Benedeks uppsats (1959) »Parenthood as a developmental phase» och säger: »I föräldra–barn-relationen är den vuxne inte bara den som ger utan också en mottagare. Därför kan man inte på traditionellt sätt skildra relationen och ha barnets intrapsykiska utveckling i huvudrollen och i birollen föräldern som objekt. Också barnet är ett objekt, som har betydelse för ett subjekts – förälderns – fortskridande intrapsykiska utveckling med återverkan på barnet. Transaktionen är cirkulär. Det innebär också att barnet är objekt för föräldrarnas (bortträngda och sublimerade) driftsimpulser. Det är alltså inte bara barnets utan också den vuxnes driftsutveckling, som har betydelse på varje utvecklingsstadium» (sid 46). Barnets jag är svagast på områden, som motsvarar olösta konflikter hos modern, fadern eller föräldrarnas ersättare. Barnet måste göra en regressiv anpassning till föräldrarnas utvecklingskonflikt.

Enligt psykoanalytisk teori bygger människans psykiska jämvikt dels på relationer mellan de inre funktionerna inom personlighetsstrukturen och dels på relationer mellan personligheten som helhet och miljöförhållanden. Anlagen och livsvillkoren samverkar. Blanck och Blanck (1978) redogör för Hartmanns syn så här: »Vad gäller miljön, eller vad Hartmann kallar den förväntade genomsnittsmiljön, är det främst modern och hennes moderliga behov som svarar mot spädbarnets behov. Bakom modern står maken, familjebegreppet och hela den sociala strukturen. Det räcker heller inte med det, för människan kommer inte till rätta med sin omgivning på nytt i varje generation; hennes relation till miljön garanteras – utom av arvsfaktorer – av en för människan speciell utveckling, nämligen traditionens inflytande och människans bestående arbetsresultat . . . Människans arbetsresultat objektifierar de metoder att lösa problem som hon uppfunnit och blir därigenom kontinuitetsfaktorer, så att människan så att säga lever i gångna generationer lika väl som i sin egen. Sålunda uppstår ett nätverk av identifikationer och idealbildningar som är av största betydelse för de former och vägar anpassningen tar sig» (sid. 38).

Fadern uppfattas i allmänhet ha större betydelse genom sitt förhållande till barnets mor och de förutsättningar han medverkar till att skapa för hennes modersroll, än genom sitt förhållande till det lilla barnet. Faderns betydelse för barnet ökar med barnets jag-utveckling och präglas av sekundärprocesser. Om fadern mer direkt och intimt deltar i den tidiga vården av barnet antas för-

hållandet till honom präglas av primärprocesser liksom förhållandet till modern (se Mangs och Martell, 1978). Kihlbom (1981) hänvisar till Benedek och säger: »Modellresonemanget talar om modern. Men också mannen har stor betydelse för barnet. På samma sätt som modern är han i omedveten transaktion med barnet. Under tiden som blivande förälder och under barnets orala fas identifierar han sig med kvinnan och via henne med barnet. I likhet med kvinnan aktiverar han sina tidigaste själv- och objektrepresentationer. Det hjälper honom till inknäppande med båda, en förutsättning för faderskap» (sid. 48).

Bowlby menar, att under evolutionens gång har ett system av modersbeteende utvecklats, som motsvarar barnets anknytningsbeteende. Det har också till syfte att skapa eller upprätthålla närhet och har funktionen att skydda barnet. Barnets anknytningsbeteende och motsvarande modersbeteende är pre-anpassade till varandra. Bowlby betonar således modern som barnets huvudsakliga anknytningsfigur, men till skillnad från psykoanalytisk teori ser han barnets anknytningsbeteende som oberoende av tillfredsställelse av andra behov, såsom mat, blöjbyten etc. Viktigare är enligt Bowlby moderns sociala interaktion med barnet, hennes beredvillighet att svara på barnets signaler och hennes initiativtagande till kontakt med barnet. (Se även Ainsworth, 1979, 1982). Därför kan också fadern eller någon annan person vara barnets huvudsakliga anknytningsfigur, även om han ej är barnets huvudsakliga vårdare. Fadern kan ge denna sociala interaktion även om han träffar barnet kortare tid än modern, liksom kibbutz-föräldrar är barnens huvudsakliga anknytningsfigurer, trots att de ej har hand om den dagliga vården. Bowlby hänvisar bl a till en undersökning av Schaffer och Emerson (1964), där hälften av de 18 månader gamla barnen hade modern som sin huvudsakliga anknytningsfigur, en tredjedel hade fadern och några hade mormor, storebror etc. Han hävdar, att barn har en huvudsaklig anknytning som är artskild från övriga anknytningar och att det finns en hierarkisk ordning av anknytningsfigurer.

Bowlby hänvisar ofta till undersökningar av Schaffer och Emerson. Själv menar Schaffer (1978): »Vår slutsats måste bli att ingenting tyder på ett biologiskt behov av en exklusiv primär bundenhet vid någon enstaka person. Ingenting tyder på att mamningen inte kan delas av flera personer. Den emotionella bindningens art kan variera avsevärt från den ena individen till den andra, från en exklusiv bundenhet vid en enda modersfigur till en spridning på många. Vilken form den tar sig, tycks bero huvudsakligen på två faktorer: den sociala miljön och personligheten hos individerna inom denna miljö» (sid. 115).

Barns reaktioner på separation.

Separation innebär att barnet skiljs från modern men ej nödvändigtvis går miste om moderlig omvårdnad. Deprivation innebär att barnet berövas känslomässig kontakt med modern eller med en ersättare men innebär ej nödvändigtvis separation. Rutter (1975 a) menar, att begreppet modersdeprivation på ett

värdefullt sätt riktat uppmärksamheten på de ibland mycket allvarliga konsekvenserna av bristfällig eller störd omvårdnad under de tidigaste levnadsåren, men att begreppet tjänat sitt syfte och nu bör överges. Det handlar om separation när små barn skiljs från sina föräldrar och sin hemmiljö och placeras på barnhem i Sverige. I de flesta fall bibehåller barnen kontakt med sina föräldrar och erhåller känslomässig kontakt med personalen som ersättning eller komplement. Totalt depriverade barn är ingen vanlig företeelse på dagens svenska barnhem. (Jfr Alin-Åkerman, 1972).

Det finns naturligtvis gynnsamma separationer och dagliga små objektförluster, som befrämjar barnets jag-utveckling. Tendensen att sträva mot separation och individuation ser t ex Mahler som något medfött hos normala barn, en strävan som pågår hela livet men som är mest aktiv hos barn från 4-5 månader till 30-36 månader. Under denna åldersperiod sker en separations- och individuationsprocess som barnet själv tar initiativ till, när modern är närvarande. Det handlar om barnets gradvis ökade psykologiska insikt om sin sårbarhet. Fortsättningsvis behandlas ej separation som ett normalt led i växande och utveckling.

Psykoanalytiskt orienterad litteratur betonar också att moderns uppgift inte bara är att tillmötesgå och tillfredsställa alla barnets behov utan också att låta barnet uppleva olust, frustationer, motgångar, gränser, krav. Frustationer är en viktig sporre till utveckling, men de ska vara avpassade för barnets mognadsnivå. (Se t ex Erikson, 1965). Fortsättningsvis behandlas ej för barnet gynnsamma och utvecklingsbefrämjande korta separationer eller t ex daghemsvistelse.

Reaktioner på separation.

A Freud (1960, 1962, 1967) påpekar, att konsekvenserna av att ett barn skiljs från sin mor, sina föräldrar eller sin hemmiljö är olika på olika nivåer i objektrelationsutvecklingen. Först sedan objektkonstans har uppnåtts kan objektet vid yttre frånvaro, åtminstone till en del, ersättas av en inre bild som bibehåller sin stabilitet. I proportion till utvecklingen av objektkonstans kan de tillfälliga separationerna förlängas, utan att bli traumatiska. Under perioden av biologisk enhet mellan mor och barn innebär separationsångest en rädsla för förintelse p g a förlust av det vårdande objektet. Sedan objektkonstans uppnåtts är det en rädsla för att förlora objektets kärlek. Med ökad objektkonstans ökar också förmågan att kunna sörja, ty sorgearbetet består av ett smärtsamt och gradvis tillbakadragande av libidinösa laddningar från en inre objektrepresentation eller identifikation med objektet. I de föregående perioderna visar barnet andra uttryck för ångest, smärta och nedsatta funktioner till följd av objekt-förlust. Det är också en smärtsam process men benämns ej sorg. Barnet reagerar mer primitivt och direkt utifrån lust- och olustprincipen. Men A Freud påpekar, att det inte är förekomsten eller frånvaron, inte kvaliteten eller ens kvantiteten av ångest som tillåter förutsägelser om kommande psykisk hälsa eller sjukdom — det som är av betydelse är jagets förmåga att handskas med

ångest och härvid är skillnaden mellan olika individer stor.

Spitz (1960) menar också, att så länge som relationen mellan mor och barn baseras på inre svarsmönster måste förlust av modern besvaras av barnet på ett fysiologiskt sätt och ej med psykologisk smärta eller känsla av sorg.

Mahler menar, att under den första delfasen (differentiering) i separations- och individuationsprocessen reagerar barnet på moderns frånvaro, inte med öppen olycklighet eller gråt utan snarare med nedstämdhet. Under andra delfasen (övning) hjälper intresset för att röra sig och utforska omvärlden barnet att komma över nedstämdhet i moderns frånvaro. Den tredje delfasen (närmande eller »rapprochement») innebär en kris för barnet och separationen väcker aggressivitet. Det är en kris som kan lösas så, att barnet går vidare till vidgade objektrelationer och jag-funktioner, men den kan också leda till ambivalens och splittring av objektrelationer i goda och dåliga och därmed leda till neurotiska symtom av narcissistisk typ eller till borderline symtom senare under latens- eller ungdomstiden.

Bowlby anser ej, att ett barns reaktioner på separation eller förlust är så specifika eller skiljer sig så mycket från vuxnas reaktioner, som A Freud, Spitz, Mahler m fl anser. Bowlby (1960, 1973, 1980 a) använder ej begreppet sorg för barn under sex månader och menar också, att det är svårt att veta hur barn mellan 7 och 18 månader reagerar, då man bara har observation av beteendet att gå efter. Visserligen kan man hos barn på sjukhus från sex månaders ålder se, att de blir extra gråtiga och klängiga och från tolv månaders ålder se att de i flera dagar kan bevaka dörren som modern försvann ut genom, men enligt Piaget har barn under 18 månader en mycket begränsad förmåga till symbolisk funktion, så Bowlby begränsar begreppet sorg och sörjande till barn som är över denna ålder. Från 18 månader liknar barns sorg alltmer vuxnas.

Bowlby (1969) hänvisar främst till Robertsons (1971) forskningsresultat, när han hävdar att barn som har en relativt god relation till sin mor och som skiljs från henne och placeras i en främmande miljö bland främmande människor reagerar först med protest (protest), därpå med förtvivlan (despair) och slutligen med avskiljande av känslor och likgiltighet (detachment): Först visar barnet en aktiv protest mot att bli lämnat, skriker, gråter, kastar sig, är akut olyckligt. Barnet ser och lyssnar ivrigt efter något tecken på att modern kommer tillbaka, det är en stark förväntan och ett sökande fullt av hopp om återförening. Barnet är så upptaget av föräldrarna, att det förkastar andra alternativ och är oemottagligt för tröst från eller samarbete med t ex sköterskorna (även om några barn klänger sig fast vid en sköterska). Protesten kan komma med en gång eller vara fördröjd och kan vara från några timmar till en vecka eller mer. Protesten väcker framför allt separationsångest. Därpå följer en fas av förtvivlan. Barnet är fortfarande upptaget av att sakna sina föräldrar, men beteendet visar att det är en saknad med ökad hopplöshet, med stilla gråt och djup sorg, med tillbakadragenhet och inaktivitet. Barnet börjar söka något slags försäkras eller känslomässig respons från sköterskorna. Några barn börjar göra preferenser. Förtvivlan utlöser smärta och sorg. Avskiljande eller detachment ter sig ofta som tecken på återhämtande. Barnet avvisar inte sköterskorna, accepterar deras omvårdnad,

maten och leksakerna. Men när modern kommer på besök, ser man att allt ej är bra. Barnet visar inte längre några tecken på åldersadekvat anknytningsbeteende, verkar inte känna igen sin mor, klänger inte på henne, förblir avståndstagande och bortvänt. Avskiljandet aktiverar den psykiska försvarsberedskapen. Efter kortare separationer ger avskiljandet vika efter några timmar eller dagar men följs ofta av en period då barnet är markerat ambivalent till sina föräldrar, fordrar deras närvaro, gråter bittert när de går men är tillbakavisande och fientligt när de är närvarande. Det finns anledning att tro, att efter långvarig eller upprepad separation under de första tre åren kan avskiljandet (av djupare känslor) bli bestående. Bowlby betonar dock, att senare forskningsresultat (Robertson och Robertson, 1972) visat på omgivningens betydelse: ju mer främmande omgivningen och människorna är, desto allvarigare blir barnets störning både under och efter separationen. Men den avgörande faktorn är dock, enligt Bowlby, moderns närvaro eller frånvaro. Om barnet har sin mor med sig på sjukhus eller institution visar det inget eller föga stort beteende.

Ainsworth (1971, 1979; se även Sroufe och Waters, 1977; Waters et al, 1979) ser barnets anknytningsbeteende som ett av flera beteendesystem, som aktiveras under olika betingelser. Om modern är närvarande, om barnet är utvilat, friskt och mätt är det sannolikt, att barnets utforskande-beteende tar överhanden över anknytningsbeteendet. Om modern försvinner, om barnet är i en ny och ängslig situation, sjukt etc., aktiveras anknytningssystemet och tar överhanden över utforskande-systemet. Balansen mellan de två systemen hos det enskilda barnet, vid det särskilda tillfället och i den särskilda omgivningen avgör vad barnet kommer att göra. I laboratorieundersökningar med »the strange-situation-technique» har Ainsworth och många andra i hennes efterföljd (se t ex Smith, 1977) visat, att barn (i 1- 1 1/2-årsåldern) har olika beteendemönster vid separation från och återförening med modern beroende på om de har en trygg och säker, en ängslig och ambivalent eller en ängslig och avvisande anknytning till modern.

Olika faktorerers inverkan.

1. *Barnet.* Depriverade barn saknar någon person att knyta an till, vilket har de mest katastrofala följderna för små barn från sex månader till ett eller två år. Spitz (1945, 1946, 1975) menar, att före ettårsåldern och i den begynnande jag-utvecklingen är konsekvenserna av objektförlust inte bara annorlunda utan också allvarigare än senare. Rutter (1975) hänvisar till olika forskningsresultat, när han antar att beredskapen hos barn att utveckla bindning är intensiv i ettårsåldern och ofta ända upp i tvåårsåldern, men att man ännu inte vet hur länge denna beredskap kan upprätthållas. Enligt Tizard och Hodges (1978) kan beredskapen att utveckla sina första bindningar kvarstå ända upp i fyra-till sex-årsåldern (se Rutter, 1979). Barn som väl format trygga och stabila relationer till en eller några få personer har sedan lättare att knyta an till andra.

Det är i enlighet med föregående översikt över barns utveckling åldern mellan sex månader och tre eller fyra år som är mest sårbar för separation. En del

tecken tyder på att inom denna ålder är perioden mellan två och fyra år mest sårbar. Barnet har då redan format objektrelationer och anknytningar som blivit en del av deras jag-uppfattning och identitet men som ännu ej blivit tillräckligt säkra, stabila och integrerade för att tåla separationer. Thorpe (1980) fann t ex i sin undersökning av fosterbarn, att de barn som var fem år eller äldre vid placeringen var signifikant mindre störda än de som var under fem år. Inom den senare gruppen var de barn som placerats före två-årsåldern signifikant mindre störda än de som placerats mellan två- och fyraårsåldern. Hon anknyter resultaten till Bowlbys teori om anknytningsbeteendet, som redan formats men ännu ej blivit tillräckligt säkert. Bowlby hänvisar också till Freud, som såg två- till fyraårsåldern som den viktigaste perioden av barnets första viktiga fem år.

A Freud (1967) pekar på betydelsen av barnets frustrationstolerans och sublimeringsförmåga. Somliga barn förkastar ersättningar och kompromisser och protesterar mot dem med sorg, ilska och otålighet. Andra barn står jämförelsevis lugnt ut med samma mängd frustration eller reducerar spänningen genom att acceptera en ersättning, vilket är ett värdefullt skydd för deras psykiska hälsa (sid. 111).

Bowlby, Ainsworth, Schaffer och Emerson, m fl, har visat att hunger, sjukdom, smärta, trötthet, ångslan, rädsla och olycklighet intensifierar barnets anknytningsbeteende.

En del undersökningar har visat på könsskillnader. Pojkar har visat sig vara mest sårbara för en skilsmässas ogynnsamma effekter (Rutter, 1975). Heinicke och Westheimer (1966) fann dock inga könsskillnader för barn i ett- till treårsåldern.

2. Mor-barn-relationen. Bowlby m fl har uppfattat graden av barnets protest när modern går som ett av de viktigaste kriterierna på anknytningen till modern. Ainsworth m fl har visat, att även avvisande från moderns sida kan öka barnets anknytningsbeteende och göra att barnet upplever separationen som mer traumatisk. Hon påpekar därför vikten av att inte bara observera barnets utan också moderns beteende, hur hon besvarar barnets anknytningsbeteende, hur hon själv tar initiativ till kontakt etc. Det finns belägg för att resultaten av Ainsworths m fl laboratoriestudier kan översättas till hemmiljö och daghemsmiljö. Det finns också belägg för att barns beteendemönster är relativt stabila över tiden (se Ainsworth 1982; Smith 1983). Vaughn et al (1979) har emellertid visat, att barn från lägre samhällsklass har ett mindre stabilt beteendemönster i reaktioner på separation än barn från de medelklassfamiljer, som vanligen omfattas av undersökningar. George och Main (1979) har undersökt misshandlade barn, som visat reaktioner på separation, som var likartade andra barns med ångslig och avvisande anknytning till modern. Det finns emellertid få undersökningar om hur mor-barn-relationen i psykosocialt särskilt utsatta familjer påverkar barnens reaktioner på separation. Bowlby utgick t ex från att barns protest-förtvivlan-avskiljande-syndrom vid separation hörde samman med mor-barn-relationen men påpekade, att man ej vet så mycket om hur det ter sig för barn,

som ej upplevt en nära anknytning till modern.

Smith (1983) anser att Ainsworth alltför mycket betonat moderns roll och gör en översikt över forskning om mor–barn-relationens betydelse för barns reaktioner på separation, där han betonar både barnets och moderns bidrag.

3. *Modern.* Moderns personlighetsstruktur, utvecklingen av hennes föräldrafunktion och hennes medvetna, men huvudsakligen omedvetna, fantasier rörande det individuella barnet är faktorer som enligt Mahler har stor betydelse för deras relation. Många undersökningar understryker betydelsen av moderns sätt att handskas med separation från barnet. Några författare har uppmärksammat, att föräldrar kan genomgå en liknande process som barnet vid separation. Jenkins och Norman (1972) beskriver tre faser i reaktionen på separation: En initial känsla av förlust som följs av förtvivlan och därefter av en känsla av avskiljande (detachment), och då kan det hända att föräldrarna istället satsar sin energi på andra barn i familjen, nya förhållanden eller nya barn. De benämner denna sorgprocess »filial deprivation». Vinterhed et al (1981) tillämpar Cullbergs beskrivning av krisförlopp på föräldrar som förlorat sina barn genom fosterhemsplacering. Cullberg (1975) beskriver vuxnas reaktioner på traumatisk psykisk kris i ett förlopp som börjar med chockfas och reaktionsfas (krisens akuta skede) och övergår i bearbetningsfas och nyorienteringsfas. Det har en avgörande betydelse barnen hur föräldrarna förmår handskas med sin separation från barnen. Aldgate (1980) fann att det var vanligt, att föräldrarna överväldigades av akut olycklighet, som gjorde dem handlingsförlamade och hindrade dem från att hjälpa barnen att överbrygga separationen eller upprätthålla kontakt med barnen.

4. *Omgivningsfaktorer.* Undersökningar om barns reaktioner på separation har i stor utsträckning gjorts på sjukhus och institutioner, där barnen måste handskas med många andra stressfaktorer än förlust av modern som anknytnings- eller kärleksobjekt. Robertson nämner bl a många nya vårdare, nya vanor, en främmande omgivning. A Freud nämner bl a omställningen från familjeliv till gruppliv och till substitutmödrar, som inte bara har flera barn utan också skiftar.

Många forskare har försökt att renodlat studera olika faktorerers inverkan på barnets beteende såsom moderns frånvaro, främmande personers närvaro, främmande omgivning etc. (Se föregående Ainsworth m fl). Makarna Robertson (1972) undersökte betydelsen av moderns frånvaro genom att själva bli fosterföräldrar åt fyra barn medan deras moder var på sjukhus för ett småsyskons födelse. Barnen hade inga tidigare ogynnsamma erfarenheter av separation och levde med båda sina föräldrar. De erbjöds optimal introduktion, fick fullgoda substitutföräldrar, fick så långt det gick bibehålla sina vanor, sina saker, sin sång m m hemifrån, fick dagliga besök av fadern och fick hjälp att hålla bilden av modern levande. Inget av barnen visade då akut olycklighet eller förtvivlan över moderns frånvaro. De längtade efter henne ibland, var lite ledsna, hade lite lägre frustrationstolerans och lite mer aggressivitet några dagar men hälsade henne med glädje och värme när hon återkom. Robertsons drar slut-

satsen, att om de stressfaktorer som komplicerar institutionsstudier elimineras och barnet erbjuds adekvat substitutmamning, då blir det ingen traumatisk separation som överväldigar barnet och då utvecklas ej det ofta beskrivna protest – förtvivlan – detachment-syndromet. Robertsons tycker, att Bowlby inte bara hänvisar till deras undersökningar utan också gör övergeneraliseringar om moderns avgörande betydelse för barnet. Själv menar Bowlby (1980 a), att han ändrat sig på den punkten och nu fäster större vikt vid de förhållanden under vilka barnet tas om hand under moderns frånvaro.

Rutter (1975 a) redogör för undersökningar, som visar på betydelsen av att ett barn på ett adekvat sätt förbereds på placering på institution, att det får möjlighet att knyta an till någon, att det finns några få personer som visar känslor för och är intresserade av barnet, ägnar det mycket tid och är regelbundet närvarande vid sådana viktiga tidpunkter som vid måltider, sönggående och uppstigning. Om barnen får en stimulerande miljö, en riklig tillgång på t ex leksaker och lekaktiviteter bidrar det också till att minska barnets olycklighet under separationen.

Barn på barnhem.

Spitz, A Freud, Bowlby och Robertson har inte bara haft betydelse för den fortsatta forskningen om barn på institution utan också för den fortsatta utformningen av barnhemsvården. Antalet barnhem har minskat till förmån för andra alternativ såsom stödotsatser i den biologiska familjen eller placering i fosterhem. De barnhem som finns kvar har organiserat vården av barnen på ett sätt som minskat dess negativa verkningar, t ex genom en mer stimulerande miljö, mindre grupper av barn, bibehållen föräldrakontakt, större engagemang från personalens sida som modersersättare (mother substitutes) och husföräldrar (house parents), mer kontakt med det omgivande samhället samt åtminstone i Sverige betydligt kortare vistelsetider. Forskningen har präglats av dessa förändrade förhållanden bl a så, att vård av barn på barnhem ej längre är en lika brännande fråga och angelägen forskningsuppgift som tidigare. Det finns mycket få svenska undersökningar om små barn på barnhem, därför göres även fortsättningsvis hänvisningar till engelskspråkig litteratur i ämnet. Det hänvisas till några kompletterande forskningsrön från andra länder.

Engelskspråkig litteratur.

Vid 1900-talets början rapporterades hög dödlighet för tidigt institutionaliserade barn. En dödlighet under barnets första år på upp till 75 % var inte ovanligt. (Se Wolins, 1974). Situationen förbättrades och dödligheten minskade, men man fann då, att barnen utvecklade psykiatriska störningar, blev asociala, brottsliga, utvecklingsstörda eller psykotiska. Det var dock först under och efter andra världskriget som forskningen om små barn på institution tog fart. Barnhemsvården i Europa och USA har i hög grad påverkats av den debatt

som följde på de resultat av modersdeprivation som påvisades av Spitz (1945, 1946), av A Freud (se A Freud och Burlingham, 1973) och inte minst av Bowlby genom hans bok »Maternal Care and Mental Health» utgiven av WHO, 1951 (se Nordin, 1972).

Spitz fann hos totalt depriverade barn mellan 6 och 18 månader, som visades på institution utan föräldrars besök och utan adekvat ersättning av moderlig omvårdnad, ett psykiatriskt syndrom som han kallade anaklitisk depression: gråt, tillbakadragenhet, viktförlust, regression i utvecklingen etc., som efter ca tre månader övergick till ett fruset, stelt, uttryckslöst beteende. Det var ett klart syndrom hos några barn, men depressiva tecken fanns hos alla depriverade barn från sex månaders ålder. Spitz påpekar, att allvarliga och ofta ödesdigra konsekvenser av förlust av kärleksobjekt börjar visa sig efter tre månaders deprivation, att den åsamkade skadan fortfarande är reversibel efter separationer på mellan tre och fem månader men troligen blir irreversibel därefter. Spitz fann dock, att en institutions destruktiva påverkan på små barn kunde kompenseras genom moderns närvaro, vilket var fallet vid en jämförelse mellan ett spädbarnshem på ett kvinnofängelse och ett spädbarnshem för föräldralösa barn.

A Freud visade, hur förmågan att skapa objektrelationer och kvaliteten i objektrelationerna skadades av upprepade byten av modersfigurer, något som var kännetecknande för barnhemsvården. Barnet blir då tillbakadraget, obenäget att knyta an till människor eller får svala och ytliga objektrelationer och får eller återfår aldrig objektkonstans. Hon nämner sådana patologiska konsekvenser som:

- a) psykosomatiska tillstånd (sömnstörningar, uppfödningsproblem, matsmältningsproblem, luftvägsinfektioner etc.)

- b) regression i instinktsutvecklingen (dels på den libidinösa sidan med mer primitiva manifestationer av klängande, omätlighet, beroende oralt beteende, autoerotisk aktivitet etc., dels på den aggressiva sidan med ökat bitande, spottande etc.)

- c) regression i jag-utvecklingen (förlust av språk, blås- och tarmkontroll, begynnande social anpassning etc.)

- d) ordning i libidofördelningen. Tiden mellan förlust av modersanknytning och anknytning till ett moderssubstitut är den känsligaste perioden för utveckling av störning. Barnet kan rikta libidinös laddning mot sin egen kropp (psykosomatiska och hypokondriska störningar) eller mot själv-bilden (ökad självkärlek, omnipotens, storhetsidéer) eller mot sin inre fantasivärld (bli autistiskt, avskuren från omvärlden).

A Freud fann dock överraskande positiva effekter på barnens utveckling och beteende av att införa en modersersättare i barnhemsvården, ge små grupper av barn en egen älskad sköterska, som skötte om barnen som en fostermor.

I ett förlopp av protest, förtvivlan och avskiljande var det enligt Bowlby och Robertson avskiljandet som var mest skadligt, i synnerhet som det efter långvariga eller upprepade separationer kunde bli bestående: Om barnet stannar på sjukhus eller institution utan sin mor en längre tid och därmed får erfara anknytning till en lång rad sköterskor, som slutar och därmed påminner barnet

om den ursprungliga förlusten av modern, då betar sig barnet så småningom som om varken modersomsorg eller kontakt med andra människor har någon betydelse. Efter att ha blivit upprörd några gånger över att förlora modersfigurer, som det känt tillit till, kommer barnet så småningom att sluta binda sig och bli mer självcentrerat. I stället för att rikta önskningar och känslor mot människor blir barnet mer upptaget av materiella ting såsom mat, sötsaker och leksaker. Det slutar bli upprört när sköterskorna växlar och slutar visa känslor när föräldrarna kommer och går på besöksdagar.

Forskare som Provence och Ritvo (1961), Provence och Lipton (1962) m fl bekräftade att små barn till följd av institutionsvistelse kunde få avvikelser i språklig, känslomässig och social utveckling. De hänförde sådana avvikelser till frånvaron av en specifik modersfigur, den korta tid som sköterskorna tillbringade med varje barn och till bristen på personlig omvårdnad. Forskare som Heinicke och Westheimer (1966) m fl bekräftade att barn (15-30 månader gamla) reagerade på institutionsplacering i en sekvens av protest, förtvivlan och avskiljande, även om det vid korta separationer ej var ett bestående avskiljande utan innebar, att barnet de första dagarna efter återförening avisade modern eller visade ambivalens och omväxlande grät och klängde på henne. Fadern tycks ej drabbas av så starka känslor från barnets sida som modern.

Bowlby har kritiserats för att överdriva de skadliga effekterna av modersdeprivation och överbetona betydelsen av modern, hemmet och familjen. WHO utgav 1962 »Deprivation of maternal care. A Reassessment of its effects» som en uppföljning av Bowlbys monografi från 1951. Bowlbys medarbetare Ainsworth besvarar i boken de kontroversiella frågor, som hans monografi gav upphov till och konstaterar bl a 1) att modersdeprivation har definierats olika men kan förekomma såväl på institution som i barnets eget hem och är ej detsamma som separation. Någon enstaka separation behöver ej ge upphov till deprivation, i synnerhet ej om barnet erbjuds adekvat ersättning; 2) att betona vikten av kontinuitet innebär ej att en exklusiv mor-barn-relation är nödvändig för att undvika deprivation och begreppet moder innebär ej nödvändigtvis biologisk moder; 3) att olika undersökningar har konstaterat olika svåra skador av deprivation till följd bl a av olika undersökningsmetodik och barnets olika förutsättningar; 4) att resultaten blir olika beroende på vilka funktioner som studeras, eftersom deprivation ej påverkar alla processer lika mycket; 5) att även om barn reagerar mycket olika beroende på tidigare olika erfarenheter kan deras beteende mycket väl ha samma orsak; 6) att bestående effekter av modersdeprivation beror på när deprivationen upphör och vilka funktioner man menar men också på hur lätta de är att observera och på om de kanske bara framträder under speciella omständigheter och långt senare i livet; 7) att även om det också handlar om omgivningen eller perceptuell deprivation, så är det ingen tvekan om, att för små barn är den viktigaste formen av deprivation den utelivna möjligheten att knyta an till en modersfigur.

Rutter (1975b) är en av många som påpekar, att den situation som med störst sannolikhet förorsakar barnens problem är de gammaldags institutioner, där barnen tas om hand av ett stort antal vuxna som kommer och går utan att

någon av dem har ansvar för individuella barn. Efter det att farorna med denna form av uppväxt uppmärksammades för ett tjugotal år sedan har förhållandena på barnhemmen förbättrats avsevärt, menar Rutter.

Tizard och Tizard (1971) fann vid en jämförelse mellan två-åringar på barnhem och hemmabarn ej de allvarliga känslomässiga störningar, som tidigare beskrivits hos barn som växt upp på institutioner med stora barngrupper och otillräcklig personal. Men det fanns vissa skillnader. Barn på barnhem var mer reserverade mot främlingar, vilket författarna antar kan bero på att de hade mindre erfarenhet av olika sociala miljöer. Barn på barnhem var också i vissa situationer mer klängiga på välbekanta vuxna, vilket antas bero på att deras sociala beteende i vissa avseenden var mer omoget. De hade också anknytning till fler vuxna, men deras anknytningsbeteende var inte urskiljningslöst utan i hierarkisk ordning, precis som hemmabarnens. Även om barnhemsbarnen inte erbjöds särskilt god substitut-manning var det få av dem som var ointresserade av vuxna och de flesta visade ett mer intensivt anknytningsbeteende än hemmabarnen. Författarna anser, att barnens beteende mera beror på hur institutionsvården är organiserad än på institutionsvård i sig.

Stevens (1971) undersökte anknytningsbeteende, separationsångest och främlingsrädsla hos barn på barnhem i åldern 4-12 månader och fann, att de visade selektiv anknytning och främlingsrädsla i en ålder, som nära överensstämde med hemmabarns.

Wolkind (1974) undersökte 92 barn i åldern 5 till 12 år som varit lång tid på institution. Han fann, att det klassiska syndromet »abnorm känslöfattigdom» (affectionless psychopathy) inte längre var en vanlig följd av institutionalisering. Vart och ett av de enskilda symtomen i syndromet var emellertid vanligt förekommande. Wolkind antog, att det berodde på att de olika symtomen hade olika orsaker. Sålunda kunde t ex antisociala störningar hänföras till barnets familjebakgrund och relationsstörningar till tidig institutionsplacering (före två års ålder). Wolkind (1977) tar i en senare artikel upp andra aspekter av undersökningen. Han konstaterar, att regelbundna och täta besök (=mer än sex besök på sex månader) från föräldrarna också underlättade barnens kontakt med personalen på institutionen. De barn som fick besök av sina föräldrar ofta och de som inte fick några besök alls hade bättre relation till sina »husföräldrar» på institutionen än de barn som sällan fick besök. Kontakt med samma ställföreträdande »husföräldrar» minskade också barnens störningar och avvikande beteende. Han påpekar emellertid, att barns relation till personal är ett förvånansvärt utforskat område men kan ha stort inflytande på en hälsosam utveckling hos barnen.

Wolins (1974) ifrågasätter det dåliga rykte, som all institutions- eller gruppvård fått i USA. En bidragande orsak är, enligt Wolins, Bowlbys skrifter om modersdeprivation och mental hälsa. Eftersom barn trots allt ej alltid kan vårdas i sitt eget hem har alla länder alternativ. Västvärlden har enligt Wolins under inflytande av laissez-faire-filosofi och freudiansk psykologi det senaste halvsekleet föredragit individuell vård i fosterhem. Socialistiska kibbutzer i Israel, katolska länder i Europa och Latinamerika samt kommunistiska länder

i Östeuropa har föredragit gruppård, därför att det passar deras ideologi, deras ekonomiska villkor och mänskliga behov.

Bettelheim (1975) studerade den kollektiva kibbutzuppföstran i Israel i mitten av 1960-talet och konstaterade bl a: »Åsikten att barnuppföstran i institutioner leder till allvarlig patologi är vid det här laget så okritiskt accepterad, att en del forskare som studerat kibbutzbarn sett de missförhållanden de förväntar, medan jag själv inte gjort det» (sid. 56). Han påpekar också, att det vi menar med moderlig omsorg endast existerar som ett ideal hos oss, eftersom vi så ofta misslyckas med det i praktiken.

Kohen-Raz (1968) jämförde israeliska barn i åldern 1-27 månader, som växt upp på kibbutz, på institutioner och i privata medelklasshem. Han fann, att i mental och motorisk utveckling låg både kibbutzbarn och hemmabarn högre än eller i nivå med en normalpopulation i USA. Kibbutzbarnen skilde sig ej från hemmabarnen, men institutionsbarnen låg klart lägre i de undersökta utvecklingsaspekterna.

Seiden (Wolins, 1974) påpekar, att man ej ensidigt kan undersöka en separations skadliga inverkan utan att sätta det i relation till hur skadligt det vore för barnet att stanna kvar i hemmet. Han redogör för en undersökning av svårbehandlade astmatiska barn, som vistades på en institution i två år. Deras hälsa förbättrades så snabbt och så tydligt under tiden, att Seiden menar att institutionsvistelse ibland kan var en erfarenhet som räddar liv.

Tizard (1974) undersökte 13 barnhem, som alla hade god standard på fysisk omvårdnad och små, blandade åldersgrupper av barn. Alla var inriktade på barnens behov och liknade enligt Tizard ej de grymma ställen som Spitz och Bowlby beskriver eller som Robertson visar i sina filmer. Men det fanns en del mer subtila skillnader mellan de olika barnhemmen, som visade sig t ex i barnens språkutveckling, ett område som undersökningen ägnade särskild uppmärksamhet. Det var ingen skillnad i kvantiteten men väl i kvaliteten på samtal mellan personal och barn. Den personalgrupp som hade tilldelats mest eget ansvar (»autonomy or responsibility given to the head or the unit») tillbringade mer tid i direkt interaktion med barnen. Dessa barn hade som tre-fyraåringar ett språk, som var jämförbart med barn till välutbildade föräldrar, medan de barn som var på barnhem med minst eget ansvar hade ett språk som var jämförbart med barn från arbetarhem. Han anser, att det väl illustrerar relationen mellan organisationsstruktur, personalens beteende och barnens utveckling.

Thorpe (1980) fann, att det var lika sannolikt att barn i fosterhem blev störda som att barn på institution blev det. Hon menar, att det ej var vad man kunde förvänta sig med tanke på den utbredda uppfattningen, att fosterhem är att föredra och med tanke på att de mest störda barnen sannolikt placeras på institution: »Recent research on residential care suggests that contrary to prevailing professional opinion, residential care can be as successful as the natural family in providing an environment in which children can grow into successful and welladjusted adults» (sid. 88).

Vad avser en institutionsvistelses effekter på kognitiv utveckling konstaterar bl a Rutter (1979), att kontinuitet i familjerelationer ej befunnits ha lika

central betydelse för barnens intellektuella som för deras sociala utveckling. Tizard och Rees (1974) fann att de barn, som undersökts som tvååringar (Tizard och Tizard, 1971) i fyraårsåldern ej visade någon språkförseening eller annan förseening i kognitiv utveckling, trots att de varit på barnhem sedan tidig barn-dom. De menade, att god personaltäthet och en stimulerande omgivning med gott om leksaker och böcker var tillräcklig för att befordra en normal kogni-tiv utveckling — trots frånvaron av nära och kontinuerlig relation till en moders-ersättare. De betonar dock, att det ej säger något om icke-kognitiva aspekter av barnens utveckling.

Svenska undersökningar.

Alin-Åkerman (1972, 1978) gjorde en undersökning om mental utveckling hos 52 barn på spädbarnshem och en uppföljning av barnen i fyra-femårsåldern. Hon fann, att 22 av barnen var fysiskt eller psykiskt handikappade eller prema-tura. Hon menar, att de är överrepresenterade på spädbarnshem, men att de van-ligtvis ej särredovisas utan har bidragit till, att undersökningar om barn på insti-tution har givit så negativa resultat. För dem som ej var handikappade eller pre-matura överensstämde resultaten i den första undersökningen ganska väl med normeringsmaterialet för Griffith's utvecklingsskala. Hon betonar, att undersök-ningen inte kunde visa att institutionsvistelsen i sig haft negativa effekter på barnens utveckling. Ett visst samband mellan lång vistelsetid och lägre resultat på utvecklingsskalan antogs bero mera på sambandet mellan vistelsetid, barnens förutsättningar och placeringens orsaker. Alin-Åkerman anser, att dagens debatt om spädbarnshemmens skadliga effekter alltför mycket präglats av äldre (t ex Klackenborg, 1956) och utländska (t ex Bowlby) undersökningsresultat, som ej är relevanta för dagens svenska spädbarnshem. Uppföljningsstudiens syfte var bl a att se hur barnen utvecklats och anpassat sig efter institutionsvistelsen i olika familjerelationer. Av 45 barn var 5 hos sin biologiska mor, 19 i foster-hem, 18 i adoptivhem och 2 på institution. Nästan alla barnen hade varit i samma familj mer än tre år efter spädbarnshemsvistelsen och eventuell skada hade inte satt några spår som kunde konstateras i uppföljningssituationen.

Bohman (1971) gjorde en undersökning av 624 barn som var i 10-11-års-åldern, men som anmälts till adoptionsbyrån i Stockholm kring sin födelse. En grupp kom tidigt till adoptivhem, en grupp stannade kvar hos sina biolog-iska mödrar och en grupp kom senare till fosterhem eller adoptivhem. 67 % av barnen hade varit på spädbarnshem under någon del av sitt första år. Det fanns ingen skillnad i anpassning och skolprestationer mellan dem som varit på spädbarnshem och dem som inte varit det. Inom den grupp som varit på spädbarnshem fanns det dock bland de sämst anpassade en överrepresentation av flickor, som varit mer än sex månader på spädbarnshem. Vistelsens längd hade samband med senare anpassning, men i Bohmans undersökning gällde det bara för flickor. Han tror det kan bero på, att flickor är mer känsliga för tidig moders- och/eller social deprivation.

Andra länder.

Förutom Pinkler (1976) härrör sig uppgifterna från korta engelska summeringar.

Odehnalova (1977) i Tjeckoslovakien undersökte personlighet och intelligens hos barn från splittrade hem, som placerats på traditionella barnhem. En grupp barn hade vistats mellan två och fyra år på institution och en grupp mindre än två år.. Resultaten visade, att traditionella barnhem ej kunde möta de grundläggande sociala behoven hos barn från splittrade hem.

Dunovsky (1972) i Tjeckoslovakien jämförde barn från traditionella barnhem, från statliga barnbyar och från normala hem. Barn från traditionella barnhem visade bristande känslomässig anknytning till människor i sin omedelbara sociala omgivning, medan barn från statliga barnbyar visade få eller inga sådana brister.

I Ungern har Pinkler (1976) besökt alla barnhem och observerat barn upp till tre års ålder (inspirerad av Bowlbys skrifter). Hon beskriver ett nytt hospitaliseringssyndrom hos barn på välorganiserade institutioner. Det skiljer sig från det klassiska syndromet på följande sätt: på ytan kan inga påtagliga skillnader observeras vad avser utveckling och beteende hos barn på institution och barn i familjer. Barnens förhållanden på institutionen väcker heller inget medlidande hos observatören, som det gjorde förr. Han är tvärtom nöjd med vad han ser. Men barnen är skadade i sin personlighetsutveckling såtillvida som de är passiva, tar få initiativ och har få viljeyttringar. Om de protesterar, går de tyst och lägger sig på golvet utan att påkalla uppmärksamhet. De bryr sig inte mycket om sin kropp och vem som helst kan lyfta upp dem. Hos hemmabarn förekommer fler viljeyttringar, mer ilska och svartsjuka och fler konflikter mellan barn och föräldrar. Den opersonliga barn-vuxen-relationen på institutionerna måste förändras, annars kan man vänta sig att störningar framträder senare, störningar som är farliga både för individen och samhället, anser Pinkler.

I Spanien undersökte Sauco Escudero (1973) 159 barn i åldern en månad till sex år på två spanska institutioner avseende psykomotorisk utveckling. De visade alla en försenad utveckling, men förseningen var mycket mindre för de barn, som togs om hand av sina egna mödrar på institutionen. Ju längre barnen vistades på den äldre av de två institutionerna desto mer uppenbar var förseningen. Men på den institution som hade modernare vård var barnen mer i enlighet med normal utveckling och visade inte heller någon fortskridande försämring.

Familjearbete.

De föräldrar, vars barn placeras på barnhem i Sverige har i allmänhet ett socialt arv, som enligt Jonsson (1969) kännetecknas av att intill tredje och fjärde led vara missgynnad som barn, misslyckad som vuxen samhällsmedlem, missträknad i föräldrarollen, mistrogen mot omvärlden och missnöjd i äktenskapet. Det är familjer, som betecknas som multiproblemfamiljer (se Sylwander, 1978), psykosocialt utsatta familjer (Hessle, 1982), resursfattiga och försummade familjer

(Heap, 1982). Det är dessa familjer, som blir föremål för myndighetsingripande och tvångsåtgärder.

PRU-gruppen (Psykosociala riskbarn i Uppsala) konstaterar inledningsvis i sin forskningsrapport (1979): »Vi känner inte till mörkertalet, d v s hur många barn som farit illa utan att saken kommit till de sociala myndigheternas kännedom. Det finns anledning att befara att riskbarn från högre socialgrupper inte blivit upptäckta, eftersom föräldrarna klarat sig ekonomiskt. Våra familjer tillhör företrädesvis lägre socialgrupper och har ofta först kommit i kontakt med de sociala myndigheterna av ekonomiska orsaker. Så småningom har assistenten fått en djupare inblick i förhållandena. Vi har alltså ingen möjlighet att känna till *alla* barn som far illa» (sid. 20).

Lenneér-Axelsson och Thylefors (1982) säger bl a: »Familjerna i de högre socialgruppernas problemfamiljer har i regel makt att 'köra ut' de myndigheter eller personer som försöker få insyn. Många socialarbetare beskriver hur de själva känner sig i underläge i mer välbärgade och välutbildade familjer. Såväl eleganta interiörer som frågor om vilka teorier man arbetar efter skrämmar. Det är då lätt att socialarbetaren själv bagatelliserar familjens problem för att slippa upprepade kontakt och konfrontation med sin egen osäkerhet. Socionombildningen har kanske i alltför hög grad varit fokuserad på de lägre klasserna. Där känner sig socialarbetaren hemtam och säker» (sid. 133).

Det krävs också andra samhällsförändringar och samhällsinsatser för att förbättra de aktuella familjernas situation än de insatser som kan göras utifrån ett barnhem. (Se Jonsson, 1973, 1983).

Barnhemsinsatser.

Vikten av en bibehållen relation mellan barn och biologiska föräldrar har livligt diskuterats inom fosterbarnsvården, där två motsatta ståndpunkter gör sig gällande. Den ena sidan hävdar att bibehållen relation till biologiska föräldrar kan hindra barnets välbefinnande och djupare relation till sina fosterföräldrar eller nya psykologiska föräldrar. (Se t ex Goldstein et al, 1978.) Den andra sidan hävdar, att bibehållen relation till biologiska föräldrar är en förutsättning för barnets välbefinnande och djupare relation till sina fosterföräldrar. (Se t ex Fanshel och Shinn, 1978; Vinterhed et al, 1981; Lindén, 1982.) När det gäller barn på barnhem finns knappast dessa motsatta ståndpunkter. Ett barnhem kan aldrig erbjuda barnet fullgod ersättning för föräldrarna p g a personalgruppens storlek, tjänstgöringsschema, bristen på kontinuitet, yrkesrollen och barngruppens storlek. Ett barnhem kan göra mycket för att förbättra den moderliga omvårdnad det erbjuder barnen, men i kombination med regelbunden kontakt med föräldrarna är sannolikheten större att negativa följder av vistelsen kan undvikas. Barn placeras dock oftast på barnhem, därför att föräldrarna bedöms vara tillfälligt eller långsiktigt oförmögna eller olämpliga att själva ta hand om dem. Det är ingen självklarhet, att föräldrarna vill, kan eller orkar samarbeta med personalen och besöka barnen regelbundet. Det krävs då särskilda föräldrainriktade insatser eller familjearbete från personalens sida.

Att sådana insatser bör göras betonas i litteraturen och det kan leda till att fler föräldrar upprätthåller kontakten med sina barn, att fler föräldrar kan återfå värden om sina barn och att många barn aldrig skulle behöva fosterhemsplaceras. (Se t ex Triseliotis, 1980.) Att sådana insatser bör göras betonas också i den svenska socialtjänstens intentioner. Men det är insatser som kräver en förändrad yrkesroll för barnhemspersonal. (Se t ex Whittaker och Trieschman, 1972; Hammond, 1973; Benas, 1975.)

Barnhemspersonal varken kan eller bör bedriva psykoterapeutiskt men någon form av psykosocialt familjearbete. Familjerna tillhör de psykosocialt utsatta grupper som bl a Hessle (1982) finner vara mer betjänta av psykosocialt än psykoterapeutiskt arbetssätt: »Psykosociala arbetssätt: en samlingsterm för de metoder eller den metodik som används för att stärka människors motståndskraft mot yttre sociala påfrestningar och för att påverka en avgränsad social miljö, så att utsatta människor eller grupper kan utvecklas i gynnsam riktning» (sid. 22). Det handlar, enligt Hessle, om att arbeta med en specifik och begränsad målsättning, att arbeta med fokus på livssituationen, att arbeta med den sociala kontexten, att ha flexibilitet i form och metodval, att sträva mot öppenhet och ett flerdimensionellt teorival.

Sylvander (1978) påpekar, att det i arbete med multiproblemfamiljer är viktigt att man har klart för sig skillnaderna mellan att bedriva psykoterapi och att göra psykosociala stödinsatser som har terapeutiska effekter. Till behandlingen att multiproblemfamiljen hör praktiska, sociala, ekonomiska, pedagogiska m fl insatser. Målsättningen kan vara olika i olika situationer. (Se även Hillaard och Keiser, 1981).

Lenneer-Axelsson och Thylefors (1982) klargör bl a att psykoterapi och psykosocialt behandlingsarbete vänder sig till olika grupper av människor. Psykoterapi omfattar människor med en övervägande neurotisk problematik, med ett starkt överjag, auktoritetsrädsla, ångest, depression och aggressionshämningar. Problemet innebär i regel störst lidande för individerna själva och har inte lika negativ verkan på omgivningen. De konstaterar: »Bland vissa klienter aktuella inom psykosocialt arbete och behandling finns den motsatta personlighetsstrukturen. De har bristande kontroll över sitt lidande, agerar ut spänningar och aggressioner och blir därmed betydligt mer störande för omgivningen än neurotikern. Därmed blir deras problem mer synliga för omvärlden. Deras brister i jag- och överjagsutvecklingen kan leda till kollisioner med samhällets normer och lagar. Missbruk, som är vanligt i dessa grupper drabbar hela familjen. Omgivningen upptäcker därmed snabbare dessa problem» (sid. 16).

Sammanfattning och kommentarer.

Med olika teoretiska utgångspunkter kan man ha olika uppfattning om mor-barn-relationens ursprung, utveckling och funktion. Det är dock ingen tvekan om, att under barnets första tre-fyra år är relationen till modern (eller någon annan

för barnet viktig vuxen person) särskilt betydelsefull. Det är då som grunden läggs för barnets fortsatta kognitiva, känslomässiga och sociala utveckling. Litteraturgenomgången har betonat psykoanalytiska perspektiv på mor–barnrelationen på bekostnad av t ex systemperspektiv och inlärningsperspektiv. Barnets utveckling av objektrelationer (psykoanalytiskt begrepp) eller utveckling av anknytningsbeteende och anknytning (Bowlbys begrepp utifrån psykoanalytiska och etologiska teorier) kan dock ej särskiljas från barnets kognitiva utveckling (t ex utifrån Piaget). Det har gjorts en översikt över olika stadier i denna utveckling på vägen mot objektkonstans, förmåga till konstanta relationer eller förmåga att bibehålla en inre anknytning till modern (eller någon annan för barnet viktig vuxen person) utan hennes omedelbara närvaro. Det är en förmåga som barnet långsamt förvärvar under sina första tre-fyra år (tidpunkten är beroende av förutsättningarna). Man kan lägga olika tonvikt vid barnets respektive moderns roll i denna utvecklingsprocess, men det är under alla förhållanden ett samspel. Detta samspel äger vanligen rum inom en familj, som i sin tur tillhör ett större socialt system men som föga berörs i litteraturgenomgången. Utvecklingen av relationer till de första viktiga personerna i barnens liv har varit i fokus, därför att jag i min undersökning valt att granska dessa relationer såväl före som under och efter barnens barnhemsvistelse.

Placering på barnhem innebär separation genom att barnet helt eller delvis skiljs från modern, men det innebär ej nödvändigtvis deprivation eller förlust av moderlig omvårdnad. Personal kan bli föräldrars ersättare eller komplement. Det har gjorts en genomgång av litteratur om barns reaktioner på separation. Forskningsresultat bygger dock i allmänhet på barn från en normalpopulation eller barn som ej haft tidigare separationserfarenheter och som har ett tillräckligt gott förhållande till sina båda föräldrar för att ej uppfatta separationen som avvisande från föräldrarnas sida. Det återstår att se i hur hög grad dessa kunskaper är relevanta för barnen i min undersökning, som ofta betraktas som en undantagsgrupp, som man ej vet så mycket om, men som har många andra belastningsfaktorer i sin livssituation än själva separationen.

Tidigare undersökningar av barn på barnhem har visat allvarliga känslomässiga störningar och utvecklingshämningar. Det hade till följd, dels att man gjorde en rad förbättringar inom barnhemsvården för att minska dess skadliga verkningar, dels att man försökte undvika placering av barn på barnhem till förmån för andra alternativ. Eftersom min undersökning handlar om barn som trots allt placerats på barnhem, har det gjorts en granskning av litteratur om dess skadliga verkningar. Det kan då konstateras, att de förbättringar som vidtagits i form av mer stimulerande miljö, större personaltäthet och mindre grupper av barn i allmänhet varit tillräckliga för att befördra en normal kognitiv utveckling hos barnen. Det är mindre entydigt hur barnens förhållande till andra människor påverkas av en barnhemsvistelse. Det har visat sig bero på hur barnhemsvården är organiserad, i hur hög grad barnen får tillgång till personlig omvårdnad av modersersättare och i hur hög grad de bibehåller kontakten med sina föräldrar. Det finns emellertid få svenska undersökningar och det är oklart i hur hög grad man kan dra paralleller med utländska förhållanden. Hos oss är

det t ex kortare vistelsetider, barnen är ej föräldralösa, placeringen beror knappast på familjens socioekonomiska svårigheter i sig utan på kopplingen till missbruk, destruktiva familjerelationer och psykiska problem.

Litteraturgenomgången avslutas med hänvisningar till litteratur om de aktuella barnens familjer, som grupp betraktad, och om den form av familjearbete som delvis styr verksamheten på det aktuella barnhemmet. Någon form av familjearbete är nämligen nödvändigt inte bara för familjen på längre sikt utan också för att öka möjligheterna för barnen att bibehålla kontakten med föräldrarna under sin vistelse på barnhemmet.

4. ÅTGÄRDER ENLIGT BARNAVÅRDSLAGEN OCH PLACERING PÅ BARNHEM.

För de barn som placerades på barnhem 1980 och 1981 var någon av Barnavårdslagens (BvL) paragrafer tillämplig. Den nya Socialtjänstlagen (SoL) och Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) trädde i kraft 82.01.01. (Utdrag ur lagtext, se bilaga 1). Barn blir föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen (och senare enligt SoL och LVU) utan att placeras på barnhem. Om det handlar om tvångsåtgärder enligt BvL § 30 eller §§ 25 och 29 (och senare LVU:6 eller LVU:1) placeras barnen emellertid vanligen utom hemmet. §§ 25 och 29 (liksom LVU:1) handlar om tvång under två olika förhållanden, dels p g a hemförhållanden och dels p g a den unges eget beteende. Vad avser barn i åldern 0-4 år gäller det alltid hemförhållanden, men i uppgifter från Statistiska Centralbyrån (SCB) skiljs dessa olika förhållanden ej ut. (För att få veta mer om lagstiftningen, se Barnavårdslagen 1969; Ny sociallagstiftning, 1981; Allmänna råd från socialstyrelsen, 1981:1 och 1981:2).

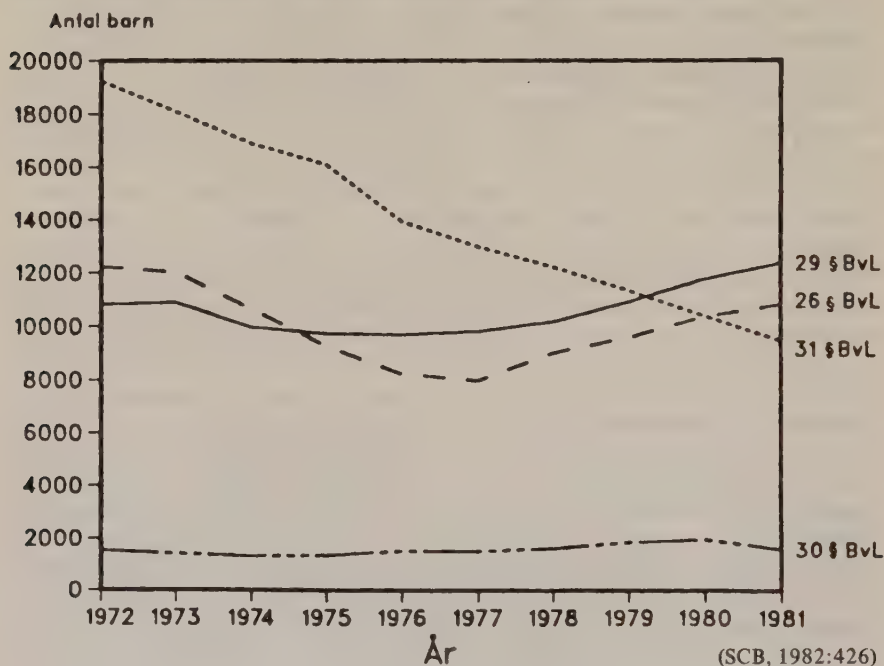
Undersökningsgruppens barn placerades på barnhemmet enligt BvL. För dem som var kvar på barnhemmet efter 82.01.01. omvandlades i stort sett §§ 25 a och 29 till LVU:1 (tvång) och §§ 25 a och 26 till SoL:6 (frivillighet). Den nya lagens intentioner hade delvis följts redan 1980-81 vad avsåg t ex frivillig placering vid föräldrarnas samtycke, även om det var sådana brister i barnets hemförhållanden, att de kunde medföra fara för barnet. Övergången till en ny sociallagstiftning innebar heller inga stora förändringar på barnhemmet vad avser antalet barn som placerades. Undersökningsgruppen bestod av 29 barn i åldern 0-4 år som placerades 31 gånger på barnhemmet under 1980-81 och bodde där mer än tre veckor. Motsvarande siffra för 1982-83 var 31 barn (med 31 placeringar).

Hela riket.

Under hela 1970-talet pågick förberedelserna för en ny sociallagstiftning, som bl a skulle ersätta barnavårdslagen från 1960, lagen om nykterhetsvård från 1954 och lagen om socialhjälp från 1956. De intentioner som uttrycktes i socialutredningens betänkanden (Statens offentliga utredningar 1974, 1977) påverkade och påverkades av arbetet inom socialvården långt innan den nya lagen trädde i kraft. I socialutredningens principbetänkande angavs bl a en mer aktiv medverkan från socialvårdens sida i samhällsplanering och sociala miljöfrågor, en socialvård som mer inriktas på att förebygga sociala risker och otrygghet, en satsning på generellt utformade stödinsatser, en socialvård som vidareutvecklar frihet och frivillighet i behandlingen, serviceinriktning och helhetssyn. Riktlinjerna för institutionellt förlagd vård och behandling var kontinuitet, flexibilitet och närhet. Beträffande barn påpekades bl a: »Innan förhållandena gått så långt att ett skiljande från hemmet utan förälders samtycke framstår som oundvikligt bör givetvis tillämpliga och möjliga förebyggande åtgärder ha vidtagits. I många fall kan kompletterande insatser från samhällets sida möjliggöra att barnet stannar kvar i hemmet.» Socialutredningen konstaterade (1974) att antalet på institution placerade barn och ungdomar minskat, att antalet barnhem reducerats, att institutionernas platsantal minskats, att vårdtiderna på institutionerna blivit längre, att verksamheten successivt fått en alltmer extern inriktning med uppföljande insatser och stödåtgärder i klientens egen hemmiljö, att en naturlig och fortlöpande kontakt med klientens familj och andra närstående kommit att framstå som alltmer betydelsefullt, att det blivit en bättre samordning av den öppna och den institutionellt förlagda vården etc. »Institutionens resurser skall vara sådana och erbjudas på sådant sätt att de för den enskilde och hans närstående är ett fullvärdigt och meningsfullt alternativ. Insatserna skall vara ett led i en längre stödkontakt och problembearbetning som i huvudsak sker i öppna former och då i största möjliga utsträckning i klientens egen miljö. Institutionens insatser bör främst gälla mer krisartade situationer, som inte kan klaras utan en tids bortovaro från hemmet.» Det framgick också tydligt av principbetänkandet att »utvalda hemmiljöer» generellt är att föredra framför institutionsvistelse för barnen.

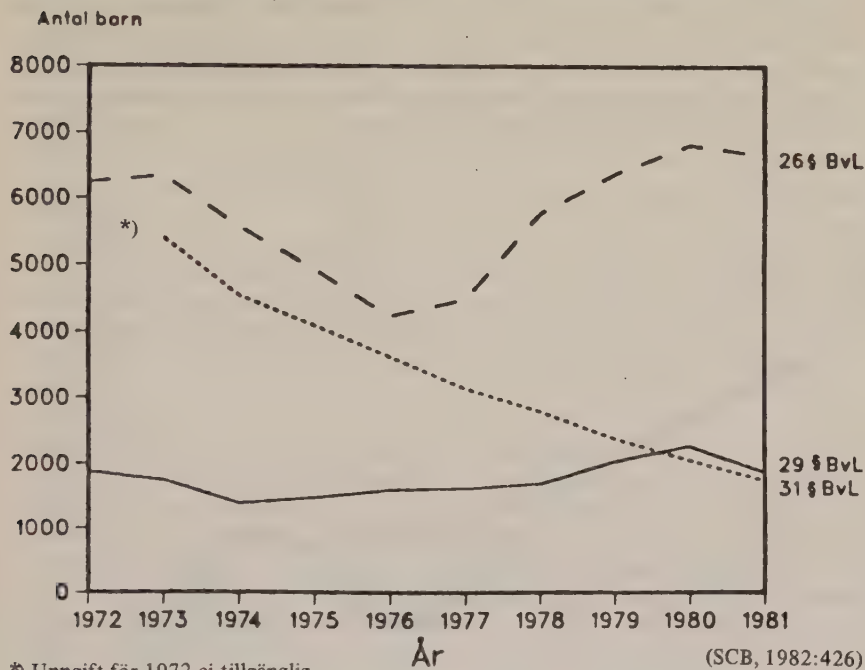
Omfattningen av åtgärder enligt barnavårdslagen.

Figur 1. Barn föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen 1972–1981

Antalet barn (inräknat både barn under arton år för vilka åtgärd påbörjats under året och barn under tjugo år för vilka åtgärd kvarstod från tidigare år) som var föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen var i hela riket år 1980 14,0 och år 1981 14,2 på 1 000 av medelbefolkningen under tjugo år. Det rör sig för vardera åren 1980 och 1981 om ca 31 000 barn. Av dessa var något mer än en tredjedel omhändertagna med tvång (p g a hemförhållanden eller den unges eget beteende). En tredjedel var föremål för förebyggande åtgärder (§ 26). En tredjedel var frivilligt omhändertagna (§ 31). Av uppgifter från Statistiska Centralbyrån (SCB S 1982:4 och S 1983:4) framgår det, att 5 000 barn eller cirka en sjättedel var i åldern 0-6 år. Det finns inga särskilda uppgifter för åldern 0-4 år. Men proportionerna mellan tvång och frivillighet tycks vara sådana, att det för de yngsta barnen (0-6 år) är mera tvång än för genomsnittet av alla barn.

Figur 2. Barn för vilka beslutats om åtgärder enligt barnavårdslagen 1972–1981

År 1981 omhändertogs 1 900 barn för samhällsvård (§ 29). I 62 % av fallen var anledningen barnets eller den unges hemförhållanden (§ 25 a) och i 38 % av fallen var det den unges eget beteende (§ 25 b). Det var 17 % färre omhändertaganden för samhällsvård än året dessförinnan och därmed bröts en stigande trend som pågått sedan 1974/75 (SCB 1981:15 och 1982:426). Förebyggande åtgärder i form av förmaning, varning, föreskrifter eller övervakning (§ 26) beslutades för 6 700 barn under 1981, vilket ungefär motsvarar förhållandet året innan. 1 800 barn omfattades av frivilligt omhändertagande (§ 31), vilket var en minskning med 15 % jämfört med 1980.

Placering på barnhem.

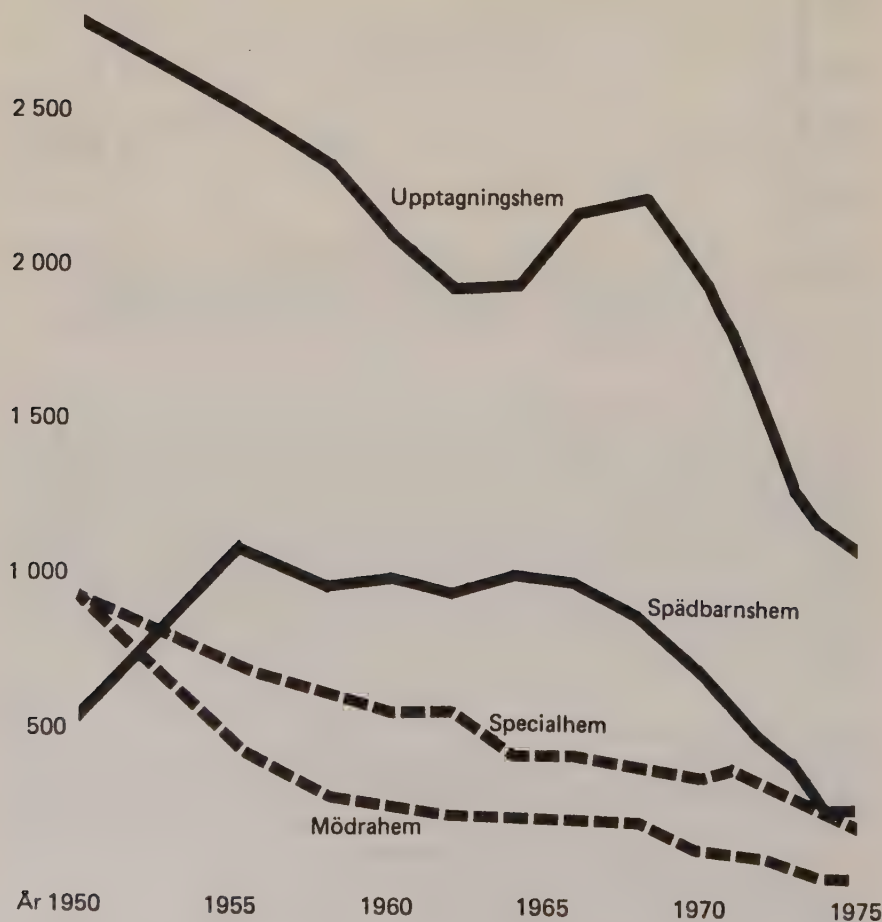
Varje landsting och kommun som ej tillhör landstingskommun (»kommun utom landsting») skall enligt 56 § i barnavårdslagen, i den mån icke annan drar försorg därom, inrätta och driva de barnhem som finns upptagna i den för landstingskommunen resp kommunen fastställda barnhemsplanen.

Det finns fyra olika typer av barnhem. Enligt SCB (1980): »Barnhem har olika funktioner. De flesta – 84 stycken – är *upptagningshem*. Där ges barn

tillfällig vård och fostran eller blir föremål för observation, då de omhändertagits för samhällsvård eller för utredning enligt barnavårdslagen. Ytterligare 9 upptagningshem är kombinerade med spädbarnsavdelning. Späda barn som inte åtföljs av sina mödrar kan också vårdas på något av de 12 *spädbarnshem*, som finns i landet. Spädbarn och mödrar kan få plats tillsammans på 3 *mödrahem*. Slutligen finns 18 *specialhem* för barn som behöver längre tids vård och fostran och som inte lämpligen kan placeras i enskilt hem.»

Figur 3. Barnhem 1950–1975

Antal
platser
3 000

En tredjedel av barnhemmen har lagts ner under 1970-talet och antalet platser har mer än halverats. Antalet barnhem uppgick vid slutet av år 1980 till 126 och vid slutet av år 1981 till 127. De hade 1 227 respektive 1 243 platser. På upptagningshem och upptagningshem med spädbarnsavdelning vårdades under 1980 2 880 barn och under 1981 2 964 barn.

Statistiska Centralbyrån har inga uppgifter om hur många av dessa barn som var under fyra år, men 13,6 % var 0-6 år vid slutet av år 1980 och 18,6 % vid slutet av år 1981. (S 1981:21 och S 1982:17). Som en jämförelse kan nämnas, att av landets 13 761 fosterbarn var 3 543 nytillkomna under 1980. (SCB, S 1982:6).

»Barnhem» har i socialtjänstlagen ersatts av »Hem för vård eller boende», en samlingsbeteckning för olika slags institutioner inom socialtjänsten. »Med landstingskommunalt eller kommunalt hem för vård eller boende avses således en institution inom socialtjänsten som erbjuder vård, behandling, omvårdnad eller tillsyn i förening med boende» (Allmänna råd från socialstyrelsen 1982:5).

Förändring av orsaker till placering av barn på barnhem.

Larsson och Ekenstein (1981) jämförde orsakerna till barns placering på spädbarnshem i Stockholm 1970, 1975 och 1980 (sammanlagt 337 spädbarn under de tre åren). De fann, att färre barn placerades på spädbarnshem 1980, men att det ej var någon signifikant skillnad i förhållande till antal levande födda barn. Det var en minskning av sådana orsaker till barnens placering som tonårsmödrar, adoption, otillfredsställande bostadssituation, mödrars sjukhusvistelse. Det var däremot en signifikant ökning av sådana orsaker som mödrars alkohol- och/eller narkotikamissbruk och psykiatriska störningar. Akuta placeringar hade ökat från 16 % 1970 till 37 % 1980. En tredjedel av barnen placerades på spädbarnshem direkt från BB och det var ingen större förändring i proportionerna men väl i orsakerna: 1970 berodde det främst (till 87 %) på otillfredsställande socioekonomiska förhållanden medan det 1980 främst (till 79 %) berodde på mödrarnas alkohol- eller narkotikamissbruk. 1970 var 92 % av placeringarna frivilliga mot bara 18 % 1980. Det var också färre barn, som återgick till modern 1980 (46 %) jämfört med 1970 (61 %). Barnmisshandel hade ej noterats för något barn 1970 och 1975 och bara för 2 % av barnen 1980. I enlighet med socialdepartementets uppfattning konstaterar författarna, att allvarlig fysisk barnmisshandel blivit sällsynt i Sverige under det senaste decenniet.

Malmö kommun.

Sociala centralnämnden var det politiska organ i Malmö, som via fem sociala distriktsnämnder t o m 1981 beslutade om åtgärder enligt barnavårdslagen och fr o m 1.1. 1982 beslutar eller föreslår åtgärder enligt SoL och LVU. Den under 1970-talet pågående socialutredningens betydelse för verksamheten inom social-

förvaltningen i Malmö framgår klart redan 1972 i »PM ang. mål för den sociala verksamheten». Traditionell institutionsvård hade t ex börjat ersättas med andra öppna, frivilliga och integrerade vårdformer. Fyra barnhem hade lagts ner 1971 och det fanns 1972 128 platser på barnhem i Malmö. Tio år senare fanns blott 30 platser, och dessa fanns på Enebackens barnhem. Av sociala avdelningens verksamhetsplan 1978–1982 framgick också socialutredningens intentioner: »Insatser bör göras i den enskildes nära miljö (närhetsprincipen) främst med användande av det utbud av resurser som normalt finns (normaliseringsprincipen). Hjälpinsatser bör ha kontinuitet, och brott i kontakterna skall undvikas när nya resurser används (kontinuitetsprincipen), men samtidigt bör åtgärderna kunna anpassas till behoven, vilket också fordrar att resurserna används flexibelt (flexibilitetsprincipen). I regel förutsättes den enskildes frivilliga medverkan och därmed att det sociala utbudet skall vara ett serviceval (frivillighetsprincipen). Undantag från frivillighetsprincipen kan exempelvis gälla underåriga.» Sociala centralnämnden anslöt sig i sin målformulering till dessa principer.

Malmö kommun ligger över riksgenomsnittet vad avser barn (under 20 år) som var föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen. Åren 1980 och 1981 var det 22,1 barn per 1 000 av medelfolkmängden under 20 år (jfr riksgenomsnittet 14,0 resp 14,2 per 1 000). Det innebär lite mer än 1 000 barn som under vardera åren 1980 och 1981 varit föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen i Malmö, varav ca hälften var omhändertagna med tvång, ca en fjärdedel var frivilligt omhändertagna och ca en fjärdedel var föremål för förebyggande åtgärder. Statistiska Centralbyrån (S 1982:5, S 1983:5 och S 1983:6) har ingen åldersfördelning för kommuner.

Placering av barn i åldern 0-4 år utom hemmet.

Om ett beslut om åtgärd enligt barnavårdslagen innebar placering av barn utom hemmet handlade det för små barn i Malmö om placering i enskilt eller kontrakterat familjehem, placering på Enebackens barnhem eller (före 1.11 1980) på Änggårdens spädbarnshem och i vissa fall om placering på barnkliniken och/eller barnpsykiatriska kliniken.

Malmö socialförvaltning har inom sin sociala avdelning en vårdbyrå som bl a omfattar:

1. Familjevårdssektionen (fosterbarnsavdelningen) som ansvarar för såväl enskilda familjehem (traditionella fosterhem) som kontrakterade familjehem.
2. Enebackens barnhem, som är kommunens enda barnhem med 30 platser för barn i åldern 0–12 år. Före nedläggningen av Änggårdens spädbarnshem togs ej spädbarn emot på Enebacken. Men under tiden för den aktuella undersökningen blev Enebacken ett upptagningshem med spädbarnsplatser. Dock tillkom samtidigt ett tiotal kontrakterade familjehem, som skulle täcka det huvudsakliga behovet av spädbarnsplatser. De allra minsta spädbarnen skulle beredas plats på barnkliniken hellre än på Enebacken.

För att få en uppfattning om proportionerna mellan den aktuella undersök-

ningsgruppen och andra barn, som placerades utom hemmet, gjorde jag en egen undersökning. Med hjälp av de fem sociala distriktsnämndernas beslutsprotokoll, barnhemmets inskrivningsregister, familjevårdssektionens placeringsregister och muntliga kontrolluppgifter tog jag reda på hur många barn som placerades utom hemmet i Malmö 1980 och 1981 och var födda 1976-80 respektive 1977-81. Jag avsåg därmed att få fram hur många barn det faktiskt handlade om, som placerades utom hemmet under tidsperioden till skillnad från tillgänglig statistik om hur många barn som var placerade utom hemmet (inklusive pågående placering sedan föregående år). Jag avsåg därmed också att få fram hur många barn det handlade om till skillnad från antal placeringar. Det var nämligen så, att antalet placeringar var flera än antalet barn. Ett barn kunde placeras utom hemmet en eller flera gånger. Det kunde finnas flera nämndsbeslut om ett barn under en och samma placering på en ändring av paragraf. Det kunde emellertid också vara så, att om en paragraf ej behövde ändras, fanns det inget nämndsbeslut på omplacering från en placeringsform till en annan. För en del frivilliga placeringar krävdes ej heller nämndsbeslut.

Det handlade om 77 barn i Malmö i åldern 0-4 år som under tidsperioden 1980-81 en eller flera gånger placerades utom hemmet enligt barnavårdslagen. 43 av dessa barn placerades på Enebackens barnhem. (Dessutom placerades ett barn på barnhemmet utan att bo där i dygnsvård).

34 av dessa barn placerades i enskilt familjehem. Sju av de enskilda hemmen var släkthem.

14 av dessa barn placerades i kontrakterat familjehem. Det var huvudsakligen spädbarn.

15 av dessa barn var på barnkliniken i samband med planerade eller beslutade åtgärder enligt barnavårdslagen. De flesta var nyfödda barn som vistades på barnkliniken i väntan på andra placeringsformer.

7 av dessa barn placerades någon tid på barnpsykiatriska kliniken. För fyra fullföljdes utredningen där och ledde till hemgång medan tre barn överflyttades till Enebackens barnhem (alla spädbarn).

4 av dessa barn placerades på Änggårdens spädbarnshem före nedläggningen 1.11. 1980. (Eventuellt tillkommer något barn som placerats utan nämndsbeslut).

De flesta av dessa 77 barn fick erfara mer än en placeringsform utom hemmet under 1980-81. Det var t ex så, att 15 av de barn som placerades på Enebackens barnhem överflyttades till enskilt familjehem under tidsperioden (och för ytterligare två skedde överflyttning senare, som en direkt följd på barnhemsvistelsen). Fem av de barn, som placerades på barnhemmet, överflyttades till kontrakterat familjehem. Tre barn placerades på barnhemmet två gånger (och två av dem därefter i enskilt familjehem). Av de barn som placerades i kontrakterat familjehem överflyttades fyra till enskilt familjehem under tidsperioden (och ytterligare två året därpå, som en direkt följd på placeringen i kontrakterat familjehem) och två till nytt kontrakterat familjehem, varav ett barn därefter överflyttades till enskilt familjehem.

Förutom de erfarenheter av olika placeringsformer som flera av barnen hade

under tidsperioden 1980-81, hade minst 10 av barnen också erfarenheter av placering på spädbarnshem, barnhem och/eller enskilt familjehem före 1980. Några hade längre vistelse på barnkliniken bakom sig.

Det var högst 30 av de 77 barnen, som bara fick uppleva en placering utom hemmet under 1980-81 och som inte heller hade varit placerade utom hemmet före den aktuella tidsperioden.

Sammanfattning och kommentarer.

Tidsperioden 1980-81 var en övergångstid från den gamla Barnavårdslagen (BvL) till den nya Socialtjänstlagen (SoL) och Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), som trädde i kraft 82.01.01. Den nya sociallagstiftningens intentioner hade i praktiken påverkat den sociala verksamhetens form och innehåll långt tidigare, åtminstone vad avser placering av barn på barnhem i Malmö. Undersökningsgruppens barn placerades på barnhemmet enligt BvL men fortsatte att bo på barnhemmet enligt SoL och LVU i den mån de var kvar efter 82.01.01.

Det har gjorts en allmän översikt över hur många barn som enligt Statistiska Centralbyrån (SCB) var föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen. Det handlade om inte mindre än 31.000 barn. Om man istället ser på hur många barn om vilka det beslutats om åtgärd under ett år, rör det sig under 1980 och 1981 om 11.500 och 10.500 barn. Där ingår då alla barn under 18 år och såväl tvångs- som frivilliga åtgärder, p g a hemförhållanden eller den unges eget beteende.

Alla barn som var föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen placerades emellertid ej på barnhem (= upptagningshem, spädbarnshem, mödrahem och specialhem). Antalet barnhem minskade under 1970-talet och var vid slutet av 1981 127 stycken. Den typ av barnhem som motsvarar Enebackens barnhem är upptagningshem, där det i hela riket under 1981 vårdades 2.964 barn. Vid slutet av 1981 var 18,6 % av dem barn i åldern 0-6 år. Någon mer exakt uppfattning om åldersfördelningen går tyvärr ej att få.

I Malmö kommun var 22,1 promille av alla barn under 20 år föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen. (Riksgenomsnittet var under motsvarande år ca 14 promille).

För att få mer exakta uppgifter om hur många barn i Malmö i åldern 0-4 år som placerades utom hemmet under 1980-81, gjorde jag en egen undersökning. Jag tog därvid hänsyn till antal barn och ej antal placeringar och till faktiska placeringar i dygns-vård utom hemmet och ej till beslutade placeringar som ej verkstälts eller verkstälts senare. Det handlade 1980-81 om sammanlagt 77 barn varav 43 placerades på Enebackens barnhem och 29 ingick i den egentliga undersökningsgruppen, därför att de bodde på barnhemmet mer än tre veckor. Det är en siffra som bättre överensstämmer med de två följande åren än med de två föregående åren. Det bör tyda på att den nya sociallagstiftningens intentioner följts redan 1980-81.

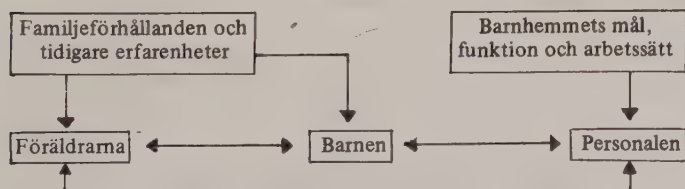
5. UNDERSÖKNINGENS UPPLÄGGNING.

Undersökningens målgrupp var de barn som placerades på Enebackens barnhem 1980 och 1981 och då var 0-4 år, födda 1976-80 respektive 1977-81. Det gjordes därefter ett selektivt urval av de 29 barn som (31 gånger) bodde mer än tre veckor på barnhemmet. Undersökningen omfattar tiden från barnens placering till dess att de lämnade barnhemmet för återgång till hemmet eller överflyttning till fosterhem (en tidsperiod som varierade från en till 22 månader) samt en uppföljningstid på nio månader efter barnhemsvistelsen.

Det lades särskild tonvikt vid barnens anknytnings- och anpassningsprocess under tiden på barnhemmet, eftersom de var i en ålder då de höll på att tillägna sig förmågan till konstanta relationer eller inre anknytning till de första viktiga personerna i sitt liv. De var i en ålder då de var särskilt sårbara för separation från föräldrarna och placering på barnhem. (Jfr litteraturgenomgång).

Anpassningsprocessen, eller det sätt barnen använder för att känslomässigt handskas med sin situation, är nära relaterad till anknytningsprocessen, eller den anknytning barnen kan bibehålla eller utveckla i relation till föräldrar och personal. Hur dessa processer fortskrider är beroende av många aspekter av barnens motoriska, kognitiva, känslomässiga och sociala utveckling men är också beroende av barnens tidigare erfarenheter och familjeförhållanden, av föräldrarnas beteende på barnhemmet samt av personalens arbetssätt och beteende gentemot barnen och deras föräldrar.

Figur 4. Samspel mellan föräldrar — barn — personal

Med barnens anknytnings- och anpassningsprocess i fokus gjordes en kartläggning av barnens familjeförhållanden och erfarenheter före den aktuella place-

ringen på barnhemmet. Det gjordes också en beskrivning av barnhemmet med tonvikt på dess mål och strävanden och dess olika funktioner för barnen och deras föräldrar. Avslutningsvis gjordes en analys av förhållandet mellan barnhemsvistelsens orsaker, syften och resultat.

Utgångspunkten var en definierad barnhemsverksamhet och det gjordes inget urval för forskningsändamål. Det var den form av praktiskt inriktad forskning som närmast kan betecknas som utvärderingsforskning. Trots min egen roll som forskare och verksam psykolog på barnhemmet sedan flera år, kan undersökningen knappast betecknas som aktionsforskning: Det som kunde antas påverka min forskarroll var min psykologroll på barnhemmet under de närmast föregående åren mer än under tiden för undersökningens genomförande. Forskning och aktion var ej sammanvävda till en enhetlig social process. (Axelsen och Finset, 1973). Undersökningen hade barnen i fokus och min psykologroll omfattade vid tiden för undersökningens genomförande ej barnen och deras föräldrar. Jag var ej allierad med min undersökningsgrupp. (Se Hessle i Armelius, 1980). Undersökningen avsåg ej att sammansmälta kunskapsintressen och handlingsintressen utan såg kunskapseffekter som värdefulla i sig själv, oberoende av hur de kunde transformeras till handlingseffekter. (Schmid, 1981). Undersökningen omfattade ej makroperspektiv på barnens livssituation. (Blum, 1955).

Utvärderingsforskning.

Undersökningen utgår från en definierad barnhemsverksamhet med små barn och deras familjer. Det var en forskarinitierad undersökning som tillstyrktes av berörda myndigheter. Förhoppningsvis kan den bidra till att öka kunskaperna både om de klienter som omfattas av verksamheten och om själva verksamheten och därmed bidra till förbättringar. Undersökningen är att betrakta som utvärderingsforskning enligt Eliassons och Nygrens (1980) definition: »De drag som ur praktisk synvinkel utmärker just utvärderingsforskningen och ger forskningsaktiviteten en delvis specifik karaktär jämfört med övrig forskning är främst: 1) att undersökningsobjektet utgörs av en definierad praktik, vars ansvar ofta ytterst vilar på politiska organ och vars syfte ofta är att åtgärda samhällsproblem; 2) att den insamlade och bearbetade kunskapen om denna praktiska kunskap ska kunna användas som underlag för värderingar och beslut som kan få praktiska, personliga (t ex anställningsmässiga) och samhällsrelaterade konsekvenser» (sid. 9).

I en jämförelse mellan utvärderingsforskning och annan forskning anger C Weiss (1972) bl a svårigheter som hänger samman med att utvärderingsforskning äger rum inom en verksamhet, där det viktigaste är programmet. Om det uppstår konflikt mellan program och utvärdering prioriteras programmet. Det var viktigt för denna undersöknings genomförbarhet, att den anknöt till barnhemmets verksamhet på ett sätt som upplevdes som meningsfullt och som ej tog för mycket av personalens tid i anspråk. Det var en självklarhet att verksam-

heten prioriterades framför att besvara frågeformulär, göra barnobservationer, skriva dagböcker etc.

C Weiss anger också svårigheter, som hänger samman med rollkonflikter mellan utvärderingsforskare och praktiskt verksamma. En rollkonflikt, som det fanns anledning att vara uppmärksam på, var min egen. Jag var både utvärderingsforskare och sedan flera år verksam psykolog inom den verksamhet, som jag avsåg att undersöka. Det medförde en rad fördelar, som hade att göra med att ha förtroende, bli insläppt som forskare, få tillgång till material, ha kunskap om personal- och klientgrupp, om sammanhang, om vad som sker i det som synes ske etc. Men det medförde också en rad risker som hade att göra med subjektivitet, partsintressen och sammanblandning av roller. Det jag kunde göra för att motverka dessa risker var att öka min medvetenhet om dem, belysa problem ur flera perspektiv och försöka hålla isär mina olika roller. Under undersökningsperioden deltog jag därför ej i behandlingsarbete och beslutsprocesser som rörde enskilda klienter utan hade mer generella arbetsuppgifter som verksam psykolog. Under tiden för sammanställning av data och resultatbearbetning var jag tjänstledig.

Utvärderingsforskaren väljer inte försökspersoner som andra forskare. Klienterna finns inom den verksamhet, som utvärderingsforskningen omfattar. Denna undersöknings uppläggning och val av tillvägagångssätt måste anpassas till de små barn och deras föräldrar, som kom in i barnhemsverksamheten mer eller mindre mot sin egen vilja och som befann sig i gränzonen mellan vad vi i vårt samhälle kan acceptera och ej kan acceptera av levnadsförhållanden.

Det vanligaste sättet att bedriva utvärderingsforskning, åtminstone enligt amerikansk tradition, är att använda metoder som mäter ett programs effektivitet, fastställer i vilken utsträckning ett program eller en verksamhet når sina avsedda mål eller uppnår vissa resultat, effekter eller verkningar. (Se t ex Struening och Guttentag, 1975; Rutman, 1980). En dylik målorienterad utvärderingsforskning var ej tillämpbar för denna undersöknings syften av skäl som överensstämmer med de skäl som Weiss och Rein (1971) anger, då de rekommenderar en mer beskrivande, induktiv och processororienterad metodologi. Många sociala program med breda mål kan ej uppfylla kraven för en experimentell design p g a:

1. Problem med att få fram kriterier. Det är svårt att i förväg bestämma på vilket sätt breda mål uppnås. Även om man tar med ett mycket stort antal indikationer på att ett mål har förverkligats, är det ändå inte säkert att man får med alla.
2. Situationen är i grunden okontrollerad. Man kan inte finna jämförbara experiment- och kontrollgrupper, eftersom grupperna i hög grad utsätts för okontrollerat och okontrollerbart inflytande från olika håll.
3. Behandlingen är inte standardiserad. Ett socialt program med breda mål utformas ej likadant på olika platser, av olika personer, med olika behov. Eftersom effektmätningar ej studerar den mellankommande processen, kan det vara omöjligt att säga vad det är som egentligen utvärderas.
4. Experimentell design avvisar oförutsedd information. När man studerar

ett socialt program med breda mål, är det viktigt att försöka förstå misslyckanden och oförutsedda framgångar och att försöka identifiera de förutsedda förändringar som inträffat och de som inte inträffat. Det är inte bara den enkla frågan: Fungerar programmet? utan den mycket viktigare frågan: Vad händer när man introducerar ett sådant program?

Debatten inom utvärderingsforskning och behandlingsforskning handlar allt mer om en förskjutning (eller fördelning) av utvärderingens tyngdpunkt från målen mot själva aktiviteten eller verksamhetsprocessen (Bell, 1975).

Patton (1980) rekommenderar stor frihet att flexibelt använda de olika metoder som är bäst lämpade att belysa aktuella frågeställningar. Även inom ramen för kvalitativa metoder med ett holistiskt, induktivt och naturalistiskt tillvägagångssätt behövs t ex i praktiken ibland en analys av enskilda komponenter, ett mer deduktivt tillvägagångssätt och en distans till problemen: »A paradigm of choice requires evaluators to have at their disposal a large repertoire of possible data collection techniques and approaches. Evaluators can be more useful to programs if they themselves are staying alive to the many possibilities available for looking at the world» (sid. 79).

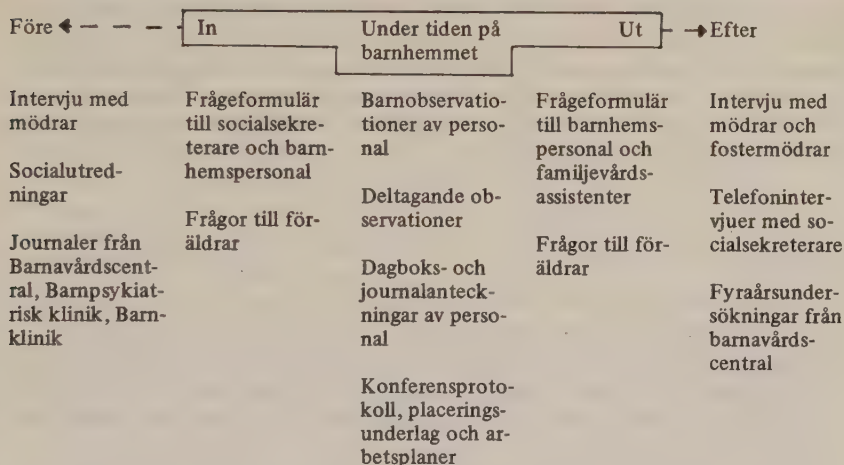
Översiktlig undersökningsplan.

En undersökning av barnens anknytnings- och anpassningsprocess på barnhemmet och i hemmet eller fosterhemmet efter barnhemsvistelsen föregås av en kartläggning av deras familjeförhållanden och erfarenheter före placeringen. Den följs av en analys av förhållandet mellan barnhemsvistelsens orsaker, syften och resultat.

Datainsamling skedde med hjälp av intervjuer med mödrar och fostermödrar; frågeformulär till socialsekreterare, barnhemspersonal och familjevårdsassistenter; barnobservationer, dagboks- och journalanteckningar av barnhemspersonal; egna deltagande observationer; sociala utredningar och journaler; konferensprotokoll, placeringsunderlag och arbetsplaner.

Den tidsperiod som de olika datainsamlingsteknikerna och informationskällorna omfattade var tiden från barnets tillblivelse (graviditetsbeskedet) till nio månader efter barnets barnhemsvistelse.

Figur 5. Datainsamling om tiden före, under och efter barnets barnhemsvistelse

Information om tiden före barnhemsvistelsen insamlades i samband med barnets placering, information om tiden på barnhemmet insamlades under tiden och information om tiden efter vistelsen insamlades vid uppföljning tre och nio månader efter det att barnet lämnat barnhemmet.

Undersökningens huvuddel var således inriktad på barnen och deras föräldrar men kompletterades med en beskrivning av barnhemmet ur sådana aspekter som barnhemmets mål och strävanden och dess olika funktioner för barnen och deras föräldrar.

Tillvägagångssätt och val av informationskällor och datainsamlings-tekniker.

Inom ramen för det generella begreppet »kvalitativa metoder» använder jag mig av begreppet »tillvägagångssätt» (eng. approach) för möjliga sätt att nalkas ett ämne, som väljs efter syftet med undersökningen (Lindblad, 1972). Det huvudsakliga syftet med undersökningen var att följa skeenden och upptäcka mönster och samband, eftersom det inte fanns andra jämförbara undersökningar att använda som utgångspunkt. Syftet var inte att testa i förväg uppställda hypoteser och bevisa riktigheten i upptäckten av vissa effekter eller resultat. Därför var det mest lämpliga tillvägagångssättet att lita till kvalitativa data eller mjukdata. Med hjälp av tidigare forskningsresultat var det emellertid möjligt att i datainsamlingen fokusera på sådana data, som visat sig vara särskilt relevanta i jämför-

bara sammanhang. Eftersom kvalitativa data är beroende av vem som lämnar uppgifterna, har olika personer så långt det varit möjligt fått observera och lämna uppgifter om samma skeenden eller personer. Det är en form av triangelmätning (»triangulation», se Patton, 1980, kap. 7), när man jämför data från flera olika källor. Där det varit möjligt har reaktiva tekniker (som intervjuer och frågeformulär) kompletterats med icke-reaktiva tekniker (som journaler och utredningar) med andra metodologiska svagheter.

Barnens familjeförhållanden och erfarenheter före den aktuella placeringen.

Följande aspekter bedömdes vara relevanta för undersökningens syften (jfr. Lagercrantz, 1979; Nilsson och Almgren, 1970):

- a) Föräldra-barn-förhållandet såsom det avspeglas i föräldrarnas förväntningar och inställning till barnet under graviditeten och såsom det avspeglas i beskrivningar av det fortsatta föräldra-barn-förhållandet och av barnets utveckling och anpassning.
- b) Familjeförhållanden såsom förhållandet mellan modern och barnets far, förhållandet mellan modern och hennes föräldrar, förekomst av psykisk sjukdom, missbruk och kriminalitet, sociala förhållanden vad avser bostad, arbete och ekonomi.
- c) Barnets tidigare separationserfarenheter.
- d) Tidigare stöd- och kontrollåtgärder i familjen från sociala myndigheters sida.

Följande datainsamlingstekniker och informationskällor valdes:

1. *Journaler och utredningar*, som skrivits olika utförligt, av olika personer, vid olika tidpunkter och med olika syften kunde komplettera varandra och tillsammans ge en mer fullständig bild av de faktiska förhållandena än de kunde var och en för sig:
 - a) Barnavårdscentralens journaler gav information om alla barn, om förlossning, barnets tidiga utveckling och avvikelser från normal utveckling, sjukhusvistelser och farhågor om hemförhållanden. Det finns skäl att anta, att journalerna skrivs utifrån en normaliseringstendens, så att avvikelser och farhågor ej noteras, förrän de nått en viss gräns.
 - b) Socialutredningen, som låg till grund för barnets placering, sammanfattade barnets och familjens tidigare förhållanden och socialvårdens tidigare insatser. Det finns skäl att anta, att dylika socialutredningar skrivs med en problematiseringstendens, så att avvikelser, problem och farhågor tydliggörs för att motivera åtgärder enligt barnavårdslagen. Det visade sig dock vara nödvändigt att komplettera socialutredningen med ett frågeformulär till socialsekreteraren vid barnets placering, dels p g a att utredningarna gav olika mycket och ibland för mitt syfte bristfällig information, dels p g a att barn som placeras mera frivilligt, som hjälp och stöd, ej behöver utredas. Frågeformuläret gav socialsekreterarens information om tidigare problem i familjen, tidigare åtgärder och deras syften, överväganden och beslut i sam-

band med den aktuella placeringen, förväntningar på barnhemsvistelsen och familjens prognos på kort och lång sikt.

- c) Barnklinikens kurator får kännedom om barn som kommer till barnkliniken och misstänkes ha utsatts för misshandel, ha familje- eller sociala problem utöver de rent somatiska. En genomgång av journalerna hos barnklinikens kurator utgjorde därför ett ytterligare komplement.
- d) Barnpsykiatriska klinikens journaler gav information om behandlingsinsatser i de aktuella familjerna. Vanligare än behandlingsinsatser var dock de läkarintyg som alltid krävs, då ett barn omhändertas med tvång. Dessa intyg skrevs i början av barnets placering och gav en barnpsykiaters aktuella bedömning av barnet och mor-barn-förhållandet.

2. *Intervju med modern.* Lagercrantz (1979) konstaterar bl a: »Om kvinnan förmår att under graviditeten göra medvetna och väl övervägda sociala ställningstaganden och åtgärder (t ex ordna bostadsförhållanden och ekonomi) underlättas hennes graviditets- och förlossningsförlopp och tidiga anpassning till moderskapet. Uppskjuts dessa beslut till efter förlossningen kan hennes och barnets relation äventyras p g a social otrygghet» (sid. 26). Hon anger också den gravida kvinnans tre viktigaste adaptiva uppgifter enligt Bibring (1961): a) att kunna acceptera befruktningen och fostret och lägga grunden till en känslomässig symbios, b) att lösa upp sina infantila bindningar till modern, c) att förändra relationen till mannen från en tvåpartsrelation till en triad.

Det enda sättet att få veta något om moderns tankar och känslor var att fråga henne. »Long ago the author came to the conclusion that generally the most valid, economical, sometimes the only way to learn about a person's sentiments is simply to ask him» (Nunnally, 1975, sid. 106). Det var också det bästa sättet att få veta något om hennes egen, barnets och familjens situation före den aktuella placeringen, eftersom det var bristfälligt dokumenterat annorstädes och blott bitvis kunde jämföras med andra informationskällor. Det gjordes en intervju¹ med modern i början av barnets placering. Det innebar emellertid en rad överväganden:

- a) Av tidigare erfarenheter att döma var det viktigt att fråga om situationer och händelser, som konkret kunde beskrivas och som inte gav så stort utrymme för värderingar och tolkningar eller för socialt önskvärda svar. Därför kompletterades frågor av typen »Hur var ditt förhållande till barnets far vid den tidpunkt då du fick veta att du var gravid?» med frågor av typen »När berättade du för honom att du var gravid? Hur reagerade han då? Vad kände och tänkte han, tror du? Vad sade och gjorde han?»
- b) Frågor om modern själv, om barnet, om förhållandet till barnets far och till de egna föräldrarna samt om bostads-, arbets- och ekonomiska förhållanden upplevdes som intressanta och meningsfulla och var lätta att besvara vad avsåg tiden för graviditetsbeskedet, graviditeten, förlossningen

1. För särskilt intresserade finns intervjuformulär tillgängliga hos författaren.

och nyföddhetsperioden. Men ju större barnet blev desto svårare var det att minnas hur barnet varit, ju svårare moderns egen situation varit desto svårare hade hon att minnas barnet och ju närmare nutid vi kom desto mer blandades minnena med sådant som stått i socialutredningen, med egen bitterhet eller känsla av orättvisa. Tiden från barnets nyföddhetsperiod (sex veckors ålder) till den aktuella placeringen kunde i flera fall ej kartläggas med hjälp av de i förväg uppgjorda frågorna utan med hjälp av samtal om dessa ting, ett samtal som avslutades med händelser och upplevelser i samband med barnets placering.

- c) Tid och plats för intervjun måste vara mer flexibel än som planerats. I vissa fall tog det tid att klargöra min forskarroll och skapa tillit till att lämnade uppgifter inte skulle användas i utredningssyfte eller påverka beslut. I vissa fall tog det tid att få tag på en moder och avtala en tid som kunde hållas. Därvid gjordes få begränsningar i var, hur länge eller hur ofta jag skulle söka en moder eller avtala nya tider. I perioder av t ex intensivt missbruk kunde inga intervjuer göras, utan lämplig tidpunkt måste avvaktas. Intervjuerna gjordes på barnhemmet, i hemmet eller var helst det var möjligt. Alla intervjuer gjordes av mig och nedtecknades under tiden. De flesta intervjuer gjordes andra till fjärde veckan efter barnets placering och inom sex veckor hade 18 intervjuer gjorts. Fem intervjuer fick vänta längre, upp till fyra månader.
- d) Intervjuerna upplevdes meningsfulla och intressanta av mödrarna. Det gjorde däremot inte skattningskalor och självbeskrivningar. Ett försök att låta mödrarna skatta sig själva på sjugradiga Osgood-skalor fullföljdes ej, då det upplevdes som abstrakt, svårt eller meningslöst. Likaså gjordes försök att låta mödrarna beskriva sig själva som föräldrar samt beskriva hur de skulle vilja vara. Men sådana frågor var övermäktiga för mödrar, som på olika sätt fått veta att de var olämpliga eller hade brister i sin förmåga som föräldrar. Svaren blev »Vet inte» eller »Ingenting jag skulle vilja ändra på».
- e) Det var barnens mödrar och ej deras fäder som intervjuades. Det berodde på, att för de flesta barnen i undersökningen hade modern ensam vårdnaden och den faktiska vården. Barnen placerades på barnhemmet p g a moderns beteende och sociala situation. Det krävdes tid och uthållighet att nå mödrarna för intervju, men det skulle kräva mångdubbelt mer att nå alla barnens fäder. Dock gjordes det två undantag, där mödrarnas berättelser kompletterades med fädernas, eftersom de hade övertagit en »modersfunktion» för barnen och haft hand om den huvudsakliga omsorgen om barnen närmast före placeringen.

Barnhemmet, dess organisation, mål och funktioner.

Beskrivningen av barnhemmet begränsades till de aspekter som behövdes för att ange de ramar inom vilka barnens anknytnings- och anpassningsprocess på barnhemmet ägde rum och för att ange barnhemmets funktioner för barnen och deras föräldrar. Det var ej syftet att undersöka barnhemmets allmänna funktion

som samhällelig institution eller förhållandet mellan barnhemmets verksamhet och de problem som denna verksamhet var inrättad för att eliminera, reducera eller kompensera för. (Jfr Eliasson och Nygren, 1980, sid. 36). Det gavs inget utrymme för övergripande ideologiska frågor, för en granskning av barnhemmet i sitt sammanhang inom det större sociala systemet, för dess förhållande till sidoordnade och alternativa system och för en granskning av den formella och informella ledningens betydelse för personalens arbetssätt (jfr t ex Sundin, 1970; Durkin och Durkin, 1975). Därmed omfattades ej barnhemmet som system av den föreliggande undersökningen. Som grund för beskrivningen av barnhemmet användes dock olika informationskällor och datainsamlingstekniker: Verksamhetsberättelser, rapporter och målformuleringar belyser verksamhetens mål. Personalen fick vid två tillfällen (1980 och 1981) besvara frågeformulär och angav därigenom sin syn på verksamheten (se Andersson, 1982). Föräldrarna gav sin uppfattning om barnhemmet i intervjuer såväl i början av barnets vistelse som i uppföljning. Mitt deltagande och samlade erfarenheter gav mitt perspektiv på utvecklingen av ideala och reella mål och på var de största svårigheterna och konflikterna fanns.

Barnens anknytnings- och anpassningsprocess.

Tidigare undersökningar har med all önskvärd tydlighet visat, att negativa verkningar av en institutionsvistelse är avhängiga av barnens anknytning eller brist på anknytning till föräldrarna och/eller till personalen som föräldrars ersättare eller komplement. Barnens anknytning eller brist på anknytning kan avläsas i deras anknytningsbeteende (jfr Bowlby, 1969; Schaffer och Emerson, 1964) och i mödrarnas (och personalens) svar på barnens anknytningsbeteende (jfr Ainsworth, 1979). Barnens välbefinnande eller brist på välbefinnande kan avläsas i deras utveckling eller regression i utvecklingen på områden som visat sig vara speciellt känsliga för separation och institutionsvistelse, i deras sinnesstämning och känslouttryck, i psykosomatiska tillstånd och autoerotiskt beteende. (Jfr A Freud, 1967, 1973). För att undersöka små barns anknytnings- och anpassningsprocess är observation av beteenden det mest adekvata tillvägagångssättet. Det för små barn mest använda Griffith-testet har t ex låg test-retest-reliabilitet och låg inter-bedömar-reliabilitet och stor känslighet för socialgruppstillhörighet. Wallerstein (1978) konstaterar i sin undersökning av barn och skilsmässor: »We have been strengthened in our conviction that research about children must find its primary data in direct contact with, observation of, and interview with the children, and that parents, especially at a time of crises in their lives, are not infrequently unperceptive or biased or otherwise deficient reporters in regard to the behaviors and feelings of children and adolescents» (sid. 31).

Följande datainsamlingstekniker och informationskällor valdes:

1. *Personalens observationer av barnen.* Personalen hade fördelen av att vara närvarande dygnet runt och vid de tillfällen då barnens anknytnings- och anpassningsbeteende märktes tydligast. Mina deltagande observationer

skedde mestadels på »kontorstid». Föräldrarna hade svårt att besvara frågor om barnen under tiden på barnhemmet, då deras egen situation var pressad, men de kunde ge värdefulla bidrag i uppföljning efteråt. Personalen gjorde olika typer av observationer, både sådana som var beroende och oberoende av undersökningen.

- a) Den personal som först tog emot ett barn fick i ett frågeformulär beskriva hur inskolning och inskrivning gick till och hur barnet betedde sig under sitt första dygn på barnhemmet.
- b) Barnobservationer gjordes av barnets två kontaktpersoner och nedtecknades ca var fjärde vecka utifrån ett frågeformulär¹ som omfattade ett stort antal frågor om barnens anknytnings- och anpassningsbeteende. Det visade sig vara angeläget att fråga om situationer och händelser som konkret kunde beskrivas och som ej gav så stort utrymme för värderingar och tolkningar. Det var t ex frågor om anknytningsbeteende av typen: Hur beter sig barnet (= gör, uttrycker med kroppsspråk, säger) när modern (fadern, kontaktperson A, kontaktperson B, andra vuxna) kommer (går, är upptagen av andra barn)? Hur bemöts det av modern (fadern, kontaktperson A, kontaktperson B, andra vuxna)? Det var t ex frågor om sinnesstämning och känslouttryck av typen: Hur uttrycker barnet sin glädje (ilska, ledsenhet, rädsla)? Hur ofta (mycket ofta, ofta, ibland, sällan, mycket sällan)? I vilka situationer? Inför vem? Hur bemöts barnet? Samma kontaktpersoners upprepade observationer av samma barn avsåg att fånga barnets anknytnings- och anpassningsprocess. Det är en form av kvasiexperimentell design. »Tidseriedesign bygger på idén, att man på sätt och vis kan låta en grupp vara sin egen kontrollgrupp. Tidserier är också ett sätt att komma åt utvecklingsförloppet» (Bell, 1975, sid. 53).
- c) Dagboks- och journalanteckningar gjordes så gott som dagligen av tjänstgörande personal, en rutin som var oberoende av undersökningen. Dessa anteckningar kompletterade barnobservationerna dels genom att beskrivningar av situationer och händelser gjordes av all personal om alla barn och gav andra perspektiv på barnet än det kontaktpersonerna förmedlade om »sitt» barn, dels genom att enskilda situationer och händelser noterades, såsom att modern uteblivit från ett utlovat besök, att barnet grätit på natten, rivit en baby, bajsat på sig etc. Barnobservationerna gav i jämförelse med dagboks- och journalanteckningar en mer sammanfattande beskrivning av barnets vanligaste sätt att bete sig under den aktuella fyraveckors-perioden.
- d) För de barn vars vistelse på barnhemmet avslutades med överflyttning till fosterhem besvarade barnets kontaktpersoner och familjevårdsassistent ett frågeformulär om barnets överflyttning.

1. För särskilt intresserade finns frågeformulär tillgängliga hos författaren.

2. *Deltagande observationer* av mig var ett komplement till personalens observationer därför att a) det innebar en och samma observatör för alla barn och därmed större känslighet för samma beteendevariabler och signaler hos olika barn, b) det gav mig en egen bild av barnet och hjälp att förstå sammanhangen mellan olika barnassistenters olika observationer, c) det gav mig en egen relation till barnet. Jag gav antagligen själv barnen olika signaler till kontakt, men det var ändå tydligt att deras sätt att förhålla sig till mig avspeglade något av deras förhållningssätt mot vuxna.

Deltagande observation är vanlig framför allt i antropologiska undersökningar. Forskaren deltar i det dagliga livet och kan bättre förstå beteendesystem och relationer inom systemet, kan komma under ytan och bättre förstå det som sägs och görs. Nackdelen är att observatören är där med sina omedvetna motiv och värderingar (Struening och Guttentag, 1975, kap. 11). Deltagande observationer används lämpligen tillsammans med andra datainsamlingstekniker. Man kan lägga olika tonvikt vid deltagande och observation. Det var här närmast ett deltagande som observatör («participant-as-observer» se Denzin, 1970, kap. 9).

Det visade sig på ett tidigt stadium ohållbart att jag skulle förhålla mig enbart som observatör. Även om jag främst var observatör var jag på barnhemmet dagligen, barnen såg mig ofta och jag var deltagare i den meningen, att jag besvarade barnens kontakt och hjälpte till med det som just då föreföll naturligt.

Utgångspunkten var en viss tidsplan för mina deltagande observationer, men att strikt hålla en plan var inte praktiskt möjligt. Barnen hade varierande aktiviteter och var inte alltid på barnhemmet, de hade olika sovtider etc. En eller två gånger per vecka, vid lämpliga och varierande tillfällen observerade jag barnet ute och inne, med personal och föräldrar, ensamt eller i grupp. Till mina deltagande observationer hörde, att jag då och då fick spontana synpunkter på barnet av olika barnassistenter och av föräldrar. Observationer och informationer antecknades omedelbart efteråt. Mina observationer kom i resultatredovisningen att användas som komplement till eller kontroll av personalens observationer.

3. *Mödrars observationer av barnen.* Även om mödrarna ibland hade svårt att beskriva sina observationer av barnen under tiden, ställde jag minst en gång under vistelsen och senast vid slutet av vistelsen samma frågor till dem som senare i uppföljningen. Tidpunkten var beroende bl a av vistelsens längd.
4. *Uppföljande intervju* med mödrar och fostermödrar. Uppföljning efter ca tre och nio månader gav perspektiv på barnens anknytnings- och anpassningsprocess. Valet av dessa två tidpunkter för uppföljning av barnhemsvistelsen upplevdes som meningsfullt, men en tredje uppföljning ytterligare ett halvår senare avbröts, därför att det ej längre upplevdes som meningsfullt att relatera barnens beteende till barnhemsvistelsen varken för mig, mödrar eller fostermödrar. Uppföljningen skedde genom hembesök och intervjuer med mödrar och fostermödrar. Om barnet var i fosterhem, besvarade fostermödrarna samma frågor som kontaktpersonerna tidigare gjort i formulär

för barnobservationer, dock med tillägg för frågor om barnets anknytning till fosterföräldrarna. Jag valde att intervjua fostermodern, eftersom det var hon som var hemma med barnen, men i några fall deltog också fosterfadern i samtalet.

Både om barnet överflyttats till fosterhem och om det återvänt hem besökte jag dess biologiska moder. Intervjun med modern var en uppföljning av de frågor om barnet som ställts i början av barnets barnhemsvistelse. Mödrarnas och fostermödrarnas beskrivningar av barnen var ej helt jämnställda, de biologiska mödrarna hade svårare än fostermödrarna att se och nyansrikt beskriva ett barns beteende och förhållningssätt. Dessutom innehöll intervjun med mödrarna också frågor om deras egen situation, som vi hade talat om i tidigare intervju och som tog en del tid i anspråk.

5. *Övrig uppföljning.* Förutom uppföljande intervjuer gjordes ingen annan uppföljning än telefonintervju med respektive socialsekreterare och genomgång av barnavårdscentralens fyraårs-undersökningar, för de barn som hunnit fylla fyra år. Socialsekreterarens information i en uppföljning var bristfällig, eftersom det oftast var en ny socialsekreterare, som ej kände till ärendet. Det framkom emellertid vilka åtgärder som vidtagits i familjen under året efter barnhemsvistelsen samt om det fanns aktuella farhågor för barnet och dess hemförhållanden. Barnavårdscentralens fyraårs-undersökning gav en allmän bild av barnets utveckling och avvikelser från normal utveckling.

Barnhemsvistelsens orsaker, syften och resultat.

Orsaker till barnens placering fanns i deras familjesituation och hemförhållanden. Syftet med placeringen var antingen att utreda eller förändra dessa förhållanden så, att barnen kunde återgå till hemmet eller att överflytta barnen till fosterhem, därför att man hade gett upp hoppet om önskvärda förändringar eller bedömde, att de skulle ta för lång tid i anspråk. Barnhemmets funktion för familjen var avhängigt av syftet med barnens placering. Resultatet av barnens vistelse på barnhemmet kunde vara återgång till hemmet eller överflyttning till fosterhem. Även om det var svårt att bedöma om förändringar i familjen var en effekt av barnens barnhemsvistelse skedde under tiden eller under uppföljningsperioden förändringar i familjen, som kunde relateras till placeringens orsaker och syften, barnhemmets funktion för familjen och resultatet av vistelsen.

Intervju med mödrar, sociala utredningar, frågeformulär till socialsekreterare samt placeringsunderlag och arbetsplaner angav orsaker till och syften med barnens placering samt angav föräldrarnas personliga, familje- och sociala förhållanden vid tiden för placeringen. Protokoll från behandlingskonferenser på barnhemmet angav förändringar i placeringens syfte och i föräldrarnas förhållanden under tiden. Uppföljande intervjuer med mödrar innehöll samma frågor som den inledande intervjun om personliga, familje- och sociala förhållanden. Jämförelser mellan förhållanden vid placeringens början och vid tiden för uppföljningarna angav vistelsetidens effekter på familjen.

Insamling av material som ej använts.

I den ursprungliga planeringen för undersökningen ingick att beskriva föräldrarnas behandlings- och påverkansprocess under inflytande av barnhemmets familjeinriktade insatser. Det bedömdes därvid vara mest genomförbart att följa några få föräldrar för vilka det fanns ett klart behandlings- eller påverkanssyfte. Därför gjordes ett urval av de föräldrar, som ingick i en försöksverksamhet med utvidgad föräldraverksamhet. Avsikten var att genom kontaktpersonernas personliga dagboksanteckningar, mina egna anteckningar efter handledningssamtal med kontaktpersonerna samt genom tätare intervjuer med mödrarna följa behandlings- och påverkansprocessen. Det finns flera anledningar till att insamlat material ej använts i undersökningen: Det var ej möjligt för mig att samtidigt ha barn, föräldrar och personal i fokus för mitt intresse, varför jag valde barnen. Det skulle bli en alltför omfångsrik undersökning, som hellre bör avskiljas som olika undersökningar. Kontaktpersonernas personliga dagboksanteckningar var av alltför ojämn kvalitet och i flera fall mer inriktade på effekter än på processer. Det var i flera fall ej möjligt att göra tätare intervjuer med försöksverksamhetens mödrar än med övriga mödrar. Det visade sig, att de inte skilde sig från övriga mödrar i en rad för undersökningen betydelsefulla aspekter, såsom grad av tvång, besöksfrekvens hos barnen, vistelsens längd och barnens återgång till hemmet respektive överflyttning till fosterhem. Det berodde i stor utsträckning på att försöksverksamhetens intentioner påverkade hela barnhemmets verksamhet. Även om det ej rymdes inom föreliggande undersökning är det av stort intresse att kartlägga och beskriva föräldrarnas behandlings- och påverkansprocess inom ramen för ett familjearbete som sker under någon form av tvång och med barnens behov som utgångspunkt. Det är ett relativt okänt forskningsfält, eftersom det omfattar familjer som står utanför och är drop-outs i många sammanhang. Det är också ett relativt nytt verksamhetsfält att bedriva familjearbete inom ramen för traditionell barnhemsverksamhet.

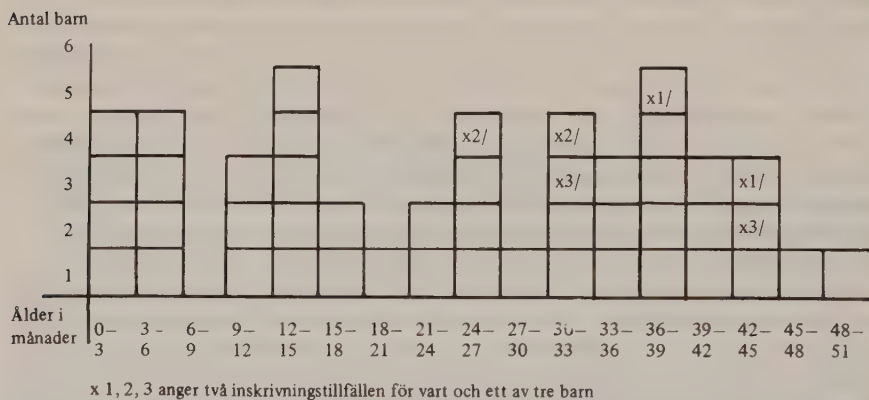
Alla föräldrar hade tillgång till en samtalsgrupp under psykologs ledning och till kursverksamhet under personals ledning. Föräldrarnas synpunkter på dessa verksamheter insamlades genom separata intervjuer, som utfördes av en praktikanter. Inte heller detta material har använts i undersökningen, eftersom det knappast berör undersökningens mer begränsade syften, såsom de kom att fastställas efter materialinsamlingen. Det kan dock ha påverkat föräldrarnas vana att besvara frågor och framföra sina åsikter om barnhemmets verksamhet.

Urval och bortfall.

Målgrupp.

Barnhemmet tar emot barn i åldern 0-12 år. Undersökningens målgrupp var små barn i åldern 0-4 år, de små barn som inskrevs i dygnsvård 1980 och 1981 (födda 1976-80 respektive 1977-81). Små barn på logi utan inskrivning och små barn inskrivna i dagvård ingick ej. Det var 43 barn med 46 inskrivningar i dygnsvård under undersökningsperioden (22 inskrivningar 1980 och 24 inskrivningar 1981). De utgjorde en tredjedel av alla barn som inskrevs i dygnsvård på barnhemmet under samma tid. Då undersökningen påbörjades mottogs på barnhemmet ej barn under ett års ålder. Men från november 1980 omfattade undersökningen även de spädbarn som placerades på barnhemmet.

Figur 6. Åldersfördelning för alla barn i åldern 0-4 år, som placerades 1980-81

Ytterligare fyra barn återkom till Enebacken efter långtidspermission till hemmet, men då de fortfarande var inskrivna under en uppföljningstid räknas deras återkomst som ett och samma placeringstillfälle.

Urval.

Det gjordes inget urval i förväg, men det visade sig efteråt lämpligt att göra ett selektivt urval av barn utifrån barnhemsvistelsens längd: 1) 15 placeringar var korta, barnen vistades på barnhemmet 1-18 dagar. Orsaken till placeringen

var för hälften av barnen att modern var borta en kortare tid på kvinnoklinik, på psykiatrisk klinik eller i häkte. Barnen återvände hem när modern kom hem. Den närmast vanligaste orsaken var lägenhetsbråk och kvinnomisshandel. Barnen återvände hem, när det blivit lugnt därhemma igen, eller följde med modern till annat alternativt boende. Gemensamt för dessa korta placeringar var, att de huvudsakligen var frivilliga. Bara ett barn placerades med tvång, varefter det visade sig att barnet kunde bo hos sin dagmamma under den fortsatta utredningen. 2) 31 placeringar var längre, barnen vistades på barnhemmet 23 dagar - 22 månader. Placeringarna var i huvudsak förenade med tvång gentemot föräldrarna. Det var barn vars föräldrar misstänktes eller bedömdes ha bristande förmåga eller vara olämpliga som föräldrar. De tillhörde socialvårdens mest psykosocialt utsatta och resurssvaga barnfamiljer eller kunde betecknas som multiproblemfamiljer. Det var denna grupp som utgjorde mitt selektiva urval.

Tabell 1. Förhållandet mellan vistelselängd och vistelseparagraf

Placering	Vistelselängd		
	< 21 dagar	> 21 dagar	
Med tvång ¹	1	26	27
Med frivillighet ²	14	5	19
	15	31	46

$p < 0.001$ (Finney et al 1963)

1. § 30, §§ 25 a och 29, § 43 BvL

2. § 31, §§ 25 a och 26 BvL (Se bilaga 1).

Det var en signifikant skillnad mellan den grupp som bodde på barnhemmet mindre än 21 dagar och den grupp som bodde där längre tid vad avser graden av tvång vid placeringen.

Det var däremot ingen signifikant skillnad mellan de båda grupperna vad avser kön och ålder vid inskrivningen.

Bortfall.

Det var inget bortfall i den meningen, att något barn utgick ur undersökningen. Det var inget bortfall i datainsamlingen om barnens anknytnings- och anpassningsprocess under barnhemsvistelsen. Det saknas emellertid information från två mödrar om tiden före den aktuella placeringen. I det ena fallet kunde modern ej nås för intervju p g a växling mellan fängelsevistelse och avvikelser från fängelset. I det andra fallet var syftet, att barnet efter några dagar skulle

överflyttas till kontrakterat familjehem. Jul- och nyårshelg förlängde emellertid vistelsen så, att barnet kom att ingå i mitt selektiva urval, men då hade modern lämnat landet. Det saknas information från ytterligare två mödrar i uppföljningen. Deras barn hade blott varit 23 respektive 25 dagar på barnhemmet, och de ville inte bli påmindas därom tre och nio månader senare. Två mödrar tog det så lång tid att nå, att det bara gjordes en uppföljande intervju efter ca nio månader. En moder var död.

Det var bortfall av intervju med fostermödrar i två fall. I det ena fallet återkom barnet till barnhemmet inom tre månader. I det andra fallet hade jag ej fastställt att barnet skulle ingå i mitt selektiva urval förrän barnet omplacerades i nytt kontrakterat familjehem, och jag fann uppföljning olämplig.

Reliabilitet och validitet.

För att öka tillförlitligheten i kartläggningen av barnens familjeförhållanden och erfarenheter före den aktuella placeringen vidtogs en del åtgärder:

- a) I intervju med mödrar valdes frågor som uppmanade till beskrivningar av konkreta situationer och händelser mer än till tolkningar och värdeomdömen. Därigenom minimerades den felkälla som val av items annars kan utgöra, därför att de ej förstås eller förstås på olika sätt. Därigenom minimerades också risken för socialt önskvärda svar.
- b) Jag gjorde själv alla intervjuer och undvek därigenom effekter av olika intervjuare.
- c) Intervjuerna kompletterades så långt det var möjligt med icke-reaktiva informationskällor, som hade andra metodologiska svagheter.
- d) Olika icke-reaktiva informationskällor såsom journaler och sociala utredningar hade sinsemellan olika normaliserande eller problematiserande tendens.

För att öka tillförlitligheten i beskrivningen av barnens anknytnings- och anpassningsprocess på barnhemmet vidtogs en del åtgärder:

- a) I formulär till personalen för barnobservationer, liksom i andra frågeformulär, valdes frågor som uppmanade till beskrivningar av konkreta situationer och händelser mer än till tolkningar och värdeomdömen.
- b) Information från reaktiva och icke-reaktiva datainsamlingstekniker och informationskällor med olika metodologiska svagheter kombinerades.
- c) Olika observatörs information kombinerades, och observatören utgjorde ej någon systematisk felkälla.
- d) Observationer gjordes vid olika tillfällen och val av tidpunkt utgjorde ingen systematisk felkälla.
- e) Genom att undersökningen omfattade alla barn inom ett selektivt urval undveks problem med urval.

I uppföljningen av barnen bygger informationen i hög grad på intervjuer med mödrar och fostermödrar. Vad avser intervjuer med mödrar kunde de sättas

i relation till samma frågor ställda till samma personer av samma intervjuare vid tidigare tillfällen. Vad avser intervjuer med fostermödrar kunde de sättas i relation till samma frågor om barnen som personalen tidigare besvarat. Mödrars och fostermödrars information kunde också sättas i relation till varandra och i mån av överensstämmelse öka tillförlitligheten.

För att öka validiteten gjordes ett noggrant urval av items i intervjuer och frågeformulär utifrån tidigare kunskaper och undersökningsresultat inom området. Det är möjligt, att personalens upprepade observationer av barnens beteende ökade deras uppmärksamhet på barnens signaler och medförde att de bemötte barnen annorlunda än de skulle gjort annars. Det var i så fall en effekt av undersökningen, som det ej gick att hålla under kontroll.

Barnen påverkades ej av undersökningen i den meningen att det gjordes några särskilda arrangemang för forskningsändamål. De befann sig i en verklighet, där de under tiden observerades av andra. Det var emellertid viktigt, att i deras anknytnings- och anpassningsprocess försöka urskilja mognadseffekter med tanke på deras ålder och vistelselängd. Eftersom det gjordes upprepade observationer av varje barn var det möjligt att jämföra barnen med sig själva och därvid ta mera hänsyn till beteendemönster än till enskilda beteenden, eftersom beteendemönster visat sig vara mer stabila över tiden.

Föräldrars och fosterföräldrars instämmande kunde bidra till att öka validiteten.

Sammanfattning och kommentarer.

Undersökningens målgrupp var de barn som placerades på barnhemmet 1980-81 och då var i åldern 0-4 år. Därefter gjordes ett selektivt urval av de 29 barn som (31 gånger) bodde mer än tre veckor på barnhemmet. Det var huvudsakligen tvångsplaceringar.

Barnens anknytnings- och anpassningsprocess var i fokus för undersökningen. Den föregås emellertid av en kartläggning av barnens familjeförhållanden och erfarenheter före den aktuella placeringen på barnhemmet. Den föregås också av en beskrivning av barnhemmet. Den följs av en analys av förhållandet mellan barnhemsvistelsens orsaker, syften och resultat.

Undersökningen var en form av utvärderingsforskning inom en definierad barnhemsverksamhet. Syftet var främst att följa skeenden eller processer och inte att pröva hypoteser och fastställa effekter och resultat. Därför var den en undersökning av deskriptiv karaktär med det mest lämpliga tillvägagångssättet att lita till kvalitativa data men fokusera på sådana data, som visat sig vara särskilt relevanta i jämförbara sammanhang. För att öka tillförlitligheten kombinerades olika datainsamlingstekniker och informationskällor, som var för sig hade olika metodologiska svagheter.

Då undersökningen påbörjades mottogs på barnhemmet ej barn under ett års ålder. Men som inom all utvärderingsforskning, som utgår från en definierad

verksamhet, inkluderades de förändringar som ägde rum under tiden, och undersökningen kom att omfatta ett antal spädbarn, för vilka barnobservationerna ej i förväg hade avpassats.

Det var ett förhållandevis lågt bortfall, eftersom inga barn utgick ur undersökningen, men några intervjuer med mödrar bortföll – två inledande intervjuer och fem uppföljande intervjuer. I ett av fallen bortföll också intervju med fostermodern, vilket innebär att det saknas väsentlig uppföljande information om tre barn (två i hemmet och ett i fosterhem).

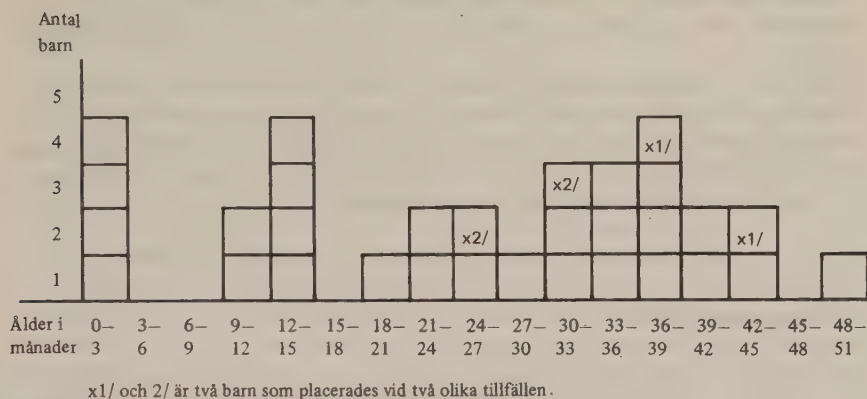
6. BARNENS FAMILJEFÖRHÅLLANDEN OCH ERFARENHETER FÖRE PLACERINGEN.

Detta kapitel är en kartläggning av barnens familjeförhållanden och erfarenheter, såsom de avspeglas i mödrarnas berättelser om tiden från graviditetsbeskedet, över graviditeten, förlossningen och nyföddhetsperioden fram till den aktuella placeringen på barnhemmet.

Mödrarnas personliga, familje- och sociala situation under denna tid bidrog till att forma barnens förutsättningar. I viss mån har mödrarnas berättelser om sin egen situation kunnat jämföras med uppgifter i sociala utredningar, men därvid har ingenting framkommit som kan minska trovärdigheten i deras egna berättelser. I viss mån har mödrarnas information om barnen och föräldrabarn-förhållandet kunnat jämföras med journaluppgifter, vilket i så fall anges. Det var uppenbart att intervjun berörde frågor om graviditeten, förlossningen och nyföddhetsperioden, som mödrarna upplevde som engagerande och förenade med levande och tydliga minnen, även om det för olika mödrar hade gått olika lång tid sedan dess. Tiden från nyföddhetsperioden till den aktuella placeringen av barnet på barnhemmet har återgetts mera sammanfattande. För dem som är intresserade av att följa enskilda barn genom de olika avsnitten, har barnens namn ibland angetts inom parentes. En översiktstabell finns på sid. 94.

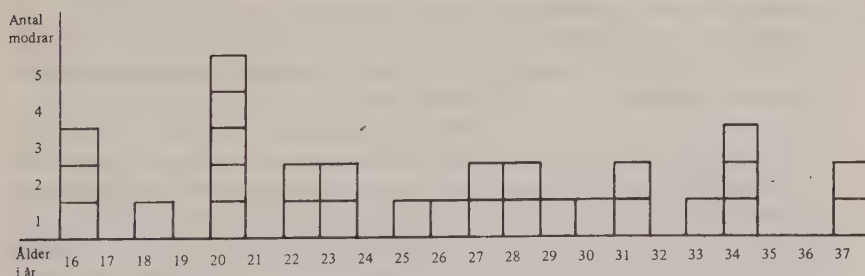
Det var 29 barn som placerades på barnhemmet under 1980 och 1981 och som vistades där i dygnsvård 31 gånger under mer än tre veckor. Barnen var vid tiden för den aktuella placeringen i åldern 2-49 månader (se figur 7).

Figur 7. Barnens ålder vid den aktuella placeringen

De 29 barnen hade 25 mödrar, eftersom fyra mödrar hade vardera två barn inom undersökningsgruppen. Mödrarna var 16-37 år vid det aktuella barnets födelse (se figur 8). Mödrarnas åldersfördelning visar inte några större avvikelser från ett genomsnitt av ensamstående mödrar till förskolebarn (Levnadsförhållanden, 1981). Det var ingen sådan övervikt av mycket unga mödrar, som tidigare var vanligt på barnhem (jfr Larsson och Ekenstein, 1983).

Figur 8. Mödrarnas ålder vid det aktuella barnets födelse

De 25 mödrarna hade tillsammans fött 47 barn (i medeltal 1,88 barn) med 36 fäder. Tolv mödrar hade ett barn, sex mödrar hade två barn, fem mödrar hade tre barn och två mödrar hade fyra barn. Mödrarnas genomsnittsålder vid första barnets födelse var 21,4 år.

Tolv av de 29 barnen i undersökningsgruppen placerades på Enebackens barnhem tillsammans med syskon. Några barn hade äldre syskon, som ej placerats på barnhemmet p g a att fadern hade vårdnaden om dem, p g a att de var i fosterhem eller p g a att de var för stora för barnhemmet och placerades någon annanstans.

Det var 23 mödrar som intervjuades. De hade 27 barn inom undersökningsgruppen efter 26 graviditeter, eftersom en graviditet resulterat i tvillingfödsel. Två mödrar till två barn intervjuades ej, och i den mån information om dessa barn presenteras påpekas det särskilt. Det påpekas också särskilt om information från olika informationskällor är motsäggande.

Mödrarnas bakgrund.

Intervjun omfattade blott några korta frågor om mödrarnas egen bakgrund och uppväxt. Socialutredningen gav blott undantagsvis någon information därom. Det kan emellertid konstateras

1. att invandrarfamiljer ej var överrepresenterade. 21 av de 23 mödrar som intervjuades var födda och uppvuxna i Sverige, en i ett annat nordiskt land och en i ett utomeuropeiskt land. Fem fäder var från ett sydeuropeiskt eller utomeuropeiskt land, men de hade ej vårdnaden om barnen och bodde ej tillsammans med mödrarna.

De 21 mödrar som var födda och uppvuxna i Sverige hade också i de flesta fall sin huvudsakliga anknytning till Malmö. Tio var födda i Malmö, ytterligare fyra hade haft större delen av sin uppväxt i Malmö och fem hade som tonåringar kommit till Malmö från andra delar av Skåne. Två mödrar hade i vuxen ålder flyttat till Malmö från andra delar av Sverige. De två mödrar som inte var från Sverige kom hit i samband med att de bildade familj och hade bott här sex respektive åtta år vid intervjutillfället.

Enligt Statistiska Centralbyråns uppgifter (Levnadsförhållanden, 1981) hade 11 % av barn till ensamstående mödrar i Sverige en moder av utländskt ursprung, vilket är att jämföra med 2 av 27 barn i undersökningsgruppen (eller 3 av 29, inräknat de fall där intervju bortföll). Om man även ser till fäderna, hade 5 av 27 barn någon förälder som var invandrare. Det gällde vid den tidpunkten en sjättedel av alla barn i Sverige. Det var ingen överrepresentation av invandrarfamiljer bland de barn som placerades på barnhemmet i åldern 0-4 år. Det är däremot fallet för dem som placeras på ungdomsinstitutioner, där andelen angetts till 40-50 %. En lika stor andel har angetts för barn upp till 16 år, som via Malmö placeras i familjehem. Skillnaderna är troligen att hänföra till barnens ålder, eftersom små barn i ålder 0-4 år ännu ej är medagerande i de kulturkollisioner, som senare kan uppstå mellan barn och föräldrar.

2. att mödrarna hade erfarenheter av död och skilsmässa under sin uppväxt i betydligt större utsträckning än normalbefolkningen.

Sex mödrar förlorade före skolåldern sin far genom död eller skilsmässa: Två hade en far som dog tidigt och fyra hade en far som de tidigt förlorade kontakten med p g a föräldrarnas skilsmässa. Tre av mödrarna berättade också om styvfäder, som de hade ett dåligt förhållande till eller som slog dem, så att de flyttat hemifrån i yngre tonåren.

Sex mödrar förlorade i yngre tonåren (13-16 år) sin ena förälder genom död eller skilsmässa: Två mödrar förlorade sin far och en sin mor genom död. Två mödrar kom efter föräldrarnas skilsmässa till sin far och en till sin mor, men för alla tre var det emot deras önskan och två av dem levde ett splittrat och stundom asocialt liv med ständiga växlingar mellan mor och far.

Fem mödrar förlorade under någon del av sin uppväxt både mor och far. En bodde hos mormor från fyraårsåldern, en bodde hos mormor fram till skolåldern, en bodde i fosterhem från elvaårsåldern, en hos olika släktingar både före och efter föräldrarnas skilsmässa och död och en hade både mor och far, men flyttade till mormor efter det att fadern allvarligt misshandlat henne.

Sex mödrar växte upp med båda sina biologiska föräldrar till de var 16 år. Men två av mödrarna uppgav ett mycket dåligt förhållande till modern och en hade ett förhållande som starkt präglades av hennes psykotiska sjukdom. Bara tre av mödrarna uppgav, att de haft ett gott förhållande till både mor och far under sin uppväxt. Vid tiden för barnets placering på Enebackens barnhem hade fem av de sex mödrarnas fäder dött.

Av samtliga mödrar hade bara en moder vid intervjutillfället två föräldrar som levde tillsammans.

Bohman (1971) påpekar, att erfarenheter av separation är vanligare än man tror och hänvisar till en undersökning av Munroe (1965) som visar att inom en engelsk normalpopulation hade 46,7 % upplevt någon form av föräldraförlust under sin uppväxt (död eller separation mer än tre månader). Det har blivit vanligare med skilsmässor mellan föräldrar sedan dess, men hur jämförelser än görs, är det ingen tvekan om att undersökningsgruppens mödrar i ovanligt stor utsträckning (17 av 23) upplevt föräldrars död och/eller skilsmässa och/eller egen placering utom hemmet före 16 års ålder.

Graviditeten.

Önskad eller oönskad graviditet.

7 av de 26 graviditeterna var planerade och önskade, även om de föreföll betydligt mer önskade av modern än av fadern. 19 av graviditeterna var inte planerade. Ändå var det bara tre av möderna som använt preventivmedel. En blev gravid trots spiral, en gjorde på läkares rekommendation ett uppehåll med p-piller och för en tog p-pillren slut under en utlandsresa. De andra mödrarna hade olika skäl för att ej använda preventivmedel: a) Nio mödrar trodde inte de kunde bli

gravida eller räknade inte med det eller lät ödet avgöra eller bara »chansade».

b) Fem hade en oklar eller hemlig förhoppning om att bli med barn för att få ett bättre förhållande till mannen, återfå ett brutet förhållande till en man eller få ett jämnt antal barn för att ingen skulle bli mellanbarn som hon själv.

c) Två hade just fått barn och trodde inte de kunde bli gravida med en gång igen.

7 av de 19 oplanerade graviditeterna var ändå välkomna och mödrarna tänkte aldrig på abort. Men tolv graviditeter konstaterades med blandade känslor och tankar på abort. Att abort ändå inte genomfördes berodde i fyra fall på att mödrarna först i fjärde månaden förstod att de var gravida och att det var för sent att göra abort, i tre fall på att mödrarna inte var riktigt inställda på abort och understöddes av fadern att behålla barnet, i tre fall på att mödrarna själva ångrade sig i samband med läkarbesök och genomförandet av aborten samt i två fall på att mödrarna var mer principiellt emot abort.

Förhållandet till barnets far.

Vid tiden för graviditetsbeskedet var fyra föräldrapar gifta med varandra och femton föräldrapar sammanboende. Sju föräldrar bodde ej tillsammans, utan modern bodde hos sin egen mor eller far (fem fall) eller hos en släkting (ett fall) eller egen lägenhet (ett fall).

Kvinnans förhållande till mannen under graviditeten var det svårt att få klarhet i, då det ofta var oklart för kvinnan också och varierade vid olika tidpunkter. Även om de blivande föräldrarna inte bodde ihop eller flyttade isär under graviditeten, träffades några så gott som varje dag. Även om de blivande föräldrarna bodde ihop eller flyttade ihop under graviditeten träffades några inte så mycket, eftersom mannen var i fängelse eller befann sig på annan ort eller av andra skäl ofta var borta.

Sju graviditeter förlöpte under det att mödrarna bodde ihop med och tyckte, att de hade ett bra förhållande till mannen. Här ingår dock de enda två mödrar i undersökningsgruppen som var psykiskt sjuka och vid intervjutillfället var intagna på psykiatriskt sjukhus. De tyckte att de hade ett bra förhållande till mannen, men deras berättelser i övrigt gav uttryck för ett ambivalent och stundom mycket aggressivt förhållande till mannen (Göran, Fridolf, Rosa, Sven). De andra fyra mödrarna, som tyckte att de hade ett bra förhållande till mannen under graviditeten, flyttade isär kort efter barnets födelse, åtminstone för en tid (Anders, Åsa, Märten, Ola).

Det var 19 graviditeter, som förlöpte utan att mödrarna bodde ihop med eller tyckte att de hade något stöd av mannen. I några fall hade föräldrarna redan förut ett konfliktfyllt förhållande, i några fall blev det värre under graviditeten och i några fall var det inget förhållande alls:

Fem mödrar levde under graviditeten kvar i ett dåligt förhållande, som de inte lämnade just då men väl en tid efter barnets födelse:

— Jag har inget minne alls av den tiden. Minns att det var bråk om att jag

skulle ta abort, men så fick jag höra hjärtslagen på ultraljud och bestämde mig för att ha barnet. Minns inte alls hur Nisse reagerade, jag vet inte alls vad han hade för sig eller vad han tänkte på, för han sa inget och var inte så ofta hemma. Jag minns mest att jag var ledsen och ensam i en tom lägenhet. (Bodil)

– Vi hade varit gifta i åtta år, David var planerad och jag önskade honom. För min man spelade det inte någon roll att jag var gravid. Han misshandlade mig mycket, jag fick mycket stryk. Minns en gång i åttonde månaden, jag var trött efter en hel dags arbete, kom hem, la mig på sängen och ville vila. Han slog mig t o m i sängen och sparkade mig i ansiktet. Mina arbetskamrater tyckte att jag skulle anmäla honom men jag vågade inte, för han hade hotat att döda mig. Jag var alldeles ensam och hade ingenstans att vända mig. (David)

– Jag blev glad, för jag trodde att äktenskapet skulle bli bättre, men det blev det inte. När jag berättade för honom att jag var med barn, blev han glad och lovade att allt skulle bli så bra. Men det höll inte länge. Han drack mycket sprit, var våldsam mot mig, slog mig och var mycket svartsjuk. Under graviditeten var han mest på anstalt eller på rymmen och det var ganska rörigt. (Nilla)

– Uffe var ett planerat barn, Peter och jag hade ett mycket fint förhållande. Jag blev glad när provet äntligen var positivt. Men han reagerade inte alls som jag väntat mig i och med att det var planerat . . . Sen blev han som ombyttn, började dricka sprit och bli elak. Det måste vara något i samband med barnet och det ansvaret, för vi hade bott ihop i ett och ett halvt år innan och jag hade inte märkt något sådant. Han blev elak och det blev mycket bråk. (Uffe)

– Vi hade levt ihop i sex år och hade just gift oss. Vårt förhållande var rätt bra då och vi var inne på att lägga av med knarket. Vi hade visserligen inte slutat knarka riktigt men hade ett kontrollerat missbruk. Det var två perioder under graviditeten som vi knarkade, men då bråkade vi mycket och han slog mig och misshandlade mig. (Berit)

Sex mödrar flyttade från mannen under graviditeten:

– Leif och jag hade varit ihop i två och ett halvt år, vi hade inte alls planerat att ha barn i den åldern, vi jobbade inte, levde på socialhjälp och tog var dag som den kom. Han hade inte mycket att säga, för det var för sent att göra abort, men han blev inte glad precis . . . Han åkte in i fängelse och jag tänkte inte alls på oss som en familj. För honom var det som om ingenting förändrades. Jag planerade själv, flyttade till en annan etta, köpte möbler och barnkläder. Jag tyckte att jag hittade en massa fel på Leif, han var barnslig. Jag blev väl mera mogen, för jag tyckte att jag hade ett ansvar. (Erik)

– Det var inte planerat att vi skulle ha barn, men vi blev väl glada båda två. Vi hade gjort slut men blivit ihop igen och hade just flyttat till Norrland och var inne på att lägga av med knarket. Men två månader innan Per föddes flyttade vi ner till Malmö igen och jag flyttade hem till min mor och han till sin. Sen var han i fängelse under resten av graviditeten. (Pelle)

– Jag blev glad, för vi hade försökt få barn i två år. Vi bodde ihop och hade det bra då. Han blev uppriktigt glad när jag berättade att jag var med barn . . . Men sen bråkade vi mycket. Jag blev galen när han drack sprit. Han hade ju druckit innan, men nu ville jag tänka på ekonomin och den lille. Han fortsatte att dricka och vi flyttade isär. (Frasse).

– Jag hade bott med Karins far i fem år, det hade varit bra innan men vi hade börjat bråka, för han ville ha uteliv och jag ville ha familj och barn. Han blev inte så förtjust precis, när jag sa att jag var med barn. Jag gick helt in för barnet, började tänka mamma-tankar, ville att allt skulle vara rent och fint och inget utespring. Jag flyttade från honom i sju månader. Han ville flytta med, men jag ville vara ifred. Vi var verkligen stora ovänner. (Karin)

– Jag funderade på abort, men var inte riktigt inställd på det, och Lasse hade inga barn förut, så han ville gärna ha det. Vi bodde ihop i en väldigt taskig lägenhet och Lasse bara söp. Det var jag som planerade, mest för att få tag på en annan lägenhet och för att få lagt undan lite pengar till allt som skulle köpas. Han tänkte inte på sådant, ena dan skulle han flytta, andra dan skulle han bo kvar. I femte månaden flyttade jag själv till en modern etta. Men han kom en vecka senare, det blev bara så. (Lena)

– Vi bodde ihop och jag blev med barn bara två veckor efter det att vi börjat planera. Jag blev jätteglad och han ville också ha barn då. Men det var när jag blev med barn som han började misshandla mig. Han misshandlade mig ofta och jag fick inte gå till jobbet själv, inte gå ut och handla själv, han var sjukligt svartsjuk. I femte månaden blev jag så svårt slagen att jag var tvungen att flytta från honom och flytta hem till mamma. (Eskil)

Fem mödrar hade inte något förhållande till mannen under graviditeten:

– Pappan var utländsk och hade precis fått besked om att han skulle åka tillbaka. När jag fått graviditetsbeskedet ringde jag ner till honom i Nord-Afrika. Han blev glad och sa att han skulle komma tillbaka, men det sa han sen i två år. Jag bodde hos mor och hoppades han skulle komma tillbaka, så vi kunde bilda familj. Men han menade inget med vad han sa, han bara struntade i oss. (Hanna)

– Jag och Torstens pappa hade inget allvarligt förhållande, han bara bodde hos mig, för vi höll på att knarka då. Jag berättade för honom att jag var med barn, han är ganska naiv och trodde att det skulle ordna upp sig. Men jag tror inte han tänkte så långt, tyckte bara det skulle vara häftigt med ett

eget barn. Jag beställde tid för abort men ångrade mig, när jag stod och skulle klä av mig. Torstens pappa träffade jag sen inte på hela tiden, vi var inte ihop mer och han satt på anstalt nästan hela graviditeten. (Torsten)

– Jag var ensam, Jonas och jag hade bara varit ihop några månader och det var slut. Jag berättade för honom att jag var med barn en gång, när vi träffades på stan och jag var i sjunde månaden. Han trodde det inte, för han ville väl inte tro det. Jag bodde hemma hos mamma, struntade i Jonas och tänkte att jag skulle klara av det själv, för jag hade mognat medan jag väntade barnet, hade blivit vuxen, tyckte jag. (Viola)

– Jag hade sällskap med en man från Asien och följde med honom till hans hemland. Men vi blev ovänner och jag åkte hem och han stannade kvar. Sen upptäckte jag, att jag var gravid. Det var inte meningen att jag skulle ha fler barn, blev ledsen men tänkte att jag skulle klara av det. Det värsta var, att jag inte vågade berätta det för någon. Jag berättade det inte för honom. Jag ville inte ha något med honom att göra. (Cecilia)

– Vi hade haft sällskap, men då hade det varit slut ett tag. När han äntligen trodde på mig, att jag var med barn, blev vi ihop igen. Han tyckte jag skulle supa och knarka för att få missfall. Jag sa nej, och när jag var i sjunde månaden stack han, och jag sa »stick åt helvete», sen har jag inte sett honom. Han är hemma i sitt hemland nu och vet inte än att han har fått en son. Jag bodde först hos pappa, sen flyttade jag hem till mamma. (Dag)

Två mödrar bodde aldrig ihop med mannen men tyckte ändå att de hade ett rätt bra förhållande till honom under graviditeten:

– Det går inte att förklara hur lycklig jag blev. Men när jag sa till Boris att jag var med barn, vågade han knappt tänka på det, var rädd att detta barnet också skulle dö. Vi hade just förlorat ett barn. Boris och jag hade det rätt bra, men han var omogen och jag var rädd han skulle överge mig, för det var så mycket kompisar med i bilden. Just då bodde jag hos min mamma och han hos sin, men han var ett stöd för mig under graviditeten. (Ingrid)

– Karsten och jag umgicks varje dag, men vi bodde inte ihop. När jag berättade för honom att jag var med barn blev han glad och tyckte, att det skulle vi väl klara av. Jag var i fjärde månaden och det var för sent att göra abort. (Anna)

En moder flyttade ihop med mannen under graviditeten men flyttade isär igen en tid efter barnets födelse:

– Det var oplanerat, jag hade inte tänkt på barn innan. Förhållandet till Alex var bra då, vi hade inte varit ihop så länge, jag bodde hemma och vi var grannar. Det var nog mest jag som tänkte att vi skulle flytta ihop och till slut blev

det så. Han var intresserad av att planera och ordna med allting i början. Men sen var han inte så värst intresserad. Han började slåss också, det var när han druckit. (Gusten)

Moderns förhållande till sin egen mor.

Elva graviditeter förlöpte under det att modern hade ett positivt förhållande till sin egen mor. Mödrarna berättade genast för sin mor om det väntade barnet. Fem av dem tyckte, att de alltid stått sin mor mycket nära, och de bodde tillsammans eller i närheten av varandra. Fem av dem tyckte, att förhållandet till modern blev bättre under graviditeten, att de kom närmare varandra och att modern blev deras viktigaste stöd. En av dem hade en positiv brevkontakt med sin mor.

Några exempel:

— Vi har ett bra förhållande, det har vi alltid haft. Hon blev glad när hon fick höra att jag var gravid. Vi är mer som systrar och vi träffas varje dag.

— Jag var mest hos mor och bodde hos henne. Jag berättade det genast för henne och hon blev glad över att hon skulle bli mormor. Hon ville inte jag skulle göra abort.

— Mor blev förstås inte så glad, för hon visste hur vi hade det. Men vi har ett rätt bra förhållande, och jag flyttade hem till henne två månader innan Pelle föddes. Vi hade en fin kontakt då, för jag höll mig hemma och det var inte som innan, när jag var ute och for.

— Först rådde hon mig till abort, men jag fick ju göra som jag själv tyckte. Jag var bara 16 år och bodde hemma. Vi har alltid haft ett bra förhållande, men innan hade jag varit ute och flängt och roat mig och nu satt jag hemma. Mina föräldrar tyckte att jag blev mer vuxen.

Två mödrar uttryckte ett neutralt förhållande till sin mor, de berättade för henne att de väntade barn, de träffades ibland men hade ingen särskilt nära kontakt. Båda mödrarna var över 30 år och väntade sitt tredje respektive fjärde barn.

Hälften av graviditeterna (13 av 26) förlöpte under det att modern hade ett negativt förhållande eller inget förhållande alls till sin egen mor. Nio av mödrarna berättade, att de aldrig haft något bra förhållande till sin mor, att de struntade i eller inte ville eller inte vågade berätta för sin mor att de var gravida utan gjorde det först, när det syntes på dem eller barnet väl var fött. Två av mödrarna hade ingen mor, eftersom hon var död, men de hade ett negativt förhållande till sin far eller styvfar, som de delvis växt upp hos, och berättade ingenting för honom. Två av mödrarna ansåg, att deras förhållande till modern blev sämre under graviditeten än det varit innan.

Några exempel:

— Mor har jag aldrig haft någon särskild kontakt med eller något stöd av. Jag berättade väl för henne att jag var med barn, när det syntes på mig. Hon

tyckte jag skulle ta abort och var hemskt aggressiv mot Nisse.

— Förhållandet till mor var inte så bra, vi bråkade mycket och hon tyckte inte om Alex. Jag berättade inte för henne att jag var med barn förrän jag hade flyttat.

— Jag hade ingen kontakt med mor, men jag ringde hem och berättade för en syster att jag var med barn. Hon berättade det väl för mor.

— Jag berättade inget för den djävla apan förrän precis när jag skulle ha honom.

— Mor blev först arg och sen ledsen för att jag inte gjorde abort. Jag knarkade ganska vilt under graviditeten, mor och jag gled ifrån varandra, och jag tog ingen kontakt med henne.

Av dem, som uttryckte ett klart positivt förhållande till sin egen mor (11 av 26) bodde tre redan hemma och tre flyttade hem under graviditeten medan fyra ändå hade mera stöd av sin egen mor än av barnets far. Ett positivt förhållande till den egna modern föreföll närmast höra ihop med ett negativt förhållande eller inget förhållande alls till det väntade barnets far. Omvänt föreföll ett negativt eller neutralt förhållande till den egna modern höra ihop med ett positivt förhållande till det väntade barnets far. Sex av de sju mödrar, som uttryckte ett positivt förhållande till mannen under graviditeten, uttryckte också ett negativt eller neutralt förhållande till modern. Det låter sig dock knappast jämföras, dels p g a att de flesta mödrar hade ett dåligt förhållande till det väntade barnets far, dels p g a att förhållandet till modern var mera stabilt och lättare kunde beskrivas i entydiga termer än det mer oklara och växlande förhållandet till mannen.

Bostadsförhållanden.

Under graviditeten bodde 16 av mödrarna hela tiden kvar i samma lägenhet. Tre av dem bodde hela tiden hos sin mor, en hos en släkting och en på ett behandlingshem.

Tio graviditeter förlöpte under det att modern en gång och i ett fall två gånger bytte bostad. Sju av mödrarna bytte till en egen eller större lägenhet och tre flyttade hem till sin mor.

Det handlade nästan undantagslöst om moderna lägenheter. Till undantagen hörde, att en flyttade från en omodern till en modern lägenhet och att en flyttade från en modern etta till en halvmodern tvåa. När barnen föddes bodde tre i en etta, sex i en tvåa, sju i en trea och två i en fyra, oräknat dem som bodde hos sin mor, hos en släkting eller på behandlingshem.

Ingen berättade om några särskilda bostadsbekymmer, utan alla tyckte att de hade eller fick en bra bostad under graviditeten. Andra bekymmer var betydligt mer dominerande i mödrarnas berättelser än bostadsbekymmer.

Arbete och ekonomi.

Fyra mödrar hade ett arbete under större delen av graviditeten och klarade

ekonomin i stort sett utan socialhjälp. De var alla gifta (även om en var skild men sammanbodde med sin f d man). En arbetade som ekonomibiträde på sjukhus, en i affär, en på kontor och en var bingovärdinna.

I åtta fall hade modern ett arbete någon del av graviditeten. Hon var dock sjukskriven mellan två och fyra månader och hade kompletterande socialhjälp. Det handlade i två fall om AMS-arbete, i ett fall om skyddat arbete, i två fall om städning, i ett fall om arbete som hemsamarit, i ett fall om arbete på fabrik och i ett fall om arbete i en korvkiosk.

Tolv graviditeter förlöpte utan att modern vid någon tidpunkt av graviditeten hade ett arbete. Mödrarna levde på socialhjälp och sjukpenning. I de fall de bodde tillsammans med barnets far hade inte heller han något arbete.

Ytterligare två mödrar saknade arbete men var fortfarande kvar i grundskolan och försörjdes huvudsakligen av sina föräldrar.

Det fanns blott ett undantag från regeln att mödrarna helt saknade utbildning utöver grundskolan. Några hade inte heller slutförloppet från grundskolan.

Hälsa.

Mer än hälften av graviditeterna (14 av 26) präglades av fysiska krämpor och sjukdomar, som föranledde sjukskrivning under större delen av graviditeten eller minst två månader före förlossningen. Sex av mödrarna tillbringade den sista månaden eller de sista månaderna på sjukhus. Det var njur-, gall- och leverbesvär; rygg-, höft- och ledbesvär; högt blodtryck, svimningsanfall, yrsel och illamående; blödningar, för tidig vattenavgång, »falska» värkar eller tillväxthämning hos fostret. Åtta av dessa mödrar upplevde graviditeten som en ganska besvärlig tid, de mådde psykiskt illa, var trötta, deppiga och oroliga förutom de fysiska krämpor de hade att dras med. Fyra av dem tyckte, trots sina fysiska besvär, att de sällan mått så bra som under graviditeten, en sedan hon väl bestämt sig för att behålla barnet och tre sedan de väl bestämt sig för att lämna mannen. Två av dem påpekade särskilt, att det var en trygg och rolig tid när de var intagna på sjukhus under två månader.

Mindre än hälften av graviditeterna (12 av 26) förlöpte utan någon lång sjukskrivning eller inläggning på sjukhus. Sex av mödrarna tyckte ändå inte att de mådde särskilt bra, de var ensamma, hade ingen att tala med, kände sig övergivna, ledsna och deppiga. Minst två av dem blev också vid ett par tillfällen allvarligt misshandlade av sina män. Sex av mödrarna tyckte, att de mådde bra under graviditeten, även om tre av dem hade konflikter med mannen, som ledde till att de flyttade isär under graviditeten.

Tobak, alkohol och narkotika.

Det var bara två av de 26 graviditeterna som förlöpte utan att modern rökte en till två askar cigaretter om dagen. De två mödrar, som ej rökte, hade ej heller använt sprit eller narkotika under graviditeten.

Ytterligare femton graviditeter förlöpte under det att modern varken använde

sprit eller narkotika. För åtta av dem föreföll det inte vara något problem, eftersom de aldrig varit missbrukare. Men för sju av dem var det en förändring under graviditeten: Tre mödrar hade druckit sprit innan men påpekade, att de inte tålde se sprit under graviditeten eller var särskilt noga med att inte dricka då. Fyra hade missbrukat narkotika innan, men två hade slutat strax före graviditeten och sökt behandling för sitt missbruk och två hade slutat i samband med ett äldre barns födelse.

Nio graviditeter förlöpte under det att modern använde sprit och/eller narkotika. För fem mödrar var spriten det största problemet, men tre av dem ansträngde sig att dricka mindre under graviditeten. För fyra mödrar var narkotika det största problemet, men tre av dem knarkade i små mängder eller hade ett mer kontrollerat missbruk under graviditeten. Bara en sade, att hon knarkade mycket under graviditeten för att hon inte ville tänka på barnet.

Av intervjuerna framgick, att för nio mödrar (med tio aktuella graviditeter) var det missbruk av sprit eller narkotika inget problem under graviditeten, men för 14 mödrar (med 16 aktuella graviditeter) var det någon form av problem. Alla var väl medvetna om att de inte borde missbruka under graviditeten. De kunde därför antas vilja sluta över sitt missbruk i efterhand. Men det fanns anledning att sätta tilltro till att de flesta ansträngt sig att avstå från eller minska sitt missbruk under graviditeten. Det var bara två mödrar som druckit sprit och en moder som missbrukat narkotika utan reservationer med tanke på barnet.

Mödrarnas uppgifter om missbruk stämmer väl med de kunskaper vi senare fick därom. Det kan tilläggas, att de två mödrar som ej kunde nås för intervju hade ett dokumenterat narkotikamissbruk under graviditeten. Deras barn var de enda två barnen i undersökningsgruppen som enligt barnklinikens journalutdrag till barnavårdscentralen visade tecken på narkotikapåverkan vid födelsen eller hade skador som misstänktes bero på moderns narkotikamissbruk. I ytterligare två journalutdrag från barnkliniken noterades moderns narkotikamissbruk utan att dock sättas i direkt samband med barnets nedsatta tillstånd vid födelsen. Den ena av dessa mödrar uppgav i intervjun, att hon knarkat under hela graviditeten och den andra modern uppgav, att hon knarkat några gånger innan hon visste att hon var gravid.

Förberedelser inför förlossningen.

Nästan alla mödrar hade gått relativt regelbundet till mödravårdscentralen för kontroller. Det var bara tre mödrar som sade, att de aldrig gått dit eller gått dit högst en eller två gånger. Däremot hade ingen gått på mödragymnastik och bara två på psykoprofylaxkurs.

Elva berättelser visade, att mödrarna förberedde sig på olika sätt, men att de gjorde det utan mannen. Det gällde bl a att ordna med en ny bostad, att lägga undan pengar, att handla barnkläder. Men det gällde också att försöka göra upp med sitt förhållande till eget missbruk och/eller med sitt förhållande till mannen. Åtta av mödrarna tyckte att de hade mest stöd av sin egen mor och

förberedde sig tillsammans med henne. Tre av mödrarna tyckte, att de var ensamma om sina förberedelser.

Fem berättelser visade, att mannen på något sätt var med i förberedelserna. Men det var bara en av mödrarna som tydligt uttryckte, att de förberedde sig på barnets ankomst tillsammans. De bodde inte heller för sig själva utan hade ett gemensamt stöd på det behandlingshem, där de bodde under hela graviditeten.

Tio berättelser visade, att mödrarna knappast förberedde sig alls. De tyckte t ex att det inte fanns något att planera, tänkte att det fick komma som det kom, vågade inte tänka på det av rädsla för att det skulle vara något fel på barnet eller ville inte tänka på det för att de var mycket ambivalenta till att föda barnet.

Sammanfattning och kommentarer.

Tre fjärdedelar av graviditeterna (19 av 26) var oplanerade, även om mödrarna ej använde preventivmedel utan litade till faktorer utanför sin kontroll. Mer än hälften av graviditeterna (14 av 26) var emellertid önskade eller välkomna, och mödrarna tänkte aldrig på abort. Det fanns hos många av undersökningsgruppens mödrar en djupt liggande önskan att få barn trots trassliga relationer och ogynnsamma sociala förhållanden. 16 mödrar hade förberett sig på olika sätt för det väntade barnet. Tio mödrar hade inte gjort några särskilda förberedelser eller tänkt särskilt mycket på barnet, och bland dem fanns åtta av de tolv som vid något tillfälle tänkt på abort. Det var tydligt att de tre mödrar, som beställt tid för en abort som ej blev av, var mest ambivalenta till det väntade barnet och hade minst att berätta om graviditeten.

Det ligger nära till hands att förvänta sig att undersökningsgruppens barn var önskade av sina mödrar i större utsträckning än andra barn. Det är emellertid inte säkert att det var så. De har ej jämförts med någon kontrollgrupp, men i Nilssons (1970) undersökning av 165 kvinnor var blott 60 % av graviditeterna önskade. I Lagercrantz' (1979) urval av 33 mödrar hade en tredjedel mycket motstridiga känslor inför graviditeten. Vad avser en av den gravida kvinnans adaptiva uppgifter, att kunna acceptera befruktningen och fostret och lägga grunden till en känslomässig symbios, kan det antagas att undersökningsgruppens mödrar ej skilde sig så mycket från en normalgrupp, som de gjorde med avseende på de två andra adaptiva uppgifterna (jfr sid. 51, Bibring, 1961).

Relationen till mannen förändrades knappast från en tvåpartsrelation till en trepartsrelation. Det väntade barnet gav snarast kvinnan kraft att skiljas från barnets far, som hon nästan undantagslöst hade ett negativt eller ambivalent beroendeförhållande till – om hon alls hade något förhållande till honom. Det fanns sällan plats för mannen i den nya mor–barn-dyaden. Av mödrarnas berättelser att döma ville han heller inte ha någon plats där. Barnet var mindre önskat av fadern än av modern och försämrade deras relation.

I den mån mödrarna hade något förhållande till sin egen far, hade de mindre att säga därom än om förhållandet till sin mor. Nästan hälften av mödrarna (11 av 26) beskrev ett positivt förhållande till sin mor, ett förhållande som enligt

sociala myndigheters bedömning i flera fall var alltför nära och beroende, med tanke på dessa mödrars egna problem. Hälften av mödrarna (13 av 26) hade ett negativt eller obefintligt förhållande till sin mor. I båda fallen för det tankarna till infantila bindningar, som ej var upplösta (jfr Bibring, 1961).

Ingen tyckte, att de haft några särskilda bostadsbekymmer. De bodde i moderna lägenheter och det hade inte varit svårt att få tag på en ny lägenhet, när de ville byta.

Det fanns blott ett undantag från regeln att mödrarna helt saknade utbildning utöver grundskolan. Två mödrar var kvar i grundskolan. Det var bara fyra mödrar som hade ett arbete under större delen av graviditeten. De övriga hade blott periodvis ett arbete (8 av 26) eller inget arbete alls (12 av 26) och var beroende av socialhjälp.

Graviditeten var för de flesta en kämpig tid med fysiska och psykiska besvär och många kontakter med sjukvården. Hälften av graviditeterna (14 av 26) föranledde sjukskrivning under minst två månader. Det går inte att särskilja, om det berodde på fysisk eller psykisk ohälsa, om det hängde ihop med objektivt större sjuklighet eller var ett uttryck för större subjektiv känslighet (jfr Jonsson, 1969). Emellertid uppgav 14 mödrar fysiska symtom och 14 mödrar psykiska symtom, åtta av dem bådadera och bara sex av dem ingetdera. Det är i enlighet med förväntningarna att mödrarna upplevde ovanligt hög grad av ohälsa under graviditeten med tanke på att de hade många av de belastningsfaktorer, som skapar ohälsa. Nilsson (1970) fann, att inte mindre än 44,7 % av kvinnorna i hans undersökning hade många och allvarliga psykiska symtom, som bl a sammanhänge med barndomsförhållanden, förhållandet till barnets far, sociala förhållanden, om graviditeten var önskad eller ej. Även om det i den aktuella undersökningen fanns likartade samband, kan symtomfrekvens ej jämföras p g a olika sätt att definiera symtom.

Eftersom mer än hälften av mödrarna (16 av 26) hade tidigare eller aktuellt missbruk av sprit eller narkotika, innebar graviditeten också medvetna ansträngningar att avhålla sig från eller minska sitt missbruk. Bara tre mödrar berättade inte om några sådana ansträngningar. De två mödrar som inte intervjuades hade ett dokumenterat missbruk under graviditeten med påverkan på barnet vid födelsen.

Förlossningen och nyföddhetsperioden.

Förlossningen.

Alla utom två barn föddes på Kvinnokliniken i Malmö. Sex av mödrarna åkte till KK tillsammans med barnets far, sex åkte till KK tillsammans med sin mor, sex åkte ensamma, sex låg redan på KK sedan en tid tillbaka, en åkte med sin svär-

mor och en med sin väninna.

Barnets far var med vid sju av förlossningarna. Två av mödrarna tyckte det var fint att han var med. För två av dem spelade det ingen roll vilket, "han satt väl där". För tre av dem var han ett störande moment, hon var arg på honom, ville inte ha honom där, "han satt där och åmade sig värre än jag". Barnets mormor var med vid två av förlossningarna. Fyra blivande mormödrar blev ivägkörda, därför att de stirrade upp sina döttrar, "hon led mer än jag" eller "jag fick hjälpa henne mer än hon hjälpte mig". 17 mödrar var ensamma vid förlossningen.

Elva förlossningar gick bra, perfekt, lätt eller gjorde lite ont, men det var en smärta som mödrarna tyckte att de lätt glömde, när de fick se barnet. Dessa förlossningar stannade kvar i minnet som något positivt och i flera fall som en stor lättnad över att barnet var välskapat, trots all den oro man gått och burit på under graviditeten. Alla var spontana förlossningar utom ett planerat kejsarsnitt.

Åtta förlossningar var besvärliga och smärtsamma men var utan komplikationer för barnet. Fyra av mödrarna mindes mest den hemska smärtan och tre mindes ingenting alls p g a smärtan och bedövningen. Alla var spontana förlossningar utom ett akut kejsarsnitt. Sedan förlossningen väl var över, berättade också dessa mödrar om sin stora glädje över barnet.

Sju förlossningar var inte bara besvärliga utan medförde också komplikationer för barnet. Det var åtta barn p g a en tvillingfödsel. Mödrarna berättade om barn som inte hade några hjärtljud, var helt blå, inte ville andas, inte orkade äta, var undernärda eller för tidigt födda. Ett av barnen mårde bättre efter bara några timmar och fick komma in till modern igen. De andra sju barnen (varav fem föddes med kejsarsnitt) åkte direkt till barnkliniken, och det dröjde några dagar till en vecka innan modern fick se sitt barn. Till denna grupp hörde enligt journaluppgifter också de två barn, vars mödrar ej intervjuades.

Kvinnoklinikens förlossningsrapport till barnavårdscentralen bekräftade i stort sett mödrarnas berättelser. Det var bara ett barn, som tydligen mårde bättre än modern trodde, eftersom det ej gjorts några andra anteckningar om barnet än att det fötts med hjälp av sugklocka. Det innebar att 20 barn föddes helt utan komplikationer, varav 18 i spontan förlossning och två med kejsarsnitt. För dem alla noterades ett förlossningsförlopp, som var utan anmärkning. Alla fick initialt apgarpoäng 9¹ utom två barn, som initialt fick apgarpoäng 8 men efter fem minuter apgarpoäng 9. Barnens födelsevikt och födelselängd låg inom normalvariationen med en medelvikt på 3 244 gr och en medellängd på 49,5 cm. Alla barnen mårde bra och fick lämna KK tillsammans med sin mor inom en vecka med undantag för ett barn, som vid tiden för hemgång fick uppfödningsproblem och en urinvägsinfektion och överfördes till barnkliniken. De flesta flyttade hem,

1. Apgar-poäng ges efter en bedömning av barnets hjärtfrekvens, andning, retbarhet, muskeltonus och hudfärg. Högsta poäng är $2 \times 5 = 10$, men vid den första bedömningen, en minut efter födelsen, göres vanligen avdrag med ett poäng för hudfärg. Bedömningen upprepas fem och tio minuter efter födelsen.

men tre barn flyttade med sina mödrar till lättvården, barnpsykiatriska kliniken respektive ett behandlingshem.

Det fanns en total överensstämmelse mellan mödrarnas och journalernas uppgifter, att sju av 27 barn överfördes till barnkliniken direkt efter sin födelse. Därtill kom de två barn, vars mödrar ej intervjuades. Nio barn i undersökningsgruppen eller ca en tredjedel av barnen började sålunda sitt liv på barnkliniken och avskilda från sina föräldrar. Tiden varierade dock från tre dagar till sju veckor. Bland dessa nio barn återfinns tre barn till de enda två psykiskt sjuka mödrarna i undersökningsgruppen, ett barn till en av de två mödrar, som uppgav att de druckit sprit under graviditeten utan att tänka på barnet, ett barn till en moder, som själv menade, att hon bara knarkat i början av graviditeten men vars eventuella missbruk ändå noterats i journalen, samt tre barn till de tre mödrar som på goda grunder kunde antas ha missbrukat mest narkotika under graviditeten (en enligt egen uppgift och två enligt journaluppgifter, eftersom de ej intervjuades). Av dessa nio barn var tre (varav ett tvillingpar) för tidigt födda, hade förlöst med kejsarsnitt, var underviktiga, fick ligga i kuvös och sondmatas en tid. De tillhörde emellertid de fyra barn som kom till barnkliniken efter ett förlossningsförlopp, som var utan anmärkning, och en initial apgarpoäng 9. De kom att stanna kvar på barnkliniken fyra respektive sju veckor, mera p g a sociala myndigheters oro för deras hemförhållanden än p g a sitt hälsotillstånd. De övriga fem barnen hade allvarigare komplikationer vid födelsen och låga apgarpoäng, men tre av dem återvände till modern inom några dagar och fick komma hem i relativt normal tid. Två av dem fick stanna kvar på barnkliniken fem respektive sju veckor, först för att de var mycket sjuka och sedan för att barnkliniken uttryckte stor oro för deras hemförhållanden. Det var dessa två barn vars mödrar ej kunde nås för intervju, och det var de som föranledde de största ansträngningarna från barnkliniken sida att uppmärksamma sociala myndigheter på sina misstankar om mödrarnas narkotikamissbruk. Tydligt var man inte överens, och barnen fick så småningom flytta hem med en rad stödjande och kontrollerande åtgärder.

Barnen under nyföddhetsperioden.

Två tredjedelar av barnen (19 av 29) föddes i familjer, som var kända av socialvården genom att mödrarna själva varit föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen och/eller genom att det nyfödda barnets äldre syskon hade varit eller var föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen. Den tredjedel av barnen (10 av 29), vars familjemedlemmar ej varit föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen, hade ändå i de flesta fall en viss uppmärksamhet på sig från olika myndigheter: Tre mödrar var kända hos skyddskonsulenten och hade övervakare. En var känd inom nykterhetsvård 1. En mor till två barn var känd inom den psykiatriska vården och hade förmyndare. En familj uppmärksammades under moderns graviditet p g a faderns misshandel av ett äldre barn, även om det då ej föranledde någon åtgärd.

Sju av de 29 barnen blev själva föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen i

samband med sin födelse. De bodde inte hemma utan på sjukhus under hela eller större delen av nyföddhetsperioden. Ytterligare två barn tillbringade nyföddhetsperioden på sjukhus p g a oro för deras hemförhållanden. Dessutom återkom ett barn till barnkliniken efter någon vecka i hemmet p g a uppfostringsproblem och moderns intagning på psykiatriskt sjukhus. Ett barn bodde hela tiden med sina föräldrar på behandlingshem. Det innebar, att elva barn ej bodde hemma under hela eller större delen av sin nyföddhetsperiod. För fyra av dem berodde det enbart på deras hemförhållanden, de bodde tillsammans med eller sköttes dagligen av sina mödrar, de utvecklades normalt, var friska och pigga (Anders, Torsten, Ola, Dag). För sju av dem berodde det både på deras hälsotillstånd och deras hemförhållanden. De hade kunnat lämna barnkliniken tidigare än de gjorde, om man ej hade behövt avvakta fortsatta åtgärder i familjen (Fridolf, Göran, Rosa, Mårten, Anna samt Hasse och Calle, vars mödrar ej intervjuades).

Två tredjedelar av barnen (18 st) lämnade KK tillsammans med sina mödrar i normal tid (inom en vecka) eller nästan normal tid (inom två veckor) och flyttade hem. De bodde hemma under hela nyföddhetsperioden. För de flesta (13 st) föreföll nyföddhetsperioden vara en bra tid, de åt bra, ökade i vikt som de skulle, var ganska lättskötta, sov bra, mätte bra, var friska, utvecklades normalt och gav sina mödrar glädje. Mödrarnas positiva berättelser motsades ej av barnavårdscentralens journaler eller av den senare socialutredningen. Några barn (5 st) gav sina mödrar mer oro och bekymmer, var skrikiga, svårsköta och jobbiga men utvecklades normalt. Inga anmärkningar riktades mot mödrarnas sätt att sköta sina barn.

Alla de 29 barnen mätte bra, var friska och hade startat en normal utveckling, när de lämnade nyföddhetsperioden bakom sig. Alla barnen bodde hemma eller hade flyttat hem vid nyföddhetsperiodens slut utom undersökningsgruppens tre yngsta barn, som överflyttades till barnpsykiatriska kliniken och därifrån till barnhemmet.

Mödrarna under barnens nyföddhetsperiod.

Det var bara en av de mödrar, som hade sitt barn hemma under nyföddhetsperioden, som tyckte att hon hade stöd och hjälp av mannen. De andra mödrarna hade antingen en ensam och kämpig tid med sitt nyfödda barn eller hjälp av sin egen mor.

Utdrag ur berättelser från de nio mödrar som hade en ensam och kämpig tid med sitt nyfödda barn (Bodil, Erik, David, Gusten, Karin, Lena, Pelle, Uffe, Berit):

— Leif och jag hade mycket bråk, slitningar och gnat. Det var som om jag skulle be om ursäkt för att jag hade fått honom. Mor och dom andra kom aldrig när Leif var där, så det var ingen som hjälpte mig med Erik. Men jag var nog överdriven i början, för jag ville ha honom hos mig och blev rent stirrig när Leif tog i honom. En gång var Leif ute själv med honom, jag minns det särskilt . . . nej, han var inte mogen för barn.

– Jag tog själv hand om båda barnen, min andra pojke var ju bara tre år. Jag skötte allt själv, Josef hjälpte inte alls till med sånt, och jag hade inga släktingar eller väninnor. David var bara tre veckor gammal den första julen, och då åkte hans pappa före jul till sitt hemland och var borta i flera veckor. Jag var helt ensam.

– Det var bara jag som skötte honom, för jag fick ingen hjälp av Alex. Vi bråkade mycket om att han kunde ställa upp lite och ta Gusten nån lördagsnatt, så jag kunde få sova. Men han menade att han jobbade, och han brydde sig inte alls om Gusten. Han tyckte det såg konstigt ut, när han kom hem och jag stod i nattlinnet. Men det var så mycket med Gusten, så jag hade inte hunnit någonting.

– Det var roligt men jobbigt, jag var trött och matt. Mamma kom väl nån gång, men hon har aldrig varit så där för att hjälpa till, hon har haft sitt. Och jag kände mig besviken på Ragnar, för han kom emellanåt, men han blev så stirrig när Karin skrek, så jag blev nervös och orkade inte med honom.

– Jag var inte mer trött än annars men väldigt ledsen, allt kändes så jobbigt och kämpigt. Lasses första kontakt med tösen var när jag kom hem med henne, och han sa »jasså, är det min den». Förhållandet till Lasse var lika dåligt som vanligt, men jag försökte bry mig mer om Lena än om honom.

– Jag kände mig så ensam. Gunnar satt inne och min mor hade åkt till min syster. Jag var så trött, helt slut. Det var så nervöst första månaden, jag var så rädd att göra fel, så jag var rätt mycket på barnkliniken med Pelle, sprang ut där när jag var nervös.

Utdrag ur berättelser från de åtta mödrar, som hade mest stöd av sin egen mor under nyföddhetsperioden (Frasse, Hanna, Ingrid, Nilla, Viola, Åsa, Cecilia, Eskil):

– Vi bodde hos mamma första veckan och hon skötte om mig. Sen flyttade vi hem och min syster bodde hos mig. Jag skötte Frasse själv, men min mamma och min syster stödde mig. Hans pappa kom och hälsade på varje dag.

– Jag åkte hem till mamma och mådde hur perfekt som helst, var lite trött bara. Mamma hjälpte till, hon var där med en gång, när Hanna skrek. Mina syskon var hemskt glada för henne . . . En gång i månaden skickade jag kort på henne till hennes pappa.

– Det var tröttsamt att vara själv med två barn, för jag har ju inget vidare förhållande till deras pappa. Men jag var ofta hos min mor och hon hjälpte mig alltid när jag behövde det.

– Jag bodde hemma hos mina föräldrar och alla hjälptes åt med Viola och alla älskade henne.

– Jag bodde ju hemma hos min mor då, så hon hjälpte mig i början. Eskils pappa var och tittade på honom en gång men trodde inte, att det var hans barn. Han ville vi skulle gå och ta blodprov, och det var obehagligt, men det var ju han som var far.

Utdrag från de åtta mödrar, som ej hade sina nio barn hemma under nyföddhetsperioden:

– Det var en grym tid, dom omhändertog Anders, när han var bara tre dagar

gammal och satte oss på lättvården, för att jag skulle lära mig sköta honom. Det var tråkigt där, men jag var glad för honom och skötte honom som jag skulle. Hans pappa var omhändertagen på narkomanvårdsavdelningen den första månaden. Men sen kom vi ju hem.

– Torsten var omhändertagen och var på barnkliniken de första fyra veckorna. Jag var hos honom varje dag och skötte honom vid ett mål om dan. Men jag kände inte riktigt den där varma moderskänslan för honom och vet inte, om jag gör det än. Det var nog efter den grejen, att dom så burdust sa till mig på förlossningsbordet, att han skulle bli omhändertagen. Torstens pappa satt inne, så jag hade ingen kontakt alls med honom.

– Jag reste till barnkliniken morgon, middag och kväll i sex veckor. Jag kunde inte koppla av, för man hade ju det över sig att man skulle iväg till Anna, så jag var väldigt trött.

– Jag kom direkt till barnpsyk från BB. Dom skulle väl kolla om jag kunde sköta Dag. Jag skulle varit där i 28 dar, men jag stack därifrån efter 18 dar. Dom stod inte ut med mig längre, så dom gick med på att jag flyttade hem till mamma . . . Det var mamma som tog hand om honom dom veckor som han var hemma, för jag var så jävla trött på allting just då, så jag var mycket ute och söp och åkte i bilar.

– Först låg dom på barnkliniken, och vi var där och hälsade på, inte var dag förstås, för jag åkte in och ut på psyk. Sen kom dom till barnpsyk, och där var det mest min man som skötte dom.

Sammanfattning och kommentarer.

Barnets fader var närvarande vid en fjärdedel av förlossningarna (7 av 26) och barnets mormor vid två medan modern var ensam vid två tredjedelar av förlossningarna (17 av 26). Fördelningen har ej jämförts med andra siffror, men mödrarnas berättelser om förlossningen förstärkte intrycket, att mannen i allmänhet inte var något stöd för kvinnan.

Tre fjärdedelar av förlossningarna (19 av 26) var utan komplikationer för barnen, som mårde bra och välkomnades till världen av sina mödrar. En fjärdedel av förlossningarna (7 av 26) hade emellertid någon form av komplikationer, att döma av mödrarnas berättelser och barnavårdscentralens förlossningsrapporter. I PRU-gruppens (1979) undersökning har det för 27 % av barnen i en kontrollgrupp noterats förlossningskomplikationer. Det skulle kunna tyda på att det i undersökningsgruppen, liksom i PRU-gruppens undersökningsgrupp, ej fanns högre frekvens av förlossningskomplikationer än i en normalpopulation.

Det var emellertid inte bara förlossningskomplikationer och barnets hälsa som avgjorde, om det fick komma hem eller vara hemma under nyföddhetsperioden. Det berodde också på barnets hemförhållanden och sociala myndigheters ingripanden. I en del fall var det svårt att avgöra vilket som var det viktigaste skälet till att nio barn (samt de två, vars mödrar ej intervjuades) ej bodde hemma under hela eller större delen av nyföddhetsperioden, men för fyra av dem berodde det enbart på hemförhållanden och för de övriga sju berodde det på bådadera.

Två tredjedelar av barnen (19 av 27) föddes i familjer som var kända av social-

vården genom att mödrarna och/eller tidigare barn i familjen varit eller var föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen. Några barn (5 av 27 eller 7 av 29) blev själva direkt i samband med sin födelse föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen.

Enligt mödrarnas berättelser och barnavårdscentralens journaler var alla barnen friska och hade startat en normal utveckling, när de lämnade nyföddhetsperioden bakom sig. Alla barnen bodde hemma eller hade flyttat hem vid nyföddhetsperiodens slut utom undersökningsgruppens tre yngsta barn, som överflyttades till barnpsykiatriska kliniken och därifrån till barnhemmet.

Om alla barnen i stort sett var friska och utvecklades normalt, var nyföddhetsperioden ändå ofta en kämpig och orolig tid för mödrarna. De saknade stöd från barnets far och hade ett minst lika slitsamt och vacklande förhållande till honom som de haft under graviditeten. De flesta mödrar, som redan tidigare haft ett nära förhållande till sina egna mödrar, fortsatte att ha det under nyföddhetsperioden.

Tidigare tankar på abort var jämnt fördelade bland de mödrar, som ej hade sina barn hemma under nyföddhetsperioden, de som hade en ensam och kämpig tid med sitt nyfödda barn och de som hade stöd av sin egen mor. Det finns emellertid skäl att antaga, att ett nära förhållande till den egna modern ökade mödrarnas möjlighet att få hem sitt barn under nyföddhetsperioden. Av de elva mödrar som uppgav ett nära förhållande till sin mor under graviditeten, fick alla hem sitt barn utom en — och hon skulle enligt den social utredningen ha fått det, om hennes egen mor inte just då blivit misshandlad och lämnat sin bostad. För de övriga tio barnen, som ej var hemma under nyföddhetsperioden, uppgav sex mödrar ett negativt eller inget förhållande alls till sin egen mor, två uppgav ett neutralt förhållande och två kunde ej nås för intervju. Hur mödrarnas nära relation till sin egen mor än värderas av utomstående, var den ett stöd för modern och barnet under nyföddhetsperioden.

Från nyföddhetsperioden till den aktuella placeringen.

Av undersökningsgruppens 29 barn hade 26 bott hemma hos modern och i ett par fall hos fadern under hela eller en stor del av tiden före den aktuella placeringen. Det var blott undersökningsgruppens tre yngsta barn som i stort sett inte alls hade bott hemma. De bedömdes som friska och pigga, när de kom till barnhemmet, men föräldrarna hade inte så mycket att säga om dem utan var mer uppfyllda av sin egen situation och av sin negativa inställning till den närmast föregående vistelsen på barnpsykiatriska kliniken. Dessa tre barns familje- och sociala förhållanden skilde sig ej så mycket från de övriga barnens, även om den yngre moderns bristande samarbetsvilja och utsvävande liv och den äldre moderns psykiska sjukdom var av den graden, att ett omhändertagande ej

kunde uppskjutas. Fortsättningsvis undantages dessa tre barn från den övriga gruppen av barn, som alla hade egna erfarenheter av sin hemmiljö före den aktuella placeringen. I de fall då redogörelserna fortsättningsvis bygger på intervju med modern, undantages ytterligare två barn (Hasse, Calle).

Sociala förhållanden.

Visserligen var det en spridning i barnens ålder från tre till 49 månader, men alla utom fem barn hade i stort sett haft sin mamma hemma sedan de föddes. Mödrarna hade i vissa fall haft kortare anställningar eller beredskapsarbeten men hade huvudsakligen varit utan arbete och beroende av regelbunden socialhjälp för sin egen och barnens försörjning. Fem mödrar hade haft ett arbete i stort sett sedan barnen var sex till åtta månader och huvudsakligen klarat sin försörjning själva, även om arbete varvats med sjukskrivningar. Barnens fäder bidrog blott undantagsvis till barnens försörjning, då de flesta inte hade något arbete utan själva var beroende av socialhjälp för sitt uppehälle. Modern var i samtliga fall barnets vårdnadshavare. Tre föräldrapar var visserligen gifta med varandra och hade gemensam vårdnad vid barnets födelse, men de skilde sig kort därpå eller i samband med barnets placering, och mödrarna blev ensamma vårdnadshavare.

Barnomsorg.

Barnen hade med få undantag redan tidigt fått kommunal barnomsorg genom social förtur eller som föreskrift enligt barnavårdslagen. Några barn hade först en dagmamma och därefter daghemsplats. Vid tiden för den aktuella placeringen hade 17 barn daghemsplats, sex barn hade plats hos dagmamma och ett barn hade fosterhemsplacerats hos sin fd dagmamma. Två barn, som var tre respektive tio månader, hade ännu ingen barnomsorg. Eftersom barnomsorgen ordnats som ett stöd för familjen och en hjälp för barnen, var det alltid önskvärt och för hälften av barnen också ett krav, att de skulle lämnas dagligen, även om modern var hemma. Det var dock flera mödrar som ännu inte kommit igång med att lämna barnen, lämnat dem oregelbundet eller haft dem hemma långa tider. Några hade ej förstått att det var en föreskrift, som måste efterlevas för att ej bli en bidragande orsak till ett omhändertagande av barnet.

Moderns förhållande till fadern.

Alla utom två barn fick någon period före den aktuella placeringen uppleva, att deras far bodde hemma hos dem eller kom på täta besök. De två undantagen utgjordes av ett barn vars far bodde utomlands och inte visste om, att han fått ett barn, samt av ett barn vars mor inlett ett nytt förhållande under graviditeten. Alla andra mödrar hade ett förhållande till barnets far, även om det var slitsamt och vacklande, ledde till flera oavslutade separationer och nya försök till sammanboende. Av de sex mödrar, som flyttat från mannen under gravidi-

teten, flyttade två föräldrapar ihop igen men flyttade isär då och då. Tre par fortsatte visserligen att bo isär men umgicks tidvis mycket med varandra. Av de fem mödrar, som under graviditeten levde kvar i ett dåligt förhållande, flyttade alla isär efter barnets födelse. Men skilsmässan tog lång tid att genomföra för ett av föräldraren och två av dem fortsatte delvis sitt förhållande och bodde periodvis ihop. Av de fyra mödrar, som inte hade något förhållande till barnets far under graviditeten, flyttade tre ihop med fadern efter barnets födelse, även om försöket inte slog så väl ut och de åter flyttade isär. En moder väntade länge på att barnets far skulle komma tillbaka, gifte sig under tiden med en annan man men skilde sig när barnets far äntligen kom tillbaka efter två år. De gifte sig men skilde sig snart igen. De två mödrar, som ej bodde ihop med mannen under graviditeten, trots att de hade ett bra förhållande, upplevde sig inte heller efter barnets födelse som sammanboende, även om hon var mest hos honom eller han hos henne. Det föräldrapar, som flyttade ihop under graviditeten, flyttade isär igen. Av de sex graviditeter, som förflutit under det att föräldrarna hade ett gott förhållande och bodde ihop, var det bara ett förhållande som bestod hela tiden före de två barnens placering. Fyra av föräldraren flyttade isär, även om tre av dem fortsatte att umgås och periodvis att bo ihop.

Mödrarna beskrev slitsamma, oklara eller ouppklarade förhållanden till barnens fäder. Men det handlade nästan undantagslöst om förhållanden till barnens biologiska fäder och mycket sällan om förhållanden till andra män under barnens första år. Av mödrarnas berättelser att döma var det inte så konstigt om socialutredningen hade svårt att klassificera föräldrarna i termer av sammanboende eller ej sammanboende. Det var nog inte så, att mödrarna uppgav sig vara ej sammanboende för att uppbära mer socialhjälp eller för att tillfredsställa socialvårdens krav på att inte umgås med mannen. Det var ofta så, att förhållandet var oklart eller växlande.

De flesta föräldrar hade bråk och gräl i barnens närvaro och några mödrar berättade också, att mannen slog dem ibland. Men det var bara en moder, som berättade att fadern upprepade gånger allvarligt misshandlat henne och dessutom i barnens närvaro.

Föräldrarnas missbruk.

De flesta barnen hade en mor och/eller far som åtminstone periodvis missbrukade sprit, narkotika eller nervtabletter under tiden som barnen bodde hemma. I allmänhet var överensstämmelsen god mellan intervjusvar och socialutredning. Några mödrar hade dock börjat missbruka narkotika en tid innan det blev känt av sociala myndigheter och några mödrar tyckte själva, att de inte hade missbrukat alkohol utan druckit mera kontrollerat. Det var lättare för kvinnorna att berätta om narkotikamissbruk än att berätta om alkoholvanor och se dem som ett problem. Med hjälp av intervjuer och socialutredningar kunde det konstateras, att 21 av 26 barn före den aktuella placeringen hade levt i en hemmiljö, som åtminstone tidvis präglats av endera eller båda föräldrarnas missbruk. Elva barn hade fäder som mest missbrukade alkohol och sju barn

hade fäder som mest missbrukade narkotika. Om tre fäder fanns ingen uppgift. Tio barn hade mödrar som åtminstone tidvis hade missbrukat narkotika. Ett barn hade en mor som mest missbrukat nervtabletter. Ytterligare två barn hade en mor som i socialutredningen misstänktes för ett narkotikamissbruk, som hon själv bestred. Minst fyra barn hade mödrar som åtminstone tidvis hade missbrukat sprit. Enligt socialutredningen misstänktes det, att ytterligare ett barn hade en mor som missbrukade alkohol därför att hon umgicks i missbrukarkretsar. Ofta var det inte frågan om ett renodlat utan om ett blandat missbruk, där både sprit och narkotika eller sprit och nervtabletter förekom. För dem som hade narkotikaproblem föreföll emellertid alkoholproblemen vara mindre problematiska.

Det var bara fem barn eller en femtedel av barnen, vars hemmiljö inte alls präglats av missbruksproblem under den tid de bott hemma. Två av dem hade en hemmiljö, som präglats av föräldrarnas psykiska sjukdom, två av dem hade en hemmiljö som enligt socialutredningen präglats av släpphänthet och orkeslöshet hos modern och brist på gränser för barnen och ett av barnen hade en hemmiljö som präglats av faderns misshandel av moder och barn. Misshandeln av modern hade dock lett till långvarig sjukskrivning och hon använde dagligen värktabletter, nervtabletter och sömtabletter.

Av mödrarnas berättelser framgick det, att de slutade med sitt missbruk eller gjorde stora ansträngningar att minska sitt missbruk under graviditeten. Det framgick också, att de mödrar som hade haft eller senare fick ett narkotikamissbruk, i stort sett var missbruksfria medan barnen var riktigt små. Även de två mödrar som ej intervjuades, men som hade ett dokumenterat narkotikamissbruk, hade enligt rapporter en missbruksfri period under barnets första månader. Exempel på svar från åtta mödrar med tidigare narkotikamissbruk:

— Första halvåret var allting rätt bra. Allt hade flutit fint, och jag hade klarat mig. Sen började jag använda lite narkotika igen, och då fick man sån ångest och såna samvetskval. Först tog jag då och då, men sen tände jag på mer och mer . . .

— Jag hade knarkat tidigare i åtta år, men så gjorde jag uppehåll när jag blev med barn. Det gick bra första året, men sen började jag knarka igen.

— Allt hade ordnat sig så fint för mig, när jag fick hem barnen. Då i början var jag helt knarkfri, men sen började jag få återfall. Det blev nån helg då och då som vi tog, men hela tiden med en rädsla att nåt skulle hända barnen. Jag klarade ungarna och dagis den tiden, det gick ju. Men sen fortsatte jag att knarka . . .

— Vi hade inte riktigt bestämt oss, om vi skulle leva ett helt drogfritt liv. Under tiden gjorde vi så, att vi planerade och köpte amfetamin för kanske 300 kronor en helg, och så delade vi på det där. Vi hade gjort det två gånger under graviditeten och nu hade vi skjutit på det så länge, för att flickan var född. Men vi hade planerat den här helgen . . . och jag tänkte vi skulle klara av det.

Exempel på svar från tre mödrar med senare narkotika- och tablettmissbruk:

— Jag började när han var två och ett halvt år, och sedan blev det mer och mer. Det var nerverna kring hjärtat som gjorde att jag blev yr och fick ont, och så var jag för måger, så jag fick nervtabletter av en privatläkare . . . Jag tog mer och mer och till slut blev det en vana. Arne missbrukade sprit och jag tabletter, det var inte så bra och allt blev sämre. Hade jag inte missbrukat hade jag gjort slut med honom . . .

Barnets förhållande till fadern.

Fäderna hade enligt mödrarna i allmänhet inte så stor plats i barnens liv, var inte särskilt viktiga för barnen under deras småbarnstid och var ej regelbundet en del av deras vardag. Men de flesta mödrar trodde ändå, att barnen var glada för sin pappa och han för dem. Vid tiden för barnens placering på barnhemmet var det bara tre av dem, som inte kände sin pappa. Det var bara ett barn, som enligt modern farit direkt illa av kontakten med fadern, därför att han flera gånger misshandlat både henne och barnet.

Två av barnen bodde hos sin far den närmaste tiden före omhändertagandet, även om fadern ej hade vårdnaden. I det ena fallet hade modern lämnat barnet hos honom, för att hon såg det som sitt enda sätt att komma från honom. I det andra fallet hade modern lämnat barnet hos honom, för att hon själv var inne i ett allvarligt missbruk och han just då hade mer ordnade sociala förhållanden. Hans goda relation till sitt barn var väl dokumenterat.

Moderns förhållande till barnet.

Det var lätt för mödrarna att besvara frågan om vem som var den viktigaste personen för barnet. För 20 av 24 barn var modern den viktigaste personen, och det ändrade sig knappast genom åren. Deras mödrar tyckte, att de hade ett fint förhållande till sitt barn, och flera av dem beskrev ett mycket nära förhållande, även i rent fysisk bemärkelse.

Exempel på svar från de 20 mödrar, som var de viktigaste personerna för sitt barn:

— Jag har extra starka känslor för Uffe och har alltid varit jättesvag för honom. Det är jag som betyder mest för honom. Samtidigt som han är den där tuffa lilla killen, är han mycket mammasjuk och behöver mycket kel och kram.

— Det var jag som betydde mest för henne. Hon har alltid varit så kelig och lagt mycket beslag på mig, så jag har gått och burit henne mycket.

— Jag tycker, att jag har haft det bra i förhållande till Anna. Jag har väl pjåskat med henne mycket för att hon har varit på sjukhus, så hon har sina små ovanor. T ex att jag ska bära henne till sömns och att hon ska sova på min arm på natten, hon har aldrig sovit i sin egen säng.

— Förhållandet till Karin var jättebra, det har alltid varit bra mellan oss två. Det var säkert jag som betydde mest för henne, hon är mycket rotad i mig,

det kan jag säga med en gång.

— Jag tyckte vi hade jättefin kontakt, vi stod varandra väldigt nära. Det var ju bara Viola och jag, och jag ägnade all min tid åt henne.

— Vi har burit dom mycket bäge barnen. Sven har alltid varit min påg, det är jag som betytt mest för honom. När Rosa föddes var han så svartsjuk på henne, så jag gick alltid och bar henne, för jag vågade inte sätta ner henne på golvet utom när Sven sov middag.

— Ingrid har aldrig varit utan mig förut, jag har aldrig lämnat henne från mig. Det var så roligt med henne att det t o m var så, att jag inte gick till dagmamman med henne utan ville ha henne för mig själv. Socialen hade ordnat en dagmamma åt henne, fast jag var hemma.

— Jag tror, att jag och hans pappa betydde mest för Ola, även när han var på spädbarnshemmet. Jag var där varje dag. Det var jobbigt när han började förstå och stod och skrek när jag gick. Och sen när han började krypa efter mig och stod vid stängslet och gallskek . . .

Det var bara fyra barn som enligt modern hade någon person, som var viktigare för dem än hon själv. Det var en gammelmormor, en mormor, en pappa och en barnflicka:

— Bodil ville mest vara ihop med gammelmormor, och jag kan inte komma i ifrån att jag blev väldigt svartsjuk. Det var gammelmormor som betydde mest för henne, men jag har själv tagit hand om henne hela tiden. Nej, hon har aldrig varit utan mig någon natt.

— Mitt förhållande till Hanna var bra, men hon tydde sig mest till min mor. Det var som att min mor också var mamma till henne och som att jag var syster till henne. Det tyckte dom var fel på socialen . . .

— Första året var han ju mest hos mig, så det var väl jag som betydde mest för honom. Men sen har ju hans pappa haft hand om honom, så nu är det väl han som betyder mest. Pelle är väldigt glad för sin pappa, det märks.

— Det var nog min barnflicka som betydde mest för Torsten. Hon har gått som barn i huset i flera år och var ute med honom varje dag. Så var det väl jag som betydde något för honom, men jag har så många blandade känslor för honom . . .

Barnavårdscentralen hade ej journalfört några negativa iakttagelser av mor—barnförhållandet. Däremot hade de i flera fall journalfört svårigheter att nå mödrarna. De var inte hemma vid upprepade hembesök eller kom ej vid upprepade kallelser. Svårigheten att nå mödrarna hade i vissa fall föranlett kontakt med socialbyrån. Men i de flesta fall ledde barnavårdscentralens ansträngningar då och då till en kontakt, varvid man kunde konstatera att allt var väl, att barnet såg ut

att må bra etc. I tre fall hade barnavårdscentralens sköterska kontaktat socialbyrån p g a misstankar om dåliga hemförhållanden, men det var efter det att en mormor, en väninna till en moder och en daghemsföreståndare hade ringt, och det var strax innan barnet flyttades hemifrån. I två fall hade barnavårdscentralens psykolog kontaktat socialbyrån för stödåtgärder i familjen. Utifrån vad man kunde se av barnet och mor—barn—förhållandet på barnavårdscentralen, var det förmodligen i allmänhet så, att det inte fanns någon påtaglig anledning till oro.

Utdrag ur barnklinikens journaler fanns på barnavårdscentralen. Där framkom den oro man på barnkliniken känt för barnets hemförhållanden i samband med barnets födelse och efterföljande vård på barnkliniken. Bara tre barn, som kom till barnkliniken under den tid de bodde hemma, föranledde remiss till barnklinikens kurator. Kuratorn kunde konstatera, att modern var glad för sin flicka, brydde sig om sin pojke etc. men behövde mycket stöd. Kuratorn kunde understödja en återgång till hemmet, även om det i två fall rekommenderades ske via barnpsykiatriska kliniken. Ytterligare två barn i undersökningsgruppen blev aktuella för barnklinikens kurator, men det var i samband med det aktuella omhändertagandet och efter det att en placering på Enebackens barnhem redan planerats. Det kunde också konstateras, att inget barn i undersökningsgruppen tillhörde den grupp på 29 barn, som under motsvarande tid (1980-81) och i motsvarande ålder (födda 1976-80 respektive 1977-81) kom till barnkliniken och misstänktes för att ha utsatts för misshandel i hemmet. Barnen i undersökningsgruppen var ej kända av barnkliniken för att fara illa i hemmet.

Socialutredningen betonade barnets osäkra, instabila eller otrygga hemmiljö till följd av föräldrarnas missbruk, relationsproblem, sociala förhållanden etc. Det framgick klart, att det inte var mor—barn—förhållandet i sig som föranledde barnets placering utom hemmet. I den mån uppgifter om mor—barn—förhållandet förekom i utredningen, tydde de antingen på ett positivt förhållande eller på en osäkerhet från moderns sida i sin modersroll.

Exempel på mor—barn—förhållanden enligt socialutredningen:

— Relationen mellan Karin och hennes moder bedömdes vara så positiv att det tycktes vara angeläget att ytterligare pröva om modern kunde ta hand om sin dotter med hjälp av omfattande stödåtgärder.

— Enligt dagmamman har Erik alltid varit välskött och visat stor tillgivenhet för sin mor.

— Modern har kommit till byrån på överenskomna tider. Hon har haft Hasse med sig och han har varit välskött och ser välnärd ut. Det har inte funnits anledning misstänka, att han for illa.

— Man bekräftade (på Hinseberg) den fina relationen mellan modern och Calle och fann ingen anmärkning mot skötseln av sonen eller hans utveckling i övrigt.

— Under vistelsen på spädbarnshemmet har modern besökt honom ofta och visat honom stor omtanke.

— . . . men också svårigheter med att ge Eskil trygga och fasta regler.

- . . . där modern var osäker i sin roll som mor och fostrare.
- . . . hennes modersroll lite diffus både för barnen och henne själv. (Ur enkät)

Barnpsykiatriska kliniken kunde ge ytterligare ledtrådar om mor—barn-förhållandet genom de läkarintyg, som skrevs i samband med barnets omhändertagande. I den mån mor—barn-förhållandet berördes i dessa intyg, bedömdes det som förhållandevis positivt. Det betonades där, att det ej var barnets störning eller mor barn-relationen, som skulle vara anledningen till ett omhändertagande. Det helt centrala i ärendet var moderns missbrukssituation eller bekymmersamma sociala situation, såsom den framgick av socialutredningen.

Exempel på mor—barn-förhållanden enligt läkarintyg:

- Kontakten mellan modern och barnet är nära och varm.
- Hennes relation till modern förefaller trygg och god. Moderns beteende gentemot flickan är helt adekvat.
- Såväl mor som dotter bedömes vara fästade vid varandra.
- Här fungerar modern helt adekvat i samspelet med barnen.
- Modern skötte flickan engagerat, mjukt och varsamt.
- Medverkar fint i undersökningen och kommenterar positivt sin mamma, när denna förs på tal.
- Modern, som sagt sig leka mycket med barnen, kan säkert ge dem en god kontakt på barn—barn-planet, vilket kan vara förklaringen till, att de dock inte framtonar som mera störda än de är. Dock tycks hon ha betydande brister i sin identifikation som den vuxna, ansvarstagande modern.

Barnets förhållande till andra vuxna.

För de flesta barnen var modern den viktigaste personen i deras liv. Det fanns enligt mödrarna några få undantag, där barnets gammelmormor, mormor, fader eller barnflicka hade större känslomässig betydelse för barnen, och modern kom på andra plats. Mödrarna kunde spontant nämna en eller två personer som förutom dem själva, betydde mycket för barnet. Vanligast var det att de nämnde någon ur sin egen familj, d v s barnets mormor, gammelmormor eller moster. För några barn betydde dessa släktingar mycket och var en stor del av deras vardagsliv, men för andra barn var de mera en hjälp när modern behövde barnpassning. Därefter vanligast var det, att mödrarna nämnde barnets far, och en nämnde barnets farmor. Fyra mödrar ansåg, att dagmamman var viktig för barnet, och en av dem ansåg, att dagis senare ersatte dagmamman i betydelse.

Det föreföll sannolikt, att barnen före den aktuella placeringen på barnhemmet i allmänhet haft några få personer som betytt mycket för dem och som haft hand om deras hudvudsakliga omvårdnad. Socialutredningen visade, att det var någon av dessa personer, som tog hand om barnet vid de tidpunkter då modern sviktade. Det föreföll också sannolikt, att familjens betydelse kvarstod för de barn, som vid någon tidpunkt placerats utom hemmet.

Barnet själv.

Mödrarnas berättelser om barnen innehöll några huvuddrag:

- a) att barnen i allmänhet hade utvecklats normalt och utan några större problem. De åt bra och följde sina viktcurvor, även om ett par ökade för mycket i vikt och andra ökade lite dåligt i vikt. De flesta hade börjat gå förhållandevis tidigt, ofta före ett års ålder. De flesta var aktiva och nyfikna och kunde sysselsätta sig själv bra. De flesta var kramiga och glada för kroppskontakt. De sov bra, även om några alltid sov hos sina föräldrar eller kom in till dem på natten. De barn, som kommit upp i två-treårsåldern, hade börjat bli torra. Några mödrar tyckte, att deras barn var försigkomna och duktiga. Andra tyckte, att de utvecklades normalt och var som barn är mest. Några få tyckte, att barnen var lite sena med talet.
- b) att barnen ofta ansågs vara temperamentsfulla, ha ett häftigt humör, vara envisa och bestämda eller att de gnällde eller skrek, tills de fick som de ville.
- c) att förhållandevis många barn (12 st) hade legat något dygn eller längre på sjukhus för feberkrampor, förkylningar och luftvägsinfektioner eller magont och diarreer. Även om det ej lett till inläggning på sjukhus, hade flera barn enligt sina mödrar mycket lätt för att bli förkyllda och få besvär med luftrören eller hade ofta ont i magen, maginfluensa och diarreer.

Barnavårdscentralens journaler bekräftade mödrarnas berättelser, att barnen i stort sett utvecklades normalt och mätte bra. De flesta skötte kontakten med barnavårdscentralen, men några mödrar var svåra att nå p g a att de uteblev från besök och ej var anträffbara vid hembesök. När man efter upprepade försök väl fick en kontakt, kunde det dock konstateras, att allt var väl med barnen, att de utvecklades normalt, var friska, pigga, fina, såg ut att må bra etc. I två fall uppmärksammades en viktminskning och i ytterligare några fall behövdes det kostråd. Det visade sig, att de mödrar som barnavårdscentralen haft de största svårigheterna att få kontakt med också i huvudsak var de mödrar, som hade ett konstaterat eller misstänkt alkoholmissbruk. De mödrar som hade ett narkotikamissbruk hade alla skött kontakten med barnavårdscentralen och i ett par fall t o m haft en mycket tät kontakt. Barnets sjukhusvister och sjukdomar hade noterats och överensstämde i stort sett med mödrarnas berättelser. Av rapporterna från barnkliniken fick man det intrycket, att barnen lagts in på sjukhus mera p g a mödrarnas oro än p g a barnens hälsotillstånd.

Socialutredningen gav få upplysningar om barnet själv. Några socialsekreterare hade själva haft en del kontakter med familjen och därvid funnit barnet välskött eller ej funnit några tecken på att barnet för direkt illa. I övrigt hade informationen om barnet inhämtats från barnavårdscentralen, daghemmet och dagmamman. Om barnet hade äldre syskon, var det i allmänhet de, som visat mest tecken på att allt inte var bra hemma. I några fall hade man på daghemmet intrycket, att barnen var intellektuellt understimulerade. I några fall hade man

noterat, att barnen periodvis var smutsiga, luktade illa eller var dåligt klädda. I ett par fall hade man noterat, att barnen var oroliga, skrikiga eller aggressiva.

Barnpsykiatriska kliniken läkarintyg, som bifogades socialutredningen, visade genomgående att barnen var somatiskt normalt utvecklade, att motorisk utveckling var utan anmärkning och att inga tecken på djupgående störning eller tidigt emotionellt otrygga förhållanden framkom vid undersökningstillfället. Några barn bedömdes vara sena i sin talutveckling och några barn bedömdes vara verbalt väl utvecklade.

Tidigare stödjande och kontrollerande åtgärder enligt barnavårdslagen.

Av de barn, som hade bott hemma före den aktuella placeringen, hade nästan hälften (12 av 26) varit föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen. De hade haft föreskrifter om vistelse på daghem eller hos dagmamma och de hade med två undantag haft övervakare, stödkontakt eller stödfamilj. Flera hade dessutom haft föreskrift om regelbunden kontakt med barnavårdscentralen, två hade haft hemvårdare de första månaderna, två hade haft föreskriven kontakt med basstationen (en distriktsförlagd, öppen behandlingsenhet inom socialförvaltningen), två med socialbyrån och två med barnpsykiatriska kliniken. Nio av dessa tolv barn hade också varit föremål för tvångsåtgärder med placering utom hemmet. För dem blev föreskrifterna en följd av tvångsåtgärderna och sattes in som hjälpåtgärder, när barnen återvände till hemmet, vanligen efter fyra veckors utredningstid. Två barn var dock placerade utom hemmet en stor del av tiden före den aktuella placeringen, ett av dem hade bott i fosterhem de närmast föregående två åren och ett av dem hade bara bott hemma några månader före och några månader efter en åtta månader lång placering på spädbarnshem. Några barn hade varit föremål för frivilliga och förebyggande åtgärder, innan de blev föremål för åtgärder enligt barnavårdslagen.

En tredjedel av barnen (8 av 26) hade enbart varit föremål för frivilliga och förebyggande åtgärder före den aktuella placeringen. Alla hade förtur till daghem eller dagmamma, utom ett niomånadersbarn. De flesta hade rekommenderats en regelbunden kontakt med barnavårdscentralen och med socialbyrån. En hade dessutom kontakt med basstationen och en familj med två barn hade dessutom kontakt med barnpsykiatriska kliniken. För fyra av barnen hade det upptagits en barnavårdsutredning, som var öppen sedan ett halvår eller ett år tillbaka, då det ännu ej funnits anledning till ytterligare åtgärder i familjen.

Några barn (6 av 26) hade ej tidigare varit föremål för åtgärder från socialbyråns sida. Barnen var ej kända av socialbyrån förrän i anslutning till den aktuella placeringen. Dessa barn kom alla från de familjer, som ej var beroende av regelbunden socialhjälp. Mödrarna hade sedan barnen föddes i stort sett själva klarat sin försörjning genom arbete, sjukpenning och föräldrapenning. Här återfinns också de enda tre mödrar som var gifta vid tiden för barnets födelse.

Barnens tidigare separationserfarenheter.

Med utgångspunkt från barnen och tidigare teoretiska antaganden förutsätter jag här, att de barn som tillbringade sin nyföddhetsperiod på barnkliniken ej erfor någon separation från modern, som påverkade deras senare separationserfarenheter, även om det otvivelaktigt påverkade mödrarna.

Det kan på goda grunder antas, att de 26 barn, som bodde hemma under hela eller en stor del av tiden från nyföddhetsperioden till en aktuella placeringen, hade en sådan anknytning till sin mor, att ett skiljande från henne upplevdes kännbart för barnet. Det fanns möjligen två undantag, dels en tremånadersbaby, som ännu var för liten för att känna sin anknytning till modern, och dels ett större barn, som vistats i fosterhem i nästan två år före den aktuella placeringen.

En del separationer måste betraktas som normala separationserfarenheter. Dit hör den erfarenhet, som de flesta barnen hade av att vara skilda från sin mor och dagtid vistas på daghem eller hos dagmamma. Vistelsen inom förskolans ram var för barnen i undersökningsgruppen för barnens egen skull och ej beroende av moderns arbete. Barnen hade olika lång erfarenhet därav, då några barn knappast hade lämnats alls och några hade lämnats oregelbundet. För flera barn var det ingen trygg och regelbunden rutin, men det kan troligen betraktas som en partiell separationserfarenhet, som kunde underlätta deras första möte med barnhemmets barn- och personalgrupp. Dit hör också den erfarenhet, som de flesta barnen hade, att vara skilda från sin mor och vara hos mormor eller andra släktingar några timmar eller några dagar. Dessa släktingar tillhörde då barnens närmsta omgivning och barnen kände dem väl, även om de ibland lämnats dit i en ogynnsam situation, då modern inte mätte särskilt bra, var på väg in i ett missbruk e d.

Det var förhållandevis många barn som legat något dygn eller högst en vecka på barnkliniken. Det får i detta sammanhang betraktas som övergående separationserfarenheter. En rädsla för sjukhus och vita rockar kunde finnas kvar men knappast förknippas med barnhemmet. Längre sjukhusvistelse än en vecka återfinnes hos några av de barn, som också hade andra och mer traumatiska eller anormala separationserfarenheter.

De erfarenheter av främmande miljöer som några barn fick genom att tillsammans med modern vistas en tid på barnpsykiatriska kliniken, på behandlingshem eller i kvinnofängelse antages här ej ge barnet några separationserfarenheter.

Det kan då på goda grunder antas:

- a) att alla barnen, med några få undantag (särskilt för de yngsta barnen) hade rätt stor vana vid att då och då vara skilda från sin mor och vara på daghem, hos dagmamma, hos mormor etc.
- b) att två tredjedelar av barnen (17 av 26) ej hade några längre separationserfarenheter före den aktuella placeringen.
- c) att en tredjedel av barnen (9 av 26) hade långvariga eller upprepade separationserfarenheter. De hade (mer än fyra veckor) lämnats till personer, som de ej förut hade någon anknytning till. Andra personer än modern

hade haft hand om den huvudsakliga omvårdnaden, även om de bibehållit kontakten med henne. Barnen hade varit på sjukhus, spädbarnshem eller barnhem, i fosterhem eller hos avlägsna släktingar. För två barn var det genom moderns egen försorg och för sju barn var det genom socialvårdens försorg.

Sammanfattning och kommentarer.

De flesta av undersökningsgruppens barn hade bott hemma hos sin mor och/eller far under hela eller större delen av tiden från nyföddhetsperioden till den aktuella placeringen på barnhemmet. De tre yngsta barnen kom direkt till barnhemmet från annan institution, och detta avsnitt handlar ej om dem. De övriga 26 barnen hade egen erfarenhet av sin hemmiljö före placeringen. De flesta av dem (21 av 26) hade i stort sett haft sina mödrar hemma under den tiden, och dessa var med ett undantag beroende av regelbunden socialhjälp för sin egen och barnens försörjning. Det var bara sex familjer som inte var beroende av regelbunden socialhjälp. Det var också deras sex barn, som ej varit föremål för några stödjande och kontrollerande åtgärder från socialbyråns sida före den aktuella placeringen. Till dem hörde de enda tre föräldrapar, som var gifta med varandra vid tiden för barnets födelse. Efter det att de skilt sig strax efter barnets födelse eller i samband med den aktuella placeringen var emellertid samtliga mödrar ensamma vårdnadshavare.

De flesta barnen hade kommunal barnomsorg som social förtur eller föreskrift enligt barnavårdslagen. Vid tiden för den aktuella placeringen hade 17 barn daghemsp plats, sex barn plats hos dagmamma, ett barn hade fosterhemsplacerats hos f d dagmaman och bara två barn i åldern tre och tio månader hade ännu ingen kommunal barnomsorg. För tio barn fanns dessutom sådana föreskrifter som kontakt med övervakare, stödfamilj, basstation, barnpsykiatriska kliniken etc. Nio av dem hade någon gång efter nyföddhetsperioden varit föremål för tvångsåtgärder med placering utom hemmet.

Mödrarna beskrev slitsamma, beroende och ouppklarade förhållanden till barnens fäder. I den mån de bodde isär kom de vanligen att periodvis flytta ihop eller umgås regelbundet. I den mån de bodde ihop kom de vanligen att periodvis flytta isär eller upphöra att umgås. Deras förhållande för tankarna till Hannerz' undersökning av kvinnliga enförälderfamiljer i ett negerghetto i USA (se Liljeström, 1973, sid. 116), som visade att männens normer var anpassade till det faktum, att de inte kunde leva upp till försörjarrollen utan istället försökte dikta glans åt en mansroll med bl a frihet och flyktighet i förhållande till kvinnor. De sammanbodde med dem under kortare eller längre perioder, för att sedan dra vidare under frihetens täckmantel.

Med hjälp av intervjuer och socialutredningar kunde det konstateras, att 21 av 26 barn före den aktuella placeringen hade levt i en hemmiljö som åtminstone periodvis präglats av endera eller båda föräldrarnas missbruk. Av mödrarnas berättelser framgick det, att i den mån de hade egna missbruksproblem hade de gjort stora ansträngningar att upphöra med eller minska sitt missbruk

medan barnen var riktigt små.

Inga tillgängliga uppgifter motsade de flesta mödrars uppfattning, att de hade ett nära och varmt förhållande till sitt barn, och att de var barnets viktigaste anknytningsperson (20 av 24). Barnen hade enligt olika informationskällor mått förhållandevis bra under den tid de bott hemma, och det framkom inga större avvikelser från normal utveckling. Det var min förväntan, att det skulle finnas belägg för känslomässiga störningar hos barnen och störningar i mor–barnrelationen i betydligt större utsträckning än det fanns. Det kan finnas två olika förklaringar till det:

1. Det fanns få sådana störningar, därför att barnen – trots eller på grund av övrig social belastning – i allmänhet betydde mycket för modern, var i hennes närhet (mer än som var tänkt med t ex föreskrift om kommunal barnomsorg) och fick mycket kroppskontakt (påfallande mycket enligt senare bedömningar på barnhemmet). Så länge barnen är riktigt små, är det kanske enda sättet att visa dem sin kärlek (Winnicott, 1965). Barnen hade i många fall till en början gett mödrarna kraft att minska eller upphöra med eventuellt missbruk. Att det fanns få sådana störningar kunde också bero på urvalet av barn till placering på barnhem. Enligt muntliga rapporter från en socialbyrå anvisas barn med känslomässiga störningar och störningar i mor–barnrelationen i första hand till barnpsykiatriska kliniken. Kadushin (1973) fann, att barn på barnhem i USA inte skilde sig från en normalgrupp, »... is a relatively normal group of children from the point of view of level of emotional and behavioral disturbances, and they are not widely different from those children living with their families» (sid. 149).
2. Det fanns störningar, som mödrarna ej kunde eller ville se och som (ännu) ej uppmärksammats av andra. PRU-gruppen (1979) kunde t ex konstatera, att många barn i deras undersökning (0-7 år) led av psykiska symtom och beteendestörningar, som i stort sett bara rapporterades av de socialassistenter, som föredrog ärendena inför PRU-gruppen, när de kände oro för barnens hemsituation. De hade tidigare ej uppmärksammats inom vare sig sjukvård, psykisk barnavård, socialvård eller barnhälsovård. Sundelin och Vuille (1975) hyste i sin genomgång av barnavårdscentralens fyraårsundersökningar en stark misstanke, att barnavårdscentralens kartläggning av känslomässiga problem var otillfredsställande, med tanke på att de blott konstaterats hos 3 % av barnen. Bosaeus et al (1983) visar i sin undersökning av barn, som omhändertagits för samhällsvård, att journalhandlingar är en bristfällig informationskälla.

Tabell 2. Belastningsfaktorer i barnens familjeförhållanden och erfarenheter före den aktuella placeringen

Barnen i rangordning efter ålder vid placeringen	Moderns mor och/eller far döda, skilda eller modern placerad utom hemmet före 16 år	Tänkar på abort	Modern bodde ej ihop med eller hade ej stöd av fadern under graviditeten	Modern inget förhållande eller negativt förhållande till sin mor under graviditeten	Modern ekonomiskt beroende av socialhjälp under graviditeten	Sjukskrivning eller sjukhus två månader av graviditeten	Missbruk under graviditeten	Förlösningssvårigheter och barnklinisk	Barnen var ej hemma under nyföddhetsperioden	Förekost av missbruk i hemmet medan barnen bodde hemma	Åtgärder enligt BvL före den aktuella placeringen	Tidigare placering utom hemmet enligt BvL	Psykisk sjukdom hos modern
Dag	0	0	0			0	0		0				
Göran ²				0	0	0		0	0		0	0	
Fridolf ²				0	0	0		0	0		0	0	
Berit	0	0	0	0	0	0		0	0		0	0	0
Hasse	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Anna ³	0	0	0		0	0	0	0	0	0			
Rosa ³		0		0	0	0			0				0
Åsa				0	0	0	0						
Ingrid	0		0		0	0			0	0			
Ola	0			0	0	0			0	0	0	0	
Erik	0	0	0	0	0		0		0	0	0	0	
Torsten ⁴		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Pelle	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Bodil ⁵	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Karin ^{1 6}			0	0	0	0	0		0	0	0	0	
David	0		0										
Mårten	0					0							
Calle	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	
Karin ^{2 6}			0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Nilla	0		0		0		0		0	0	0	0	
Eskil	0		0		0					0			
Gusten	0	0	0	0	0	0				0			
Cecilia	0	0	0	0	0	0				0			
Anders ⁵	0			0	0	0			0	0	0	0	
Viola		0	0							0			
Frasse ^{1 7}	0		0		0	0				0	0	0	
Hanna ³	0	0	0		0	0					0	0	
Sven				0	0	0		0			0	0	
Frasse ^{2 7}	0		0		0	0				0	0	0	0
Uffe ⁴			0		0	0				0	0	0	
Lena	0	0	0	0	0	0		0	0				

1) modern ej intervjuad 2-5) anger syskonpar 6-7) anger två placeringar av samma barn
8) anger att barnen aldrig bodde hemma

7. ORSAKER TILL DEN AKTUELLA PLACERINGEN PÅ BARNHEMMET.

Undersökningsgruppens 29 barn placerades på barnhemmet 31 gånger under tidsperioden 1980-81. Detta kapitel handlar om de 31 placeringarna. Barnens placering kunde föränledas av en akut och utlösande händelse i familjen utan att därför vara oväntad eller akut ur socialbyråns synpunkt. Familjen var ju ofta känd på socialbyrån, och en rad förebyggande åtgärder och/eller hjälpåtgärder hade visat sig vara otillräckliga eller gagnlösa. Socialbyråns och mödrarnas synpunkter på placeringen återges var för sig.

Placeringens orsaker enligt socialbyrån.

De flesta placeringarna (26 av 31) gjordes enligt någon tvångsparagraf¹ i barnavårdslagen. Några placeringar (5 av 31) var mera frivilliga.² Alla barnen placerades p g a osäkra, otrygga eller instabila hemförhållanden och p g a att dessa hemförhållanden utgjorde en fara för, kunde äventyra eller kunde komma att äventyra barnens fysiska och psykiska hälsa och utveckling. De förhållanden som därvid angavs, var en eller flera av följande förhållanden:

Misstankar om eller bekräftelse på missbruk av narkotika, alkohol eller läkemedel hos endera eller båda föräldrarna.	21 barns mödrar 16 barns fäder
--	-----------------------------------

Gräl, bråk och hot i hemmet mellan modern och fadern. Konfliktfylld relation. Dåligt inbördes förhållande. Faderns misshandel av modern.	17 barns föräldrar
--	-----------------------

Moderns förmåga att klara ekonomin hade tydliga brister. Hot om vräkning eller verkställd sådan p g a obetalda hyror.	9 barns mödrar
---	----------------

Moderns bristande kunskaper eller bristande insikt om barns utveckling och behov. Moderns behov av hjälp och stöd i den praktiska och pedagogiska fostran av barnet. Släpphänthet i barnuppfostran, smutsiga eller olämpliga kläder och dålig hygien.	8 barns mödrar
---	----------------

1. 17 placeringar enligt § 30, åtta placeringar enligt §§ 25a och 29, en placering enligt § 43 BvL

2. Fyra placeringar enligt §§ 25a och 26, en placering enligt § 31 BvL (Se bilaga 1).

Moderns psykiska instabilitet. Psykiska problem. Suicidförsök. Moderns psykiska sjukdom.	7 barns mödrar
Misstankar om misshandel av äldre syskon.	1 barns moder 1 barns fader
Moderns kriminalitet.	2 barns mödrar

Placeringsens orsaker enligt mödrarna.

Mödrarna var ej omedvetna om socialbyråns syn på barnens hemförhållanden men relaterade barnens placering mer till den akuta händelse, som föranledde placeringen än till bakomliggande faktorer. För hälften av de aktuella placeringarna (15 av 31) var det modern själv, fadern eller andra anhöriga, som hade anmält missförhållanden i hemmet, som blev en orsak till barnens placering. Åtta barns mödrar berättade, att det i princip var de själva som tagit initiativet:

– Nu blev det för mycket igen, jag var överansträngd och åkte själv till psyken, när han hade slängt ut mig. Jag orkade inte med det, så jag åkte ut till sjukhuset och tog Rosa och Sven med mig. Dom sa, att han skulle komma och hämta barnen. Men så hade dom ringt sociala jouren, som tog barnen till Enebacken. Det fick jag veta dan efter.

– Det var så onödigt. Det var bara lite mudder och bråk, för vi har en granne under . . . I alla fall blev jag arg på Karsten för att han inte kom hem och för att han var ihop med den där grannen. Jag var arg som ett bi, så jag ringde polisen, att dom fick leta upp Karsten, så han kom hem. Nej, jag hade inte druckit så mycket, men jag sa till dom, att jag hade ett barn. Ja, så ringde polisen till sociala jouren, sånt är dom snabba med. Dom kom och sa »vi tar hand om henne så länge». Dom tog Anna i en filt då på natten.

– Vi hade planerat att köpa för så där 300 kr amfetamin den här veckan . . . men det hade blivit för intensivt, så vi bestämde oss för att varva ner med sprit . . . Så jag var irriterad, och jag tror inte han tålde att se mig så irriterad och labil och ur balans. Han var retlig och frågade mig efter cigaretter på ett så där retsamt och ironiskt sätt, att jag kanske hade kunnat överse med det, om det varit vid ett annat tillfälle, men nu flög jag på honom baki-från och drog honom i håret. Sedan hände allting väldigt snabbt, han slog mig och bankade mig i möblerna, så jag var alldeles förstörd. Du ser hur jag ser ut. Jag trodde aldrig han skulle sluta . . . ringde en väninna. Jag hade tänkt ringa polisen, men det hade några grannar redan gjort. Jag var lättad för att poliserna kom. Så körde dom mig och Berit hit på natten.

– Det var för att Gunnar hade druckit och kom hem och var på fyllan och började dra upp en massa grejer om, att vi skulle flytta ihop och om varför jag knarkade . . . Sen slog han mig, så att jag ramlade ner i badkaret, för jag höll på att bada Pelle. Jag ringde min övervakare, och hon ringde polisen och sociala jouren.

– Usch, jag vill inte snacka så mycket om det som hände innan. Men jag ringde socialassistenten, och hon kom. Hon sa, att Ola och jag kunde åka hit och vara här över helgen bara. Jag kände det inte så farligt, för de hade ju lovat så hundraprocentigt, att det inte var något omhändertagande. Men det var på fredagen. Det var konferens på måndagen, och då blev det återupptagen samhällsvård . . .

– Pappan hade slagit storebror. Dagmamman reagerade, när jag talade om att pappan slagit honom, och när hon såg att han hade ett blått öga, mådde dåligt och var frusen. Hon uppmuntrade mig att anmäla honom. Jag ringde först en advokat och sen ringde jag till socialbyrån och sen åkte jag i taxi med honom till barnkliniken. David var kvar hos dagmamman, men sen kom han också på barnkliniken, och vi var där alla tre ungefär en vecka, innan dom skickade oss till Enebacken . . .

En moder intervjuades ej, men enligt socialutredningen hade hon själv tagit initiativet:

– ». . . kom meddelande från socialjour om att de tillkallats av polis under natten. Modern hade då begärt polishjälp sedan hennes bror kommit hem till henne och misshandlat och hotat döda henne. Modern var vid tillfället påverkad av heroin. Hon och barnet fördes till Enebacken för övernattnin där». (Hasse)

Fyra barns mödrar berättade, att det i princip var barnets far eller deras sammanboende som tagit initiativet:

– Vi följde med några kompisar hem för att titta på video. Vi satt där och tog några groggar. Åsa var med, men plötsligt försvann hennes pappa med henne. Då hade han tagit mina nycklar och gått hem till lägenheten och ringt till sociala jouren. Han var full också, så han kom inte ihåg så mycket, vad han hade gjort. Men dom kom från sociala jouren och han hade påstått, att han inte visste var jag fanns. Dom körde Åsa till Enebacken och honom till psyk. När jag kom hem fanns ingen där, men grannen berättade, att dom hade hämtat honom och Åsa.

– Erwin och jag träffades i september, så då blev det slut med Allan. Det var då han ringde till socialen och anmälde att jag knarkade, för han blev svartsjuk. Nu har jag fått veta att han anmälde mig redan när vi bodde ihop. Så kom socialen hem till mig i februari nånting. Dom sa då, att jag fick en månad på mig att försöka få jobb och slut på spring och sänt i lägenheten. Men det kan man inte få stopp på på en månad . . . Efter ett par tre månader fick

jag besked om, att barnen skulle placeras på Enebacken, och jag fick ett datum. (Uffe, Torsten)

– Jag hade ingen kontakt med Violas pappa då. Men han anmälde mig till socialen och sa, att jag använde tung narkotika och var prostituerad. Det hade han hört ryktesvägen, för han hade inte träffat mig. Sen kom dom hem från socialen och frågade ut mig. Dom skulle ha mig under uppsikt, för även om dom inte kunde upptäcka något då, så kunde dom inte låta det vara som det var . . . Jag hade inte lämnat Viola till dagmamman den morgonen (ett år senare) . . . så kom dom hem till mig, det var stökigt och dom tyckte att jag såg eländig ut. Dom sa, att dom skulle omhänderta Viola . . .

Tre mormödrar hade i princip tagit initiativet, men mödrarna ville inte riktigt tro det, så det behövs ett visst stöd från socialutredningen:

– »Jag hade lämnat Erik hos mor, för jag och min kille hade gått ut och vi hade druckit lite. När jag kom hem efter helgen, var han på Enebacken.»

Enligt socialutredningen anser Eriks moder det helt obegripligt att mormodern kontaktade social jour, men »Mormodern uppgav att modern lämnade hennes lägenhet på söndagsmorgonen utan att tala om vart hon skulle eller när hon skulle komma tillbaka. Pojken hade varken mat eller blöjor, och eftersom mormodern var utan pengar kunde hon inte gå ner och handla».

Enligt socialutredningen hade Dags mormor »vid flera tillfällen i smyg talat om, att modern inte stiger upp på nätterna och sköter sonen, utan det har hon fått göra» . . . En dag ringde mormodern till socialbyrån, »var förtvivlad och grät i telefon och uppgav, att hennes dotter hade slagit henne för att få pengar av henne. Mormodern ringde hemifrån sin mamma, som stod i bakgrunden och ropade, att det inte var första gången som detta inträffade . . . » Men modern berättade om samma dag så här: – »Jo, dom ringde från socialen och sa att jag skulle komma upp dit. Jag skulle ändå gå och köpa blöjor, för dom hade tagit slut under natten. Annars hade jag skitit i att gå dit . . . Men socialassistenten började snacka en massa skit om Enebacken och barnpsyk . . . och så tog dom honom, han låg i vagnen . . . Jag har läst i papperen, att det är en massa folk som ringt till socialen och snackat en massa skit, bl a mina släktingar».

– »Jag tog 19 migräntabletter den dagen. Jag var helt borta . . . jag kunde ju inte hämta Eskil, så jag ringde till en väninna och bad henne hämta honom, men dom hade inte lämnat ut honom på dagis . . . Jag tror jag var i min mors lägenhet på kvällen och där var en massa folk från dagis och socialen».

Enligt socialutredningen hade ärendet aktualiserats nästan tre månader tidigare, genom att en arbetskamrat till Eskils mormor hade ringt till socialbyrån. Därefter upptogs en baranvårdsutredning, som var öppen tills den akuta händelse inträffade, som föranledde barnets placering på Enebacken.

För hälften av de aktuella placeringarna (16 av 31) var det utomstående personer, som fann missförhållanden i hemmet, som blev en orsak till barnens placering. Det var personer på socialbyrån, basstationen, sociala jouren, dagis, bvc, barnkliniken, KK etc som tog initiativet. Här var bara hälften av placeringarna akuta och oförberedda.

Utdrag ur mödrarnas berättelser om de händelser, som föranledde åtta akuta placeringar:

– När jag kom till dagis och skulle hämta Anders och Bodil var där civilklädda poliser och två socialassistenter, och vi skulle gå in i ett rum . . . »Barnen är inte här», sa dom. Först fattade jag inte alls . . . Jag tror dom har förväxlat akterna, för dom har helt fel, dom misstänker att jag har knarkat, men det är en fyra, fem år sen . . . Sen sa dom på dagis, att vi var narkotikapåverkade, men vi var bara glada, för det var Bodils tvåårsdag.

– Jag hade ju fått dagisplats på förtur sen Hanna var här sist, och jag var tvungen att lämna henne där. Jag var också tvungen att hämta henne själv, men jag höll inte på det, utan mor hämtade och lämnade henne ibland och även min killes flicka, som är tio år. Det var fel, men jag trodde aldrig dom skulle ta hit henne igen . . . Dom tog henne direkt från dagis och tog henne till Enebacken. Sen kom dom upp till mig. Jag blev rent chockad först . . .

– Lena har varit hos sin pappa några månader nu. Vad jag har förstått av assistenterna, så var han starkt berusad den natten och hade gjort försök till hemfridsbrott. Polisen hade blivit inkopplad, och dom tog Lena därför, för det var inte lämpligt för henne att vara där . . . Socialassistenten ringde till mig och berättade att Lena var här på Enebacken. Det går inte att beskriva hur jag kände mig, det tog slut helt . . .

– Barnen hamnade på Enebacken efter det att jag blivit gripen av polisen, och det blev anhållan och häktning . . . (Nilla)

– Jag fick en lapp i brevlådan, när jag kom hem. Karin var omhändertagen enligt barnavårdslagen, kontakta assistenten NN. Det var ofattbart, jag blev rent förlamad, men jag gick ner och ringde i telefonkiosken. Dom undrade var jag hade varit . . . Jag vet ju att hennes pappa är opålitlig, så jag skulle inte ha trott på honom, att han hämtade Karin på dagis. Jag borde inte ha litat på honom. Han hade inte hämtat henne, men han får ju inte betala något pris, det får Karin och jag göra . . . (Karin 1)

– Jag hade lämnat henne till hennes farmor egentligen bara en helg, men det blev två veckor . . . När jag kom hem ringde dom från socialen, att dom kontaktat farmor och gjort ett nytt omhändertagande. Det var ju lång tid jag inte hämtat Karin, jag förstår att dom blev upprörda och att det blev grejer. Men att dom skulle sätta henne här! (Karin 2)

Till denna grupp hör också det barn, som kom från ett fosterhem hos en f d väninna till modern. Man hade från familjevårdens sida länge varit tveksamma

till placeringen, men barnet kom till Enebacken i samband med att barnets mor kom på besök i fosterhemmet, var påverkad och förde liv, och fostermodern ringde och sade, att hon inte orkade med det längre.

Utdrag ur mödraras berättelser om åtta mer förberedda placeringar, vilkas orsak ur mödrarnas synpunkt ej framstod som lika klar:

– Jag hade själv begärt in mig på Enebacken, så det är inget omhändertagande. Men jag gjorde det, för jag var rädd dom skulle ta Ingrid ifrån mig i och med att jag blev vräkt och inte hade någonstans att bo. Och så var jag mycket i parken och det var inte så bra, för där var mycket ungdomar som drack . . .

– Det var min socialassistent, som sa det. Hon berättade hur det var här på Enebacken, och jag tyckte det verkade bra. Det verkade bra för Gusten och för mig också.

– Dom började prata om Enebacken på basstationen. Jag visste inte vad det var, så jag sa att jag inte ville. Men en dag hade dom bestämt tid här ute och ville, att jag skulle komma med och titta i alla fall. Det var nog bara en sak som gjorde att jag bestämde mig för att vi skulle hit och prova på det: jag var rädd för, att om jag inte gick med på det, skulle det bli tvångsomhändertagande sedan . . . Dom har inte sagt, varför vi egentligen skulle ut hit. Dom har bara sagt det där om ekonomin, och att jag skulle jobba. Men det kan väl inte vara bara för det . . . Det var rätt mycket missförstånd med dagis, en dag hade dom ringt basstationen och sagt, att jag lämnat Cecilia utan skor, men hon hade ju gummistövlar. Så var det väl det, att jag ibland inte märkte att kläderna var kissiga, för jag har förstört mitt luktsinne . . . Så har dom visst sagt nåt om städningen, men det är inte roligt att städa, när jag har dom här gamla trasiga möblerna . . .

– Stora flickan hade visat blåmärken i skolan och hade sagt att jag rivit henne. Hon blev inlagd på lasarettet och undersökt. Sen ville dom undersöka alla barnen, så dom la in dom en vecka innan dom kom hit. Mårten hade också blåmärken, men han klättrar och slår sig mycket, jag har inte gett honom en enda klatsch, han är ju så gudarnas go'! Men socialen menade på, att dom skulle hit till Enebacken bara ett litet tag, några veckor eller så för utredning. Det var ju inget annat att göra än att gå med på det.

– När han kom till Enebacken första gången var det för att jag inte var hemma utan bodde hos min syster, och så hade jag åkt på en fylla, hade blandat sprit och tabletter. Han var på Enebacken i tre veckor, sen kom han till Sara istället i väntan på ett annat fosterhem. Hon hade passat honom ibland och jag rekommenderade henne. Men sen vände hon ju helt. Från början skulle jag få gå dit så mycket jag ville och träffa Frasse, men sen ville inte Sara det, och på basstationen höll dom med henne. Men han kom till Enebacken för att psykologen och socialassistenterna ville han skulle flytta hem igen.

En fader berättade (istället för en psykotisk moder):

— Min fru var inte i balans och barnpsyk var ett jävla ställe att ha sina barn på. Men dom hotade ta barnen, om jag inte ställde upp, så vi var på barnpsyk en månad. Sen blev det antingen Enebacken eller kontrakterat familjehem. Jag valde Enebacken, om jag skulle ha nån chans att få hem dom . . . Vi ska ta ut skilsmässa, dom mer eller mindre tvingar mig till det, om jag ska få vårdnaden om barnen (Göran och Fridolf).

Mödrarna relaterade barnens placering mer till akuta händelser och utlösande orsaker än till bakomliggande faktorer. Hälften av placeringarna (15 av 31) skedde då, enligt mödrarna, efter deras egen eller anhörigas anmälan. Dessa placeringar blev ofta (12 av 15) akuta och oförberedda för barnen. Barnen tillhörde ofta (11 av 15) den yngre hälften av undersökningsgruppens barn ($< 2\frac{1}{2}$ år). Hälften av placeringarna (16 av 31) skedde efter det att tjänstemän och andra utomstående personer anmält eller misstänkt missförhållanden i hemmet. Dessa placeringar blev ej i lika stor utsträckning akuta och oförberedda för barnen (8 av 16). Barnen tillhörde oftare (11 av 16) den äldre hälften av undersökningsgruppens barn ($> 2\frac{1}{2}$ år).

Tabell 3. Förhållandet mellan barnets ålder och vem som tog initiativ till anmälan

Ålder	Anmälan		
	Anhörig	Utomstående	
$< 2,5$ år	11	5	16
$> 2,5$ år	4	11	15
	15	16	31

$p < 0.05$ (Finney et al 1963)

Förberedd eller oförberedd placering.

Ur socialbyråns synpunkt (utifrån enkät till socialsekreterarna) var två tredjedelar av placeringarna (20 av 31) förberedda, de hade diskuterats en tid på socialbyrån och den utlösande orsaken kom ej som någon överraskning. Hälften av dessa ur socialbyråns synpunkt förberedda placeringar (10 av 20) var även mödrarna förberedda på, eftersom de diskuterats med föräldrarna i förväg. Men den andra hälften av dessa ur socialbyråns synpunkt förberedda placeringar (10 av 20) hade ej diskuterats med mödrarna, då man på socialbyrån ej ännu tagit ställning eller hade misstankar om missförhållanden som ej kunde styrkas eller var orolig inför föräldrarnas reaktion. Placeringen av dessa barn blev därför akut,

när misstankar kunde bekräftas eller när en utlösande orsak påskyndade beslutet.

Omvänt var ur mödrarnas synpunkt två tredjedelar av placeringarna (21 av 31) akuta och oförberedda, och de blev i allmänhet akuta genom deras egen, anhörigas eller sociala myndigheters anmälan.

En tredjedel av placeringarna (10 av 31) var således ur både socialbyråns och föräldrarnas synpunkt förberedda.

Samtliga barn placerades på barnhemmet därför att det bedömdes vara det enda eller mest lämpliga alternativet. För akuta placeringar fanns inget annat alternativ. För några spädbarn hade socialsekreteraren visserligen övervägt kontrakterat familjehem men bedömt det så, att barnhemmet hade större resurser att låta föräldrarna upprätthålla tät kontakt med sitt barn. För förberedda placeringar bedömdes barnhemsplacering som det mest lämpliga alternativet, därför att man hoppades på att barnhemmets familjearbete kunde medverka till önskvärda förändringar i familjens situation.

Sammanfattning och kommentarer.

Avsnittet handlar om de 29 barnens 31 aktuella placeringar på barnhemmet. Barnen placerades på ganska osäkra, otrygga eller instabila hemförhållanden, som kunde äventyra eller kunde komma att äventyra barnens fysiska och psykiska hälsa och utveckling. Det uppgavs därvid i sociala utredningar ett eller flera sådana förhållanden. Det vanligaste var misstänkt eller konstaterat missbruk av narkotika, alkohol eller läkemedel hos endera eller båda föräldrarna. Det närmast vanligaste var en konfliktfylld relation mellan föräldrarna och gräl, bråk eller hot i hemmet. Känslomässiga störningar hos barnen eller störningar i föräldrabarnrelationen angavs aldrig som skäl, men i några fall angavs brister med avseende på intellektuell stimulans och praktisk skötsel. Aktiv fysisk eller psykisk misshandel av barnen angavs heller aldrig som skäl, men i några fall angavs passivitet och försummelse.

Det överensstämmer med Kadushins (1973) undersökning av placering av barn på barnhem i USA. Han fann, att orsakerna till barnens placering fanns i den sociala situationen, att barnen ej karaktäriserades av några särskilda identifierbara symtom och att placeringen nödvändiggjordes av förhållanden, som låg utanför barnet och istället låg hos föräldrarna eller samhället.

I hälften av fallen (15 av 31) kunde mödrarna relatera orsaken till barnens placering till anmälan från dem själva, barnets far eller andra anhöriga. I hälften av fallen (16 av 31) relaterade mödrarna till anmälan från tjänstemän och andra utomstående personer. Det har ej gjorts några jämförelser med anmälningar som kommit till socialbyrån utan att leda till placering på barnhem eller med placering av barn, som är äldre än undersökningsgruppens barn. För undersökningsgruppens barn var det emellertid ej ovanligt, att deras mödrar eller andra anhöriga anmälde och/eller på olika sätt riktade uppmärksamheten på behovet av hjälp. Om så ej varit fallet, hade troligen färre barn placerats på barnhemmet,

och då särskilt bland den yngre hälften av undersökningsgruppens barn. Det fanns en statistiskt säkerställd skillnad vad avser barnens ålder, så att den yngre hälften av barnen oftare placerades efter anmälan från modern själv eller andra anhöriga. Det fanns emellertid inget samband med om barnet under graviditeten varit önskat eller ej. Det fanns heller inget samband med om mödrarna uppgett ett gott förhållande till sin egen mor under graviditeten och nyföddhetsperioden. I likhet med PRU-gruppen (1979) och Hessle (1983) kan man snarare anta ett samband med undersökningsgruppens brist på informellt kontaktnät och därför större beroende av formellt kontaktnät.

Ur socialbyråns synpunkt var två tredjedelar av placeringarna förberedda såtillvida att den utlösande orsaken ej kom som någon överraskning. Omvänt var ur mödrarnas synpunkt två tredjedelar av placeringarna akuta och oförberedda. Det innebar att blott en tredjedel av placeringarna var förberedda ur både socialbyråns och föräldrarnas synpunkt.

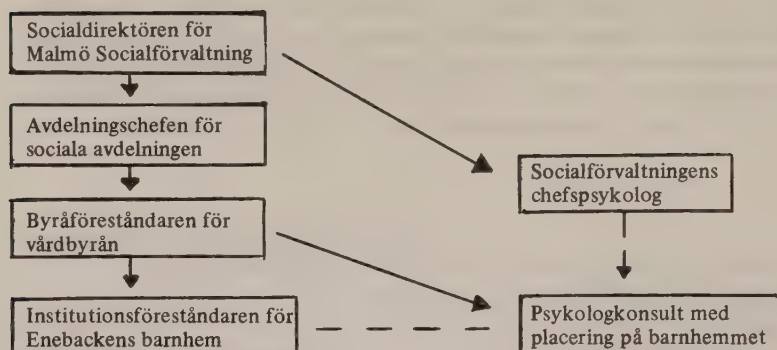
8. BARNHEMMET, DESS ORGANISATION, MÅL OCH FUNKTION

Som framgår av undersökningens uppläggning göres blott en kort presentation av det barnhem inom vilket barnens anknytnings- och anpassningsprocess ägde rum, av dess organisation, målinriktning och olika funktioner för barnen och deras familjer.

Enebackens barnhem.

Enebackens barnhem startade sin verksamhet 1968, då det ersatte ett äldre upptagningshem i Malmö. (För en historisk tillbakablick se Hulthén, Ohlsson och Swedner, 1980). Det var då ett av flera barnhem (se definition sid. 39) som tillhörde Malmö kommun. Under 1970-talet avvecklades emellertid ett stort antal barnhem och efter 1980-11-01 var Enebacken kommunens enda barnhem, ett upptagningshem med spädbarnsplatser. Det finns 30 platser för barn i åldern 0-12 år. Barnhemmet är enligt den nya socialtjänsten från 1982-01-01 ett hem för vård eller boende, även om den traditionella beteckningen barnhem fortsättningsvis används.

Figur 9. Övergripande ledningsstruktur.

Den sociala avdelningen inom Malmö socialförvaltning omfattar fem distriktsförlagda socialbyråer med basstation, ungdomshem och nykterhetsvårdsenhet. Den omfattar dessutom byrån för beredskapsarbete, familjerättsbyrån och vårdbyrån. Vårdbyrån omfattar icke distriktsförlagd narkomanvård och nykterhetsvård, två behandlingsinstitutioner för ungdom, familjevårdssektionen och Enebackens barnhem. Vårdbyråns psykologer står under administrativ ledning av byråföreståndaren men är utplacerade på »fältet», vilket bl a innebär att en psykolog är placerad på Enebackens barnhem med en konsults ställning. (En organisation som gällde under hela undersökningsperioden och enligt planering fram till 1984-85).

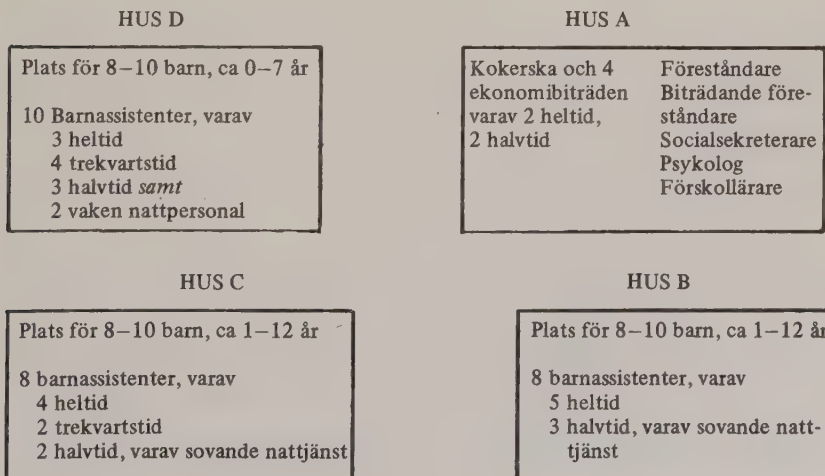
Figur 10. Barnhemmets ledningsstruktur.

Föreståndaren är arbetsledare och ansvarig för barnhemmets verksamhet. Till sin hjälp har han en biträdande föreståndare. Inom barnhemmet utgjorde föreståndaren, biträdande föreståndaren, socialsekreteraren och psykologen en ledningsgrupp vad avsåg t ex omsorgs- och behandlingsfunktioner för barn och föräldrar medan föreståndaren själv beslutade om t ex inskrivning av barn, personalbudget, personalrekrytering och driftsbudget.

Personalen bestod, förutom av biträdande föreståndaren och socialsekreteraren, av en halv förskollärartjänst, 22,5 barnassistenttjänster fördelade på 28 personer och fyra ekonomitjänster fördelade på fem personer.

Figur 11. Fördelning på fyra hus.

Barnassistenterna och barnen var fördelade på tre hus. Enligt principen om syskongrupper försökte man hålla en jämn åldersfördelning av barn i de olika husen. Det var dock en övervikt för små barn i det hus som hade vaken nattpersonal och högre personaltäthet.

Vårdpersonalen utgjordes av barnassistenter med sinsemellan mycket varierande utbildning och erfarenhet. Många barnassistenter hade arbetat länge på barnhemmet och hade den barnsköterske- eller anstaltspedagogutbildning som tidigare krävdes. Några hade ingen sådan formell utbildning men hade fått sin tjänst p g a att de hade en erfarenhet som bedömdes vara likvärdig. Senare tillkom kravet på socialpedagogutbildning eller motsvarande. Vid tiden för den aktuella undersökningen fanns blott en till tre barnassistenter med socialpedagogutbildning men några med pågående eller avslutad utbildning som förskollärare, socionom eller psykolog. I övrigt var arbetsmarknadssituationen sådan, att internrekrytering inom socialförvaltningen enligt lagen om anställningskydd bestämde tjänste- och vikariatstillsättning. Vårdpersonalen bestod till cirka tre fjärdedelar av kvinnor.

Målinriktning.

»Befattningshavare vid barnavårdsanstalt bör skaffa sig kännedom om egenart och utvecklingsgrad hos varje barn i vars vård och fostran han deltagit och anpassa sina omsorger om barnet därefter. Han bör sträva efter att få till stånd ett förtroendefullt förhållande till barnen samt efter bästa förmåga medverka till att barnen finner sig väl tillrätta. Barn som är intaget i barnavårdsanstalt må icke utsättas för kroppslig bestraffning eller kränkande behandling» (Ur barnavårdslagen § 15).

Under inflytande av en förändrad syn på socialvårdens mål och utarbetandet av en ny sociallagstiftning innebar 1970-talet avveckling snarare än utveckling av barnhemsverksamhet. Barnhemmet hade att ta hand om de barn och familjer som blev över, sedan man från socialvårdens sida gjort vad man kunnat för att förebygga, hjälpa och stödja eller erbjuda frivilliga och integrerade former av vård och behandling. När det var aktuellt att placera barn utom hemmet övervägdes andra alternativ före placering på barnhem.

I socialstyrelsens institutionsutredning ges en bild av sociala vårdinstitutioner, en beskrivning av samspel och förändring, vid tiden för den aktuella undersökningen (Westman, 1980).

Under 1977-78 var det under inflytande av den nya sociallagstiftningens intentioner inom Enebackens barnhem en aktiv målsättningsdiskussion som medförde, att man formulerade sin egen målsättning. Det var ett led i en pågående strävan att klargöra målen och inifrån förändra barnhemmets funktion som den sista länken i en vårdkedja i riktning mot att bli ett meningsfullt alternativ som svarade mot barnens och föräldrarnas behov. (Formulering av målsättning, se Andersson, 1979).

Under åren före såväl som under den aktuella undersökningsperioden var det främst tre utvecklingslinjer eller strävanden som var föremål för engagemang,

diskussion och meningsmotsättningar inom barnhemmet:

1. Utväljande av två barnassistenter till varje barn som kontaktpersoner med rätt och skyldighet att genom personligt engagemang och särskild omsorg ge barnet trygghet och känslomässig anknytning på barnhemmet. Vid tiden för den aktuella undersökningen var sådana invändningar ej längre vanliga bland personalen som att det var orättvist för barnen, att de kunde bli svart-sjuka på varandra, att det var grymt att ge barnen förhoppningar om kärlek och omsorg och ändå gå ifrån dem enligt sitt tjänstgöringsschema, att man inte kunde tycka om varandra på beställning etc. Barnassistenterna tillät(s) alltmer känslomässigt engagemang i barnen och främst i de barn för vilka de var kontaktpersoner.
2. Ökade ansträngningar att motivera och uppmuntra föräldrarnas besök och deras deltagande i vården av barnen på barnhemmet. All forskning om barn på sjukhus och andra institutioner hade visat, att barn behöver sina föräldrars regelbundna besök för att negativa följder av separationen skall kunna minimeras. Det tillkom också en strävan att i större utsträckning medverka till förbättringar av familjens situation och av de förhållanden som föranlett barnens placering på barnhemmet, vilket skulle komma barnen till godo på längre sikt – vare sig de skulle återgå till hemmet eller överflyttas till fosterhem. Denna strävan var en logisk konsekvens av samlade kunskaper och erfarenheter och av socialutredningens intentioner. Vid tiden för den aktuella undersökningen hade alla accepterat det allmänna målet mot ökad föräldrasamverkan och ökade behandlingsinsatser för föräldrarna, men många kände sig ännu osäkra inför föräldrarnas massiva sociala problematik och misstro mot sin omgivning. Det var uppenbart att föräldrarna alltmer blev barnhemmets klienter innan man ännu var helt rustad att ta hand om denna klientgrupp (jfr Andersson, 1982).
3. Förskjutning av inflytandet över omsorgen om barnen och behandlingsinsatser i familjen från barnhemmets ledningsgrupp (föreståndare, biträdande föreståndare, socialsekreterare och psykolog) mot vårdpersonalen, som stod närmast barnen och föräldrarna. Det var en förskjutning av inflytande som skedde stegvis och i takt med kontaktpersonernas ökade betydelse för barnen och deras föräldrar. Det var uppenbart, att vårdpersonalen redan hade ett informellt inflytande eller vad Jones (1971) kallade konfidentiell kommunikation eller Moxnes (1981) kallade paraterapeutisk, icke officiell form av kommunikation. Detta inflytande kunde användas mera medvetet och konstruktivt och upphöjas till status av behandling. Den aktuella undersökningen gjordes under en pågående process i riktning mot ökat inflytande för vårdpersonalen. Inom ledningsgruppen fördelades ansvaret så, att föreståndaren, biträdande föreståndaren och socialsekreteraren var grupperade för ett antal kontaktpersoner som arbetade två och två. De ansåg vissa barnassistenter mera lämpade än andra för ökat inflytande och mer krävande behandlingsinsatser, vilket kunde leda till

meningsmotsättningar inom personalgruppen eller mellan personalgruppen och ledningsgruppen.

Försöksverksamhet med utvidgad föräldraverksamhet 1980-81.

Som en följd av målsättningsdiskussionen utformades en försöksverksamhet med utvidgad föräldraverksamhet. Den skulle på ett mera medvetet och strukturerat sätt försöka förverkliga de utvecklingssträvanden som redan fanns på barnhemmet. Med hänsyn till begränsade organisatoriska, personalmässiga och ekonomiska resurser begränsades försöksverksamheten till ett antal familjer med små barn. Avsikten var att pröva i hur hög grad samlade kunskaper och erfarenheter kunde förverkligas. Avsikten var också att med konkret arbete i ett begränsat antal familjer åstadkomma en spridningseffekt på hela barnhemmets verksamhet och en utbildningseffekt på hela personalgruppen. Därför isolerades försöksverksamheten ej till ett visst hus eller en viss personalgrupp utan två väl förberedda kontaktpersoner arbetade med en småbarnsfamilj i vart och ett av de tre husen samtidigt som de deltog i arbetet med övriga barn och föräldrar. En utförlig redogörelse för försöksverksamheten såsom den planerades i starten finns i en rapport (Andersson, 1980). Den innebar en särskild satsning på:

1. Förberedelse för och inskolning till barnhemsvistelsen. Försök att undvika akut placering av barnen, dels genom att kontaktpersonerna först skulle besöka barnen i sin hemmiljö och dels genom att föräldrar/anhörig/annan för barnet känd person skulle besöka barnhemmet tillsammans med barnet före placeringen och helst sova över de första nätterna efter placeringen. I övrigt skulle separationen underlättas genom att se till att barnet fick med sig betydelsefulla ägodelar och vanor hemifrån (jfr Robertsons, 1972).
2. Familjearbete i form av
 - a/ moders och/eller faderns regelbundna och planerade samverkan i daglig skötsel av och samvaro med barnen.
 - b/ moderns och/eller faderns regelbundna familjesamtal minst en gång i veckan med kontaktpersonerna — och ej med psykolog eller annan samtals-expert.
 - c/ gruppverksamhet för föräldrar i form av samtalsgrupp med psykolog och kurser i matlagning, klädvård, hårvård, barnhälsovård etc under ledning av personal.
 - d/ ett konsekvent genomfört deltagande av föräldrarna i diskussioner, planering och beslut som rörde dem själva eller deras barn.
3. Riktlinjer för den tid som barnen skulle vistas på barnhemmet, så att vistelsen kunde ses i tre faser om ungefär tre månader vardera:
 - a/ Första fasen: Föräldern skulle förlägga sex till åtta timmars arbetsdag på barnhemmet tillsammans med barn och personal. Efter tre månader borde det finnas underlag för en överenskommelse om fosterhemsplacering av barnet eller återgång till hemmet.
 - b/ Andra fasen: Fortfarande skulle föräldern förlägga en del av varje dags

arbete till barnhemmet men i övrigt vara mer inriktad på framtiden, arbete/utbildning, egen behandling, fritidsintressen, sociala kontakter etc. Om barnet skulle överflyttas till fosterhem skulle inriktningen för barn och föräldrar bli separation och separationsbearbetning, kontakter med familjevårdssektionen och planering för fosterhem. Om barnet skulle återgå till hemmet skulle inriktningen bli fortsatt arbete på att förbättra de förhållanden, som föranlett barnets placering. Efter ungefär sex månader borde barnet kunna lämna barnhemmet och överflyttas till fosterhem eller återgå till hemmet.

c/ Tredje fasen: Uppföljning i fosterhem och/eller hem av kontaktpersonerna. Vid återgång till hemmet skulle kontaktpersonerna genom den kontakt som redan skapats, stödja familjen i övergången till andra former av hjälp och stöd. Vid överflyttning till fosterhem skulle kontaktpersonernas tid fördelas mellan barnet och föräldern, som behövde stöd att klara den genomförda separationen, den fortsatta kontakten med barnet och den egna situationen. Efter ungefär nio månader borde kontaktpersonerna i princip ha avslutat sitt arbete med familjen.

4.Handledning av psykolog för kontaktpersonerna två och två varje vecka under hela den tid de arbetade med en familj.

I försöksverksamheten ingick också en resursförstärkning med en barnassistenttjänst, så att kontaktpersonerna inte blott i mån av tid utan alltid skulle kunna lämna sitt hus och barngruppen för familjesamtal, handledning och psykosocialt arbete utanför barnhemmet. Det ingick också en resursförstärkning med en halv psykologtjänst, så att jag själv kunde ägna mig åt övergripande arbete, handledning och materialinsamling för den aktuella undersökningen medan en vikarie hade hand om allt utrednings- och behandlingsarbete.

Det visade sig emellertid snart, att gränserna mellan traditionell verksamhet och försöksverksamhet var öppna, och att de flesta familjer med små barn på ett eller annat sätt påverkades av försöksverksamheten. Barn inom och utanför försöksverksamheten kunde t ex ha samma kontaktpersoner, och alla föräldrar uppmuntrades till ökad närvaro på barnhemmet, till deltagande i omsorgen om barnen samt till deltagande i gruppverksamhet för föräldrar. Eftersom urvalet av barn ej ändrades, kunde akuta placeringar trots intentionerna sällan undvikas (ur barnens synpunkt blott vid sex av 31 placeringar, varav tre inom och tre utanför försöksverksamheten), men separationen kunde underlättas för flera än de barn som omfattades av försöksverksamheten. Riktlinjerna för vistelsens längd hade möjligen betydelse som riktlinjer men medförde i praktiken inga skillnader mellan dem som var inom och utanför försöksverksamheten. Det fanns flera skäl till att det i barnens anknytnings- och anpassningsprocess på barnhemmet ej kunde spåras några skillnader till följd av om familjen omfattades av försöksverksamheten eller ej. Syftet med barnens placering och barnhemmets funktion för familjen kommer att granskas i kapitel 11, där det bl a framgår, att sju barns familjer omfattades av försöksverksamheten (Berit, Eskil, Cecilia, Karin 2, Ola, Ingrid och Gusten). Det finns skäl att

antaga, att de största skillnaderna fanns i det psykosociala behandlingsarbete som kom familjerna till godo utanför barnhemmet samt i personalens engagemang i detta arbete.

Barnhemmets tre funktioner.

1. Kontrollfunktion. Under undersökningsperioden styrdes barnhemmets kontrollfunktion av Barnavårdslagen från 1960 och SoL och LVU från 1982 (se bilaga 1). Eftersom varken den gamla eller nya lagen har klara och konkreta anvisningar om var gränsen går mellan acceptabla och oacceptabla levnadsvillkor för barn i vårt samhälle styrdes kontrollfunktionen också av socialsekreterarnas, nämndsledamöternas, barnhemsföreståndarens och personalens uppfattning om vad som var acceptabla och oacceptabla förhållanden och vilka former av kontroll som behövdes i de enskilda fallen. I samband med sociala utredningar och beslut om fortsatta åtgärder i familjen kunde barnhemmets ledning och personal tillfrågas om barnens och föräldrarnas beteende på barnhemmet, och intyg från psykologen kunde bifogas. Därmed kunde man från barnhemmets sida påverka barnhemsvistelsens längd och beslutet om barnets återgång till hemmet eller överflyttning till fosterhem. Inom barnhemmet kunde olika personer lägga olika vikt vid sin kontrollfunktion. I princip måste emellertid barnhemmets övriga funktioner underordnas eller anpassas till kontrollfunktionen.

2. Omsorgsfunktion. Den primära uppgiften för barnhemmets personal var att ge barnen god omsorg under vistelsen på barnhemmet. Omsorgsfunktionen styrdes av allmänt accepterade uppfattningar om barnuppfostran och om barns utveckling och behov i olika åldrar. Barnhemmets ledning och personal omfattade dessa allmänt accepterade uppfattningar men styrdes i sin omsorgsfunktion också av psykologernas förankring i psykoanalytiska och psykodynamiska teorier, så som de kom till uttryck i personalutbildning, handledning, konsultation och individuellt behandlingsarbete. Styrande var också barnhemmets samlade erfarenheter och kunskaper om barn som placeras på barnhem och deras speciella problematik. Det fanns en strävan att göra den »onormala» situationen så »normal» som möjligt för barnen. Uppfostringsideologin var klart mera demokratisk än auktoritär. Flera fosterföräldrar tyckte dock, att barnhemmets barnuppfostran tidvis tenderade att övergå i slapphet.

Inom barnhemmet var det inte så mycket konflikter kring ideal omsorgsfunktion. Däremot stod ofta ideal och reell omsorgsfunktion i motsättning till varandra. Personalen kände otillfredsställelse med tidsbrist för de enskilda barnen och brist i kontinuiteten p g a oregelbundet arbetstidsschema, halvtidsarbete, nya vikarier etc. Föräldrarna hade fråntagits den faktiska vården om sina barn och var ofta vaksamma på brister i personalens reella omsorgsfunktion. Det som var bäst för barnen ur omsorgssynpunkt kunde också komma i konflikt med det som var tillåtet ur kontrollsynpunkt. Till omsorgsfunktionen kunde föras barnens inslussning i och utslussning ur barnhemsverksamheten och därvid kunde det uppstå motsättningar mellan barnhemmet och socialbyrån respektive

familjevårdssektionen, som hade att ange riktlinjerna. Det var vanligare med konflikter med familjevårdssektionen än med socialbyrån, och de handlade då om i hur stor utsträckning man från barnhemmets sida skulle ha synpunkter på val av fosterhem och om i hur stor utsträckning barnens kontaktpersoner skulle delta i inskolning och uppföljning av barnen i fosterhem. Det framgick av enkät-svar från barnhemspersonal och familjevårdsassistenter, att det fanns någon sådan konflikt kring sex av de 16 barn som så småningom överflyttades till fosterhem.

3. Behandlingsfunktion. För de små barn som omfattades av den aktuella undersökningen var inga andra behandlingsinsatser aktuella än de som ingick i omsorgsfunktionen. Det var bara det barn, vars moder dog under vistelsen, som hade en tids enskild psykologkontakt. I den mån barnhemmet hade en särskild behandlingsfunktion för den aktuella undersökningsgruppen, omfattade den barnens föräldrar. Behandlingsfunktionen styrdes av intentionerna i den nya sociallagstiftningen och av en allmänt humanistisk inställning på barnhemmet. Den styrdes också av samlade erfarenheter och kunskaper om de familjer, vars barn placerades på barnhemmet, och deras speciella problematik. De riktlinjer som angavs av t ex Hesse (1982) för psykosocialt arbetssätt stämde väl överens med riktlinjerna för barnhemmets familjearbete – särskilt för det familjearbete som skedde inom ramen för försöksverksamheten. Psykoterapeutiskt arbete med enskilda föräldrar, föräldrapar och grupper av föräldrar var förbehållet psykologen på barnhemmet och psykoterapeutiskt arbetande personer eller institutioner utanför barnhemmet. (Jfr litteraturgenomgång sid. 32.)

Det framgick av två enkätundersökningar (Andersson, 1982) att behandlingsfunktionen kunde skapa konflikter inom personalgruppen genom att den var klarare formulerad och mera prioriterad inom försöksverksamheten än inom övrig verksamhet. Konflikter mellan behandlingsfunktion och kontrollfunktion är sedan lång tid tillbaka inbyggda i socialvården (efter 1982-01-01 socialtjänsten), och barnhemmet hade att finna så föga destruktiva sätt som möjligt att handskas med dessa båda funktioner samtidigt. (Se t ex Kjellquist et al, 1977). Det kunde också uppstå lojalitetskonflikter mellan behandlingsfunktion för föräldrarna och omsorgsfunktion för barnen, men vanligast var tidskonflikter: Hur skulle man hinna ge barnen all den omsorg de behövde och samtidigt ge föräldrarna den tid de behövde för samtal, konferenser, psykosocialt arbete utanför barnhemmet etc? För föräldrarnas del kunde deras del i omsorgen om barnen ingå i deras behandling. Hur de klarade sin del i omsorgen om barnen i behandlingssyfte kunde ha betydelse för barnhemmets kontrollfunktion och för valet av fortsatta åtgärder i familjen. Psykologens behandlingsfunktion var den enda behandlingsfunktion som formellt sett kunde avskiljas från kontrollfunktionen.

Urval av klienter.

Barnen placerades på barnhemmet enligt förslag från familjens socialsekreterare på distriktets socialbyrå och enligt beslut av sociala distriktsnämnden. Placering på barnhemmet skedde när någon av barnavårdslagens paragrafer ansågs tillämplig och när placering på barnhem ansågs vara den enda eller mest lämpliga åtgärden. Barnen utgjorde barnhemmets egentliga klientgrupp. Det konstaterades i föregående kapitel, att barnen ej placerades på barnhemmet p g a egna störningar eller störningar i mor—barn—relationen utan huvudsakligen p g a moderns eller båda föräldrarnas missbruksproblematik, destruktiva relationsproblematik och/eller annan psykisk och social problematik. Barnens föräldrar kom också att tillhöra barnhemmets klientgrupp och omfattas av barnhemmets kontrollfunktion och uppmuntras att ta del av barnhemmets omsorgsfunktion men kom i olika hög grad att omfattas av barnhemmets behandlingsfunktion (jfr kapitel 11).

Min egen roll som psykolog och forskare.

Under tiden som insamling av material för den aktuella undersökningen pågick, var jag fortfarande verksam psykolog på barnhemmet. Mina psykologuppgifter var emellertid begränsade och omfattade ej utrednings- och behandlingsarbete eller annat direkt klientarbete, som istället utfördes av en vikarie. De omfattade emellertid viss personalutbildning, informell ledning av försöksverksamheten och handledning av de kontaktpersoner som bedrev behandlingsarbete inom försöksverksamheten. Det visade sig emellertid, att de skillnader som fanns mellan försöksverksamhet och övrig verksamhet mera gällde den behandlingsfunktion som familjen omfattades av än den omsorgsfunktion som barnen omfattades av och mera var en fråga om gradskillnad än en artskillnad. Det visade sig ej vara av avgörande betydelse för barnens anknytnings- och anpassningsprocess på barnhemmet, om familjen omfattades av försöksverksamheten.

Däremot var det troligen så att min psykologroll påverkade personalens arbetssätt både p g a försöksverksamhetens spridningseffekt och p g a att jag varit verksam psykolog på barnhemmet under de närmast föregående åtta åren. Som framgår av undersökningens uppläggning (sid. 46) definieras den aktuella undersökningen ändå som utvärderingsforskning och ej som aktionsforskning.

Undersökningen genomfördes utifrån mina egna önskemål och var ej styrd av andras önskemål. Den bemöttes dock med välvilja från olika håll och tillstyrktes av överordnade personer.

Sammanfattning och kommentarer.

Enebackens barnhem var ett upptagningshem med plats för 30 barn i åldern 0-12 år fördelade på tre hus med blandade åldrar. Då den nya socialtjänsten infördes 1982 blev barnhemmet formellt ett hem för vård eller boende. Barnhemmet hade emellertid djupa rötter i sin tradition som upptagningshem både vad avsåg personalens utbildning och erfarenhet och verksamhetens innehåll. Som framgår av undersökningens uppläggning har det ej givits utrymme för övergripande ideologiska frågor, för en granskning av barnhemmet i sitt sammanhang inom det större sociala systemet, för dess förhållande till sidoordnade och alternativa system och för en granskning av den formella och informella ledningens betydelse för personalens arbetssätt. Beskrivningen av barnhemmet har begränsats till de mål och strävanden som var mest aktuella närmast före och under undersökningsperioden: 1) Utväljande av två barnassistenter till varje barn som kontaktpersoner med rätt och skyldighet att genom personligt engagemang och särskild omsorg ge barnet trygghet och känslomässig anknytning på barnhemmet. 2) Ökade ansträngningar att motivera och uppmuntra föräldrarnas besök och deltagande i vården av barnen på barnhemmet och en strävan att i större utsträckning medverka till förbättringar av familjens situation och av de förhållanden som föranlett barnens placering på barnhemmet. 3) Förskjutning av inflytandet över omsorgen om barnen och behandlingsinsatser i familjen från barnhemmets ledningsgrupp till vårdpersonalen, som stod närmast barnen och föräldrarna.

Det som kom att få betydelse för all verksamhet med små barn under undersökningsperioden var en försöksverksamhet med utvidgad föräldraverksamhet för ett begränsat antal småbarnsfamiljer. Det innebar ingen kursändring av barnhemmets verksamhet men en ökad satsning på 1) Förberedelser för och inskolning till barnhemsvistelsen. 2) Familjearbete. 3) Försök att ange riktlinjer för vistelsens längd och för dess innehåll i tre olika faser om vardera ungefär tre månader. 4) Handledning för enskilda kontaktpersoner med familjearbete.

Barnhemmets verksamhet måste emellertid anpassas till dess olika funktioner: 1) Kontrollfunktion. 2) Omsorgsfunktion för barnen. 3) Behandlingsfunktion för familjen.

Det gjordes inget urval av klienter från barnhemmets sida. Barnen placerades på barnhemmet enligt förslag från familjens socialsekreterare och enligt beslut från den sociala distriktsnämnden. Förutsättningen var, att någon av barnavårdslagens paragrafer ansågs tillämplig och att placering på barnhem ansågs vara den enda eller mest lämpliga åtgärden.

9. BARNENS ANKNYTNINGS- OCH ANPASSNINGS- PROCESS PÅ BARNHEMMET.

Som framgår av litteraturgenomgången (kap. 3) är små barn särskilt sårbara för separation från sina föräldrar och placering på institution. De är i större utsträckning än äldre barn beroende av föräldrarnas och/eller andra anknytningspersoners omedelbara närvaro för att kunna behålla eller utveckla en anknytning till dem. De har en ännu outvecklad förmåga till konstanta relationer eller stabil inre anknytning, och negativa verkningar av institutionsvistelse hänförs vanligen till störningar i utvecklingen av denna förmåga. Barnen i den aktuella undersökningsgruppen hade delvis andra förutsättningar, än de barn som omfattat av tidigare och utländska undersökningar om barn på barnhem (bl a mer kontakt med sina föräldrar på barnhemmet och mer omfattande social problematik i sin familjesituation). Några jämförbara svenska undersökningar finns ej. Därför bedömdes det vara angeläget att särskilt undersöka barnens anknytnings- och anpassningsprocess på barnhemmet. I verkligheten kan dessa processer ej särskiljas, eftersom de är nära kopplade till varandra, men olika aspekter därav har behandlats i olika avsnitt. Barnens sätt att handskas med eller anpassa sig till barnhemsvistelsen kan avläsas i deras anknytningsbeteende, som dock måste sättas i relation till de vuxnas sätt att bemöta barnens anknytningsbeteende, samt i deras sätt att uttrycka känslor, visa psykosomatiska symtom, regressiva beteenden eller förseningar i sin utveckling. Det är känslomässiga aspekter av anpassningsprocessen som varit föremål för undersökning till skillnad från kognitiva aspekter i t ex Piagets mening.

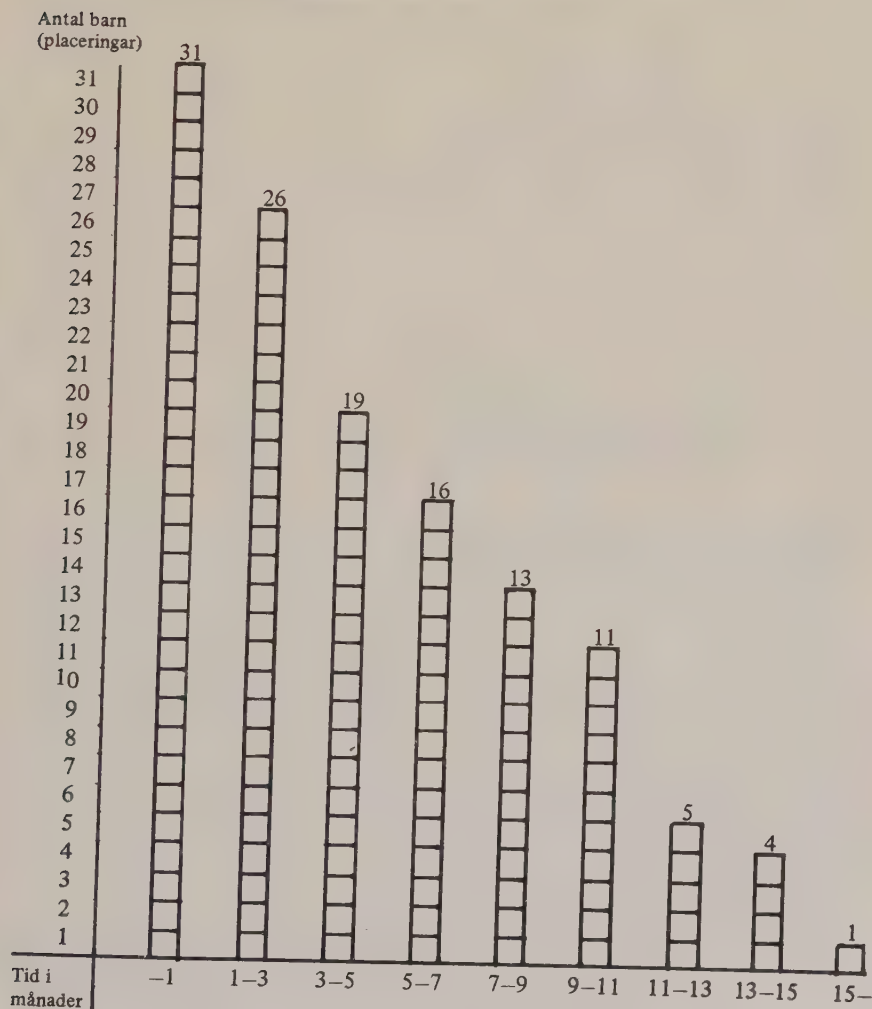
Som framgår av undersökningens uppläggning (kap. 5), bygger informationen om barnens beteende på observationer, som gjorts av olika personer oberoende av varandra, vid upprepade tillfällen och under hela barnhemsvistelsen. För att bringa ordning i ett omfattande observationsmaterial har de olika avsnitten huvudsakligen utgått från en datainsamlingsteknik eller informationskälla, medan de andra har använts som komplement eller kontroll av redovisade observationer.

Undersökningens målgrupp var de små barnen på barnhemmet, de som var 0-4 år. Eftersom det var en form av utvärderingsforskning inom en definierad barnhemsverksamhet, gjordes det inte något urval av barn för forskningsändamål. Det gjordes emellertid i efterhand ett selektivt urval av de 31 barn (eg. 29 barn med 31 placeringar) som bodde på barnhemmet mer än tre veckor. De skilde sig från de 15 barn (eg. 14 barn med 15 placeringar) som bodde där kortare tid, bl a genom att de i signifikant större utsträckning var där som tvångs-åtgärd. Hälften av undersökningsgruppens barn (15 av 31) bodde på barnhemmet mindre än och hälften av dem (16 av 31) mer än fem månader, men tiden varierade från tre veckor till 22 månader (se figur 12).

Barnens namn har ibland angetts för att underlätta för läsaren att följa de individuella barnen från tiden före den aktuella placeringen och ta del av indi-

viduella variationer inom olika undergrupper eller i beskrivningar av generella mönster.

Figur 12. Antal barn som var kvar på barnhemmet vid olika tidpunkter efter placeringen

Barnens anknytnings- och anpassningsprocess var naturligtvis ej oberoende av hur länge de bodde på barnhemmet. Men vistelsens längd samvarierade ej med barnens ålder eller kön eller med huruvida deras hemförhållanden bedömdes vara sådana, att återgång till hemmet respektive överflyttning till fosterhem ansågs lämpligast.

Tabell 4. Förhållandet mellan barnens ålder och barnhemsvistelsens längd

Barnets ålder vid placeringen	Barnhemsvistelsens längd		
	<5 månader	>5 månader	
<2,5 år	8	8	16
>2,5 år	7	8	15
	15	16	31

Tabell 5. Förhållandet mellan barnens kön och vistelsens längd

Barnens kön	Barnhemsvistelsens längd		
	<5 månader	>5 månader	
Pojkar	7	11	18
Flickor	8	5	13
	15	16	31

Tabell 6. Förhållandet mellan resultat av placeringen och vistelsens längd

Barnens placering efter vistelsen	Barnhemsvistelsens längd		
	<5 månader	>5 månader	
Hem ¹	8	7	15
Fosterhem ²	7	9	16
	15	16	31

1. Hem = varifrån barnen kom, i ett fall fadern, även om han ej hade vårdnaden vid placeringen.

2. Fosterhem = nytt hem, i ett fall fadern, som ej haft kontakt med barnet förut.

Barnens beteende de första tre veckorna.

Kontaktpersonerna hade ännu ej gjort några barnobservationer enligt fastställt frågeformulär, men personalen gjorde under de första veckorna mer utförliga dagboks- och journalanteckningar än de gjorde senare, därför att det då fanns ett större behov av att förmedla till varandra sina iakttagelser av barnen samt att göra noggranna anteckningar, som kunde vara till hjälp i den fortsatta handläggningen av ärendet. Mina deltagande observationer kompletterade personalens anteckningar, dels genom mina egna iakttagelser och dels genom att både personal och föräldrar förmedlade sina intryck till mig. Jag var själv ej närvarande vid sådana känsliga tidpunkter som tidig morgon, sen kväll och natt. I detta avsnitt beskrivs sådana beteenden som dokumenterats av mer än en person eller vid mer än ett tillfälle och som på något sätt kan karaktärisera barnets beteende under den tid som anges. För att ej löpa risk att gå miste om information om barnets första dygn på barnhemmet fick personalen besvara ett särskilt frågeformulär.

För att organisera mängden av data gjordes olika försök att dela in barnen i undergrupper. Barnen utgjorde dock en alltför homogen grupp för att det skulle vara möjligt att finna samband mellan deras beteende och t ex tidigare anknytning till modern, placeringens orsaker och grad av förberedelse, moderns och andra anhörigas besöksfrekvens eller personalens sätt att ta hand om barnen:

1. Det fanns få undantag från regeln, att barnen hade en tidigare anknytning till modern, som bedömts som tillfredsställande och att modern haft hand om den huvudsakliga omsorgen.

2. Det fanns få undantag från regeln, att barnen kom relativt akut och oförberett till barnhemmet, och att de kom till en för dem ny och främmande miljö. Det var bara sex barn, som var förberedda på placeringen i den meningen att de hade gjort några inskolande besök tillsammans med modern före placeringen. För dem som kom mera akut och oförberett, hade ansträngningar gjorts för att lindra övergången för barnen. Antingen kunde modern sova över på barnhemmet tillsammans med barnet eller åtminstone stanna hela dagen, eller också kunde fadern, mormor, farmor etc vara med barnet på dagen eller komma och natta barnet på kvällen eller också kunde för barnet välbekant daghemspersonal vara med barnet på dagen. I ett par fall kunde modern eller fadern stanna en kort stund innan de fick åka vidare till sjukhus e d. I ett par fall gjorde personal från barnkliniken ett besök med barnet före placeringen. Det var nio barn som kom helt ensamma till barnhemmet med för dem okända socialarbetare.

3. Det fanns inga undantag från regeln, att modern eller andra för barnet närstående personer uppmuntrades eller uppmanades att komma på täta och regelbundna besök och gärna stanna och natta barnet på kvällen. Det innebar, att alla barnen fick flera sådana besök under treveckorsperioden. Det innebar också, att nästan alla barnen fick uppleva flera separationer och ibland vänta förgäves på besök. Sex barn fick från början dagliga eller så gott som dagliga och långa besök av modern och i ett par fall också av fadern. Tio barn fick till en början

inga eller få och korta besök, men efter högst fem eller sex dagar kom modern och i ett par fall även fadern dagligen eller så gott som dagligen och stannade oftast och nattade barnen. Åtta barn hade en kontinuerlig men mer oregelbunden kontakt med modern under de första tre veckorna, det var kanske fem eller sex besök varav några kortare och några längre, men deras uteblivna besök kompletterades i stor utsträckning med faderns, mormoderns eller farmoderns besök och i ett par fall med dagmammans eller f d fostermoderns. Sju barn hade nästan inga besök av modern under de första tre veckorna. Ett av dessa barn fick varje kväll besök med nattning av mormor eller morbror. Två av dem fick ofta besök av sin far. Tre av dem var en stor del av tiden på sjukhus och hade, liksom ytterligare ett litet barn, mera sällan besök av för dem närstående vuxna under de första tre veckorna.

4. Även om personalen säkert varierade i sin förmåga och i sina ansträngningar att nå barnens upplevelsevärld och besvara deras signaler, fanns det ingen systematisk variation i den påverkan det hade på barnens anknytnings- och anpassningsprocess under treveckorsperioden. Alla barn fick två kontaktpersoner, som främst bevakade deras intressen, men alla barn hade också tillgång till alla husets åtta till tio barnassistenter.

Den uppdelning i undergrupper som visade sig vara mest fruktbar, var en uppdelning efter barnens utvecklingsnivå utifrån Mahlers beskrivning av separations- och individuationsprocessen. Antalet barn var för litet för att det inom dessa undergrupper skulle vara meningsfullt att göra ytterligare uppdelningar.

De barn som var under tre månader vid placeringen.

<i>Barn nr</i>	<i>Ålder</i>	<i>Utvecklingsnivå</i>		
1	knappt 2 månader	Separations- och individuationsprocessen har ännu ej kommit igång, barnen befinner sig på gränsen mellan en autistisk och en normalt symbiotisk relation till en modersfigur		
2	knappt 3 månader			
3	knappt 3 månader			
4	knappt 3 månader			
Första dygnet	Vecka 1	Vecka 2	Vecka 3	
<i>1. Dag</i>				
Hämtades på eftermiddagen av barnassistent hemifrån. Åt bra, sov mycket, vaknade på morgonen rejält hungrig.	Äter bra, sover bra, verkar nöjd och belåten, är ofta vaken, är gärna med och tittar.	Äter bra, går upp normalt i vikt. Skrattar och "pratar" när man tar sig an honom. Intresserad av att titta på saker.	Mår fint, är mer vaken nu, ler tillbaks när man ler mot honom. Börjar bli förkyld, hostar, snörvlar och rosslar. Inlagd på barnkliniken för observation (får där diarré, ont i magen, kräks).	

2. Göran

Kom på eftermiddagen från barnpsykiatriska kliniken, föräldrarna med en kort stund. Sov men vaknade, skrek. Sov oroligt på natten, otröstlig på morgonen.

Orolig, spänd, olycklig, skriker, har ont i magen. Äter inte så bra. Blir hes, febrig, inlagd på barnkliniken för observation.

Kvar på barnkliniken, blivit sämre, fått svårt med andningen. Flyttas till intensivvårdsavdelningen i Lund, kuvös, syrgas, dropp. Sen till barnkliniken i Lund.

Sen tillbaks till barnkliniken i Malmö. Är på bättringsvägen.

3. Fridolf

Kom på eftermiddagen från barnpsykiatriska kliniken, föräldrarna med en kort stund. Sov men vaknade, skrek. Sov oroligt på natten.

Äter normalt, sover bra, verkar trivas bättre än tvillingbrodern Göran.

Sover gott och äter bra. Får sen feber, blir mycket förkyld och hes. Inlagd på barnkliniken för observation.

Blir sämre där, får svårt med andningen, förs till Lunds lasarett, ligger i respirator. Insjuknar i hjärnhinneinflammation.

4. Berit

Kom på natten med social jour och mor, sov tillsammans. Sov lugnt, vaknade på morgonen, fick mat, sken som en sol.

Bor med mor och sköts av henne. Allt bra, sover och äter och ler mot dem som gullar och pratar med henne.

Mår bra, sover gott och äter bra. Sköts helt och hållet av mor.

Mor sysslar mycket med henne, har henne i famnen. Tittar storögt på alla, kan vara hos andra men finner lättast tröst i mors famn.

Barnens förhållanden före placeringen samverkade med deras förhållanden under den första tiden på barnhemmet. De två barn (Göran och Fridolf) som var olyckligast, grät mest och blev så sjuka, att det var fara för deras liv, hade också haft förlossningskomplikationer, låg födelsevikt, kuvös och sondmatning. De hade haft minst kontakt med modern och flest vårdare och miljöskiftet, genom att de tillbringat sina första månader på barnkliniken och barnpsykiatriska kliniken. Det barn (Berit) som var friskast och som mädde bäst hade haft en förlossning utan komplikationer, normal födelsevikt och inga uppfödningssproblem. Hon hade bott hemma hela tiden och vårdats av modern.

Barnhemsplaceringen innebar för dessa fyra barn säkerligen en ökad på-

frestning men ej separation från modern eller förändring av utan snarare fortsättning på tidigare förhållanden. De tre yngsta barnen hade ej upplevt något nära samspel med modern eller annan huvudsaklig vårdare eller haft kontinuitet i sin omgivning. På barnhemmet fortsatte de att skötas av flera olika personer och fick blott enstaka besök av föräldrarna. De hade ej haft möjlighet att påbörja en anknytningsprocess med en person som stod dem särskilt nära, och på barnhemmet gjordes till en början heller inga särskilda arrangemang för att kompensera dem för detta. De tillhörde de första spädbarn som togs emot efter spädbarnshemmets nedläggning, och det fanns ännu en ovana vid så små barn. Det barn som hade en nära relation till modern fortsatte att ha det på barnhemmet. Modern bodde tillsammans med sin flicka i ett eget rum och var mycket angelägen att skydda henne från störningar i omgivningen, att själv sköta henne och bibehålla hennes vanor hemifrån. De första tre veckorna lämnade modern bara flickan vid enstaka tillfällen och först efter att hon somnat och utvalda barnassistenter hade fått noggranna instruktioner. Deras symbiotiska relation snarare förstärktes.

De barn som var 9–15 månader gamla vid placeringen.

<i>Barn nr</i>	<i>Ålder</i>	<i>Utvecklingsnivå</i>
5	9 månader	På väg in i separations- och individuationsprocessen, någonstans kring delfaserna differentiering och övning
6	10 månader	
7	12 månader	
8	13 månader	
9	14 månader	
10	15 månader	

Första dygnet	Vecka 1	Vecka 2	Vecka 3
---------------	---------	---------	---------

5. Hasse

Kom med mor och socialjour på natten. Grät, tittade efter mor när hon gick. Fann lite tröst i någons famn. Sov hela natten.	Gnäller och gråter när han är på golvet. Vill hela tiden bli buren, vara i någons famn. Sover och äter bra. Mor här de första fyra dyggen men ej ork över för barnet.	Skriker så han blir röd i huvudet så fort man inte har tid med honom eller bär på honom. Sover oroligt, vaknar ofta på natten. Feber, förkyld, orolig, gnällig. Hostar och snörvlar.	Bättre nu, trivs bra i gästolen, kör, skrattar högt. Börjar krypa runt och undersöka. Sover oroligt på natten. Hostar och snörvlar. Urskiljer ej mors famn från andras när hon återkommer efter 16 dagar.
---	---	--	---

6. Anna

Kom på natten ensam med socialjour. Fortsatte sova till morgonen. Vaknade, skrek, vägrade äta och dricka under dagen, lades in på barnklin.

Fick tag på mor som kom till barnkliniken, bodde där med barnet i tio dygn. Mådde snart bättre men fick stanna p g a dålig mage.

Sen åter till barnhemmet. Mor sover över ett par nätter, därpå skriker barnet så otröstligt på nätterna, att mor åter sover över ett par nätter.

Ser liten, tunn och olycklig ut, gråter och är mycket ledsen när mor ej är här. Mer aktiv, gladare och piggare i mors famn. Snuvig och febrig. Men det börjar gå bättre.

7. Rosa

Kom med storebror och socialjour på eftermiddagen. Skrek, fann lite tröst i någons famn. Åt, var trött, somnade genast, sov gott. Vaknade mycket ledsen, grät, skakade av rädsla vid varje främmande ljud.

Sitter i någons knä, gråter eller ser förtvivlad ut, otröstlig. Skyggar, blir stel inför män. Rör sig inte mycket, alltid i någons famn. Kan bli glad när storebror kommer.

Kryper eller går ej. Inte längre så ledsen, gladare och piggare, kan intressera sig för någon sak. Mycket förkyld, hostar tills hon klöks, kräks. Vaknar ofta på nätterna, bättre sen hon fick en mjuk trasa. Fadern på kortare besök, glad när han kommer, ingen reaktion när han går.

Hostar fortfarande mycket, mest på nätterna, sover dåligt. Gladare, kan leka lite men är helst i någons famn. Urskiljer ej mors famn från andras, när hon besöker första gången efter 19 dar.

8. Åsa

Kom med socialjour på natten. Far med kort stund. Ledsen när hon skulle lägga sig. Fann tröst i stornalle. Vaknade och grät flera gånger. Grät på morgonen; hade dålig aptit till frukost.

Pigg och glad, äter och sover bra. Kan gå med stöd och skratrar glatt. Nyfiken och undersökande. Är gärna i någons famn. Förkyld och tät i bröstet.

Föräldrarna på dagliga besök, nattar. Gråter mycket eller ser ledsen ut, liten och spröd. Helst i någons famn, väljer klart mor om hon är där. Sover gott på nätterna. Förkyld och feber.

Gnäller, ledsen, rosslig i bröstet. Kan leka och vara glad, men helst i någons famn. Gladare och piggare när mor är där.

9. Ingrid

Varit på flera inskolande besök. Vid fjärde besöket ej längre reserverad. Mor och andra släktingar med vid placeringen. Självständig, lekte, var på många upptäcktsfärder. Togs om hand av andra barn.

Verkar trivas bra, äter bra, somnar fint, mor dagligen här, nattar, går. Efter fyra dar: dålig, feber, förkyld. Orolig, vaknar och skriker på nätterna. Mor får sova över. Bättre, ingen feber.

Glad, pigg, aktiv när mor är här dagligen, väljer klart mor. Allvarlig och tyst i andras famn, när mor ej är här. Vaknar ibland på natten och gråter efter mor.

Sover gott, pigg och glad. Cyklar, åker, går och undersöker. Eller sitter i någons famn, allvarlig och outgrundlig när mor ej är här. Glad när hon kommer.

10. Ola

Kom med mor på eftermiddagen. Satt i mors knä, avvaktande. Snart nyfiken på barn och leksaker. Gott humör. Skrek om mor gick ut en stund, ville bli buren eller sysselsatt. Vaknade en gång och skrek tills han klöptes.

Mor här dagligen. Pigg, springer omkring, återvänder till mor. Gråter om hon går. Är på alerten, hörs och syns. Äter bra.

Föräldrarna här dagligen, nattar. Glad när de kommer, men klamrar sig ej fast vid dem. När de ej är här gnälligare, vill bli buren mer, vaknar på natten. Äter bra, "pratar" och går på.

God och glad som vanligt. Sover gott. Undersökande och i farten, nyfiken. Arg och skriker om han ej får som han vill. Argare och mer krävande mot mor än mot andra.

De tre yngre barnen (Hasse, Anna och Rosa) hade till skillnad från de tre äldre barnen (Åsa, Ingrid och Ola) tillbringat hela eller större delen av nyföddhetsperioden på barnkliniken. Det kan ha bidragit till, att de därefter togs om hand på ett särskilt sätt av sina mödrar, som berättade att de alltid burit barnen mycket, haft dem i sin famn och aldrig lämnat bort dem till någon annan. (De hade inte utnyttjat den kommunala barnomsorg de erbjudits. Anna hade t ex alltid sovit på moderns arm och i moderns säng. Rosa hade t ex alltid varit i moderns famn och därmed skyddats från sin storebror.) Barnen kan antas ha levt i en utdragen symbiotisk relation till sina mödrar, innan de plötsligt skildes åt genom placeringen på barnhemmet. Både deras ålder och tidigare mor—barnrelation kan ha bidragit till att de var betydligt mer ohejdat och okontrollerat olyckliga än de tre äldre barnen. De grät mycket de första dagarna, såg ledsna och förtvivlade ut. Om något annat för en kort stund fångade deras uppmärksamhet, var det som om de plötsligt översköldes av förtvivlan och grät otröstligt. De visade ett intensivt anknytningsbeteende men ingen selektiv anknytning gentemot personalen, som ofta bar dem och hade dem i famnen. De blev förtvivlade om den vuxne var upptagen eller lyfte upp ett annat barn. Själv var jag med och bar och för-

sökte trösta, och barnen accepterade min famn som de andras. De fann till en början ingen glädje i att krypa eller röra sig eller utforska sin omgivning. Det var bara ett av barnen (Anna) som kunde erbjudas lindring genom moderns närvaro. Två av barnen (Hasse och Rosa) fick uppleva moderns frånvaro under 16 respektive 19 dagar, och de hade då blivit lite gladare och piggare men kunde inte urskilja modern från andra vuxna. (Hasses moder var förtvivlad för att han inte kände igen henne, och anklagade personalen för det. Rosa visade heller inga tecken på att känna igen modern vid hennes första besök utan växlade oberört mellan min, moderns och närvarande barnassistentens famn).

De tre äldre barnen hade bland sina tidigare erfarenheter det gemensamt, att de haft kommunal barnomsorg och hade större vana vid att ha andra människor omkring sig. De hade stor glädje av att gå, röra sig och utforska sin omgivning. De befann sig uppenbarligen i övningsfasen, den andra delfasen i separations- och individuationsprocessen. De första dagarna var de glada och nyfikna, allt nytt omkring dem väckte deras intresse. Efter några dagar grät de mera, blev allvarigare och hade större behov av en vuxens famn. Alla tre fick dagliga eller så gott som dagliga besök av modern eller båda föräldrarna. De blev ledsna när modern gick men visade ej samma totala, övergivna och tröstlösa ledsenhet som de tre yngre barnen. Det var ingen tvekan om, att de bibehöll en selektiv anknytning till modern, föredrog henne framför andra och var aktivare och gladare när hon var närvarande. De var till en början normalt avvaktande mot mig och höll sig till någon vuxen, som de kände bättre.

Alla sex barnen hade det gemensamt, att de hade haft sin huvudsakliga anknytning till modern och att de reagerade starkt på separationen från henne med gråt, förtvivlan och olycklighet och med ett intensivt anknytningsbeteende. Inom loppet av två eller tre veckor blev de febriga, rossliga i bröstet, hostiga och förkylda (utom Ola som blev det först under fjärde veckan).

De barn som var 20–25 månader gamla vid placeringen.

<i>Barn nr</i>	<i>Ålder</i>	<i>Utvecklingsnivå</i>
11	20 månader	Den tredje delfasen i separations- och
12	21 månader	individuationsprocessen, närmande –
13	23 månader	återknytning på en högre psykisk nivå
14	24 månader	(rapprochement)
15	25 månader	

11. Erik

Kom ensam med socialjour på kvällen, överlämnades i olika famnar, sa inte ett ljud, grät inte. Började gnälla och gråta försiktigt när han skulle lägga sig. Vaknade ett par gånger och ville ur sängen.

Gör inte mycket väsen av sig, gråter inte, sparkar boll, går omkring och leker och sysslar. Efter tre dygn mer smågnällig och bedrövad, gråter när nån rör vid honom. När mor kom grät han mycket.

Mor flera men korta besök, gråter och sträcker armarna mot henne. Väljer alltid mor, men en speciell barnassistent börjar betyda något för honom, slog henne när hon varit borta, börjar inför henne kunna gråta och bli riktigt arg.

Vaknar ofta på natten. Ledsen, mår dåligt, har feber. Varken vinkade eller grät när mor gick. Rosslig i bröstet, halsfluss, på barnklinik två dygn för observation, åter tyst och apatisk där, men protesterar mer när mor eller "hans" barnassistent är hos honom.

12. Torsten

Flera inskolande besök med två större syskon. Vid placeringen var mor med hela dan. Nyfiken, tyckte det var spännande, stultade omkring, sov gott.

Kraftig, robust, pigg, nyfiken, älskar mat. Men också: napp i munnen, gnäller, ser ledsen ut, vill vara i famnen. Klarar sig bättre än de äldre bröderna.

Mor flera men korta besök. Glad när hon kommer men ingen speciell reaktion när hon går. Väljer den barnassistent som haft längst arbetspass, skriker tills man ägnar sig åt honom.

De barnassistenter som han har mer kontakt med tycker han är god och glad. Andra tycker att han ofta vill bli buren, gråter argt som om han ej får fram vad han vill, verkar känna sig missförstådd.

13. Pelle

Kom ensam med socialjouren på natten. Lugn, alldeles för lugn, åt med god aptit. Ledsen i sängen, ville ur den, sov oroligt. På morgonen åt bra, undersökte alla leksaker och utrymmen och verkade trivas bra.

Far huvudsakliga anknytningen, kommer dagligen, nattning. Glad när han kommer. Med i allt som sker, leker mycket, följer jämnårig kompis. Tyst, napp i munnen, gråter om något går honom emot. Mycket orolig på natten.

Gråter mer än försvaret sig mot de andra barnen. Lycklig var gång far kommer, "pratar" och jollar och går på. När far ej är här gnällig, inget passar, eller arg och ledsen, och man får inte lyfta upp honom eller trösta.

Väljer klart far, är då glad och sprallig och pratsam. Annars mer accepterande och följsam, väljer den barnassistent som varit där längst arbetspass. Gråter mindre på nätterna men vaknar, leker med nalle och nappar. Sover bättre . . .

14. Bodil

Kom akut med storebror från dagis. Lekte, tittade på saker, var allmänt nyfiken. Men deltar ej i andra barns lekar. Ville inte lägga sig, grät på kvällen.

En tjej med humör, tuffare än storebror. Klarar sig utan blöja. Efter fem dar kommer mor dagligen, nattning. Väljer henne. Vaknar ibland på natten, frågar efter mor.

Glad när föräldrarna kommer, gråter ej när de går. Storebror har det mycket svårare. Skriker när hon inte får som hon vill, envis, kan själv, vill själv. Gör annars inte mycket väsen av sig.

Brydde sig ej om mor, när hon kom. Grät en liten tyst gråt och vinkade när de gick. Sover lugnt, nattning går bra, allt verkar gå bra . . .

15. Karin

Kom med personal från dagis som stannade hela dagen. Tittade storögt, lyssnade men tyst och svarade ej. Lekte, undersökte. Lite gnällig mot kvällen men somnade. Lite vilsen dan efter.

Allvarlig, ledsen. Mor kom andra dan, sen dagligen. Gråter hejdlöst när mor går ut. Vaknar på natten, gråter efter mamma, frågar ofta på dagarna efter mamma. Kissar och bajsar på sig.

Mor bor över. Först ledsen, gnällig, i stort behov av mors famn. Sen piggare, gladare i ögonen, leker mer och mer och är mindre klängig på mor.

Mor åter borta några dar. Åter gnällig och ledsen och beroende av vuxna, väljer selektivt och har svårt att skiljas. Lidande uttryck. Kissar och bajsar på sig. Mor åter, och hon vill först ej prata med henne eller vara hos henne.

Barnens beteenden var i många avseenden både—och. De var glada för att leka, cykla, röra sig och utforska sin omgivning. De hade glädje av andra barn och återfanns ofta i närheten av en bestämd liten kompis. Det var så jag ofta såg dem på dagarna. Men personalen såg mera av deras inre lidande, ledsenhet och längtan efter modern (och i ett fall fadern), främst på kvällar och nätter. Det fanns flera tecken på att dessa barn, i högre grad än de yngre barnen, försökte handskas med separationen från föräldrarna och sin nya situation på ett inre psykiskt sätt. De första dagarna var de ofta tysta, allvarliga, bedrövade och höll sig lite för sig själva. Det var inte självklart, att de ville bli burna eller fann tröst i en famn, de kunde också vara arga och avvisande. Själv blev jag till en början avisad eller nonchalerad på ett sätt, som ej förekom hos de yngre barnen. Det var heller inte självklart, att de blev glada när modern kom. De kunde också börja storgråta och klamra sig fast vid henne, nonchalera henne eller avvisa henne de första minuterna. Ofta var de synliga reaktionerna inte så starka när föräldrarna gick, det kunde vara en tyst och stilla gråt eller en allvarlig vinkning. Jag noterade, att de kunde stå och se ledsna ut eller stilla följa efter andra vuxna som gick ifrån dem, utan att man lade så mycket märke till det. Övergångsobjekt hade en större betydelse för dessa barn än för de yngre barnen. Tre av dem var så beroende av att suga på sin napp hela dagarna, att det gjordes undantag

från den allmänna regeln att försöka hålla nappen till vil- och sovstunder. De ville också ha sin nappflaska ofta, utan att nödvändigtvis dricka ur den. Fyra av dem var mycket beroende av sin nalle eller filt, fann tröst hos den och hade den med sig överallt den första tiden. Det var bara det yngsta barnet i gruppen (Erik), som blev fysiskt sjuk under de första veckorna.

Det är svårt att bedöma, hur deras tidigare erfarenheter samspelade med deras beteende på barnhemmet. Det var dock uppenbart, att de två barn (Erik och Karin) som uppfattades må sämst den första tiden och vars lidande oroade personalen mest, också var de två barn som haft varmast relation till modern och hela tiden vårdats av henne i hemmet. Det var också de, som hade tydligast selektivt anknytningsbeteende gentemot personalen och började få en anknytning till en kontaktperson inom de första veckorna. De tre barn, som uppfattades klara sig bättre, hade haft en mindre nära relation till modern. Deras mödrar berättade, att de haft andra personer än modern, som varit viktigare för dem: Torsten var utifrån moderns berättelse undersökningsgruppens mest önskade barn, hon avstod i sista stund från abort och missbrukade narkotika i stor omfattning under graviditeten, barnet omhändertogs strax efter förlösningen och var på barnkliniken under en utredningstid. När han kom hem hade hon svårt att tycka om honom och lät ofta en tonårsflicka ta hand om honom. Pelle hade först vårdats av modern, därefter varit i kontrakterat familjehem och då fått allt mer kontakt med fadern, som haft hand om honom den närmaste tiden före placeringen. Bodil föddes efter en graviditet som också hade varit mycket nära att avbrytas genom abort. Hon föddes när brodern bara var ett år gammal, och det var socialsekreterarens och andras uppfattning, att hon blev åsidosatt av modern för broderns skull. Själv trodde modern, att gammelmormor betytt mer för Bodil än hon själv. Dessa tre barn (Torsten, Pelle och Bodil) var också de barn, som den första tiden inte visade något selektivt anknytningsbeteende gentemot utvalda barnassistenter, men som uppgavs föredra den personal som varit där på natten och morgonen eller haft längst arbetspass.

Det går emellertid ej att bortse från, att det också fanns ett samspel mellan personalens och barnens beteende, så att de två barn som såg ut att må sämst också fick särskild omsorg från var sin kontaktperson, som tidigt uttalade en bestämd önskan att få ta särskilt hand om barnen. Det fanns under de första veckorna inga sådana anteckningar eller uttalanden beträffande de tre barn, som verkade må bättre.

De barn som var 28–35 månader gamla vid placeringen.

Barn nr	Ålder	Utvecklingsnivå
16	28 månader	Den fjärde delfasen i separations- och individuationsprocessen, mot ökad själv- och objektkonstans
17	31 månader	
18	31 månader	
19	32 månader	
20	33 månader	
21	35 månader	

Första dygnet

Vecka 1

Vecka 2

Vecka 3

16. David

Ett besök från barnkliniken med storebror före placeringen, ville ej gå in. Vid placeringen ville ej ta av ytterkläder, gnällig och klängig på mor. Tyst och ledsen när mor gick, åt ej förrän hos återkom, då busade och pratade och skrattade han. Sov med mor.

Bråkig, vill ej lägga sig, mor trött och irriterad. Tyst, allvarlig, ledsen, för sig själv utan mor. Dagliga besök med nattning, krävande och gnällig. Ledsen när storebror ej är nära.

Väljer vissa barnassistenten, ledsen när de går, glad när de kommer. Mor dagliga besök, strålar först mot henne, sen grinnig, krävande, gnällig och vill ha napp. Protesterar om andra barn får uppmärksamhet. Förkyld.

Leker, cyklar, undersöker. När mor kommer kan ha slå barnassistenten, bara mor är viktig. Arg och protesterar mer när mor tvättar honom, bors-tar tänder. Mycket gnällig efter mor. Sover ofta i storebrors säng. Vaknar och gråter efter mamma.

17. Mårten

Två besök från barnkliniken före placering. Nära mor, reserverad, tyst. Vid placeringen utan mor, klamrar sig fast vid sköterska från barnkliniken, hysterisk när hon gick, låg två timmar på golvet i hallen, gallskek vid varje försök att ta honom i famnen, ville vara ifred.

Överlycklig när mor kommer. Annars ofta ledsen, gnider sina ögon, gråter ej. Skriker när någon försöker röra honom, klä av och på eller tvätta honom. Kastar sig själv eller saker på golvet. Skyddar sig ofta i ett hörn under skrivbordet.

Det går bättre, men vägrar fortfarande av- och påklädning. Ofta tyst och istadig opposition mot personal. Hela tiden hos mor när hon är här, gråter översiggivet när hon går.

Helg med storebror och barnassistent på landet — äntligen gråtit riktigt och varit riktigt glad och visat barnassistenten tillgivenhet. Sen gladdare och piggare och alla tycker han ändrat sig mycket. Sover bättre.

18. Calle

Kom akut från fosterhem, fostermor stannade ett par timmar. Tyst, försiktig, lekte med bilar, alla bilar i famnen hela tiden. Pep till men grät inte när fostermor gick. Svårt äta, ville ej lägga sig, men grät ej. Somnade i barnassistentens famn, sov hela natten.

Ingen reaktion när fostermor eller mor kommer eller går. Leker med sina bilar. Borstar ofta tänderna. Lite reserverad, börjar vänja sig, speciellt vid en barnassistent, gråter när hon går. Annars tyst men glad vid lek, springer omkring med liten kompis.

Verkar ej reagera på mors och fostermors besök men sover dåligt efteråt, vaknar och gråter. Leker intensivt, springer och klättrar. Verkar mest beroende av vuxna när de ska gå, klängs sig fast, gråter. En barnassistent viktigare än andra. Fortfarande viktigt med alla bilar i famnen.

Leker för sig själv eller med andra. Pratar inte mycket, sällan arg eller ledsen. Snuvig och hostig, öroninflammation, kissar och bajsar i kläderna flera gånger per dag. En barnassistent viktigast men ledsen när flera går.

19. Karin

Ett besök med farmor före placering. Tog ej av sig kappan, tyst, reserverad. Vid placeringen bestämt nej till allting. Vid nattningen ledsen och höll för ögonen men grät ej. Vaknade på morgonen, vilsen och rädd med nallen i famnen hela dan.

Cyklar och leker med liten kompis. Frågar efter mor. Mor på ett besök, först blyg och vill ej ha kontakt med henne, sen hela tiden hos henne, ledsen när hon går. Pratar mycket om mor, längtar efter henne och väntar på henne.

Vid mors besök först reserverad eller avvisande. Sen lämnar hon ej mors famn. Kan vakna och gråta otröstligt efter mor. Kan vara ledsen, frånvarande, kan sitta och stirra, röra sig sakt, när mor är borta. Några ur personalen börjar betyda något för henne.

Väljer två barnassistenten selektivt. Mor kommer oftare. Karin krävande mot mor som tycker att de förlorat sin fina kontakt, att Karin utnyttjar henne "till tusen".

20. Nilla

In med storasyster och dagispersonal. Lekte och hängde snabbt med andra barn. Mormor nattade, svårt somna, orolig på natten, tröst i napp och filt och storasyster.

På dagarna på dagis eller leker med andra barn. På kvällen nattas av släktingar, har svårt somna, vaknar ofta. Kissar och bajsar på sig. Pigg, nyfiken och envis. Gnällig inför alla små motgångar.

På dagarna på dagis. Nattas alltid av släktingar, svårt somna, vaknar på nätterna, tröstas av eller tröstar själv storasyster. Inga speciella relationer på barnhemmet.

Hos mormor överveckoslut, dagis på vardagar. Börjar acceptera viss personal, finner sig nu väl till rätta. Ibland arg och vill inte. Syskonen tar fint hand om varandra, sover ofta i samma säng.

21. *Eskil*

Kom med dagispersonal, höll krampaktigt deras hand men nyfiken, ställde frågor. De gick en stund, han åt ej, letade efter dem, glad när de kom. Sov gott. Kissade på sig flera gånger.

Pigg, aktiv, frågar mycket. Nära små kompisar eller i vuxnas knä. Nära till att rivas, bita, slå. Kissar och bajsar på sig ofta. Saknar mor och pratar om henne. Svårt att somna.

Efter en vecka mor regelbundet här, glad och bara hos henne. Ledsen när hon går. Lätt arg och skriker och slår. Väljer personal selektivt. Kissar på sig.

Hysteriskt ledsen över att ej få följa med mor men börjar klara avsked. Liten kompis hjälper. Kissar ej på sig så mycket. Avvisar andra när mor är där.

Alla barnen i denna grupp hade haft en nära relation till modern före placeringen, utom Calle. Han hade varit i fosterhem de närmaste två åren före placeringen och bedömdes ha haft en otillfredsställande och ytlig kontakt även med fostermodern. Det var uppenbart att han var det barn i gruppen, som hade det mest intensiva anknytningsbeteendet gentemot flest vuxna, även om en barnassistent kom att betyda mer för honom än andra. Det svåraste för honom var att se vuxna gå, och då klängde han sig gärna fast vid dem — även mig. Det kan vara av intresse att konstatera, att det barn (Mårten), som hade den istadigaste och två veckor långa protesten mot personalen och som var mest avvisande mot dem, också var det enda barn i gruppen som aldrig gått på dagis eller lämnats till dagmamma (trots uppmaningar).

Det var i denna åldersgrupp, som barnen började kunna prata, fråga och uttrycka sin längtan efter modern i ord. Det var också i denna åldersgrupp, som barnen hade börjat klara sig utan blöja och det antecknades, om de kissade eller bajsade på sig mycket. I föregående åldersgrupp hade det bara antecknats beträffande det äldsta barnet, men här var det mera regel än undantag och uppfattades inte sällan laddat med aggressivitet — bajsade mitt på golvet, gick upp och kissade i ett annat barns säng, bajsade på sig direkt efter tredje paret nya byxor. Barnens protester var också i andra avseenden starka, tydliga och ut hålliga — ville inte äta, vägrade klä av sig, skrek om man försökte ta honom i famnen, sade klart och tydligt »gå väck». Även för dessa barn betydde övergångsobjekt mycket i början, det var en tröst att få släpa på sin filt, sin nalle, sin kudde och gärna ha en napp i munnen — om de fick. De hade svårare med insomningen än med sömnen. De beskrevs ofta som tysta, avvaktande och lite för sig själva, när föräldrarna ej var där. Men när modern eller andra närstående kom, blev de mera gnälliga, klängiga och krävande (utom Calle). De tycktes kunna vänta längre än yngre barn med att visa sina känslor, och de visade dem för de personer, som stod dem närmast. (Det var oftast modern men särskilt för Nillas del andra närstående, eftersom modern var anhållen och häktad hela tiden).

Barnen föredrog inom loppet av ett par veckor vissa barnassistenter framför andra, men det var nästan undantagslöst deras i förväg utsedda kontaktpersoner.

Barnen kunde säkert bättre än yngre barn hålla kvar en relation, även om kontaktpersonerna var lediga några dagar. Det var emellertid också så, att kontaktpersonerna gick in för att ägna barnen selektiv uppmärksamhet — ta dem med sig hem, ut på landet, göra något utanför barnhemmet tillsammans med dem. Det var kanske så, att barnens avvisande sporrade personalen till ökade ansträngningar att få en relation till dem, barnen var mer »svårflörtade» än yngre barn (som en kontaktperson uttryckte det).

Även andra barn betydde mycket för barnen i denna grupp, de deltog ofta i glada lekar och sågs då tillsammans med bestämda små kompisar. Både jämnåriga barn och äldre syskon kunde ge dem god tröst om det behövdes.

Barnens beteende var på ett eller annat sätt kopplat till föräldrarnas närvaro eller frånvaro. Som för de flesta av undersökningsgruppens barn varierade föräldrarnas besök inte bara i antal utan också i längd och tidpunkt på dagen. I denna grupp fanns den största variationen, och en tabell får illustrera hur stor variationen i besöksfrekvens kunde vara (tabell 7).

Tabell 7. Illustration av variationer i besöksfrekvens

Dag	<i>David</i>	<i>Mårten</i>	<i>Calle</i>	<i>Karin</i>	<i>Nilla</i>	<i>Eskil</i>
1	mor	mor	fostermor	—	mormor morfar	dagispersonal
2	mor	mor	fostermor	—	morbror moster	dagispersonal
3	mor far	mor	mor	mor	morfar dagispersonal	—
4	mor far	mor	mor	farmor farfar	morbror moster	mor mormor
5	mor	mor	—	far	morfar	—
6	mor far	mor	—	far	morbror moster	besökt mor
7	mor	mor	mormor morbror fostermor	—	morfar	mor mormor
8	mor far	—	fostermor	mor far	moster	mor
9	mor	—	fostermor	—	morfar	mor
10	mor	mor	—	mor far	mormor morfar	mor
11	mor	mor	mormor morbror	—	morbror	mor "far"
12	mor	mor	mor	farmor	morfar	—
13	mor	mor	—	—	farfar gammel- farfar	mor "far"

Dag	David	Mårten	Calle	Karin	Nilla	Eskil
14	mor	mor	mormor morbror	—	mormor morfar	mor mormor
15	mor	mor	—	mor	morfar	mor
16	mor	mor	mormor	mor	farmor farfar	mor
17	mor	—	—	—	morfar	mor
18	mor	—	mormor morbror	mor	morbror moster	—
19	mor	mor	—	mor	mormor morfar	—
20	mor	mor	—	mor far	mormor morfar	mor
21	mor	mor	—	mor far farmor farfar	morbror moster farmor farfar	mor

De barn som var 36–49 månader gamla vid placeringen.

Barn nr	Ålder	Utvecklingsnivå
22	36 månader	Separations- och individuationsprocessen kan anses avslutad och objektkonstans har uppnåtts i relation till för barnet betydelsefulla vuxna
23	36 månader	
24	37 månader	
25	37 månader	
26	38 månader	
27	39 månader	
28	40 månader	
29	42 månader	
30	43 månader	
31	49 månader	

Första dygnet

Vecka 1

Vecka 2

Vecka 3

22. Gusten

Flera inskolande besök, lekte ivrigt med alla leksaker. In akut utan mor. Lekte, cyklade, på strålände humör. Sov lugnt, vaknade pigg, ville upp och leka.

På gott humör, pigg och glad. Somnar snabbt. Besökt mor på sjukhuset. Allt bra med mat och sömn. Kissar på sig ofta.

Vild och ivrig att leka, cykla och springa. Mor här dagligen. Lite uppspelt, besvärlig och jobbig mot mor. Gråter när hon går, men tröst av nallen. Kissar på sig ofta. Hemsk hosta långt nerifrån bröstet.

Hälsar sin mor mjukt och vänligt de första tio minuterna, prövar henne sen stundtals hårt, regredierar, gnäller, ibland skrikig, vill ha sin vilja igenom. Annars pigg och glad och i farten som vanligt. Kissar ofta på sig.

23. Cecilia

Flera inskolande besök med storasyster, glad och förväntansfull, lekte, men kissade på sig de tre första gångerna. Vid inskrivningen lite trött och gnällig. Mor sov över.

Mor bor här första veckan. Liten och späd, håller sig inom synhåll för mor. Ser glad ut men tyst, finner sig väl till rätta. Mor borta sjätte dan, vaknade och grät efter henne på natten.

Snabb och lätttrölig, tyst, men leker och gör inte så mycket väsen av sig. Ej så ledsen som storasyster när mor går eller är borta en dag. Glad, men gnällig och liten när mor kommer. Tar emot all hjälp utan protester.

Feber och öroninflammation, ledsen, gnällig, pipig. Sover och äter bra, glad för att kramas och sitta i knäet. Vill vara med på allt — om hon ej får, lägger hon sig på golvet, blir "lealös" och går ej att ta i famnen.

24. Viola

Akut in på förmiddagen. Mor med kort stund. Tröstade mor, grät ej själv. Frågade mycket, lite avvaktande, sen lekte och cyklade med liten kompis, pigg och glad hela dan, orolig vid nattningen och vaknade på natten.

När mor kom på tredje dan låg hon till sängs, ville ej stiga upp. Mor försvann, barnet blev sämre, feber, ont i magen — fann inget på kirurgens akut. Sitter och leker eller lägger pussel länge och tyst, lugn vid mors besök men säger fula ord.

Cyklar, leker, har roligt, men om något går henne emot kan hon gallskrika så hon nästan tappar andan, ropar efter nappen. Annars mjuk kontakt och småprat med flera. Fars och dagmammas besök tätare.

Leker och cyklar, pratar bra. Klänger och gråter när far, faster etc går. Lugnare och mer prat-sam när mor är här, ber att få följa med henne.

25. Anders

Akut från dagis på kvällen med lillasyster. Ledsen och grät mycket i bilen. Sen "chockad", "molo-ken" och ville ej prata om mor, grät ej, men ville ej lägga sig.

Leker mycket med en liten kompis. Pigg och resonabel. Pratade med mor i telefon, blev mer "mammig" och ledsen. Mor kom på femte dan, feber, kissade på sig.

Föräldrarna på besök dagligen med nattning. Glad, springer och möter mor, helt ifrån sig när hon går. Annars mjuk kontakt och småprat med flera, inga djupare relationer utom med mor.

Leker och verkar pigg på dagarna. Vaknar ofta på natten, gråter efter mor, gråter både ledset och argt när hon går, gråter länge. Hostar mycket tills han klöks eller kräks. Finner tröst i att ta sin kudde och gå och lägga sig.

26. Frasse

Akut med mors väninna, som sov över. Lekte, tyckte det var roligt, åt med god aptit.

Mors väninna åkte hem. Visade stor aggressivitet mot personal, lekte destruktivt, kastade saker. Kissade på golvet och i byxor. Arg och ledsen vid nattning.

Gråter ofta och hejdlöst, frågar efter mor och far och mors väninna. Sitter gärna i knät, verkar bära på stor sorg. Mors väninna besöker oftare än mor.

Regredierar, leker baby. Hostar mycket. Svårt klara av när något går honom emot. Kan annars leka, vara glad och öppen.

27. Hanna

Akut från dagis på eftermiddagen. Följde glatt med, inga problem. Tittade runt, började leka, fann liten kompis.

Cyklar med de andra, gör inget väsen av sig, försvarar sig ej, gråter hellre. Tyr sig gärna till vuxna. Efter mors besök ledsen, ropar efter mor på natten. Blivit mer klängig.

Ser gladare ut. Sover gott. Pratar och frågar mer. Vid mors besök gnälligare. Vaknar ibland och frågar efter mor.

Ofta glad men kan lägga sig på golvet och tjura. Avskeden från mor värre, kan gråta hejdlöst, vill följa med. Hostar tills hon kniknar eller kräks.

28. Sven

Akut med lillasyster och socialjour på eftermiddagen. Ledsen, ville ej sitta med vid bordet men åt sen för sig själv med god aptit. Ville ej lägga sig, grät förtvivlat efter mor och far.

Aggressiv mot de andra barnen. Glad när far kommer och förtvivlad när han går. Kissar på sig på natten, sover oroligt, genomtät i bröstet och hes. Krånglar mycket och är småttetig, välter ut och vill få uppmärksamhet.

Feber och besvärlig hosta — läkaren finner ej orsak. Vaknar på natten och kallar på mor, svår att trösta. Plötsligt arg och aggressiv och välter ut och har sönder.

När mor kommer blir han barnsligare och har sämre språk. Glad när hon kommer, accepterar förklaring när hon går. Behöver mycket uppmärksamhet, tyr sig till vuxna, hjälper gärna till.

29. Frasse

(Samma som nr 26, nu fyra månader senare efter tid i fosterhem.) Flera inskolade besök med mor och fostermor. Lekte, överaktiv, inte stilla en minut. Vid inskrivningen glad och uppspelt. Mor sov över.

Mor sover över fyra dygn. Gråter hjärtskärande när hon går. Annars cyklar och kör han och trötts ej. Funnit en liten kompis — dom kan vara rätt jobbiga ihop. Pratar, frågar och undrar mycket.

Välkomnar alla besök, nyfiken, frågar, pratar. Mor viktigast, blir mycket ledsen om hon ej kommer, utstrålar sorgsenhet. Kan bli sur och tvär och lyssnar ej. Oftast igång med alla grejer, lite vild, vill hinna så mycket.

Tutar och kör, rörlig och vig. Frågar och pratar med många vuxna. Mor viktigast, vinkar adjö, håller reda på när hon ska komma tillbaka.

30. Uffe

Flera inskolade besök med två bröder, sprang omkring, lekte. Vid inskrivningen lite spännande, for runt och lekte, sov lugnt, vaknade pigg.

Napp hela dagarna, ledsen när mor går, är helst med henne. Reserverad mot nya människor, kan bli trööstlöst ledsen och stöta bort andras försök till tröst. Annars leker och kör han och är igång med andra barn.

Nappen hela dagarna. Ser ledsen ut, gråter mycket, dålig aptit, ser olycklig ut. Gnällig över småsaker. Oroar sig för mor, som ej längre kommer varje dag.

Reagerar mycket starkt på små besvär, vredesutbrott. Napp. Gråt i ögonen. Glad när mor kommer, ledsen när hon går.

31. Lena

Med socialjour på kvällen. Far med kort stund. Pigg, glad, helt lugn. Stormförtjust över alla leksaker. Sov gott.

Glad när far kommer, ledsen när han går, lite febrig. Vill hem vid läggdags. Kissar på sig. Napptröst. Annars glad och hjälper gärna vuxna med allting. Nära till gråt för minsta problem.

Glad när mor kommer, ofta i hennes famn, gnällig. Vaknar på natten. Kissar på sig, lite svårt med motgångar. Annars pratsam och frågar och undrar och har mjuk kontakt med många.

Bra relation till andra vuxna. Mor här hela dagarna. Vaknar och gråter efter mor på nätterna. Försvarar sig ej mot andra barn.

Denna åldersgrupp hade god hjälp av att de var större och kunde prata mer och förstå bättre. De kunde fråga och undra och få förklaringar och uttrycka vad de ville ha hjälp med. De kunde också lite bättre hålla reda på tiden och förstå, att mamma kommer i morgon eller att en barnassistent kommer tillbaka om två dagar.

Det var uppenbart, att de höll kvar relationen till sina föräldrar på ett annat sätt och inte behövde personalen på samma sätt som de yngre barnen. Det framgick ej, att dessa barn valde ut bestämda barnassistenter eller hade en djupare relation till sina kontaktpersoner under treveckorsperioden. Däremot hade de ofta en mjuk och pratsam kontakt med de flesta vuxna och tydde sig gärna till dem. De ville ha klart för sig vad de vuxna hette, varför de var där, vart de skulle gå etc. Många barnassistenter tyckte, att de hade ett bra förhållande till barnen, det fanns inte så mycket protest, ilska eller andra krångligheter som hos yngre barn (med undantag för Sven, som bedömdes som mycket sen i sin utveckling). Dagsrutinen gick smidigare, de kunde ofta klara av- och påklädning men tog påfallande gärna emot hjälp, de var gärna med en vuxen och småpratade och hjälpte till med olika sysslor och verkade må rätt bra då. Själv hade jag påfallande ofta antecknat »adekvat kontakt» som kändes lätt, det var lite småprat och lite vänlig nyfikenhet på mig. De brydde sig inte så mycket om att jag kom

och gick, det var bara ett barn (Uffe) som argt avvisade mig i början, och ett barn (Lena) som ville följa med mig hem första gången vi träffades.

Modern var deras viktigaste anknytningsperson och reaktionerna inför hennes besök var annorlunda än inför faderns eller mormoderns, även om de också var betydelsefulla personer för barnen. Med undantag för ett barn (Sven) verkade det som om barnen väntade med att släppa fram sina reaktioner på separationen och åtminstone på dagarna ägnade sig åt alla leksaker och lekmöjligheter. Deras lek beskrevs ofta som vild, ivrig, ständigt i farten, lust att hinna med allt. Andra barn betydde mycket för dem i deras lekar. Det fanns emellertid också en påtagligt ofta beskriven sorgsenhet, några såg aldrig riktigt glada ut, andra såg olyckliga ut och flera hade en hjärtskärande, hejdlös eller tröslös gråt. Den kom mest fram när modern gick, eller när barnen vaknade på nätterna och grät efter henne. Det var uppenbart att sorgsenheten och den hjärtskärande gråten var relaterad till separationen från modern. Barnen regredierade när hon kom på besök, blev barnsligare, gnälligare, besvärligare, ville sitta i knät, pratade sämre etc. Det kontrasterade mot deras annars aktiva lek och mot deras mer lättsamma och »adekvata» kontakt med oss andra vuxna.

Barnens påtagligt låga frustrationstolerans visade sig bl a däri, att de kunde leka bra med andra barn och ha bra kontakt med personalen, men det skulle så lite till för att de plötsligt skulle börja storgråta, ett litet »nej», en mössa de inte ville ha, någon som kom före till trampbilen etc. Inget av barnen verkade kunna »ta för sig» eller »försvara sig» i början. Vid förhållandevis små motgångar blev de ofta mycket förtvivlade.

För de flesta barnen (sju av tio) noterades det, att de kissade på sig den första tiden. Hälften av barnen fann påtaglig tröst i ett övergångsobjekt, sin nalle, sin kudde eller sin napp, som de aldrig lämnade ifrån sig eller ropade på så fort de blev ledsna. Det fanns anledning att anta, att psykosomatiska reaktioner var vanligare i denna åldersgrupp. Det var bara för en flicka, som det klart framgick att magont, kräkningar, feber, ont i benen etc var en fysisk reaktion på ett psykiskt tillstånd, men också en eller ett par dagars feber antogs hos några barn ha psykiska komponenter. Fyra barn fick en mycket besvärlig och ihållande hosta, de hostade tills de kiknade eller kräktes, men de hade ingen feber, ingen förkylning och det var ej kikhosta. Det var en iakttagelse, som ofta gjorts även utanför undersökningsgruppen, att den där typiska hostan innehöll någon psykisk komponent, som det gjorde en riktigt ont att höra.

Sammanfattning och kommentarer.

Undersökningsgruppens barn bodde på barnhemmet minst tre veckor, och därför omfattar avsnittet denna gemensamma tidsperiod. Deras ålder varierade från två till 49 månader, en åldersspridning som hade stor betydelse för deras beteende. Även om de hade olika familjeförhållanden och erfarenheter före placeringen visade det sig, att olika beteendemönster tydligast kunde ses i relation till deras ålder, som därför gjordes till utgångspunkt för en uppdelning i undergrupper.

Såväl personalens som mina egna observationer var inriktade på barnens

svårigheter och brist på välbefinnande, och det är större sannolikhet att de ger en alltför probleminriktad bild av barnens beteende än omvänt.

För de fyra yngsta barnen (2-3 månader) innebar placeringen ingen separation från modern, dels utifrån det teoretiska antagandet att de var för små för att uppleva sig som skilda från modern, och dels utifrån det faktiska förhållandet att tre av dem aldrig levtt tillsammans med modern och ett av dem fortsatte att leva tillsammans med modern på barnhemmet. Frånvaron av någon huvudsaklig vårdare, som kunde förstå barnens signaler och tillfredsställa deras behov bidrog säkerligen till att tre av dem blev så sjuka, att de fick föras till sjukhus, där de blev ännu sjukare. Moderns närvaro och relationen till henne bidrog säkerligen till att ett av dem förblev friskt och välmående.

För de andra barnen innebar placeringen en separation, dels därför att de hade påbörjat en anknytningsprocess och dels därför att de skildes från modern och andra betydelsefulla personer. Det är svårt att avgöra, om barnen reagerade på separationen med ett sådant akut olycklighetssyndrom som beskrivits av Bowlby, Robertson m fl, därför att deras villkor före och under barnhemsvistelsen varierade mer än som varit fallet i de undersökningar, som bekräftat en sekvens av protest, förtvivlan och avskiljande. Barnens första möte med barnhemmet tedde sig olika, de kunde komma ensamma, tillsammans med modern eller annan bekant person, akut eller förberett, direkt hemifrån eller via övernattnings hos någon bekant person. Två tredjedelar av barnen (17 av 27) kunde ej protestera mot att modern lämnade dem första dagen, eftersom hon inte var med. De sex barn som var mest förberedda genom inskolande besök tillsammans med modern karaktäriserades av gott humör, lek och nyfikenhet utforskande av omgivningen. I enlighet med Ainsworth skulle man kunna säga, att de fann situationen tillräckligt trygg för att utforskande-beteende skulle ta överhanden över anknytningsbeteende. Men i den mån som barn bedömdes vara alltför lugna, ha en tyst ledsenhet eller frånvaro av reaktion den första dagen, var det bland de nio barn som kom akut och helt själva. Protesten kunde i det förra fallet fördröjas tills modern faktiskt lämnade barnet och i det senare fallet tills modern kom på besök, och barnet kunde ge utlopp för starka känslor. Föräldrarna gjorde i allmänhet täta besök på flexibla tider och barnen hade att anpassa sig till en partiell snarare än total separation från dem. Under de första tre veckorna visade barnen på flera olika sätt — allt efter ålder, situation och tidpunkt på dagen — att de reagerade på separationen med protest, gråt och förtvivlan, intensifierat anknytningsbeteende gentemot föräldrarna, lägre frustrationstolerans och regression i förvärvad blås- och tarmkontroll. I allmänhet kunde man dock ej se tecken på övergång från aktiv protest och högljudda krav till tyst förtvivlan och tillbakadragenhet (jfr t ex Bowlby, 1960), utan de första veckorna präglades mera av protest eller växlingar mellan protest och förtvivlan. Föräldrarna kom tillräckligt ofta för att förbli de viktigaste personerna för barnen. Det var bara två barn, nio och tolv månader gamla, som var skilda från modern så länge som 16 respektive 19 dagar, och som därefter ej visade några igenkännande-reaktioner utan hade kommit in i en fas av avskiljande. Ett barn bedömdes redan vid placeringen avskild från nära relationer.

Utifrån barnens ålder fanns vissa gemensamma drag i deras anknytnings- och anpassningsprocess. Gemensamt för de sex barnen i åldern 9–15 månader var, att de hade ett intensivt anknytningsbeteende gentemot många vuxna. Om modern ej var närvarande, kunde man ej urskilja något selektivt val av vissa barnassistenter, utan barnen behövde alla som fanns till hands (hellre vem som helst än ingen). De tre yngre barnen (9–12 månader) var mer otröstligt olyckliga i moderns frånvaro och kunde inte finna någon glädje i att röra sig och utforska sin omgivning. Det kunde emellertid de tre äldre barnen (13–15 månader), som enligt Mahler befann sig i övningsfasen. Det var tydligt, att moderns närvaro gjorde barnen tryggare och gjorde att de lekte mer, var mer aktiva, piggare och gladare. Det fanns flera tecken på, att de fem barnen i åldern 20–25 månader, och de sex barnen i åldern 28–35 månader hade en kognitiv mognad och en inre anknytning till modern, som gjorde att de också försökte handskas med separationen på ett inre psykiskt sätt. De var till en början ofta bedrövade, tysta eller höll sig lite för sig själva. De gav uttryck för starkt ambivalenta känslor gentemot både föräldrar och personal, visade mer av protester och ilska än både yngre och äldre barn. De hade större behov av sina övergångsobjekt. Det var hos dem som man redan under de första veckorna kunde se selektiva val av vissa barnassistenter (hellre ingen än vem som helst). De hade ett mindre intensivt anknytningsbeteende gentemot personal än yngre barn men visade mer av selektiv anknytning eller bestående känslomässiga band (jfr Ainsworths distinktion). De hade glädje av att röra sig och leka och sågs ofta tillsammans med en bestämd liten kompis. Det var ett allmänt intryck, att de till skillnad från yngre barn var mer aktiva, lekte mer och var piggare och gladare i moderns frånvaro. Det var som om moderns besök störde den kontroll över situationen som barnen lyckats förvärva och påminde dem om deras sorg, så att de känslor som fanns under ytan kom fram (jfr Heinicke och Westheimer, 1966; Thorpe, 1980). I detta avseende skilde de sig ej från de större barnen. I övrigt hade de tio barn som var i åldern 36–49 månader god hjälp av att de kunde prata, fråga och förstå mer än yngre barn. Att de uppnått en högre grad av objektkonstans visade sig bl a i att de behöll relationen till föräldrarna på ett annat sätt och inte behövde personalen på samma sätt som yngre barn. De gjorde inga selektiva val inom personalgruppen under de första veckorna men uppfattades ha en god och förhållandevis konfliktfri kontakt med många vuxna. Det behövde emellertid ej innebära att de hade lättare att klara separationen, för de hade påtagligt låg frustrationstolerans, och ledsna känslor kunde överväldiga dem vid förhållandevis små motgångar. Kanske var också deras ivriga lekar och stora behov av att röra sig – helst utomhus – ett sätt att behärska oro.

Det finns anledning att uppmärksamma barnens reaktioner i form av fysisk sjukdom. Av de elva yngsta barnen blev nio sjuka, vanligen i feber, förkylning och andra luftvägsinfektioner. Det kunde visserligen hänföras till deras åldersrelaterade större infektionskänslighet men också till nedsatt motståndskraft som en reaktion på placeringen. Det kan antagas, att barnen reagerade på ett yttre fysiskt sätt, innan de ännu hade tillräcklig förmåga att reagera på ett inre psykiskt sätt. Barnen i mellanåldrarna blev blott undantagsvis sjuka (1 av 10).

Var det deras ålder, deras mer utagerade protester och ilska, deras selektiva val av barnassistenter eller som hindrade sådana fysiska reaktioner? Bland de tio äldsta barnen fanns alla de som blev sjuka på ett sätt som antogs vara fysiska reaktioner på deras inre psykiska tillstånd, därför att deras onda, illamående, feber och ihållande hosta ej kunde förklaras på annat sätt. A Freud hänför psykosomatiska symtom till reaktioner på separation och nämner därvid bl a luftvägsinfektioner. Appelberg (Whittaker och Trieschmann, 1972, kap 16) menar, att man i litteratur om barn på institution kan söka förgäves efter en granskning av innebörden av barns fysiska besvär och sjukdomar eller av barnsköterskornas roll, då det gäller att handskas med dessa viktiga vardagsproblem. Det kan vara en del av normal utveckling eller en fortsättning på tidigare försök att handskas med stress eller nya symtom, som hjälper barnet att handskas med eller försvara sig mot ny stress.

Två tredjedelar av barnen kom utan syskon (17 av 27, de fyra minsta spädbarnen oräknade), medan en tredjedel placerades tillsammans med syskon (10 av 27, varav sex var syskonpar inom undersökningsgruppen och fyra hade äldre syskon). Heinicke och Westheimer (1966) fann, att närvaron av syskon underlättade separationen oberoende av deras ålder. Det fanns här inga tecken på att närvaron av yngre syskon underlättade separationen. Vid en jämförelse mellan syskonpar hade de äldre syskonen i samtliga fall de starkaste reaktionerna och kunde ej antagas lida mindre av separationen än ensam barn.

Barnens anknytningsbeteende gentemot föräldrarna.

Under barnens fjärde vecka på barnhemmet hade deras kontaktpersoner skrivit den första barnobservationen enligt fastställt frågeformulär, som därefter upprepades ungefär var fjärde vecka under hela vistelsen. Dessa barnobservationer visade sig vara den bästa utgångspunkten för en beskrivning av barnens anknytningsbeteende gentemot föräldrarna, eftersom de besvarade samma frågor vid upprepade tillfällen. Dagboks- och journalanteckningar kunde användas som komplement men gav främst information om problem som uppstått och avvikelser från vardagsbeteende samt blev mindre omfattande efter hand som vistelsen fortskred. Mina deltagande observationer gav snarast bekräftelse på personalens observationer.

Eftersom barnen var två till 49 månader gamla vid placeringen och eftersom deras vistelse på barnhemmet varierade från en till 22 månader, var det ej meningsfullt att fortsättningsvis göra barnens ålder till utgångspunkt för en beskrivning av deras anknytningsbeteende. Deras åldersrelaterade utveckling kunde ej särskiljas från inflytandet av en fortskridande anpassning till barnhemsvistelsen.

Tätheten i föräldrarnas besök kunde ej heller göras till utgångspunkt för en uppdelning av barnen i undergrupper, därför att den växlade under tiden och deras frånvaro kunde antas ha en annan betydelse för barnen i början av vistelsen än efter t ex åtta månader. Dessutom var det uppenbart, att föräldrarna

i högre grad än som varit fallet i tidigare barnhemsundersökningar upprätthöll en tät kontakt med barnen. Tidigare undersökningar har ofta definierat besök en gång i veckan som täta besök och tillräckliga för att bibehålla kontakten. Här definieras besök fem till sju gånger i veckan som dagliga eller så gott som dagliga besök. För vissa barn kunde faderns, mormoderns eller andra närstående personers besök kompensera moderns frånvaro, men för andra barn föreföll så ej vara fallet. Ingen förälder fick bo med sitt barn på barnhemmet mer än möjligen den första tiden av utrymmesskäl.

Barnens anknytningsbeteende på barnhemmet hade generellt sett ej samband med om graviditeten var önskad, om barnet tidigare varit placerat utom hemmet etc. Det visade sig emellertid vara möjligt att göra en uppdelning av barnen i undergrupper efter en närmare granskning av tillgänglig information om mor—barnrelationen före och under barnhemsvistelsen och en kvalitativ bedömning därav. I jämförelse med en medbedömares uppfattning fanns det ingen tveksamhet om vilka barn som tillhörde grupperna A och B men någon diskussion om enskilda barns tillhörighet till grupperna C eller D. Det bör emellertid observeras, att uppdelningen gjordes utifrån barnets förhållande till modern och ej till fadern, även om han för ett barn redan före placeringen och för tre barn under barnhemsvistelsen hade en »modersfunktion».

Tabell 8. Gruppindelning av barnen utifrån mor—barn—relationen

Grupp	Antal barn	Mor—barn—relation	
		Före placeringen	Under tiden
A	13	+	+
B	5	—	+
C	4	+	0
D	4	+	—
E	5	—	—

Anknytningsbeteende i grupp A.

Det var enligt olika informationskällor en entydigt positiv bedömning av mor—barn—relationen både före placeringen och under barnhemsvistelsen. Mor—barn—relationen hade tidigare bedömts vara så positiv, att den i minst sju fall uppvägt andra brister i hemmiljön och medfört stödjande åtgärder istället för placering utom hemmet eller återgång till hemmet istället för fortsatt omhändertagande. Även under tiden på barnhemmet bedömdes mor—barn—relationen vara så positiv att den uppvägte andra brister i hemmiljön och gjorde eventuella fosterhemsplaceringar mer tveksamma. I denna grupp var missbruksproblem hos föräldrarna vanliga men också en stark önskan att kämpa för sina barn och ordna upp sin situation. Alla mödrarna var dagligen eller så gott som dagligen hos sina barn (med några oförutsedda avbrott), och de gick inte hem förrän barnen sov för natten. Även barnens fäder kom på besök, fyra av dem nästan lika ofta som

mödrarna, sex mera sällan och tre fäder inte alls. Denna besöksfrekvens kvarstod i stort sett oförändrad under hela den tid, som barnen vistades på barnhemmet.

Denna grupp bestod av 13 barn, vars vistelselängd anges inom parentes: Lena (1 mån.), Åsa (1 mån.), Karin 1 (1 mån.), David (3 mån.), Berit (4 mån.), Cecilia (5 mån.), Karin 2 (8 mån.), Ola (10 mån.), Uffe (10 mån.), Anders (11 mån.), Gusten (14 mån.), Ingrid (14 mån.), Anna (22 mån.). Sju av dem återgick sedan till hemmet och sex av dem överflyttades till fosterhem.

När modern kom, var personalens återkommande beskrivning av barnens beteende mycket samstämmig. Barnen uttryckte glädje.

- Skrattar, ropar, är glad med hela kroppen, springer fram till henne, vill berätta för alla att mamma har kommit.
- Lyser upp som en sol, springer mamma till mötes.
- Hela ansiktet lyser, springer emot henne, hoppar och skuttar och ropar »min mamma».
- Strålar med ansiktet, glittrar med ögonen, kommer mot henne.
- Glad, skrattar, rusar fram och sträcker upp armarna.

Den minsta baby (Berit), som var tre månader när hon kom, lyste efter en månad upp på ett annat och snabbare sätt när modern kom, än när andra vänliga ansikten dök upp.

De två barn, som var kring ettårsålder, verkade nöja sig med att först lite mera stillsamt eller tveksamt titta på henne och sedan skina upp med ett leende. Ett av dem stannade emellertid länge, och efter några månader beskrevs hon, som de andra: »lyser upp, skrattar, springer mot henne, sträcker upp armarna».

Barn i mellanåldrarna 20-35 månader, som fick uppleva att modern hade några dagars oförutsedd frånvaro, kunde vid hennes återkomst först vara reserverade eller avvaktande mot henne, vända sig bort med ett outgrundligt leende eller kika fram lite försiktigt de första minuterna.

Det var också återkommande och samstämmiga beskrivningar av hur barnen, efter att ha hälsat modern med glädje, strax därpå blev ynkligare, gnälligare, gringare, kinkigare och mera klängiga. De lite större barnen kunde också bli mer krävande mot modern, tjata tills de fick som de ville, sluta bry sig om tillsägelser, bli svårare att prata med. Bara de två barnen kring ettårsåldern verkade ej ändra sitt beteende i den riktningen, men de var å andra sidan ofta gnälliga och kinkiga och ville helst vara i någons famn, och mödrarna hade dem gärna i sin famn. Den minsta baby visade inget sådant regressivt beteende i moderns närvaro.

Barnens svartsjuka, om modern ägnade sig åt andra barn, var regel.

När fadern kom, beskrevs fyra barn reagera på ungefär samma sätt, som när modern kom. Men det förutsatte 1) att fadern kom lika ofta som modern, 2) att modern och fadern inte kom samtidigt. Om de kom samtidigt var modern alltid några steg före. De sex fäder, som kom mera sällan, hälsades inte med lika starka känslor, men tre barn hälsade med ett glatt »hej» och två barn verkade lite blyga till en början men blev sedan glada och uppspelta. Den minsta baby

log glatt mot sin pappa, som mot de flesta.

När modern var närvarande, höll sig barnen helst i närheten av henne. De återkom till henne med jämna mellanrum eller gick efter henne hela tiden eller ville vara i hennes famn. Ju yngre barnen var, desto närmare modern var de oftast. När modern var där, sökte barnen främst kontakt med henne och föredrog henne framför andra vuxna, antingen de ville sitta och »gosa» hos henne en stund, få hjälp med något, ville visa henne något eller hade något att berätta eller fråga om. De kunde också välja fadern, om han var där, men personalen kom alltid i andra eller tredje hand.

Om barnen behövde tröst, var ledsna, hade slagit sig eller blivit illa behandlade av något annat barn, då valde de alltid och uteslutande modern. Några sådana iakttagelser innehöll också tillägget, att det var svårt att bedöma huruvida det var barnet som valde, eftersom modern fanns närmast till hands och alltid skyndade fram.

När fadern var närvarande, var oftast också modern det. Det var då självklart för alla barnen att söka mera kontakt med modern än med fadern och alltid vända sig till henne med sitt behov av tröst. De fyra fäder, som kom mycket ofta, kom också ibland utan modern och var då också i hennes ställe.

När modern gick, hade de flesta barnen oftast somnat för natten. Annars blev de ledsna, förtvivlade, grät eller ville följa med henne. Barnen anpassade sig aldrig i den meningen, att de slutade bry sig om att modern gick. Men de anpassade sig så småningom i den meningen, att de vande sig vid att hon bara gick ut och rökte en cigarrett eller gick på en konferens eller en föräldragrupp, men då hade de först fått se flera gånger att det stämde. De lite större barnen kunde lära sig klara avsked med hjälp av försäkrande förklaringar eller en fast rutin, som oftast innebar att de stod i fönstret eller vid grinden tillsammans med en barnassistent och vinkade tyst och allvarligt eller gråtande — och sedan rusade de kanske efter sin napp, kudde eller nalle eller kanske fortsatte de sin lek. Förtvivlan inför avsked minskade, när modern varit där regelbundet en längre tid men tilltog åter, när hon varit borta några dagar, och hennes besök inte längre var trygg rutin.

När fadern gick, var det sällan några dramatiska avsked. Han var för barnen oftast en besökare, som det var roligt att träffa men betydligt lättare att ta avsked av än modern. Det kunde räcka med ett glatt »hej då» eller en vinkning. I några fall bedömde personalen det så, att fadern själv hade lättare att gå än modern, som ofta tvekade eller dröjde sig kvar.

När modern var frånvarande några dagar hade barnen det svårt, även om de redan hade vistats på barnhemmet en längre tid. Hälften av barnen i denna grupp fick någon gång uppleva att modern var borta så länge som fem till tio dagar eller bara gjorde några hastiga besök under den tiden, kanske orolig och

rastlös och uppfylld av akuta problem. Om barnens reaktioner vid sådana sällsynta tillfällen gav personalens rutinemässiga dagboksanteckningar till varandra bäst besked:

Uffe var 3 1/2 år gammal när han kom. Efter det att modern kommit på besök dagligen följde andra dagboksanteckningar: »Det var konferens i dag och efter det gick barnens mamma hem. Hon verkade rätt nere. Sen sa mormor att hon hade lämnat lägenheten med packad väska» — »Uffe och hans storebror har varit oroliga, dom har svårt att somna och vaknar igen efter en stund. Särskilt Uffe. De undrar över mamma» — »Uffe är orolig då han ska somna» — »Storebror rymt hem till mamma idag. Det märks att han träffat henne, han var betydligt gladare ikväll — alla tre bröderna lugna och rara ikväll» — »Mamma ringde ikväll, ska komma i morgon» — »Uffe och hans storebror vaknade kl 6.00, försökte väcka upp hela huset. Mamma kom kl 13.00, barnen blev glada över att se henne».

Anders hade nyss fyllt tre år när han kom, han tillbringade nästan hela sitt fjärde år på barnhemmet men var enligt personalens dagboksanteckningar ledsen varje dag som föräldrarna inte var där. Det fanns flera sådana anteckningar som dessa från hans fjärde månad på barnhemmet: »Anders har sovit sämre, med all säkerhet saknar han föräldrarna mycket och är orolig. Han har varit på toaletten två gånger i natt och har verkat ledsen båda gångerna» — Anders har varit på toaletten två gånger i natt, han har gråtit stilla och varit ledsen och frågat efter mamma och velat att jag skulle sitta inne hos honom» — »Anders mår absolut inte riktigt bra. Han längtar både dag och natt efter mamma» — »Anders har många gånger under dagen inte bara frågat om mamma kommer utan också konstaterat 'mamma kommer inte' eller 'mamma har sagt att hon ska komma' eller 'mamma kommer annan dag'. Han och jag var på stan idag, och allt var bra tills vi kom tillbaka, och han fick ett nej av mig. Han blev jättearg och kastade saker och slog mig.» — »Anders pratade med mamma i telefon. Han var på vippen att börja gråta, men glädjen över att mamma ringde tog till slut överhanden över sorgen att hon varit borta så länge.»

Gusten var nästan tre år gammal när han kom. Han hade ett positivt förhållande till modern, och allt såg också ut att ordna upp sig bra för henne. Efter sju månader fick han flytta hem på prov med regelbunden kontakt med kontaktpersonerna från barnhemmet. Efter sju veckor hemma gick det inte längre, och de var tvungna att ta honom med sig tillbaka. Det dröjde, innan modern åter fick någon regelbundenhet i sina besök. Det fanns flera återkommande anteckningar om att Gusten reagerade kraftigt: »Han hade 38,3 i temp. i eftermiddag, han har legat i sin säng nästan hela dagen. Han har också klagat över ont i nacken. Trots febern har han kissat på golvet, slängt grejer omkring sig och kissat ett antal gånger i byxorna. Hans mamma ringde och sa, att hon kom senare, men hon kom ej.» — »I natt skrek han, att han ville hem och grät mycket, men han var inte vaken.» — »Gusten och Uffe var på rymmen i eftermiddag, blev funna vid bensinmacken.» — »Han är mycket i obalans just nu. Gör ibland saker som är oförklarliga. Kan inte ta en motgång utan att bli hysterisk.» — »Hade svårt att komma till ro ikväll. Vill att man ska sitta hos

honom, annars skriker han.» — »Mamma kom till kvällsmaten, stannade 1 1/2 timma. Gusten var rätt så sansad, när mamma var här. Han var jättefin på kvällen, läggningen gick som en dans och han somnade vid 8-tiden.»

Karin var 2 1/2 år när hon kom. Det tog några veckor innan det blev någon stabilitet i moderns besök. Utdrag ur personalens dagboksanteckningar ger en antydning om hur det var för Karin. »I dag åkte Karin och jag hem till hennes mamma. Det var första gången Karin var hemma, sen hon kom hit. Hon jublade i bilen 'mamma, mamma'. Kände igen sig ute på gården. När vi kom innanför dörren blev Karin väldigt blyg för mamma, hon fick inte röra henne, skulle bara vara hos mig. Karin tog mig i handen, visade rummen, köket, sina grejer. Efter en liten stund gick hon till mamma och kramade och pussade henne. Vi gick ut till lekplatsen med 'fika' och hade det jätteskönt.» — »Mamma har varit här lördag-söndag och legat över här. När Karin såg mamma i sängen på morgonen blev hon jättelycklig. Helgen har varit väldigt fin. Framför allt har Karin mått väldigt bra.» — »Karins mamma har inte varit här sen i fredags. Karin har frågat många gånger efter henne idag. Vid nattningen ville hon att jag skulle sitta hos henne, och hon kontrollerade många gånger att jag satt kvar.» — »Karin har frågat efter mamma hela dagen. Hon har haft en napp i munnen hela dagen. Jag tycker det är synd, om hon ska börja med napp nu.» — »Ingen mamma i dag tyvärr. Karin frågar inte så ofta efter henne under dagen, det kommer mest när det är kväll.» — »Karin är hängig och gnällig.» — »Karin har frågat flera gånger efter mamma och varit deppig och tystlåten hela dagen.» — »Mamma hos Karin nu i eftermiddag. Kärt möte.»

De två barn, som var kring ettårsåldern respektive kring 1 1/2 årsåldern och som också fick uppleva, att modern ej kom på några dagar eller en vecka visade ej så klara skillnader i sitt beteende. Dels saknade de henne alltid, när hon ej var där, och var ofta ledsna och vaknade på natten. Dels hade de på dagarna glädje av att röra sig och utforska sin omgivning. Den yngsta av de två hade t ex just lärt sig gå och var ett tag så upptagen av det, att hon därför blev piggare och gladare och mer aktiv. (Jfr de barn som under de första tre veckorna befann sig i den andra delfasen av separations- och individuationsfasen, övning). Men när samma barn var något mer än 20 månader gammalt och föräldrarna uteblev, fanns följande dagboksanteckningar som visade, att nu var det lättare att se skillnader i barnets beteende:

»Anna har inte haft något besök i dag. Det märks ganska tydligt, att föräldrarna uteblivit nu i tre dar. Anna är gnällig, har kallat mig för mamma och har blivit ledsen så fort man inte fanns i närheten. Verkar rädd att vi också ska försvinna.» — »Anna har vaknat flera gånger i natt och har varit ledsen. Satt inne hos henne tills hon somnade.» — »Anna har vaknat många gånger i natt och gråtit. Har suttit mycket inne hos henne. Hon har också kräkt i natt.» — »Hon har kräkt ett par gånger i dag också, var helt slut och somnade tidigt. Hon vägrar att ta emot våtska.» — »Annas mamma kom vid 17.30-tiden. Anna reagerade genom att gnälla och klänga i hennes famn. Hon hade svårt att somna och har gråtit och gnällt i natt.»

När fadern var frånvarande, kunde barnen då och då fråga efter honom, undra när han skulle komma och längta efter honom. Hans frånvaro kunde emellertid inte sättas i samband med barnets lidande på samma sätt som moderns frånvaro.

Anknytningsbeteende i grupp B.

Inte heller i denna grupp fanns det enligt olika informationskällor något negativt i mor–barn-relationen såsom den bedömdes före placeringen. Det fanns emellertid sådana minus-faktorer som att tre av barnen enligt mödrarna själva tidigare hade haft någon anknytningsperson, som betytt mer för dem än modern – gammelmormor, mormor respektive en barnflicka. Ett barn tillfördes denna grupp därför att socialutredningen gav en bild av ett försummat barn och en släpphänt och orkeslös moder. Ett barn tillfördes denna grupp, därför att det varit i ett fosterhem tre månader närmast före placeringen på barnhemmet, som skedde med syftet att åter stärka mor–barn-relationen. Gemensamt för de fem barnen var, att de i början av sin vistelse på barnhemmet inte visade så stark anknytning till modern som barnen i grupp A. Under vistelsens gång stärktes emellertid relationen och barnens anknytningsbeteende kom alltmer att likna barnens i grupp A. Mödrarna kom i allmänhet inte så ofta på besök i början av vistelsen, kanske två eller tre gånger i veckan, för att sen komma allt oftare. Ett barn hade visserligen från början besök så gott som dagligen, men modern var då mest upptagen av ett äldre syskon.

Denna grupp bestod av fem barn, vars vistelselängd anges inom parentes. Hanna (1 mån.), Torsten (10 mån.), Mårten (11 mån.), Bodil (11 mån.), Frasse 2 (15 mån.). Tre av dem återgick sedan till hemmet och två överflyttades till fosterhem.

Frasse var 3 1/2 år när han kom. Han var alltid glad när mamma kom, sprang henne lycklig till mötes, dansade, hoppade, talade om för alla »min mamma har kommit». Avskeden från henne beskrevs emellertid till en början vara utan problem, »Frasse tar det med gott mod». Senare blev han mera ledsen, men stod och vinkade tappert vid fönstret. Efter ett par månader blev han betydligt mera ledsen, om hon gick, och kunde stå och skrika förtvivlat efter henne. Det var också vid den tiden som hans svartsjuka uppmärksammades, om modern ägnade sig åt någon annan. Han höll sig allt närmare modern, ville ofta sitta i knät, blev gnälligare eller kunde trotsa henne alltmer öppet och ej bry sig om tillsägelser. Efter hand som månaderna gick, accepterade han avsked från modern efter många försäkrande förklaringar och noggranna svar på frågor om vad hon skulle göra, när hon skulle komma tillbaka etc. Han höll reda på moderns löften och blev mycket förtvivlad om hon inte kom, som hon lovat.

Hanna var också 3 1/2 år när hon kom. Hon stannade bara en månad och var alltid glad, när modern kom, men mot slutet av vistelsen höll hon sig mer i närheten av modern eller i hennes knä, fick allt svårare att klara avskeden

och grät alltmer hejdlöst.

Mårten var 2 1/2 år när han kom. De första månaderna beskrevs hans reaktioner mera återhållsamt, han blev glad när modern kom och sprang henne till mötes, och han blev ledsen, om hon gick innan han hade somnat. Men efter tre månader välkomnade han modern med en annan intensitet: »stoppar upp sin lek, lyser med hela ansiktet, rusar eller springer glädjestrålände mot henne med öppna famnen». Han höll sig hela tiden i närheten av henne, och det var ingen annan som existerade för Mårten, när hon var där. Efter fem till sex månaders vistelse konstaterades det att om modern måste gå innan han somnat, inte bara grät han förtvivlat utan gav sig på andra barn med våldsam aggressivitet och slog, sparkade och skrek.

Bodil kom på sin tvåårsdag. I barnobservationerna jämfördes hon alltid med sin ett år äldre broder. Hon blev visserligen alltid glad när modern kom och sprang och mötte henne, men hon visade inte alls så starka känslor som brodern och verkade inte alls så fäst vid modern som han. Hon blev inte heller så ledsen och reagerade inte så kraftigt inför avsked från modern som han. Hon var inte så mammig och kunde vara för sig själv och leka, fast modern var närvarande. Efter sex månader var bilden den omvända. Bodil blev fortsättningsvis uppeendeväckande glad när modern kom, sprang och ropade »min mamma». Därpå blev hon gnällig och ville vara i famnen och blev arg och svartsjuk om modern brydde sig om storebror. Ett tag var regressionen så kraftig, att hon kastade sig på golvet och ville vara baby. Om modern gick, sprang hon skrikande efter henne. Bodil var det enda barn i gruppen, som hade kontakt med sin far, en kontakt som alltid var positiv och efterlängtd. Men hennes ökade gnällighet och regression gällde inte honom utan modern.

Torsten var ännu inte två år när han kom. I fem månader gavs upprepade beskrivningar av hur han glatt sprang sin mor till mötes, fick en puss och en kram och sen sprang och lekte, och det var inte mer med det. Modern och Torsten ägnade inte varandra någon större uppmärksamhet. Men efter sex månader noterades det, att han blivit mycket fäst vid sin mor, krävde hennes uppmärksamhet hela tiden och grät och ville följa med henne, om hon gick innan han hade somnat.

Skälen till barnens ökade anknytningsbeteende kunde vara flera. Det fanns tecken som tydde på, att barnens anknytning till modern ej var så stark från början, men att den blev det efter hand som mödrarna kom alltmer regelbundet och hade mer tid och ork över för barnen, än de kanske haft hemma. För de tre yngsta barnen var det också så, att de kommit tillsammans med ett äldre syskon, som till en början verkade ha det betydligt svårare och tog all moderns tid och uppmärksamhet — troligen p g a sin (enligt samstämmiga uppgifter) starkare anknytning. Först sen syskonen lugnat ner sig lite, mädde lite bättre och kunde släppa modern, fanns det plats för de yngre barnen. Men det var också så, att alla mödrarna blev glada över den ökade uppmärksamhet som barnen visade dem på barnhemmet och tog dem till sig på ett annat sätt. Det yngsta barnets moder

kunde t ex exakt ange när det hände, det var »en enorm känsla» hos henne, när lille Torsten, som hon aldrig brytt sig så mycket om eller som brytt sig så mycket om henne, plötsligt började ropa »mamma» och bli ledsen och vilja följa med henne hem. Hon ändrade därmed (enligt intervju) sina planer på en långsiktig fosterhemsplacering för honom.

Anknytningsbeteende i grupp C.

Gruppen kännetecknades av en positiv bedömning av mor–barn–relationen före placeringen samt av avbrott i relationen under en period eller under hela barnhemsvistelsen p g a moderns intagning på psykiatriskt sjukhus, fängelsevistelse respektive död.

Denna grupp bestod av fyra barn vars vistelselängd anges inom parentes. Rosa och Sven (3 mån.), Nilla (3 mån.), Eskil (8 mån.). Två av dem återgick sedan till hemmet och två överflyttades till fosterhem.

Rosas och Svens moder kom akut till psykiatriskt sjukhus och besökte inte barnen de första tre veckorna. Därefter kom hon på allt tätare och längre besök, alltid tillsammans med fadern. Rosa var bara ett år, och när modern återkom verkade hon ej känna igen henne. Så småningom visade hon dock en särskild glädje när föräldrarna kom, sprattlade och fäktade och viftade glatt med armar och ben. Om de någon gång måste gå innan Rosa somnat, kunde man dock ej urskilja någon särskild reaktion hos henne. Den två år äldre brodern Sven behöll på ett annat sätt relationen till modern under hennes frånvaro. När hon återkom var han blyg och reserverad en kort stund, men visade sedan glädje, ville sitta i hennes famn och hade olika regressiva beteenden. Fortsättningsvis reagerade han på moderns besök som barnen i grupp A. Dessa två syskon hade regelbundna besök av fadern under hela vistelsen, vilket syntes underlätta moderns frånvaro för Sven men knappast för Rosa. De var emellertid de enda av undersökningsgruppens barn som efter tre veckor visade samma anknytningsbeteende gentemot fadern som gentemot modern. Det var inte bara så, att de hälsade båda föräldrarnas besök med samma glädje, utan det var också så, att de sökte lika mycket kontakt med båda och valde fadern för sitt behov av tröst i lika stor utsträckning som modern – och strax efter moderns återkomst hellre fadern än modern.

Eskil hade under de första 2 1/2 månaderna alla kännetecken för barn i grupp A. Modern kom dagligen eller så gott som dagligen. Det var mycket efterlängtat och efterfrågade besök, som hälsades med glädje. »Lycklig springer han henne till mötes och ropar: Nu kommer min mamma. Sen springer han runt och trampsar lite» var beskrivningen i barnobservationerna. När modern gick blev han ledsen och upprörd och grät efter henne. »Han blev ursinnigt ledsen och skulle efter henne.» Sedan avled modern, och Eskil måste handskas med den slutliga separationen från modern med hjälp av kontaktpersonerna och mormodern, som i moderns ställe besökte honom regelbundet.

Nilla var det enda av undersökningsgruppens barn, som ej fick träffa modern under hela barnhemsvistelsen, därför att modern anhölls, häktades och fängslades. Vi fick aldrig se Nillas anknytningsbeteende gentemot modern men väl gentemot andra nära anhöriga som turades om att komma varje kväll och fick funktionen av »modersersättare».

Anknytningsbeteende i grupp D.

Även i denna grupp var det enligt olika informationskällor en positiv bedömning av mor–barn-relationen före placeringen. Ingen av mödrarna upprätthöll emellertid en daglig eller så gott som daglig kontakt med barnen på barnhemmet, och om de gjorde det i början, blev besöken efter hand alltmer sporadiska. Mödrarnas missbrukssituation förbättrades ej utan försämrades snarast under tiden. Det var i denna grupp man kunde se en fas av förtvivlan övergå i avskiljande (detachment) – både hos barnen och mödrarna. Barnen kom att uttrycka en svagare anknytning till modern efter hand och reagera mindre på hennes besök. Avsaknaden av reaktioner märktes mest när modern skulle gå. Mödrarna förmedlade en ökad känsla av hopplöshet, bl a därför att barnen inte verkade bry sig om dem längre. Även om barnen fick besök av fadern, mormodern eller andra närstående personer, var det ingen av dem som upprätthöll en daglig eller så gott som daglig kontakt och därigenom kunde kompensera för moderns frånvaro. Både barnens och mödrarnas beteende kan ha bidragit till att barnen fick lämna barnhemmet efter förhållandevis kort tid för att överflyttas till fosterhem.

Denna grupp bestod av fyra barn, vars vistelselängd anges inom parentes. Hasse (1 mån.), Frasse 1 (1 mån.), Viola (2 mån.), Erik (4 mån.).

Hasse var bara nio månader gammal, när han kom. Modern besökte honom inte på 16 dagar, och när hon återkom hade Hasse gråtit färdigt, blivit lite piggare och börjat finna glädje i att försöka lära sig gå, men han verkade ej känna igen henne. (Se de första tre veckorna, sid. 120). Efter 27 dagar på barnhemmet överflyttades han till ett kontrakterat familjehem.

Erik var 20 månader när han kom. Han brukade gråtande möta sin mamma, när hon kom på besök. Det märktes, att han grät både av glädje och av smärta. Hon var alltid viktigast för honom, så länge hon var där. Han ville sitta i hennes knä och få hennes uppmärksamhet. Men när hon gick reagerade han ej så starkt, gick och letade efter henne, om hon gick utan att säga något eller blev lite ledsen, men vinkade accepterande till avsked. Det var påfallande lätt för personalen att ta över honom från modern. En gång fanns följande anteckning om ett avsked: »Han tittade på henne med ett slött uttryck i ansiktet, som om han stängde av». En gång när modern kom efter att ha varit borta länge och blott gjort två besök på en månad antecknades det: »Jag fick peka på hans mamma, och säga till honom flera gånger, det är din mamma, Erik, innan han gick halvvägs emot henne». Eriks kontaktperson fick en särskild betydelse och blev efter förhållandevis kort tid en modersersättare för honom. Han visade henne starka känslor, och när hon slutade efter lite mer än två månader verkade Eriks reaktioner bli alltmer uttunnade

och »han kallar alla tanter för mamma, kan ej urskilja vem som är kontaktperson».

Viola var lite mer än tre år när hon kom. Hon var det barn, som fick de starkaste psykosomatiska reaktionerna i början av sin barnhemsvistelse. Hon bedömdes genomgående ha en god kontakt med sin mamma, hälsade henne med glädje, ville helst vara hos henne när hon var där, ville sitta i knät och bli ompysslad. »De är upptagna av varandra.» Efter en månad fanns anteckningar om att modern fått återfall i missbruk och ej längre kom så regelbundet. Istället kom f d dagmamman allt oftare. Det finns en anteckning om, att modern började känna sig överflödig. Efter två månader hälsade Viola henne välkommen med måttligt intresse och vinkade i allmänhet lite likgiltigt till avsked. Det fanns en slutanteckning, efter beslutet att Violas dagmamma också skulle bli hennes fostermoder: »Viola har dålig kontakt med sina föräldrar. Dom verkar vara likgiltiga och ha gett upp hoppet om att få ta hand om henne».

Frasses moder hade haft en missbruksperiod, och Frasse hade varit hos en väninna till modern tio dagar före placeringen på barnhemmet. När modern gick efter besök reagerade han mindre än när moderns väninna gick. Det var olika uppfattningar om vad modern betydde för honom. Kanske var han delvis avskild från henne, när han kom. Men även om han inte visade så starka reaktioner när hon gick fanns dylika anteckningar efteråt: »Han satt i mitt knä en timma, kramade mig och grät hejdlöst. Jag satt med honom och lät honom få ut den sorg han känner emellanåt. Min uppfattning är, att han till ytan har anpassat sig här, men bakom denna finns en ledsnad och en sorg som vi måste ta hand om». Efter 24 dagar fick han flytta till moderns väninna som tillfälligt fosterbarn. (Det visade sig emellertid tveksamt, om det var bra för honom. Åsikt stod mot åsikt, men efter tre månader kom han åter till barnhemmet och då med inriktningen att stärka mor–barnrelationen /se Frasse 2, grupp B/).

Anknytningsbeteende i grupp E.

Barnen i denna grupp hade en oförändrat svag eller obefintlig relation till modern. Dit hörde undersökningsgruppens tre yngsta barn, som kom direkt från annan institution till barnhemmet, det hade aldrig uppstått någon mor–barn-relation, och det kom ej heller att uppstå någon under tiden på barnhemmet. Det berodde i ett fall på, att modern ej kom på besök och i två barns fall på att hon var så psykiskt sjuk, att hennes korta besök ej gagnade en relation. Ett barn hade det närmaste året före placeringen vistats växelvis hos fadern och i kontrakterat familjehem och hade haft och fortsatte att ha blott sporadisk kontakt med modern. Ett barn hade vid 2 1/2 års ålder en svag relation till modern och hade enligt olika informationskällor inte heller någon djupare relation till den fostermoder, som haft hand om honom de senaste två åren. Dessa fem barn hade således ingen relation till sin mor. Tre av dem kom emellertid under tiden på barnhemmet att få en fördjupad relation till sin far, och de fick efter relativt långa vistelser på barnhemmet komma hem till fadern (Göran

och Fridolf efter sex månader och Pelle efter nio månader). De två barn som varken hade någon relation till modern eller fadern placerades efter två månader i fosterhem (Dag och Calle).

Dag var undersökningsgruppens yngsta barn, och han fick aldrig någon relation till modern, innan han lämnade barnhemmet. En barnassistent hade honom hemma hos sig den andra månaden, innan han överflyttades till ett fosterhem.

Fridolf och Göran var bara tre månader när de kom. De stannade i sex månader, modern besökte dem två gånger i veckan och de fick aldrig någon särskild relation till henne. Fadern kom, efter de första veckornas mer sporadiska besök, dagligen och skötte barnen på eftermiddagen och kvällen. Han bedömdes ha god hand med barnen, och de var lugna och harmoniska hos honom. När de var fem eller sex månader verkade det som om de kände igen honom och log fortare mot honom, jollrade mer och vände på huvudet för att se vart han tog vägen. De hade emellertid en försenad start och något tydligt anknytningsbeteende kunde ej iakttagas förrän de kom hem till fadern.

Pelle var knappt två år när han kom. Han hade ingen särskild relation till modern och reagerade ej på något särskilt sätt, när hon kom på sporadiska besök. Det var oklart, om han förstod att hon var hans mamma, eftersom han kallade faderns sammanboende för mamma. Han reagerade heller ej på något särskilt sätt, när hon gick. Det var nästan ett år sedan han bott hos modern, och han var redan avskild från henne. Däremot blev han mycket glad, sprallig och »pratsam» och sprang fadern till mötes, när han kom på sina dagliga eller så gott som dagliga besök. Det var alltid fadern som han sökte mest kontakt med och som han sökte sig till, när han behövde tröst. Han blev alltid svart-sjuk, om fadern ägnade sig åt något annat barn, och han blev alltid väldigt ledsen och sprang efter fadern, om han måste gå innan Pelle somnat för natten. Hans anknytningsbeteende gentemot fadern liknade på alla sätt det anknytningsbeteende, som barnen i grupp A hade gentemot sina mödrar.

Calle var lite mer än 2 1/2 år gammal när han kom. De första nio månaderna av sitt liv hade han huvudsakligen tillbringat med modern, därefter hade han varit i ett fosterhem och det var oklart hur mycket kontakt han hade upprätthållit med modern. Varken modern eller fostermodern intervjuades, och de var inte heller så ofta på besök, att Calles anknytningsbeteende gentemot dem kunde observeras särskilt tydligt. Av vad man såg, var Calle redan avskild från både modern och fostermodern och reagerade inte särskilt starkt på att de kom eller gick. Det mest påtagliga var den starka anknytning han mycket snart fick till en barnassistent, som han ömsom kallade mamma och ömsom vid fostermoderns namn men först senare vid hennes riktiga namn. När hon var där, var han alltid med henne och skrek hjärtskärande när hon gick. Han hade överhuvudtaget mycket svårt att klara alla avsked – utom avskeden från modern och fostermodern. Han skrek hjärtskärande och klängde sig fast och var ej mottaglig för några argument.

Sammanfattning och kommentarer.

Eftersom barnens vistelse på barnhemmet varierade från en till 22 månader, var det ej meningsfullt att göra deras ålder till utgångspunkt för en beskrivning av deras anknytningsbeteende gentemot föräldrarna. Det visade sig emellertid vara möjligt att dela in barnen i fem grupper efter bedömning av mor-barn-relationen före och under barnhemsvistelsen. Grupp A (13 barn) bedömdes såväl före som under vistelsen ha en positiv relation till modern (++). Grupp B (fem barn) hade en svagare relation till modern från början men kom att få en starkare relation efter hand (-+). Grupp C (fyra barn) hade en positiv relation före placeringen, men barnhemsvistelsen medförde avbrott i relationen (+ 0). Grupp D (fyra barn) hade före placeringen en positiv relation, som kom att försvagas efter hand (+ -). Grupp E (fyra barn) hade en oförändrat svag eller obefintlig relation till modern (- -). Bedömningen av relationen före placeringen gjordes utifrån en granskning av mödrarnas intervjuvar och övriga tillgängliga informationskällor. Bedömningen av relationen under barnhemsvistelsen gjordes utifrån en granskning av personalens barnobservationer och mina egna deltagande observationer. Om de förhållanden som låg till grund för gruppindelningen fanns inga meningsskiljaktigheter, men en medbedömare hjälpte till att göra vissa gränsdragningar mellan grupperna.

Bowlby menar, att barnens anknytningsbeteende avspeglar deras anknytning till föräldrarna. Hur barnen visar anknytningsbeteende är naturligtvis beroende av deras ålder. De fyra minsta barnen kunde t ex blott uttrycka igenkännande-reaktioner och hade ännu inget egentligt anknytningsbeteende. Enligt Bowlby har barn mellan ett och tre år (eller upp till fyra år om det inträffat stömingar i anknytningsprocessen) mest intensivt anknytningsbeteende och störst behov av moderns närhet. Det man här kunde se hos barnen i grupp A och efter hand också i grupp B var tecken på intensivt anknytningsbeteende gentemot modern. Det innebar i stort sett, att de glädjestrålade sprang henne till mötes, var hos henne eller omkring henne hela tiden, sökte mest kontakt med henne och alltid valde henne för sitt behov av tröst. Det innebar också, att barnen blev gnälligare, klängigare och mera krävande, pockade på uppmärksamhet och blev mycket svartsjuka, om modern ägnade sig åt någon annan. Mödrarna stannade oftast tills barnen somnat för natten, men om de måste gå blev barnen ledsna och grät förtvilat. De upphörde aldrig att bry sig om moderns besök och de upphörde aldrig att protestera och bli ledsna över att behöva skiljas från modern. De upphörde heller aldrig att bli ledsna och förtvylade vid uteblivna besök. Barnen hade det gemensamt, att deras mödrar var hos dem dagligen eller så gott som dagligen. De hade emellertid också det gemensamt, att mödrarna kunde vara borta några dagar då och då och undantagsvis t o m en eller två veckor. Dessa för barnen oförutsedda längre separationer snarare förstärkte än försvagade barnens anknytningsbeteende, och det fanns inga tecken på avskiljande (detachment).

Bowlby menar att ju varmare mor-barn-relationen är, desto mer protesterar barnen när modern går, desto mer förtvylade är de i hennes frånvaro – särskilt om det är en oförutsedd eller icke rutinmässig frånvaro – och desto mer ökar

deras anknytningsbeteende, när modern kommer tillbaka. Av dylikt beteende att döma hade barnen i grupp A och efter hand också i grupp B en varmare relation till modern under barnhemsvistelsen än barnen i de övriga grupperna. Att de kunde bibehålla denna relation under en vistelse som sträckte sig över flera månader kan hänföras till mödrarnas täta besök och att separationen därigenom blev blott partiell. Tizard och Tizard (1971) fann i sin undersökning, att om modern besökte barnen (som var i tvåårsåldern) minst en gång i veckan förblev hon alltid den som barnen föredrog, men de visade större intensitet i sitt anknytningsbeteende än hemmabarn och var i vissa situationer mer klängiga. De definierade därmed barnens beteende som mer omoget. A Freud nämner regression i objektrelationsutvecklingen som en effekt av barnhemsvistelse.

Det vore rimligt att antaga, att barnen var i en ängslig situation och hade anledning att känna osäkerhet i relationen till modern, vilket enligt Ainsworth kan öka anknytningsbeteendet utan att vara tecken på säker anknytning. Sådana tecken som moderns bristande känslighet för barnens signaler, barnens gråt vid moderns återkomst och avvisande av kroppskontakt kunde emellertid ej bekräftas. Det går troligen ej att dra paralleller mellan främmande-rum-studier av barn kring ett-årsåldern och undersökningsgruppens barn på barnhem. Det fanns barn som visade ambivalenta känslor när modern kom, men det tycktes vanligare de första tre veckorna eller efter några dagars oförutsedd frånvaro. Kunde moderns rutinmässiga närvaro på barnhemmet ge barnen tillräcklig trygghet för att bibehålla anknytningen (grupp A) eller t o m stärka den (grupp B)? Det var kanske så, att mödraman på barnhemmet mer än annars ägnade sig åt barnen och var särskilt angelägna att besvara barnens signaler.

Det var ett barn i grupp D som flera gånger överväldigades av gråt, när han återsåg modern. Det var också i denna grupp som man såg minskande reaktioner på moderns avsked och tecken på avskiljande (detachment) — även om barnen visade starka reaktioner efteråt eller ökat anknytningsbeteende gentemot andra personer.

Fadern hade i allmänhet sedan tidigare en tämligen perifer roll i familjen. Om fadern och modern besökte barnen tillsammans, var det i grupperna A och B tydligt, att barnen riktade mer anknytningsbeteende gentemot modern än fadern. Om fadern kom ensam, blev han emellertid den viktigaste personen för barnen, vilket kan understödja antagandet att det finns en hierarkisk ordning av anknytningspersoner. I grupp C fanns ingen moder, och andra nära anhöriga blev viktiga anknytningspersoner. En fader blev, liksom två fäder i grupp D, t o m viktigare för barnen än modern, och de riktade mer anknytningsbeteende gentemot honom. Dessa fäder besökte barnen mer än modern och tog i större utsträckning del i omsorgen om dem.

Mor-barn-relationen i sig var ej avgörande för om barnen kom att återgå till hemmet eller överflyttas till fosterhem. Av 18 barn i grupperna A och B kom tio att återgå till hemmet och åtta att överflyttas till fosterhem. Om det fanns en fader, som bedömdes ha resurser att ta hand om barnen, fanns det möjlighet att barnen kunde återgå till hemmet trots avsaknad av relation eller försvagad relation till modern. Av 13 barn i grupperna C,D och E återgick fem av den anled-

ningen till hemmet. De åtta som överflyttades till fosterhem gjorde det efter kortare tid än barnen i de förstnämnda grupperna. Även om barnen kom att överflyttas till fosterhem, kan mödrarnas besöksfrekvens och bedömningen av mor–barn–relationen antas påverka vistelsens längd.

Tabell 9. De barn som överflyttades till fosterhem, förhållandet mellan gruppstillhörighet och vistelsens längd

Överflyttning till fosterhem	Vistelsens längd		
	< 5 månader	> 5 månader	
Grupperna A, B	0	8	8
Grupperna C, D, E	7	1 ¹	8
	7	9	16 p < 0.005 (Fisher)

1. Modern dog under vistelsen

Barnens anknytningsbeteende gentemot personal.

I de återkommande barnobservationerna enligt fastställt formulär var det kontaktpersonerna som beskrev barnens anknytningsbeteende gentemot personal. Det var emellertid ofta så, att barnen riktade mest anknytningsbeteende gentemot kontaktpersonerna, som ägnade dem mest tid och uppmärksamhet. För att kontrollera tillförlitligheten i kontaktpersonernas observationer kompletterade jag mina egna observationer med frågor till olika barnassistenter om barnens selektiva val av anknytningspersoner. När selektiva val anges, är det därför ingen tvekan om att de var tydliga och kunde observeras av andra. Selektiva val uppfattas här som tecken på att det fanns en relation eller anknytning, som bestod över viss tid (jfr Rutters definition). Om barnen riktade anknytningsbeteende mot den som haft längst arbetspass under dagen eller för tillfället var mest välbekant, uppfattades det ej som ett selektivt val.

Som framgår av föregående avsnitt, föredrog barnen modern eller fadern eller i enstaka fall andra anhöriga och riktade sitt huvudsakliga anknytningsbeteende mot dem, när de var närvarande. Deras besöksfrekvens varierade, men det var ändå en stor del av vardagen som barnen ej hade tillgång till dem utan var hänvisade till personalen. Även om man kan ha skäl att anta, att relationen till föräldrarna hade betydelse för relationen till personalen, var gruppindelningen i föregående avsnitt ingen lämplig utgångspunkt, eftersom den byggde på mor–barn–relationen och ej tog hänsyn till andra för barnen viktiga relationer. Det var ej möjligt att göra motsvarande kvalitativa bedömning av personal–barn–relationen, eftersom den huvudsakligen beskrevs av de personer, som själ-

va var en del av relationen, och observerade av mig, som redan kände personalen och hade en uppfattning om deras sätt att vara mot barn och deras lyhördhet för barnens signaler.

Det var emellertid möjligt att finna vissa gemensamma drag i barnens anknytningsbeteende gentemot personal utifrån en åldersrelaterad normal utveckling från mer intensivt till mindre intensivt anknytningsbeteende, från oselektivt till mer selektivt anknytningsbeteende och från begränsad till ökad förmåga att bibehålla en relation över tiden. Det gjordes en indelning i fem grupper, som följde barnens ålder vid placeringen men omfattade hela barnhemsvistelsen. Gränserna mellan grupperna var överlappande p g a barnens varierande vistelselängd. Därför är beskrivningarna av barnens anknytningsbeteende mera inriktade på gemensamma tendenser än individuella variationer.

Tabell 10. Gruppindelning av barnen efter ålder

Grupp	Antal barn	Ålder	
		Vid placeringen	Under vistelsen
1	4	2-3 månader	2-9 månader
2	4	9-13 månader	9-22 månader
3	6	14-24 månader	14-35 månader
4	7	25-35 månader	25-42 månader
5	10	36-49 månader	36-57 månader

Grupp 1. Ännu inget anknytningsbeteende gentemot personal.

De utvecklade under tiden på barnhemmet ingen anknytning till någon barnassistent. De barnassistenter, som hade mest hand om barnen, tyckte sig märka att de vid fem eller sex månaders ålder log eller skrattade igenkännande mot dem och jollrade mer och viftade gladare med armar och ben tillsammans med dem än tillsammans med andra. Det förutsatte dock, att de hade arbetat flera dagar i sträck och hade haft hand om barnen mycket. Efter några dagars ledighet kunde de ej urskilja några särskilda igenkännandereaktioner hos barnen. Det var modern (Berit) respektive fadern (Göran och Fridolf), som barnen först reagerade igenkännande på, men de kom också varje dag och skötte sina barn. Det barn, som ej fick några besök av föräldrarna (Dag), fick istället sin första urskiljbara igenkännandekontakt med en barnassistent, som hade honom hemma hos sig en månad. Det var emellertid uppenbart så, att vissa barnassistenter hade lättare än andra att ge barnen välbefinnande, lugn och tröst och få dem att le och jollra. Barnen reagerade olika på olika barnassistenters omvårdnad, även om de ännu var för små för att ha några bestående relationer till barnassistenter, som var närvarande efter ett oregelbundet sexveckorsschema. Alla fyra barnen hade lämnat barnhemmet innan de var nio månader gamla.

Grupp 2. Intensivt och oselektivt anknytningsbeteende gentemot personal.

De hade från början ett intensivt anknytningsbeteende gentemot de flesta vuxna i sin närhet. De beskrevs genomgående så, att de snart log eller skrattade igenkännande mot husets ordinarie personal. De satt på golvet när den vuxne kom, grät och sträckte sina armar för att få komma upp och sitta i knät eller bli burna. De kröp efter den vuxne, grät eller gnällde för att få komma upp i famnen. De gick och höll fast den vuxne i benet eller kläderna för att få komma upp i famnen eller för att få följa med dit den vuxne gick. De gjorde så mot alla de kände, åtminstone bland den kvinnliga personalen. Två barn valde konsekvent bort manlig personal. De sökte mycket kroppskontakt och lät sig tröstas av den som fanns i närheten, och som ägnade dem uppmärksamhet. Det viktigaste var att få vara nära någon vuxen, och det spelade mindre roll vem det var. De reagerade inte så mycket när den vuxne gick, blev kanske ledsna om de just då satt i famnen men lät sig förvånansvärt lätt tröstas av någon annan vuxen, som tog över barnet. Detta intensiva och oselektiva anknytningsbeteende fortsatte de med både en (Hasse, Åsa) och tre (Rosa) månader. Därefter hade tre av barnen lämnat barnhemmet. Bara ett av barnen (Anna) stannade längre, och det var först efter flera månader, som man kunde se någon tendens till att hon föredrog två eller tre barnassistenter framför andra. Men hon fortsatte under hela vistelsen att rikta mycket anknytningsbeteende mot flera vuxna – dock främst modern.

Grupp 3. Intensivt men alltmer selektivt riktat anknytningsbeteende.

De visade ett något mer utväljande anknytningsbeteende, antingen de föredrog den som vid tillfället haft längst sammanhängande arbetspass eller de alltid föredrog »sina» särskilda barnassistenter. De kontaktpersoner, som särskilt bemödade sig om att knyta an till barnen fick också fortare en mer selektiv relation.

Ett exempel efter en månad:

- Han gnäller och gråter och kommer och sträcker fram armarna mot mig
- precis som när hans mamma kommer. Han bevakar mig mycket och om jag går ur rummet gråter han och går efter mig. Jag har hittills gått, när han somnat, men vid ett tillfälle slutade jag mitt på dagen, och då reagerade han som när hans mamma lämnade honom. När någon annan går, vinkar han bara. (Erik)

De barn, vars kontaktpersoner mindre bemödade sig att knyta an till barnen, visade den första tiden ett mindre utväljande anknytningsbeteende.

Ett exempel efter en månad:

- Han går till den barnassistent som varit där på natten och morgonen eller ägnat honom mest uppmärksamhet under dagen. Han kräver mycket uppmärksamhet av »dagens utvalda» och klänger mycket och vill bli mycket bu-

ren. (Torsten)

Alla barnen i den här åldern behövde mycket vuxenkontakt och tydde sig mycket till personalen. Om de fick en särskild relation till en kontaktperson från början, var det i de flesta fall en sårbar relation, som lätt bröts när kontaktpersonen var borta några dagar i följd. Efter tre eller fyra månader var det i allmänhet betydligt klarare vilka barnassistenter, som betydde mest för barnen. Oftast var det två personer, varav den ena var barnets kontaktperson och den andra var en barnassistent, som barnet själv hade hittat – eller ett barn och en barnassistent som själva funnit varandra.

Några exempel efter tre och fyra månader:

– Hon sträcker sina händer mot mig och ser glad ut när jag kommer. Hon är mest med mig när jag är här – om hon inte har sin mamma eller moster här. Det beror på vem som är här, om hon blir ledsen, när jag går. Nu har hon ju funnit person B också, och blir väldigt glad, när hon kommer. Hon föredrar alltid mig eller person B, om vi är där, och nu har hon börjat visa svartsjuka också. (Ingrid)

– På sista tiden har han blivit jätteleadsen om jag går, det kan räcka med att jag går från matbordet för att hämta något i köket, och då gråter han ofta tills jag kommer tillbaka. Han kan bli väldigt svartsjuk om jag ägnar mig åt något annat barn . . . Han blir väldigt glad när person B kommer också, om hon är där blir han inte så ledsen när jag går. (Ola)

– Kontaktperson A: Tidigare har hon inte reagerat något speciellt när jag kommit. Men nu kommer hon oftast och möter mig och vill vara med mig och gnäller, om jag tar några steg före, och hon inte hinner med. Person B: Om inte kontaktperson A är här, blir hon glad när jag kommer, pratar mycket och följer med mig överallt. (Bodil)

– Han blir arg och skriker tills man ägnar sig åt honom, men han har förkärlek för vissa personer, dom som engagerar sig i honom speciellt. Dom klänger han mer på och vill bli buren, person B t ex, om hon går från honom och gör något annat, blir han vansinnig. (Pelle)

Det visade sig vara de tre yngsta barnen i gruppen (Ingrid, Ola, Erik) som först fick en selektiv anknytning till en eller två barnassistenter. Det visade sig också, att dessa barnassistenter mera bemödat sig om att knyta an till barnen från början. De tre äldsta barnen i gruppen (Torsten, Pelle, Bodil) hade kontaktpersoner som mindre bemödat sig om att knyta an till barnen från början – därför att det inte verkade behövas eller för att det var så lätt att glömma bort barnen, som sysslade med sitt, lekte och verkade klara sig bra ändå. Förutom sin ålder visade de sig ha det gemensamt, att de före placeringen haft en svagare mor–barn-relation. Deras selektiva anknytning till en eller två barnassistenter tog längre tid än för de tre yngre barnen i gruppen och sammanföll med en förstärkt relation till modern respektive fadern under barnhemsvistelsens gång. I denna

grupp var även Erik ett exempel på att utvecklingen av personal–barn-relationen sammanföll med utvecklingen av mor–barn-relationen – men det var för honom tvärtom en allt svagare relation (jfr föregående avsnitt, grupp D). Han hade en tidig anknytning till först en och sedan två barnassistenter. Men den första slutade sin tjänst och den andra kom att betyda mindre. Efter tre månader reagerade han också på personalen med avskiljande och hade kontakt med dem som fanns i tjänst eller den som för tillfället ägnade honom mest uppmärksamhet. Han lämnade barnhemmet efter knappt fyra månader.

De andra fem barnen i gruppen stannade mellan nio och 14 månader. Efter hand som anknytningen till utvalda barnassistenter blev starkare tålde den också att de var lediga några dagar eller t o m längre perioder:

– Den dagen jag kom tillbaka från semestern blev hon så glad, rullade runt på golvet, gick efter mig hela dagen, gnällde om jag gick för många steg ifrån henne. – Efter det blev hon mycket mera knuten till mig. Nu är det hon som skriker högljuddast om hon ej kan sitta i mitt knä. Hon vill alltid vara med mig, blir sur när hon ser att någon annan får mer uppmärksamhet. Om jag varit borta några dagar säger hon, att hon ej sett mig »längesen». Hon vill nästan alltid vara baby och jag leker ofta baby med henne, har en känsla av att hon behöver det. (Bodil)

– När jag började arbeta på Enebacken igen hade jag inte träffat Ingrid på fyra månader. När jag kom in och sa hej till henne, satt hon helt stilla och bara tittade. Hon visade ingen glädje och sa ingenting, svarade inte när jag pratade med henne men iakttog mig hela tiden intensivt och allvarligt och följde spånt avvaktande vad jag gjorde. Först när vi ätit och person B skulle hjälpa henne från bordet, skrek hon mitt namn och sträckte armarna efter mig. Sen klamrade hon sig fast runt halsen på mig och ville inte bli nersläppt. Isen var bruten eller i alla fall hade hon gjort en vak i den. När jag kom nästa gång gömde hon sig för mig, sa att hon var borta, satt en lång stund under bordet och bara sa, att hon var borta . . . (Det var en lek med stort allvar). Men sen har vårt fina förhållande återuppstått och stabiliserats.

Det var bara i denna åldersgrupp som barnen ibland kallade andra vuxna för »mamma» och hade ett oklart begrepp om vad ordet stod för, även om de i sitt beteende i övrigt visade, att de hade närmare anknytning till modern. Efter hand som de fick särskild anknytning till vissa barnassistenter, tränades de att lära sig deras namn och skilja ut dem från »mamma» men kunde fortsätta att säga mamma till mer okända vuxna. Enligt föräldrarna berodde det på, att de vuxna ej lade sig vinn om att klargöra begreppen utan lät »mamma» betyda »kom och hjälp mig» eller på att det fanns så många mammor på barnhemmet att det tog tid för barnen att förstå, varför vissa barn sade mamma till vissa vuxna.

Grupp 4. Mer selektivt riktat och mindre intensivt anknytningsbeteende.

De visade ett anknytningsbeteende som betydligt fortare och i högre grad riktades mot särskilda personer. De visade aldrig ett så intensivt och oselektivt anknytningsbeteende gentemot många vuxna, som barnen kring ettårsåldern gjorde. Deras anknytningsbeteende beskrevs ej heller så, att det riktades mot den personal som var mest välbekant för tillfället, haft längst arbetspass eller visat barnen störst uppmärksamhet just då. Istället för att ty sig till flera vuxna var de till en början genomgående mer avvaktande, blyga, gick undan eller satt och såg ledsna ut men sökte inte själva kontakt — om de inte behövde hjälp med något särskilt. Ganska snart riktade de emellertid sitt anknytningsbeteende gentemot en eller två utvalda barnassistenter. Redan efter en månad var det oftast klart även för omgivningen, vilka ur personalgruppen som barnen hade starkast anknytning till.

Utdrag ur första barnobservationen:

— Kontaktperson A: Hon bryr sig ej om mig, är ganska blyg för mig, går undan. Jag når henne inte, fast jag försöker, hon är jämt lite sorgsen. Kontaktperson B: Om mamman inte är här, följer hon mig precis som sin mamma. Om jag går, blir hon ledsen och springer efter mig. Men tyvärr betyder jag ingenting för henne, när mamman är här. (Karin 1)

— Person A: Han sökte mycket kontakt med mig i början, ville hålla mig i handen, gå med mig överallt, grät när jag var utom synhåll. Kontaktperson A: Vi har haft en period fylld av konflikter, då kände vi inte mycket för varandra och han reagerade inte särskilt när jag kom, möjligtvis såg han sur ut. Nu har vi kommit igenom det, och vår kontakt är mycket bättre. Nu springer han emot mig och kramar mig och ropar »min Ninni». Nu är han mest med person A eller mig — om inte mamman är här, för då finns bara hon. (David)

— Han står med glad glimt i ögat och tittar på en, blir en aning blyg, pek-fingret åker upp till näsan. Det går bäst att nå honom, om man ger honom tid, vilket alltid startar med ögonkontakt. På senare tid har han tagit mer kontakt med mig och verkar glad för kontakt. Jag tycker det är skönt att vi har kommit så långt. (Mårten)

— Han tyr sig enormt till Person B, vill t ex sitta i hennes knä när han äter, annars går det bra med egen stol. Han söker ingen särskild kontakt, när inte hon är här. (Calle)

— Det tar ett tag innan hon tyr sig till en, när man kommer. Hon står och tittar under lugg en stund. Sen är hon mest med mig, om inte hennes mamma är här. Jag vill gärna ta upp henne i famnen men hon ska vilja det själv, annars går det inte. (Karin 2)

— På morgnarna när jag kom, ville hon inte ha med mig att göra, jag fick inte hjälpa henne med något. Den 20 november kom den stora förändringen (17 dagar efter placeringen). Då fick jag klä på henne, mysa med henne hela

kvällen, hjälpa till med maten m m. Det stärkte mig väldigt, en kick framåt för fortsatt kontakt. (Nilla)

— Mot slutet (av första månaden) kände jag mer att vi hade etablerat en kontakt. Ibland hände det, att man kunde få en puss eller kram om man bad riktigt snällt. Annars går han inte till någon särskild, verkar rätt nöjd med de flesta, frågar mycket när man kommer och när man går . . . Jag tycker inte han vill ha mycket tröst, om inte mamman är här. (Eskil)

Det var uppenbart, att kontaktpersonerna fick anstränga sig en hel del för att få en relation till barnen i den här åldern. De verkade också göra det, för de kunde ofta beskriva vad de gjorde och när det hände, att de fick en relation. Med sin hållning måste barnen ha utmanat kontaktpersonernas ansträngningar, för här fanns inga barn som lätt glömdes bort eller verkade klara sig bra ändå. Den tidiga anknytning, som barnen fick till en eller två barnassistenter, bestod och fördjupades efter hand, även om det kunde hända att person A var viktigast först och person B blev det senare. Det var således inte bara barnen som hade en utväljande anknytning till personalen. Personalen knöt också utväljande kontakter med barnen och tog med sig enbart »sina» barn till stan, till badet, till skogen, tog dem ut på cykeln eller tog dem med sig hem etc. i betydligt större utsträckning än som var fallet för yngre barn. Om de ej var närvarande kunde barnen vända sig till andra vuxna, om det behövdes. Men dessa barn hade ej alls samma behov som yngre barn att ständigt ty sig till en vuxen, sitta i någons famn, bli burna eller ha annan kroppskontakt — sådana behov kunde inte vem som helst tillfredsställa, och de visste mer bestämt vad de ville. Så var det också för de närmast yngre barnen, som stannade länge på barnhemmet och därmed blev äldre.

Ett barn (Calle) skilde sig från de övriga i sitt anknytningsbeteende, inte så mycket gentemot sin utvalda barnassistent som gentemot övrig personal. Han brydde sig inte särskilt mycket om oss andra utom när vi skulle gå. Han klarade inte av att se oss gå utan skrek hjärtskärande och ville då bli buren eller sitta i famnen och ville inte släppa den vuxne. Han visade då ett anknytningsbeteende som var mycket intensivt och oselektivt riktat mot många vuxna. Han var ett av de få barn som redan vid placeringen var mer eller mindre avskilt från både modern och sin fostermoder, som närmast haft hand om honom. Han reagerade inte särskilt, när de kom på sporadiska besök — men han hade desto svårare att skiljas från andra och mindre betydelsefulla vuxna under de två månader han stannade på barnhemmet.

Fyra av barnen i den här gruppen lämnade barnhemmet efter en till tre månader. Tre av dem stannade åtta till elva månader, och de fick efter hand en djupare och mer exklusiv relation till »sina» barnassistenter (Mårten, Karin 2, Eskil). Det var relationer som bestod över semester och annan frånvaro, även om de då prövades hårt. Ett exempel:

— Efter semestern märkte jag en klar förändring. Mårten var uppriktigt arg över att jag varit borta. Det visade han bl a genom att slå och sparka mig. Vi gick igenom många av de gamla konfliktsituationerna, som redan varit upplklarade. Efter två veckor var allt som vanligt igen mellan oss.

Grupp 5. Mindre selektivt riktat och mindre intensivt anknytningsbeteende.

De hade betydligt mindre intensivt anknytningsbeteende än yngre barn gentemot personalen. Det var uppenbart, att de hade god hjälp av sitt språk för att bringa ordning i sin världsbild, de pratade gärna med alla, frågade, tog reda på vad man hette, om man var mamma, vart man skulle gå, när man kom tillbaka etc. Det klarade ej de yngre barnen, utom det äldsta barnet i föregående åldersgrupp, som utifrån sitt anknytningsbeteende närmast hör till denna grupp (Eskil). Kontaktpersonerna beskrev genomgående barnens beteende så, att de mötte alla vuxna (utom föräldrar och andra närstående släktingar) med ett positivt intresse men behövde dem ej som anknytningspersoner — åtminstone ej den första tiden.

— Han lyser upp, säger hej och vi pratar lite eller han fortsätter med vad han har för händerna. Han tycker det är roligt när alla kommer och blir obetydligt gladare när jag kommer.

— Hon blir glad, men det blir hon när alla kommer. Dom andra menar, att hon har större anknytning till mig än till andra. Jag ser att hon har större respekt för mig, men jag vet inte om vi har känslomässig kontakt, hon klänger, men det är lite kall kontakt.

— Han reagerar inte särskilt på mig, inte mer än någon annan. Han hälsar glatt och springer fram mot en och pratar lite.

— Hon blir glad när man kommer, vill bli kramad och ompysslad, men det vill hon bli av alla andra, som hon känner.

— Han blir glad, vill visa vad han håller på med, pratar, frågar hur länge jag ska stanna. Så betar han sig mot de flesta här.

— Det varierar, ibland springer hon fram och ibland bryr hon sig inte alls om mig. Hon har inga direkta favoriter utan behandlar oss ungefär lika i personalgruppen.

— Han tittar upp och ser glad ut, berättar gärna vad som hänt eller vad han håller på med.

— Ingen speciell skillnad jämfört med resten av personalen, säger hej, frågar nåt eller berättar vad han håller på med.

— Han kommer fram och säger hej, ibland vill han bli kramad och sitta i knät en stund. Så gör han när alla kommer, som han känner.

Barnen sökte kontakt när de behövde hjälp med något, ville visa något eller berätta något. Men det gällde de vuxna, som fanns närmast till hands. De sökte också kontakt när de behövde tröst, var ledsna, hade konflikter med andra barn. Men det berodde på vad som hänt, om de sökte tröst i någon famn, för det kunde också hända att de ville vara för sig själva, tog sin napp eller kudde och lade sig i sin säng, kröp ihop i soffan, gömde sig i en hörna och grät etc. Det gjorde också två av de yngre barnen, när de varit länge på barnhemmet och hunnit komma upp i treårsåldern.

När personalen gick, var barnen ofta noga med att följa med till dörren och vinka. De undrade, vad man skulle göra och när man skulle komma tillbaka. De kunde kanske bli lite ledsna men godtog förklaringar, även om de ibland fick upprepas.

Hälften av barnen stannade mellan en och tre månader och hälften stannade mellan fem och 15 månader. De var hos de senare som man kunde observera en särskild anknytning till utvalda barnassistenter (Gusten, Cecilia, Anders, Frasse 2, Uffe). Hur lång tid det tog föreföll emellertid vara mycket beroende av vad respektive barnassistent gjorde för att underlätta en anknytning. Det var de vuxna som tog initiativet, för att de såg att barnen inte mätte bra. Ett exempel:

— Jag sköter alltid Anders först när jag arbetar morgon eller kväll, om ej föräldrarna gör det. Jag sitter bredvid honom vid maten och har gått in för att ägna mig åt honom. Om jag ska sköta någon annan hjälper jag alltid Anders först.

Det underlättade anknytningen, att alltid vara den som var med barnet i ängsliga situationer såsom läkarbesök och tandläkarbesök. Det underlättade anknytningen, att alltid vara den som gick med barnet hem och hälsade på eller på andra sätt visade att man hade kontakt med modern.

Till en period av intensifierat anknytningsbeteende gentemot personal hörde (enligt definition) mer klängande, efterföljande och gråt, mer svartsjuka och större förtvivlan vid avsked. Det kunde vara en eller två månader, sen verkade barnen må bättre, anknytningsbeteendet inte längre så intensivt och de kunde söka sig mer till andra, men nu på ett annat sätt.

Det var uppenbart, att de barn som var tre år eller mer vid placeringen över lag hade mindre intensivt anknytningsbeteende gentemot personalen än yngre barn — även om det ej var mindre intensivt gentemot modern. Det tog längre tid för de större barnen att knyta an till någon särskild barnassistent, och det krävdes att barnassistenterna gjorde något särskilt för att bli någon särskild för barnen. De gjorde det emellertid oftast, när barnen inte hade tillgång till sina föräldrar i samma utsträckning som vanligt och syntes må dåligt av det. I sådana perioder var barnen också mer benägna att knyta an till personalen. I övrigt hade barnen en positiv men mer ytlig kontakt med flera och tyckte om att prata och umgås.

Sammanfattning och kommentarer.

Robertson och Robertson (1971) har betonat, att det som kan minska barnens olycklighet ej blott är moderns närvaro utan i hög grad de förhållanden under vilka barnen tas om hand och får tillgång till fullgod substitutmamning. A Freud och Burlingham (1973) har betonat vikten av att låta personal på barnhem bli ersättningsmodrar. Det var i denna undersökning ej möjligt att avgöra hur enskilda barnassistenters beteende påverkade barnen, men den allmänna inställningen på barnhemmet var att det var viktigt för barnen att känna, att de hade någon särskild barnassistent som var »deras» och som brydde sig särskilt mycket om dem. Det var oftast kontaktpersonerna som blev barnens viktigaste anknytningspersoner, därför att de tog hand om barnen från början, ägnade dem särskild uppmärksamhet och gav dem någon form av trygghet i en ängslig situa-

tion, vilket enligt Ainsworth m fl gagnar en anknytning. Det kunde emellertid också vara någon annan barnassistent, som var särskilt lyhörd för barnens signaler eller hade en särskild känsla för ett visst barn.

Oberoende av olikheter i personalens beteende gentemot barnen, var det möjligt att urskilja gemensamma drag i barnens anknytningsbeteende gentemot personalen utifrån en åldersrelaterad normal utveckling från mer till mindre intensivt och från mindre till mer selektivt anknytningsbeteende. Beskrivningen av barnens anknytningsbeteende gjordes utifrån en indelning av barnen i fem grupper efter deras ålder vid placeringen men med överlappande gränser p g a barnens varierande vistelselängd.

De fyra barn som var under tre månader gamla vid placeringen lämnade barnhemmet före nio månaders ålder och utvecklade igenkännande—kontakt med men knappast något selektivt anknytningsbeteende gentemot den personal som oftast skötte dem. Barnen var till en början för små för att särskilja sig själv från omgivningen och få en objektrelation i psykologisk mening (jfr litteraturgenomgången). De tre barn som dagligen sköttes av modern respektive fadern fick sin första relation till dem, eftersom de var mer regelbundet närvarande än personal.

De fyra barn som var kring ettårsåldern hade ett intensivt men oselektivt anknytningsbeteende gentemot många vuxna och behövde i större utsträckning än större barn alltid någon vuxen att ty sig till. Även om barns anknytningsbeteende normalt är intensivt i denna ålder, kan deras beteende relateras till det som Smith (1977) fann, nämligen att stress kan framkalla icke-specifikt sökande efter närhet hos små barn (11 - 15 månader gamla). I hans laboratorieundersökning visade det sig, att när barnen var ensamma i ett främmande rum höll de sig närmre en främmande person än de höll sig modern, när hon var närvarande och därmed utgjorde en tryggare bas att utgå från.

De sex närmast större barnen hade fortfarande ett intensivt anknytningsbeteende gentemot personal, men det var mer selektivt riktat mot några få, även om det till en början var en anknytning som var så sårbar, att den ej kunde bibehållas över personalens längre sammanhängande ledighet. A Freud menar, att barn fram till tvåårsåldern fortfarande domineras av sina behov och blott kortare perioder kan upprätthålla anknytning till frånvarande personer. Enligt Piaget börjar barnen upptäcka föremåls beständighet (12-18 månader) och börjar kunna föreställa sig omvärlden mentalt (18-24 månader). Det var i denna grupp som man kunde urskilja att mor—barn—relationen samvarierade med personal—barn—relationen. De tre barn som var 14 - 20 månader gamla fick fortare och tydligare en selektiv anknytning till en barnassistent än de som var 21 - 24 månader gamla vid placeringen. De senare barnen hade också från början en svagare mor—barn—relation. Det är oklart med ordningsföljden, men båda relationerna stärktes efter hand. Kanske banade anknytningen till personal vägen för anknytningen till modern. Det är ett ofta konstaterat faktum, att en nära anknytning till en person ökar barnets förmåga att knyta an till andra personer (se t ex Rutter, 1979). Det barn som var 20 månader gammalt vid placeringen hade tvärtom haft en nära anknytning till modern och fick också mycket snart en

selektiv anknytning till en bamassistent. Först blev han emellertid övergiven av modern och sedan av den bamassistent, som varit hans modersersättare. Hans anknytningsbeteende minskade och blev fortsättningsvis tämligen oselektivt.

De sju barn som var mellan två och tre år vid placeringen visade ett anknytningsbeteende, som betydligt fortare och tydligare riktades mot särskilda personer, och de utvecklade snart en anknytning till kontaktpersonerna, som bestod under deras frånvaro. Det kan relateras till barnens utveckling mot ökad själv- och objektkonstans (Mahler) och därmed ökade förmåga att behålla bilden av modern — och modersersättare — inom sig en längre tid utan deras närvaro (jfr A Freud). I jämförelse med de större barnen visade de emellertid mer anknytningsbeteende och tydligare behov av särskilda anknytningspersoner bland personalen.

De tio barn som var över tre år vid placeringen mötte många vuxna på barnhemmet med ett positivt intresse men med mindre intensivt och mindre selektivt riktat anknytningsbeteende. Det kan bero på deras ökade kognitiva mognad och ökade förmåga att bibehålla relationen till modern i hennes frånvaro (objektkonstans) och därför mindre behov av modersersättare. Det kan emellertid också bero på, att de ej signalerade sina behov lika tydligt som yngre barn, och att personalen därför först senare eller när barnen var i särskild kris uppmärksammade deras behov av dem som anknytningspersoner.

Eftersom undersökningsgruppen ej jämfördes med någon annan grupp går det ej att avgöra i hur hög grad personalens funktion som modersersättare eller föräldrakomplement minskade barnens olycklighet i föräldramas frånvaro. Den bidrog emellertid till att upprätthålla barnens anknytningsbeteende och utveckla deras selektiva anknytning, för barnen slutade ej att visa känslor eller bry sig om människor i sin omgivning. Som A Freud (1973) fann, innebar barnens relation till en modersersättare inte bara att de blev glada när hon kom och mådde bättre i hennes närvaro, utan också att de blev fordrande, svartsjuka och visade mycket känslor istället för att bli anpassbara och fogliga. Det mest fogliga och anpassbara barnet i undersökningsgruppen blev övergivet av både modern och en modersersättare och hade heller ingen nära anhörig som kom på regelbundna besök — och han utgjorde därmed ett undantag.

Barnens anpassningsrelaterade beteende.

Även om det i verkligheten ej är möjligt att hålla isär barnens anknytnings- och anpassningsprocess, har de två föregående avsnitten lagt tonvikt vid barnens anknytningsbeteende gentemot föräldrar och personal och detta avsnitt lagt tonvikt vid barnens anpassningsrelaterade beteende i termer av uttryck för känslor, psykosomatiska symtom, autoerotiskt beteende och konflikter med andra barn och vuxna, som i tidigare undersökningar visat sig säga något om barnens sätt att handskas med eller anpassa sig till en barnhemsvistelse. De fyra

Yngsta barnen beskrivs på sin ringa ålder för sig. De övriga barnen, som var alltifrån nio månader vid placeringen till 57 månader, när det äldsta av dem lämnade barnhemmet (jfr tabell 10, sid. 153), beskrivs utifrån symtomindeling, eftersom det ej var möjligt att finna gemensamma mönster utifrån de gruppindelningar, som gjorts i tidigare avsnitt.

De fyra yngsta barnen.

Dag var sju veckor gammal när han kom, och han var det barn i undersökningsgruppen, som var mest övergivet av föräldrar och anhöriga. Göran och Fridolf var nästan tre månader gamla när de kom efter att ha tillbringat sitt liv på olika institutioner. Berit var det barn i undersökningsgruppen, som hade mest kontakt med modern, som skötte henne hela dagarna utan någon oförutsedd frånvaro. Alla beskrivningar av dessa barn betonade, hur viktigt det var att tänka på hur barnen togs om hand och hur omsorgen om dem var arrangerad, att det inte var få människor, eget rum, lugn och ro. Personalen var till en början mycket kritisk mot sitt eget sätt att ta hand om Dag, Fridolf och Göran, som inte hade sina föräldrar med sig. Efter hand som de fann andra sätt, som bättre svarade mot barnens behov, kunde de se tecken på att barnens välbefinnande ökade. (De var de första spädbarn, som togs emot på barnhemmet).

Efter att Dag varit på barnhemmet en månad, tog hans kontaktperson hem honom till sig och beskrev honom en månad senare så här:

— Jag tror, att Enebacken och alla byten med ovana vårdare gjorde honom spänd och orolig. Där var han ju ingenting, han låg där och det var så många huvuden och han kände ingen. När han kom hit var han gnällig och spänd och sov med utspärrade, spända fingrar. Han vaknade fem eller sex gånger på natten. I början slet han sitt hår, han rev av det, så jag trodde han var sjuk. Men nu börjar håret komma igen. Jag lade en bomullsfil över hans huvud och nu tar han den. De första dagarna hoppade han till för alla ljud, det ryckte i hela kroppen, men det gick fort över. Nu märks det att han mår bättre, han sover lugnare med avslappade och knutna händer. Han är oftast go' och glad och ler och jollar, jag såg honom aldrig le på Enebacken. Han ler mot ansikten och hoppar och fäktar och »busar». För en vecka sedan hittade han sina händer och fötter och kan ligga och leka med dem och titta. Annars är han alltid med där jag är.

En barnassistent beskrev efter två månader Fridolf och Göran så här:

— När de kom till oss mädde de inte bra, de skrek mesta tiden av dygnet, antingen de låg i sina sängar eller man bar dem. De åt också väldigt dåligt. De blev sjuka och förkylda och åkte in och ut på sjukhuset. De blev inte bättre av all personal de fick möta, som alla var på olika sätt. De fick under den tiden sporadiska besök av sina föräldrar. De blev mycket sjuka, och när de kom från sjukhuset var de i ganska dålig kondition. Då fick de ett mysigt eget rum och vi blev speciell personal som (så gott det gick) skötte dem själva. De började bli lite tryggare, sov lite längre och åt lite bättre. De fick var sin

bomullsfilt att snusa på, den verkar ge dem en viss trygghet, för lägger man filten vid deras hand och kind kommer de mycket lättare till ro. Efter en tid märkte man tydligt hur barnen gick upp i vikt, sov ordentligt, skrek mindre och började bli »sällskapssjuka». Jag kunde se för varje dag hur de utvecklades, började jollra och ville vara uppe mer. Nu vid fem månaders ålder sitter de ofta i baby-sittrarna och ännu oftare på armen, där de verkligen trivs båda två. De har upptäckt sina händer och kan ligga och leka med skallorna eller ligga på magen mitt emot varandra och jollra. Dom börjar hinna ikapp utvecklingen. Deras pappa kommer nu regelbundet och sköter om sina barn på ett fint sätt. Det verkar som om dom känner igen honom.

När Berit var på väg hem efter 3 1/2 månad på barnhemmet beskrev modern henne så här:

Jag tror det var det som räddade oss, att vi fick ha ett eget rum för oss själva. Jag försökte avskärma henne från andra så mycket som möjligt och vara henne väldigt nära. Så hade hon samma säng som hemma, och jag försökte ordna det för henne som hemma. Hon var mest rädd i början, det var så mycket ljud. Sen blev hon mer självsäker och började njuta av alla ansikten och stå i gåstolen och titta på vad som hände. Hon hade fin viktkurva hela tiden och sov gott och var frisk och jag tror hon mätte rätt bra. Det jobbiga var inte att hon var där, utan tanken att hon kanske skulle bli kvar där. Det hade inte gått i längden, för sover man inte ihop så förlorar man den känslomässiga kontakten. Jag var alltid där när hon somnade, men jag var inte där när hon vaknade. Hon hade behövt det.

Övriga barn från nio månaders ålder.

Glädje. Barnen var glada ibland, ofta eller t o m mycket ofta. Några var gladare i början och andra blev gladare efter hand. Sin glädje uttryckte de så, att de såg glada ut med hela kroppen, viftade med armarna, klappade i händerna, hoppade och dansade och skuttade. Ögonen tindrade, lyste eller strålade. De skrattade ett högt, härligt eller hjärtligt skratt och hade glada utrop eller glädjetjut. De gjorde det främst av två anledningar, som ständigt återkom i beskrivningarna:

- 1) När föräldrar eller anhöriga eller barnassistenter, som de tyckte om, kom till dem.
- 2) När de lekte, skojade eller »busade» med dem. När de fick den vuxnes hela uppmärksamhet, när den vuxne ville leka just det barnet ville, när man gjorde något roligt tillsammans eller satt och gullade och småpratade.

Personalen påpekade ofta, att barnen var gladast när man hade tid att vara ensam med just det barnet. För de större barnen tillkom, att de blev glada när de klarade av något de ej klarat förut, eller när de höll på med en rolig lek tillsammans med något annat barn.

Ilska. Barnen var arga ibland, ofta eller mycket ofta. En del barn var oftare arga i början av vistelsen och lugnade ner sig så småningom. En del visade tvärtom mindre ilska i början och mer efter hand. En del barn riktade mer ilska mot

personalen och mindre mot föräldrarna. En del gjorde tvärtom, och för en del var det ingen skillnad. De mindre barnen visade mest sin ilska genom att skrika, knyta händerna hårt och välta ner det de hade framför sig. De lite större barnen skrek, spottade, räckte ut tungan eller slängde sig på golvet och skrek. Det var också vanligt att de, när de blev arga, slängde saker omkring sig, välte eller slog sönder saker eller slogs och bet och knep såväl barn som vuxna.

Barnens uttryckande av ilska kunde ej särskiljas från deras anknytning till såväl föräldrarna som personalen. Barnen visade mer ledsen ilska för små motgångar och hade lägre frustrationstolerans när de var olyckliga, såsom fallet var t ex i början av vistelsen och i perioder när föräldrarna hade en splittrad och oregelbunden närvaro. De visade också en arg och provocerande ilska mot de vuxna när de t ex inte fick som de ville. Personalen gav några återkommande exempel på situationer, då barnen framför allt visade sin ilska:

- 1) Matsituationen. De mindre barnen kunde bli arga för att de inte fick mat fort nog eller för att de inte ville ha mat eller åtminstone inte just den maten eller den tallriken. De ville kanske äta själva och blev arga om de inte fick det. För de större barnen fanns det också andra anledningar till konflikter och ilska, de fick t ex inte äta med fingrarna och kladda med maten, de skulle äta upp eller åtminstone smaka maten, inte springa från bordet etc.
- 2) Andra rutinsituationer kunde också skapa många konflikter med de vuxna, som barnen svarade på med ilska. Det kunde vara blöjbyten, toalettbesök och tvättning eller av- och påklädning och läggning. Mera allmänt beskrevs sådana situationer, där barnen fick ett nej eller en tillsägelse eller där den vuxne ej hade tillräckligt med tid för barnen eller inte gav dem tillräcklig uppmärksamhet.
- 3) Även i förhållande till andra barn fanns konfliktämnen som väckte barnens ilska, någon slog dem eller tog en leksak från dem eller de fick inte leka med det, som de hade tänkt sig.

Ledsenhet. Barnen var ledsna och grät ibland, ofta eller t o m mycket ofta. Det var tydligt, att de var ledsna oftare och grät mera i början av vistelsen. Det var bara ett barn som tvärtom inte visade sin ledsenhet i början utan först så småningom (Mårten). När barnen var ledsna, skrek och grät de och ville vara i en vuxens famn och få tröst, och de ville ha sin napp eller nalle. Det var enbart hos barn från treårsåldern, som det ibland också fanns beskrivningar av en mera sorgsen, inåtvänd och tröstlös gråt.

Exempel:

- Han har en så hjärtskärande, deppig och övergiven gråt, rusar efter napp och kudde och kväver sin gråt.
- Han utstrålar sorgsenhet, ser så oerhört ledsen och ensam och liten ut.
- Gråter stilla, drar sig undan, vill vara ensam.
- Han har en dämpad gråt, ser så sorgsen ut och vill ibland gå och lägga sig.

Enligt beskrivningarna fanns det två återkommande anledningar till att barnen blev ledsna:

- 1) Den första och vanligaste anledningen var, att de kände sig övergivna. För de minsta barnen var det överhuvudtaget när någon vuxen gick ifrån dem eller inte ville bära dem. Men de allra flesta barnen blev mest ledsna, när modern eller andra nära anhöriga gick ifrån dem. De blev inte regelbundet så ledsna när någon barnassistent, som de var fästa vid, gick ifrån dem. Det förekom dock i perioden av starkare anknytning eller när barnen var trötta eller sjuka eller skulle lägga sig. De större barnens mer sorgsna och inåtvända ledsenhet var inte bara kopplad till att modern gick utan också till längtan och saknad, när hon inte var där eller inte kommit som hon lovat. Mindre barn drog sig aldrig tillbaka eller inom sig själva med sorgsen ledsenhet utan behövde då mycket tröstande vuxenkontakt.
- 2) En återkommande anledning till att barnen blev ledsna var också, att andra barn var dumma mot dem, slog dem eller tog deras nalle eller andra viktiga saker från dem. För några barn noterades det, att de så småningom blev mer arga än ledsna i sådana situationer och började försvara sig och ta tillbaka sina saker, istället för att vända sig till de vuxna. Barnen blev förstås också ledsna när de slog sig och gjorde sig illa. Det var bara ett barn, som tålde hårda slag utan att visa sig ledsen i början (Mårten).

Rädsla. Barnen visade sig enligt beskrivningarna sällan eller aldrig rädda. Det var bara ett barn, som visade rädsla mycket ofta under de första veckorna – men däremot inte ledsenhet. Han kröp ihop i ett hörn på golvet, under bordet eller under sängen i många situationer, som verkade göra honom rädd (Mårten). Andra barn blev rädda vid mer sällsynta tillfällen, och då grät de, klamrade sig fast vid en vuxen eller sökte skydd bakom den vuxnes rygg. För de minsta barnen var det t ex höga ljud, skrik, häftiga rörelser och obekanta män som kunde framkalla rädsla. I övrigt visade barnen någon gång rädsla t ex 1) då de blev skrämda eller kände sig hotade av större barn, 2) då någon vuxen gav en tillsägelse med sträng eller häftig röst, 3) då de skulle tvätta håret eller gå till doktorn (framför allt Mårten). I övrigt visade ett och annat barn tillfällig rädsla vid enstaka TV-program, spöklekar, möten med hundar etc.

Kroppskontakt var ett av de sätt på vilket barnen visade anknytningsbeteende gentemot föräldrar och personal. Alla barnen hade mycket och gärna kroppskontakt med modern och andra nära anhöriga. Det kan relateras till deras mer intensiva, regressiva eller omogna anknytningsbeteende till följd av barnhems-vistelsen (jfr deras anknytningsbeteende gentemot föräldrarna, sid. 138). Kroppskontakt skedde på både barnens och föräldrarnas initiativ och inga föräldrar syntes avvisa kroppskontakt.

I förhållande till personalen var mindre barn från början mindre selektiva än större barn. De mindre barnen behövde så mycket och ofta en vuxens famn, att de sökte sig till många. I två- till treårsåldern var barnen också mycket glada för kroppskontakt och sökte sig ofta till de vuxna, men de sökte sig inte till

vem som helst utan till de barnassistenter, som de fått en särskild anknytning till. Det gick inte heller bra när som helst, utan det skulle vara när barnen ville, och de tog själva initiativ. I tre- till fyraårsåldern var barnen också glada för kroppskontakt med de vuxna, som de hade fått en anknytning till. De tog emellertid inte alls i lika stor utsträckning själva initiativet, fanns kanske i närheten av den vuxne men stod och väntade på den vuxnes initiativ. Det var de barn, som ibland visade en mer sorgsen och inåtvänd ledsenhet, som också beskrevs så att de inte själva tog initiativ till kroppskontakt, åtminstone inte på flera månader eller inte förrän i slutet av vistelsen. Det gällde i högre eller lägre grad alla de sex pojkar, som var tre år eller mer vid placeringen. Det gällde emellertid knappast de fyra jämnåriga flickorna, som hade betydligt lättare att ty sig till vuxna – två av dem så mycket att de beskrevs ha svårt med gränsdragningen (Hanna och Lena).

Det fanns i personalens beskrivningar blott två undantag från regeln att barnen gärna hade kroppskontakt med personal och/eller föräldrar och anhöriga. Det var Torsten och Bodil som till en början beskrevs så, att de inte var så glada för kroppskontakt, var mer självständiga, lekte och skötte sig själva mer än andra barn. Det ändrade sig emellertid i samband med en förstärkt mor–barn-relation och mer selektiv anknytning till personal (jfr sid. 154).

Psykosomatiska tillstånd. I frågeformuläret efterfrågades sömnsvärigheter, matproblem, matsmältningsproblem, ont i halsen, luftvägsinfektioner och andra psykosomatiska tillstånd hos barnen. Det fanns här utrymme för olika bedömning av olika barnassistenter, om ett dylikt problem skulle uppfattas som ett psykosomatiskt tillstånd. Enstaka sömnstörning, aptitlöshet eller förkylning uppfattades ej så, utifrån en jämförelse med de rutinmässiga dagboksanteckningar, som mera omfattade enskilda beteenden än beteendemönster. Eftersom barnen hade varierande vistelselängd och olika mängd information om sitt hälsotillstånd används här kontaktpersonernas bedömning av barnens psykosomatiska tillstånd.

1. Sömnsvärigheter nämndes oftast. Antingen hade barnen svårt med insomningen eller också vaknade de på natten, var ledsna och frågade efter mamma. Hälften av barnen (14 av 27, de fyra minsta barnen oräknade) beskrevs ha dylika sömnsvärigheter periodvis eller under hela vistelsen. Det kan delvis relateras till förhållandet till föräldrarna, antingen de var närvarande vid barnens sänggående och barnen hade svårt att somna, eller de ej var närvarande och barnen längtade efter dem. De 14 barnen fördelade sig utifrån mor–barn-relationen (tabell 8) på grupperna A (9/12), C (3/4) och E (2/2) och återfanns ej i grupperna B (– +) och D (+ –). Det kan delvis också relateras till barnens ålder, eftersom de i större utsträckning tillhörde den äldre hälften av undersökningsgruppens barn (10 av 15 över 2 1/2 år mot 4 av 12 under 2 1/2 år vid placeringen – de fyra minsta barnen oräknade). Vistelsens längd spelade troligen också en viss roll, eftersom det var något vanligare bland dem som hade längre vistelse (9 av 14 mer än och 5 av 13 mindre än fem månader).

2. Matproblem nämndes för nio barn. Anna, Ingrid, Ola, Karin, Erik och Frasse 2 ville inte äta i början eller hade dålig aptit under någon period eller överhuvudtaget under vistelsen. Hasse och Torsten och under en period även Eskil hade tvärtom ett överdrivet behov av att äta och ville ha mat »i tid och otid».
3. Matmältningsproblem kopplades till psykosomatiska tillstånd för tre eller fyra barn. Erik hade återkommande problem med hård mage och förstoppning. Gusten hade ofta diarré. Ingrid (och Karin 2) fick vid några tillfällen mycket ont i magen.
4. Luftvägsinfektioner. Det var vanligt att barnen var förkyllda och snoriga, hostade och hade besvär med halsen eller luftrören. De var mycket utsatta för smitta från andra och mera vid somliga tider på året än andra. Det var mycket osäkert i vad mån luftvägsinfektioner kunde bedömas som psykosomatiska tillstånd. De första tre veckorna (sid. 117) ger en mer avgränsad bild av förekomsten av luftvägsinfektioner än en varierande vistelselängd. Det var bara fyra barns ihållande förkylningar eller särskilda natthosta som i barnobservationerna nämndes som psykosomatiska symtom.

Autoerotiskt beteende. Inga barn visade tecken på sådant autoerotiskt beteende som att dunka med huvudet eller gunga eller vaggas med kroppen. Det nämndes, att David kanske hade vaggat med kroppen en gång i början, när han satt och grät. Torsten var det enda barn som onanerade ofta, och särskilt när han skulle sova.

De flesta barnen använde napp(ar) och några tog hellre sin tumme. De ville gärna ha sin napp på dagen, särskilt när de var ledsna och särskilt i början. De påverkades emellertid i allmänhet så småningom av personalen att begränsa sugandet till vil- och sovstunder. Några barn kombinerade sugandet med att »gosa» med sitt övergångsobjekt, sin särskilda kudde, filt eller nalle. Några barn ville i ledsna stunder ha sin nappflaska, även om de inte drack ur den eller det bara fanns vatten i den.

Konflikter med andra barn. Som enda eller främsta exempel på konflikter med andra barn nämndes alltid, att barnen blev osams om leksaker. De tog en leksak från ett annat barn eller blev fråntagna en leksak eller de var flera, som ville ha samma sak samtidigt. Det var lite olika hur barnen hanterade sådana situationer, om de blev arga och skrek och kämpade för att få eller behålla den eftertraktade saken, eller om de blev ledsna och grät och vädjade till de vuxna om hjälp. Som regel blev barnen mera ledsna och vädjade mera till de vuxna under de första dagarna eller veckorna men blev sedan mera arga och kämpade mera själva. Det fanns emellertid också ålders- och könsskillnader. De fyra barn, som var 9 till tretton månader gamla vid placeringen, grät och vädjade till de vuxna. De övriga barnen hade genomgående ettdera av två olika sätt att handskas med konflikter: De kämpade och slogs, sparkade och bets och gav sig inte i första taget eller de grät och gnällde, gick undan och rusade till de vuxna. De barn, som var 15 månader till tre år gamla vid placeringen, fördelade sig lika mellan dessa två tillväga-

gångssätt, och det kunde vara lite olika i olika perioder. För de barn, som var tre år eller mer vid placeringen, framträdde klara könsskillnader, så att pojkarna i betydligt större utsträckning slogs och kämpade medan flickorna i betydligt större utsträckning grät och vädjade till de vuxna om hjälp. Det fanns dock perioder då även pojkarna mera vädjade om vuxnas hjälp.

Tyvärr innehöll barnobservationerna ej frågor om barns vänskap med varandra. Det framgick dock – även i deltagande observationer – att de flesta barnen, åtminstone från 1 1/2 års ålder, mycket snart fann en eller två jämnåriga vänner, som de ofta sågs tillsammans med, som de lekte bredvid eller tillsammans med och hade mycket glädje av och färre konflikter med.

Konflikter med vuxna. Som exempel nämndes situationer, då de vuxna satte gränser för barnen, och de inte fick igenom sin vilja. Det var i rangordning rutinsituationer som 1) matsituationen, då barn kladdade med maten, inte ville äta eller äta upp, sprang ifrån matbordet gång på gång etc. 2) toalettsituationen, då barn inte ville byta blöja, inte ville gå och kissa för att sen kissa på golvet eller i byxorna, inte ville tvätta sig eller inte ville borsta tänderna etc. 3) av- och påklädning, då barn inte ville klä sig på morgonen, inte ville byta blöta byxor, inte ville ha just de kläderna, inte ville klä av sig på kvällen eller ta på sig pyjamas. Dessutom tillkom sådana konfliktsituationer, som att några mindre barn alltid ville bli burna och att några större barn ville få sin vilja igenom i ett stort antal andra vardagssituationer.

Barnen handskades med konflikter med vuxna på olika sätt. De minsta barnen hade inte så mycket konflikter med de vuxna, och om det förekom, grät och gnällde de. De något större barnen grät och skrek och sprang undan eller slängde sig på golvet och skrek och slogs och sparkade. För de barn, som var tre år eller äldre, framträdde könsskillnader: Flickorna småsurade och tjurade och hängde med huvudet eller lade sig kanske på golvet. Pojkarna beskrevs mera som trotsiga och envisa, protesterade genom att skrika, skälla, sparka och kasta saker.

De vuxnas sätt att handskas med konflikter var naturligtvis också olika, några blev lättare själva arga och otåliga, andra hade mycket tålamod men också mycket konsekvent handlande och åter andra kunde lirka med barnen eller göra kompromisser och eftergifter. Det fanns dock inga belägg för att personalens handlande var systematiskt olika för barn av olika ålder och kön. Det kunde ej närmare undersökas hur barnen handskats med konflikter med vuxna före placeringen. Det var dock genomgående så, att mödrarna tyckte att de hade varit eftergivna mot barnen, hade haft svårt för att säga nej och lätt för att ändra sig och att barnen alltid hade haft ett väldigt humör och velat ha sin vilja igenom. Det var också på barnhemmet så, att personalen tyckte att föräldrarna var eftergivna, inte stod för vad de sagt utan lät barnen få igenom sin vilja.

Sammanfattning och kommentarer.

Även om barnens anknytnings- och anpassningsprocess hör nära samman, har här sådant beteende skilts ut, som enligt tidigare undersökningar av barn på institution kan ge en antydning om barnens känslomässiga anpassning. De fyra yngsta

barnen var under tre månader gamla vid placeringen och behandlas för sig, eftersom de ej kan jämföras med övriga barn i känslouttryck, kroppskontakt, psykosomatiska tillstånd, autoerotiskt beteende och konflikter med andra barn och vuxna.

Enligt Bowlby, Robertson m fl är barns gradvisa anpassning till en institutionsvistelse också en gradvis anpassning till föräldrarnas frånvaro — och frånvaron av fullgod ersättning för föräldrarna — som bl a innebär, att deras protester, högljudda skrik och gråt avtar, att deras uttryck för känslor minskar och präglas av gradvis ökad hopplöshet och till slut av likgiltighet. Med några enstaka undantag (jfr två barn de första tre veckorna sid. 120, och barn i grupp D, sid. 147) var det ej möjligt, att i barnens uttryck för känslor finna någon dylik fortskridande anpassningsprocess. Barnen var omväxlande glada, ledsna och arga under hela vistelsen, och deras känslor måste relateras till vad de var sysselsatta med, vem som fanns där eller vad som inträffade just då. Det fanns en variation i känslouttryck, som kunde uppfattas som tämligen normal men möjligen med förhöjd känslighet, lägre frustrationstolerans och lättare till tårar och vredesutbrott än de skulle haft i en mer normal situation. Mödrarna gav stöd för den uppfattningen (jfr sid. 179). Barnens förhöjda känslighet kan kopplas till att de ej hade att anpassa sig till föräldrarnas och andra nära anhörigas frånvaro utan till deras täta besök, upprepade avsked och ibland oförutsedda frånvaro. Även barnens anknytning till utvalda barnassistenter vidmakthöll och uppmunttrade barnens känslouttryck.

I känslouttryck framstod Märten i början av vistelsen som ett undantag. Det var bara han som aldrig grät men visade mycket rädsla i många situationer och sökte skydd mot okända människor under ett bord eller i ett hörn. Om honom har tidigare nämnts, att han var yngst i den största syskongruppen på fyra barn, att han var den ende i sin ålder som alltid varit hemma och aldrig haft kommunal barnomsorg, att han hade den längsta och mest istadiga protesten mot personal och att hans relation till modern stärktes under barnhemsvistelsens gång. Troligen kan hans beteende också kopplas till det faktum, att han var det enda barn i undersökningsgruppen som enligt socialutredningen misstänktes ha varit utsatt för vanvård och åtminstone hans äldre syskon för misshandel av modern.

Det var bara hos barn från treårsåldern som det fanns beskrivningar av en mera sorgen, inåtvänd och tröstlös gråt i moderns frånvaro. Det kan kopplas till den förmåga att kunna sörja som enligt A Freud ökar med ökad objekt-konstans. Innan dess har barnen andra uttryck för ångest och smärta och reagerar mera direkt utifrån lust- och olustprincipen.

Barnen avvisade ej kroppskontakt utan kunde snarare antas ha ett större behov av kroppskontakt och närhet på barnhemmet, eftersom kroppskontakt var en del av deras intensifierade anknytningsbeteende. I sitt förhållandevis ringa behov av kroppskontakt och lätthet att leka och sysselsätta sig själva framstod Torsten och Bodil i början av vistelsen som undantag. Det var också de två barn, som kunde antas ha svagast relation till modern av dem som bott hemma hela tiden. Deras äldre bröder var både enligt mödrarna och andra bedömare

mera älskade och hade ett varmare mor–barn-relation än dessa två, som också väntats till världen med de mest ambivalenta känslorna.

Som det vanligast förekommande psykosomatiska symtomet framstod utan tvekan insomnings- och sömnsvärigheter. Det kunde också antas vara svårigheter, som förstärktes på barnhemmet. Sömnsvärigheter är enligt A Freud normalt vanligare hos barn, innan objektrelationerna ännu har blivit säkra och mindre ambivalenta. Herzog (1980) fann högre frekvens av sömnstörningar hos pojkar (18-28 månader), som helt eller delvis förlorat sin far. I Klackenbergs (1974) undersökning av en normalgrupp av fyraåringar var sömnsvärigheter det vanligaste psykosomatiska symtomet och förekom varje natt hos mer än 20 % av barnen och varje vecka hos mer än 40 % av barnen.

Autoerotiskt beteende, som att dunka med huvudet eller vagga med kroppen, som förekommit i äldre undersökningar av barn på institution, förekom ej. Den självtillfredsställelse som onani kan innebära, förekom bara hos Torsten, som också i andra sammanhang framstått som ett undantag. Barnen hade alla de normala varianter av tröst som nappar, tumme, nallar och andra övergångsobjekt kunde ge. Möjligen behövdes de ännu mera på barnhemmet än annars och ännu mera i början av vistelsen än senare.

Bland exemplen på konflikter med vuxna nämndes oftast matsituationen. Eftersom matsituationen i hemmet är nära kopplad till relationen till modern, fann A Freud och Burlingham (1973) att barn åt bättre på barnhem, därför att matsituationen var avskild från relationsproblematik. Här kunde man snarast anta, att det i matsituationen fanns mera relationsproblematik än i hemmet, eftersom barnen hade relationer till både föräldrar och personal, som i sin tur hade olika relationer till varandra.

Att döma av personalens beskrivningar av barnens uttryck för känslor och konflikter med vuxna i olika rutinsituationer, och att döma av de starka viljeyttringar som jag såg i deltagande observationer, fanns det ingenting som talade för det nya hospitaliseringssyndrom, som Pinkler (1976) beskriver. Det kännetecknades enligt henne av att barnen tog få initiativ, hade få viljeyttringar, gjorde det de ombads göra, lät sig villigt kläs på och fann sig utan protester i olika rutinsituationer. De skrek och sparkade ej som hemma-barn, när de förlorade kontrollen över sina känslor. Det sätt på vilket barnen i undersökningsgruppen anpassade sig till eller handskades med sin situation visade snarare på en tendens till accentuering eller intensifiering av sådana känslouttryck och svårigheter som normalt förekommer hos barn i deras ålder.

Barnens utvecklingsrelaterade beteende.

Det gjordes inga testningar som kunde vara till hjälp i bedömningen av barnens utveckling. Därför bygger även detta avsnitt på observationer. Frågor om motorisk utveckling, kroppsuppfattning, viljeyttringar och självständighetssträvan, språkutveckling och lek besvarades ej lika utförligt av personalen som andra frå-

gor. Det berodde troligen både på att frågorna var mindre konkreta, på att man var mer inriktad på att observera andra än utvecklingsrelaterade aspekter av barnens beteende och på att barnen hade en tämligen normal utveckling. Deltagande obeservationer var ej heller systematiskt inriktade på enskilda aspekter av barnens utveckling i olika åldrar. Barnavårdscentralens journaler kunde emellertid bidra till en allmän bild av barnens utveckling eller avvikelser från normal utveckling. Med sina brister får detta avsnitt ses som ett komplement till övriga avsnitt.

De fyra yngsta barnen.

Berit och Dag utvecklades normalt i alla avseenden, och varken läkarintyg eller barnavårdscentralens uppgifter före, under eller efter barnhemsvistelsen tydde på något annat. Göran och Fridolf var underviktiga vid födelsen, var mycket sjuka i början och deras försenade utveckling var med hänsyn därtill enligt läkarbedömningar inget anmärkningsvärt. De hann alltmer ikapp normal utveckling.

Övriga barn från nio månaders ålder.

Motorisk utveckling. De flesta barnen (21 av 27) omfattades av sådana bedömningar som: Motorisk utveckling normal för åldern; tycker om grovmotoriska lekar, älskar att cykla, springa, klättra, hoppa, gunga, gräva etc; samordnar sina rörelser fint, rör sig lätt, är smidig, rörlig, vig och orädd i sådana lekar.

Undantagna från en normal eller god motorisk utveckling var sex barn. Det var Anna, som hade varit underviktig vid födelsen, var liten och tunn och som i flera avseenden uppfattades som yngre än sina tio månader, när hon kom till barnhemmet. Det var Hasse och Rosa, som var nio och tolv månader gamla när de kom, och som var tjocka och klumpiga och hade svårt att röra sig. Åtminstone Rosa hade enligt modern heller ingen träning i att gå och röra sig, eftersom hon mest blivit buren. Det var Torsten, som även före barnhemsvistelsen hade haft ett överdrivet behov av att äta. Det var Hanna, som länge uppmärksammats på barnavårdscentralen för att hon var överviktig, och det spelade en viss roll för omhändertagandet, att modern ej följt givna kostråd. Det var Rosas storebror Sven, som också var överviktig. Dessa sex barns motoriska utveckling gynnades uppenbarligen av vistelsen på barnhemmet. Det märktes snart framsteg i konsten att lära sig gå, att springa och röra sig snabbt och smidigt. Hanna och Hasse stannade bara en månad, men när de övriga lämnade barnhemmet var det ingenting att anmärka på deras motoriska utveckling.

Kroppsuppfattning. De barn, som hade en välutvecklad kropp och en för sin ålder normal motorisk utveckling, bedömdes också så, att de kände till sin kropp, trivdes med den, var stolta över den, gärna såg sig i spegeln och gärna sprang omkring nakna. Hanna och Sven hade påfallande dålig kunskap om sin egen kropp. Alla tyckte om att bada och plaska och leka vattenlekar — med

undantag för Márten och Nilla i början av vistelsen. De tyckte också om att kladda och gegga och var inte särskilt rädda för att smutsa ner sig. Det fanns inte hos några barn några mer påtagliga eller bestående hämningar, som hindrade dem från att använda sin kropp eller glädja sig åt den.

Viljeyttringar och självständighetssträvan var inget bra mått på barnens utveckling, eftersom avsikten var att få en uppfattning om hur de började vilja och kunna t ex äta själva, klara toaletsituationen och av- och påklädning. Det visade sig emellertid vara just sådana rutinsituationer som oftast nämndes som exempel på konflikter med vuxna och var mera beroende av barnens relationer än utvecklingen av deras förmåga. I deras förmåga fanns inget anmärkningsvärt.

Det barn som framstod som ett undantag när det gällde viljeyttringar och självständighetssträvan i olika rutinsituationer var Calle. Det som tidigare nämnts om honom är, att hans moder ej kunde nås för intervju, att han varit i ett fosterhem de två närmaste åren före placeringen, att han var det enda barn som under hela vistelsen föreföll känslomässigt avskild från både modern, fostermodern och andra anhöriga. En kontaktpersons beskrivning av matsituationen får utgöra ett exempel på hur osedvanligt fritt från viljeyttringar och självständighetssträvan hans beteende var:

— Jag lägger upp mat till honom, han säger 'nam' till allt. Äter bra och snyggt, kladdar inte. Använder sked eller gaffel. Tar aldrig med fingrarna.

När det gällde förmåga framstod Sven som ett undantag. Han bedömdes i flera sammanhang som sen för sin ålder, både i förmågan att klara sig själv i rutinsituationer och i verbal förmåga. Han var också det enda barn som i barnavårdscentralens fyraårsundersökning bedömdes ha en försenad allmän utveckling och som remitterades vidare för ytterligare bedömning.

Blås- och tarmkontroll. De barn som var under 2 1/2 år vid placeringen, använde alla blöja dagligen. De hade kanske börjat sitta på pottan hemma, eller också började de under tiden på barnhemmet. De gjorde det, när de tyckte det var roligt. Varken föräldrar eller personal fäste särskilt stor vikt vid toalett-träning. Så småningom kunde barnen alltmer vara utan blöja och blev torra utan några större konflikter. De barn, som var över 2 1/2 år vid placeringen, var torra eller så gott som torra och klarade sig utan blöja på dagarna. Det var hos dessa barn som man efter ett tag eller under någon period fann en tillbakagång, då de kissade och bajsade i byxorna. En förlorad blås- och tarmkontroll kunde man någon gång finna hos dem alla med undantag för de tre största flickorna (Lena, Hanna, Viola), som klarade sina toalettbesök själva utan några bekymmer — åtminstone på dagtid. När några av de största pojkarna under någon period upprepade gånger kissade eller bajsade i byxorna, uppfattades det innehålla en stor portion aggressivitet. Det blev då en hel del tjat kring att gå på toaletten eller byta byxor. Sängvätning noterades ej särskilt, eftersom alla barnen var tillräckligt små för att det skulle anses som normalt att ha blöja på natten

eller kissa i sängen då och då.

Språkutveckling. Förutom att det inte gjordes något test på barnens ordförståelse och språkutveckling var den svår att bedöma, därför att 1) barnen som regel pratade mindre i början av vistelsen, 2) de som regel pratade mer och gjorde sig bättre förstådda tillsammans med föräldrar än personal, 3) de som regel pratade mer och gjorde sig bättre förstådda, när de var ensamma med en barnassistent, som de var fästa vid, och som gav sig tid att lyssna och försöka förstå, 4) de som regel utvecklade sitt språk under vistelsens gång.

Två tredjedelar av barnen bedömdes ha en normal eller god språkutveckling. Det gällde alla de barn som var eller blev över tre år – med undantag för Sven och Mårten. Sven var sen i sin utveckling på många områden men Mårten bara när det gällde verbal förmåga. Han förstod bra men lärde sig trots elva månader på barnhemmet knappast uttrycka sig med ord. (Det var blott för Sven och Mårten som barnavårdscentralen i fyraårskontroll noterat en för åldern dålig språkutveckling). De barn som mellan två- och treårsåldern bedömdes ha en normal eller god språkutveckling var tre flickor men inga pojkar.

En tredjedel av barnen bedömdes ha en för sin ålder dålig språkutveckling. Av dem var bara en flicka (Karin) och de övriga pojkar (Ola, Erik, Torsten, Pelle, Mårten, Calle och Sven).

Lek. Frågor kring barnens lek kom att besvaras ganska allmänt och visade i huvudsak att 1) barnens lek följde en tämligen normal åldersrelaterad utveckling av ensamlek, parallell-lek och gemensamlek, 2) barnen i början av vistelsen hellre lekte för sig själva och med eller i närheten av en vuxen, 3) de allra flesta barnen snart fann en eller två jämnåriga vänner, som de sedan helst lekte bredvid eller tillsammans med, 4) de allra flesta barnen gärna var utomhus och hade stor glädje av barnhemmets utomhusmiljö, att gunga, gräva, cykla, köra trambil, klättra, hoppa, springa, sparka boll etc, 5) barnens inomhuslek på förskolan på förmiddagarna var mer koncentrerad, mer organiserad och mer förskonad från störande relationsproblematik än barnens inomhuslek i sitt eget hus.

Det hade varit intressant, om jag i frågor och deltagande observationer hade fäst särskild vikt vid det känslomässiga innehållet i barnens symbollekar, i alla engagerade kurra-gömma-lekar, i glädjen över att hitta den man söker eller själv bli funnen av den som söker en, i de ofta förekommande mamma-pappa-barn-lekarna, i att jämt själv vilja vara baby eller den mamma som med handväskan i handen tröstar barnet och vinkar adjö, i alla docklekar och andra rollekar.

Sammanfattning och kommentarer.

Avsnittet om barnens utvecklingsrelaterade beteende har tydliga brister genom att inga testningar användes och genom att frågorna till personalen kunde varit mera konkreta och berört flera aspekter av barnens beteende än motorisk utveckling, kroppsuppfattning, viljeyttringar och självständighetssträvan, blås- och tarmkontroll, språkutveckling och lek. Dessa utvecklingsaspekter valdes

emellertid för att de kunde antas mera påverkbara av en barnhemsvistelse än andra aspekter.

Av de fyra spädbarnen var två underviktiga vid födelsen, mycket sjuka och hade följdriktigt en något försenad utveckling. Av de barn som var över nio månader gamla var det tydligt att sex hade en sämre motorisk utveckling än de övriga – fem av dem p g a bristande övning och/eller övervikt. Bland de övriga fanns de som inte bara bedömdes ha en normal utan t o m god motorisk utveckling och kroppsutveckling. Barnen hade i allmänhet inga hämningar, som hindrade dem från att använda sin kropp och glädja sig åt den, springa nakna, plaska med vatten och kladda ner sig. De hade i allmänhet heller inga hämningar, som hindrade dem från att hävda sin vilja och sätta sig till motvärn mot de vuxna. Det är vanskligt att göra några gissningar om i vad mån hemmiljön och i vad mån barnhemsmiljön bidragit till barnens utveckling av rörelseförmågan, kroppen och viljan. De sex barn, som hade sämre motorisk utveckling än de övriga, antogs utvecklas positivt p g a rätt kost och mera övning på barnhemmet. I övrigt hade barnen säkerligen haft plats och möjlighet att röra sig och öva sin kropp hemma, på gården och på daghemmet. I de intervjuer, som omfattade tiden före placeringen, var det tydligt att mödrarna i allmänhet uppfattade barnen som viljestarka, och att de hade svårt att säga nej eller sätta gränser. Tiden på barnhemmet bekräftade antagandet, att barnen snarare bemötts med eftergivenhet och låt-gå-attityd än restriktioner och auktoritär attityd. I Klackenbergs (1974) undersökning var utbrott av ilska, förstörelselusta och ofta förekommande olydnad dock de vanligast förekommande svårigheterna – efter sömnsvärigheter – hos en normalgrupp av fyraåringar.

De barn som var under 2 1/2 år gamla vid placeringen hade i allmänhet ännu ej uppnått blås- och tarmkontroll men gjorde det efterhand som de blev större utan att det fanns några tydliga tecken på förseningar till följd av barnhemsvistelsen. De barn som var större och hade börjat uppnå blås- och tarmkontroll förlorade alla vid någon tidpunkt denna förmåga – med undantag för de tre största flickorna. En regression i blås- och tarmkontroll tillhör snarast avsnittet om barnens anpassningsrelaterade beteende, eftersom det är ett symtom som ofta nämns i undersökningar av barn på institution (jfr t ex A Freud).

En tredjedel av barnen bedömdes vara sena i sin språkutveckling. Det var dock främst barn under tre år och flera pojkar än flickor. Av dem som var över tre år var det bara två pojkar som bedömdes ha dålig språkutveckling – och som efter barnavårdscentralens fyraårsundersökning remitterades till logoped. Utan testningar fanns det ingen klar referensram för bedömningen av vad som var normal språkutveckling. Det krävs en mer systematisk undersökning för att kunna avgöra om barnen skilde sig från andra barn i motsvarande socialgrupp och med motsvarande utbildningsnivå hos föräldrarna – två av de mest utslagsgivande faktorerna för språkutveckling (jfr t ex Klackenberg, 1974; Klackenberg-Larsson och Stensson, 1968).

Det är överhuvudtaget viktigt att se barnens anpassnings- och utvecklingsrelaterade beteende i förhållande till socialgruppstillhörighet, eftersom svårig-

heter och störningar av många slag visat sig vara vanligare i lägre socialgrupper. Kadushin (1973) betonade korrelationen mellan barns beteende och strukturella och ekonomiska faktorer, när han drog sin slutsats, att barn på institution är en relativt normal grupp.

Mödrarnas uppfattning om vad barnhemsvistelsen inneburit för deras barn.

Som framgår av undersökningens uppläggning ställdes samma frågor till alla mödrar i början av vistelsen och i uppföljning efteråt. Det ingick frågor om vad de tyckte att barnhemsvistelsen hade inneburit för deras barn och vad de såg för skillnader i barnens beteende. Samma frågor upprepades emellertid för en del men ej för alla föräldrar under vistelsens gång (ej för dem som hade barn på barnhemmet under kortare tid än tre månader och ej omfattades av behandlingsinsatser). Om man beaktar, att föräldrarna ej kunde ge en uttömmande och nyanserad skildring av barnens beteende och att de delgav sina iakttagelser vid olika tidpunkter, är deras uppfattning ett värdefullt komplement till föregående avsnitt om barnens anknytnings- och anpassningsprocess. Mödrarna var de enda som kunde jämföra barnens vardagsbeteende före och under tiden för barnhemsvistelsen.

Det fanns inget samband mellan mödrarnas uppfattning och deras förhandsinställning till barnhemmet. De flesta mödrar hade en negativ inställning till barnens placering utan att därför nödvändigtvis ha en negativ inställning till barnhemmet.

Några exempel:

- Jag hade aldrig varit på Enebacken förut och tyckte det var ett hemskt ställe (Åsa).
- Jag hade inte hört talas om Enebacken förut. När jag kom dit tänkte jag inte så mycket på stället, för jag var så ledsen och förtvivlad (Viola).
- Jag hade trott att det skulle vara ett barnhem som andra, ett sånt som jag själv varit på. Men här såg ju hyggligt ut (Görans och Fridolfs far).
- Det var inget negativt med området eller byggnaderna, men just det här ordet »barnhem», och att mitt barn fanns på ett barnhem (Lena).
- Det var inte alls som jag föreställt mig. Jag hade tänkt mig det som ett gammaldags vårdhem med en massa sängar i ett rum. Men jag tyckte det verkade jättebra här, nästan precis som ett vanligt hem (Eskil).
- Det var mycket trevligare än jag väntat mig (Mårten).
- Här såg rätt mysigt ut, jag kan inte säga något annat. Jag blev jättefint bemött av alla, jag kan inte säga något annat (Karin).
- Jag hade väntat mig det i stil med ett sjukhus med sjukhussängar, men det här liknar ju mer ett hem (Gusten).
- Jag hade rätt ljusa tankar om Enebacken sen förra gången (Torsten och Uffe).

- Jag tycker det är rätt bra här. Jag var själv här som barn och stortrivdes (Ingrid).
- Jag tycker väl om stället som så, men bara att veta att det är ett barnhem . . . (Cecilia).
- Mitt första intryck var bra, mycket bra. Alla var mycket snälla utom person A, som ställer en massa frågor, som jag inte vill ha (David).
- Min syster sa, att det skulle vara så fint, för hon har haft sina barn här. Jag har aldrig varit här själv förut, men jag tyckte också, att det var fint (Anna).
- Jag var på Enebacken en gång när jag var tolv år. Jag trodde det skulle vara jobbigare än det var, så jag drog ut på det rätt länge att komma hit. Men jag tycker det verkar rätt bra och fin personal (Pelles mor).

Barnens ökade anknytningsbeteende gentemot föräldrarna.

Det var den oftast återkommande uppfattningen hos mödrarna, att barnen blev glada när de kom, blev mer beroende av dem på barnhemmet, blev klängigare, hade större behov av kroppskontakt och närhet, och att det var svårt att gå ifrån dem, eftersom de blev så ledsna. Antingen var det mer uttalat i början av vistelsen eller efter en tid eller efter en hempermission eller också var det i stort sett hela tiden. De allra flesta hade någonting att säga, som kunde ses som tecken på ökat anknytningsbeteende hos barnen under hela eller vid någon tidpunkt av vistelsen. (De fyra minsta spädbarnen undantages även här.)

Det fanns en överensstämmelse mellan personalens och mödrarnas (i Pelles fall faderns) uppfattning, att barnen i första hand valde sina föräldrar, när de var närvarande. Eriks, Violas och Frasses (1) mödrar kommenterade, att de inte kommit så ofta på besök, och Eriks moder var den enda som hade känt svartsjuka mot en kontaktperson A – innan hon bad, att just kontaktperson A skulle bli Eriks fostermor (jfr gruppD, sid. 147). Bodils, Torstens, Frasses (2) och Hannas mödrar kommenterade, att de under barnhemsvistelsens gång fått närmare kontakt med barnen – och mer anknytningsbeteende riktat mot sig (jfr grupp B, sid. 144).

Det var mitt intryck, att alla hade lätt att förstå och ta till sig barnens glädje när de kom och ledsenhet när de gick, men att det fanns mera irritation kring större barn (från treårsåldern) ökade gnällighet och klängighet, en irritation som riktades utåt mot barnhemmet.

I svaren var det invävt både positiva och negativa exempel på hur barnen hade det på barnhemmet. Här återges några utdrag, som enbart belyser ökat anknytningsbeteende (i ordning från yngre till äldre barn):

- Nu springer hon själv och jag behöver inte bära henne hela tiden. Den första tiden skrek hon alltid när jag gick, om jag så bara skulle ut och röka
- för annars gick jag inte förrän hon somnat. Hon hade svårt att somna, som om hon ville hålla kvar en, och jag fick gå fram och tillbaka med henne i famnen innan hon somnade. Men nu somnar hon i sin egen säng (Anna).
- Hon blir så lycklig när jag kommer. Det är jobbigt att gå ifrån henne. Jag

tycker hon blivit kramigare efter hand och kan sitta i knät hela tiden, om hon får (Ingrid).

— Ola är samma trygga lilla spelevink. Han är mycket kramig, men det har han alltid varit. I början höll han ögonen på oss överallt och gick inte för långt ifrån, men nu kan han gå överallt. Han blir så ledsen om vi går, men vi brukar inte gå förrän han somnat.

— Han blev gnälligare där, så var han inte hemma, då kunde han leka på sitt rum, det gjorde han aldrig där — åtminstone inte när jag var där (Erik).

— Hon är mera kinkig och det är jobbigt med att hon ska vara baby. Men egentligen har vi mer kontakt nu, när hon blivit större (Bodil).

— Hon blev lite mer kelen och lite mer efter en än hon brukade. Hon ville upp till en hela tiden och var väl rädd att man skulle lämna henne (Karin 1).

— David har alltid tyckt om att sitta i knät, men nu vill han alltid vara med mig och tycker inte om att leka själv.

— När jag kommer blir han så glad och kastar sig om halsen på mig. En gång var jag tvungen att gå, och då skrek han nånting hemskt. Annars är jag här tills han somnat, och en gång fick jag vara här till halv elva, för han ville inte somna och skrek efter mig, så jag var tvungen att stanna (Mårten).

— Jag vet att hon tar skada av att inte träffa mig, för hon klamrar sig fast vid mig, skriker om jag går och har svårt att somna på kvällen för att hon vet, att jag ska gå sen. Hon är absolut mycket mer efter mig här än hemma, här sitter hon mycket i knät och vill vara i famnen. Hon behöver mer uppmärksamhet och kärlek och att man håller om henne.

— Cecilia är nog mer hos mig här än hemma, hon klänger på mig hela dagen när jag är här. Men ibland kan hon gå ifrån och leka en stund.

— Det var mycket jobbigt hela den tiden hon var där, hon var döglad när jag kom dit, sen ville hon inte att jag skulle gå, och hon grät och jag orkade inte gå dit (Viola).

— Jag vet att Hanna inte vill vara här, hon vill hem och pratar om det hela tiden. Jag tar det hårt, när hon gråter, när jag går. Så nu är jag här på kvällen tills hon somnat, så slipper jag se henne gråta, för då gråter jag också.

— Det har blivit mycket bättre, vi har vuxit samman. I början var jag inte här så mycket, men sen kom jag nästan varje dag och han blir gladare nu, när jag kommer. I början visste han ju inte när jag skulle komma tillbaks. Det har blivit mer nu, att han gärna kommer och vill bli buren och kramad. Har du märkt att han börjat prata så keligt? (Frasse 2).

— Uffe har alltid varit en liten tuffing, men han har blivit väldigt gnällig och pipig. Han grubblar nog rätt mycket, jag märker det på hans frågor på kvällarna.

— Lena har reagerat fruktansvärt negativt på det här. Förut kunde hon leka själv, men det kan hon inte här. Hon kan inte sitta på en stol bredvid mig utan hon ska sitta i knät eller i min stol ovanpå mig. Hon har aldrig varit gnällig och klängig förut.

Barnens ökade känslighet och variation i sinnesstämningar.

Andra vanliga kommentarer från mödrarna hade med barnens skiftande humör eller ökade känslighet och ökade aggressivitet att göra. Utifrån personalens och mina observationer av barnens uttryck för känslor (jfr sid. 164) fanns det t ex i princip lika många tecken på att barnen var gladare, ledsnare eller argare när föräldrarna var närvarande som att de var det när föräldrarna var frånvarande, och det fanns i princip lika många tecken på att barnen var gladare i början av vistelsen som att de blev det efter hand. Med hjälp av mödrarnas iakttagelser ökade sannolikheten för att det var så, att barnhemsvistelsen ökade barnens känslighet och variation i sinnesstämningar. Flera mödrar hade uppmärksammat, att barnen inte bara blev gnälligare och kinkigare och hade lättare till tårar utan också att de hade lättare att bli arga och trotsiga och slogs mer med andra barn. En del såg ökad aggressivitet som ett tecken på att barnen var olyckliga och andra såg det som ett tecken på att de tog efter andra barn. Det var mitt intryck, att mödrarna hade mer att säga om barnens aggressivitet efter hand som de blev större. Några exempel:

- Det var oroligt för henne i början, hon var van vid mera tysthet och kunde inte ta för sig utan gick undan, särskilt när Eskil bet och knep. Bara han flyttade blev hon mera säker, inte så rädd och mer envis och trotsig mot mig. Hon löd personalen bättre (Anna).
- Hon har ett hemskt humör faktiskt, hon blir galen om något går emot henne. Nu kan man märka, om hon är arg eller ledsen eller har ont, det kunde man inte innan (Ingrid).
- Om det var oroligt hemma går det jämt ut med detta stället. Det var mer ömhet mellan barnen hemma hos dagmamman, här är det mer strid (Erik).
- Om Torsten kan jag bara säga positiva saker, utom att han blivit väldigt högljudd. Han har gått framåt och det har blivit riktig ruter i honom. Vi har faktiskt riktigt fin kontakt, bättre än hemma kan man nog säga.
- Förut har han gnällt lite, när han inte fick som han ville, men här skriker han (Pelles far).
- Innan var han mycket lugn och slog inte, men nu slår han andra barn. Han har fått sånt humör och blir arg, om han inte får som han vill. Men annars är han mest glad och skrattar mycket (David).
- Det var ett tag som Mårten bara slogs och bråkade. Nu har det ändrat sig åt andra hållet, man behöver bara peta på honom så slänger han sig i min famn och gråter. Det varierar mycket mer här än hemma. Hemma var han mest glad, men här är han lika mycket glad som ledsen och tjurig.
- Hon har lättare för att bli ledsen och hon har blivit mycket mer känslig, hon tog sig inte så mycket av saker förut. Men hon är gladare nu än i början och har blivit mer envis och trotsig också, hon har ett djäkla humör (Karin 2).
- Cecilia har (efter ett par veckor) fått ett sånt rålöst humör, ännu värre än innan, och hon kan slänga stolar och har lagt sig till med en massa fula ord.
- Jag tycker han är både glad och ledsen och arg, han skiftar humör fort, det gör han faktiskt. Han är glad för det mesta men blir arg, om han inte får som han vill, och visar det mera nu (Gusten).
- Han är mest glad men han har ett väldigt humör och är väldigt envis och utnyttjar att han är här och att jag känner, att jag vill ge honom allt, bara

för att han är här. Så är han rätt ofta ledsen faktiskt, när andra barn kivar med honom (Frasse 2).

— (Violas moder i uppföljning efter nio månader) Jag tyckte hon blev så djävlig på Enebacken, hon var så mild och go' innan, men där blev hon som de andra, hårdare och tuffare. Så var hon inte när jag hade henne, och i fosterhemmet är hon mer som hon var hemma.

— (Uffes moder i uppföljning efter nio månader) Klart att det inte var bra på Enebacken men där var bättre för Uffe än i fosterhemmet, för där var han mycket friare och spontanare, var gladare, kunde hitta på rackartyg och leva bus och bli ledsen och arg och prata och berätta och allt möjligt. Allt det där är borta nu.

Barnens regression i blås- och tarmkontroll.

Det var överensstämmelse mellan personalens och mödrarnas uppfattning, att de barn, som själva klarade eller hade börjat klara sina toalettbesök, någon gång under vistelsen förlorade denna förmåga och kissade och bajsade i byxorna. Det skedde i allmänhet vid tidpunkter, då barnen också visade andra tecken på oro eller olycklighet. Det var bara de tre största flickorna, som aldrig visade någon regression i sin blås- och tarmkontroll.

Några exempel:

— Han var torr i två månader innan dom tog honom. Sen började han kissa på sig igen. Sen var han torr länge, ända tills för några dar sen. Nu har han börjat kissa och bajsas på sig igen. Jag vet inte vad som hänt, han saknar kanske kontaktperson A, som har gått på semester (Mårten).

— Hon bajsar på sig någon gång här, men det gjorde hon aldrig hemma (Karin 2).

— Förut gick han på toa som han skulle, men för ett par veckor sen började han kissa på sig (Gusten).

— Jag hade honom nästan torr och han hade väl inte bajsat på sig det senaste året. Men här både kissar och bajsar han ofta i byxorna (Sven).

— Han var torr när han kom hit, men nu kissar han i byxan emellanåt (Frasse 2).

— Han har blivit sängvätare (Uffe).

Barnens matsituation.

Personalen hade sett nio barns matproblem som psykosomatiska symtom. I den mån mödrarna nämnde barnens matproblem, pekade det på, att barnen hade haft dem redan tidigare. Anna hade t ex alltid varit kladdig med maten, Ola hade sina perioder, Karin hade alltid ätit lite, Frasse hade haft dålig aptit emellanåt ända sen han föddes, och Tosten hade alltid varit lite väl glad för mat. Karins, Ingrid's och Cecilias mödrar tyckte, att barnen fått bättre aptit. Personalen hade sett tre eller fyra barns matsmältningsproblem som psykosomatiska tillstånd. Åtminstone för Gustens del var det klart, att han även hemma ofta haft dålig mage och diarre.

Det var tydligt, att om mödrarna hade uppmärksammat några förändringar i barnens matsituation, var det oftare ett sämre bordsskick än dålig aptit.

- Dom där Enebacks-fasonerna, att tramsa sig och hålla på vid matbordet, det har han slutat med nu sen han kom hem (Pelles far).
- Hon har blivit en liten kladdemaja. När hon kom dit, kunde hon äta med gaffel, men när hon kom därifrån kladdade hon med maten och åt med fingrarna (Bodil).
- Bordsskicket blev sämre där, hon tog efter dom andra (Karin 1).
- Hör han någon säga »usch», så vill han inte ha någon mat. Hemma åt han vad jag satte fram, det gör han inte här. Dom har blivit så kräsna när det gäller mat och det är hemskt synd (Mårten).
- Han äter bra, men bordsskicket är inte så bra. Han ska gunga på stolen och allt, han tittar på dom andra, och så försöker han göra likadant (Gusten).
- Anders har alltid ätit mycket, men det är mer så nu att han vill välja mat, det gjorde han inte innan, då bara åt han.

Det som var bra för barnen – trots allt.

Föräldrarna nämnde också sådant, som de tyckte var bra för barnen på barnhemmet, och de flesta inledde eller avslutade med någon kommentar om att barnen verkade trivas eller såg ut att ha det rätt bra eller inte hade tagit någon direkt skada av vistelsen. De mödrar som var minst positiva var de, som hade sina barn på barnhemmet kortare tid än en månad (Karin 1, Hasse, Åsa, Frasse 1, Lena), de som minskade sin kontakt med barnen efter hand (Erik, Viola, Frasse 1, Hasse) och en moder som knappast hade någon kontakt (Dag).

Möjlighet för föräldrarna att besöka barnen var något som särskilt uppskattades. Det nämndes ofta som exempel på något som var bra för barnen och ett skäl till att de inte tagit direkt skada av vistelsen. Det fanns flera kommentarer kring att de fick stanna tills barnen somnat för natten, att de fick komma varje dag eller att andra anhöriga fick besöka barnen. Alla mödrarna (och de två fäderna) hade någon sådan kommentar, utom de som minskat sin kontakt med barnen efter hand, och hade skuldkänslor för det.

Det var inte bara så, att föräldrarna tyckte, att personalen var bra eller snälla, och att barnen därför trivdes eller tyckte det var roligt. Det var förvånansvärt god överensstämmelse mellan personalens, min egen och föräldrarnas uppfattning om vilka i personalgruppen, som var barnens viktigaste anknytningspersoner. Det gällde även de mödrar som i övrigt var minst positiva:

- Lena var undersökningsgruppens äldsta barn och hade den kortaste vistelse-tiden. Hon flyttade hem till modern efter bara 23 dagar. Modern lämnade Malmö och besvarade ej brev om uppföljande intervju. Vid första intervjutill-fället sade hon dock: »Jag såg med en gång att Lena fastnat för person A – och person B är hon också förtjust i. Men dom andra är bara luft för henne». (Det var i så fall tydligare för modern än för personalen, och ett av de få exempel som fanns på bristande överensstämmelse).

Eriks moder kom inte särskilt ofta på besök, och hon tyckte till en början inte om Eriks kontaktperson A. Hon sade dock: »Han verkar särskilt fäst vid A, det märks att han tycker om henne — och han utnyttjar det lite, för hon skämmer bort honom — fast det skadar ju inte».

Dag var undersökningsgruppens minsta barn, och i väntan på överflyttning till fosterhem fick han flytta hem till person A, som träffade modern högst ett par gånger. Ändå sade modern: »Men de ska jag säga, att ska nån ta hand om Dag, så ska hon göra det. Hon är snäll och hon gör allting rätt och hon känner Dag väl».

För mödrarana var det inga tveksamheter om vem eller vilka av personalen som betydde mest för barnen — och vanligen också för dem själva. Det nämndes ofta redan i den inledande intervjun och alltid vid tiden för avslutningen av vistelsen och i uppföljningen. (Han älskade henne . . . Hon betydde mest för honom . . . han var förtjust i dem . . . han mådde bra när hon var där . . . det var tack vare dom två som . . .) För de minsta spädbarnen nämnde föräldrarna inte något om barnens anknytning till personalen men hade synpunkter på hur de togs om hand av olika personer.

Förutom de mödrar som hade sina barn på barnhemmet kortare tid än en månad och de som minskade sin kontakt med barnen efter hand hade alla något positivt att säga om barnens utveckling. Flera påpekade att det var en bra förskola, stora lekutrymmen, en fin gård eller att barnen fick vara med på utflykter och resor och »allt möjligt».

Några exempel:

- Barnen mår bra, du ser ju själv, och dom är bra i sina magar och deras kolikbesvär är borta . . . Nu har dom ökat i vikt och allting går framåt (Göran och Fridolf).
- Rosa har börjat krypa (första intervjun). Hon lärde sig gå där (uppföljande intervju).
- Ingrid har lärt sig mycket sedan hon kom till Enebacken, hon pratar mycket och har lärt sig vara med andra barn.
- Mårten har blivit väldigt försigkommen på allt utom att prata.
- Cecilia har lärt sig mycket.
- Gusten har lärt sig prata mer här och lärt sig leka med andra barn och lärt sig ta för sig.

Sammanfattning och kommentarer.

Eftersom det ställdes allmänna frågor till föräldrarna (mödrarna och två fäder) om vad de tyckte att barnhemsvistelsen inneburit för deras barn och vad de såg för skillnader i barnens beteende, valde de själva vad de ville kommentera.

De flesta föräldrar (utom de fyra minsta spädbarnens) hade något att säga, som var tecken på ökat anknytningsbeteende hos barnen vid någon tidpunkt eller under hela barnhemsvistelsen. Barnen blev t ex mera beroende av dem, klängigare eller gnälligare, hade större behov av kroppskontakt eller närhet och

blev ledsna, när föräldrarna gick. Även om några föräldrar sade det för att visa att de betydde mycket för sina barn, och andra sade det för att visa att det inte var bra för barnen att vara på barnhemmet, överensstämde deras beskrivning av barnens beteende med andras observationer. (Jfr barnens anknytningsbeteende gentemot föräldrarna, sid. 138.)

Andra vanliga kommentarer från föräldrarna hade med barnens skiftande humör eller ökade känslighet och ökade aggressivitet att göra. Ledsenhet, gnällighet, pipighet och ökad känslighet hörde nära samman med deras ökade anknytningsbeteende. Mer ilska, trots och bråk mellan barn antogs höra samman med barnhemsmiljön, andra barn eller att det fanns för många människor. Även om det fanns en tendens att personalen satte barnens beteende i samband med förhållandet till föräldrarna och föräldrarnas närvaro och att föräldrarna satte barnens beteende i samband med barnhemsvistelsen, pekade deras iakttagelser i samma riktning. (Jfr barnens anpassningsrelaterade beteende, sid. 162.) Liksom personalen hade föräldrarna särskilt uppmärksammat barnens matsituation, inte så mycket matproblem och matsmältningsproblem som bordskick och sätt att bete sig i matsituationen. Även om personal ibland hade en tendens att se barnens beteende som en följd av hemmiljön och föräldrarna hade en tendens att se det som en följd av barnhemsmiljön, var även matsituationen ett exempel på, att deras iakttagelser av barnens beteende kunde bekräfta varandra. Det var också överensstämmelse mellan mödrarnas och personalens uppfattning om vilka barn, som hade en regression i blås- och tarmkontroll (jfr barnens utvecklingsrelaterade beteende, sid. 173).

Liksom tidigare avsnitt om barnens anknytnings- och anpassningsprocess, var detta avsnitt problemorienterat och tog mera fasta på föräldrarnas negativa kommentarer och barnens svårigheter än på deras positiva kommentarer och barnens välbefinnande och utveckling. Ändå måste det konstateras, att föräldrarna med tanke på sin ofta negativa förhållningssätt var förvånansvärt positiva till barnhemmet och personalen. Det kan bero på att de hade väntat sig att det skulle vara ännu värre eller på att deras situation var så ohållbar, att de tacksamt tog emot personalens positiva bemötande och gärna ville se att barnen trivdes, hade roligt, mårde bra och blev väl omhändertagna. Det var särskilt kontaktpersonerna och i enstaka fall andra barnassistenten, som nämndes som en positiv erfarenhet – både för barnen och dem själva. Det var i det närmaste total överensstämmelse mellan föräldrarnas och andras observationer av vilka barnassistenter, som var barnens viktigaste anknytningspersoner på barnhemmet. (Jfr barnens anknytningsbeteende gentemot personal, sid. 152.) Det gällde även de mödrar, som var minst positiva till hur barnen hade det på barnhemmet, nämligen de vars barn var där kortare tid än en månad, och de vars kontakt med barnen minskade efter hand.

Det fanns tecken på, att de mödrar som varit förberedda på barnens placering, varit på inskolande besök med barnen och/eller upplevt en viss frivillighet i placeringen, också från början var mer positiva till hur barnen hade det på barnhemmet. De hade också varit med barnen från början i större utsträckning än andra föräldrar. (Jfr barnens beteende de första tre veckorna, sid 117.) Det

fanns emellertid inga tydliga tecken på, att förberedelser för placeringen fortsättningsvis påverkade föräldrarnas inställning till och uppfattning om barnens beteende på barnhemmet.

10. UPPFÖLJNING AV BARNEN I HEM OCH FOSTERHEM.

Det framgår av inledningen till kapitel 9 att barnhemsvistelsens längd varierade. Det framgår också, att det ej hade samband med barnens ålder vid placeringen (tabell 4), med barnens kön (tabell 5) eller med barnens återgång till hemmet eller överflyttning till fosterhem (tabell 6). Däremot kunde mödrarnas besöksfrekvens och bedömningen av mor-barn-relationen antas påverka vistelsens längd (tabell 9, sid. 152). Av kapitel 11 framgår det, att vistelsens längd också hade samband med om familjen omfattades av barnhemmets behandlingsfunktion (tabell 15, sid. 213).

Vistelsens längd har definierats som den tid barnen tillbringade i dygnsvård på barnhemmet och ej som den tid de var inskrivna på barnhemmet men vistades i hemmet med fortsatt familjearbete från barnhemmets sida och/eller var dagbarn på barnhemmet. För de fyra barn som hade längst vistelsetid gjordes emellertid inget avdrag för de dagar eller veckor de hade hempermission eller permission till ett fosterhem, innan de återfördes till barnhemmet och syftet med placeringen omprövades.

För de 15 barn som återgick till hemmet gjordes uppföljande intervjuer med modern (och i två familjer med fadern) omkring tre och nio månader efter det att barnen lämnat barnhemmets dygnsvård. För de 16 barn som överflyttades till fosterhem gjordes uppföljande intervjuer med både fostermodern och den biologiska modern. Det fanns individuella variationer både i barnens situation och intervjusituationen, som på olika sätt kunde påverka berättelserna om barnens beteende efter barnhemsvistelsen:

1. Hem och fosterhem kunde ha olika innebörd för barnen. Återgång till hemmet har här definierats som återgång till det hem, varifrån barnen kom. Det innebar för Pelles del, att han återvände till fadern, som haft hand om honom närmast före placeringen, även om han ej formellt hade vårdnaden om Pelle, och även om han under tiden bildat ny familj. Det innebar för Görans och Fridolfs-del att de aldrig bott hemma, men att de flyttade hem till fadern, efter det att han skilt sig från modern. Överflyttning till fosterhem har här definierats som överflyttning till ett annat hem än det varifrån barnen kom. Även om det formellt sett var fosterhem för alla utom Gusten, kunde det vara olika välbekant för barnen — en mormor, en kontaktperson på barnhemmet, en fd dagmamma, en väninna till modern eller mer traditionella och för barnen förut okända fosterhem. Gusten har tillförts de barn, som överflytta-

des till fosterhem, även om han flyttade till sin biologiske fader och dennes nya familj. Fadern hade ej haft kontakt med Gusten före placeringen, och för Gustens del hade flyttningen till fadern flera likheter med andra barns överflyttning till fosterhem.

2. Intervjusituationen var olika för mödrar och fostermödrar. Mödrarna (och de två fäderna) kände mig från tiden på barnhemmet och hade minst en gång tidigare besvarat samma frågor. De flesta fostermödrar träffade mig för första gången. Mödrar och fostermödrar hade olika förväntningar på mina besök, även om jag i båda fallen var välkommen och det fanns mycket att tala med mig om. Fostermödrarna och de mödrar som hade sina barn hemma intervjuades i sitt hem. De mödrar som hade sina barn i fosterhem, hade emellertid inte alltid ett hem att ta emot mig i utan kunde välja en annan plats, t ex barnhemmet, ett behandlingshem eller en cafeteria. Det var också tydligt, att fostermödrar i allmänhet hade lättare än mödrar att beskriva barnens beteende och sätta det i relation till andra barns beteende. Mödrarna kunde emellertid jämföra barnens beteende före och efter barnhemsvistelsen eller före och efter överflyttningen till fosterhem. Vad mödrar till barn i fosterhem kunde berätta om barnen var avhängigt av i hur hög grad de upprätthöll kontakten med barnen.
3. Intervjufrågorna var olika för mödrar och fostermödrar. Som framgår av undersökningens uppläggning innehöll uppföljande intervjuer med mödrar inte bara frågor om barnen utan också om deras egen situation. De uppmuntrades att berätta om sig själva, vilket de i allmänhet också hade stort behov av (allt intervjumaterial har emellertid ej använts i denna undersökning, jfr sid. 57.) Intervjuer med fostermödrar var inriktade enbart på barnen och innehöll samma frågor som personalens formulär för barnobservationer. Det innebar att mödrar och fostermödrar ej blott styrdes av sin egen förmåga att iakttä barns beteende och finna ord för sina iakttagelser, utan fostermödrarna uppmuntrades också att tala mer om barnen än mödrarna.
4. Bortfall av intervjuer. Alla fostermödrar utom två intervjuades — Hasse omplacerades i nytt fosterhem och Frasse 1 återplacerades på barnhemmet före första uppföljningstillfället. Båda hade varit på barnhemmet mindre än en månad. Alla mödrar, som hade sina barn hemma, intervjuades utom Åsas och Lenas, och de hade också haft sina barn på barnhemmet mindre än en månad. Av de mödrar som hade sina barn i fosterhem kunde ej Hasses och Calles nås för någon intervju och Dags och Violas först vid tiden för den andra uppföljande intervjun. Nillas moder besvarade skriftligt mina frågor från fängelset. Eskils moder var död.
5. Två enstaka intervjutillfällen. Det var tydligt, att intervjusvaren var påverkade av aktuella problem och nyss inträffade händelser och därför var beroende av tidpunkten för uppföljningen. Även om det genom två enstaka intervjutillfällen ej var möjligt att följa barnens anknytnings- och anpassningsprocess efter barnhemsvistelsen, förmedlades glimtar ur denna process, som kunde sättas i relation till tiden på barnhemmet.

Det visade sig, att de problem som mödrar och fostermödrar hade svårt att hantera och gärna uppehöll sig vid i intervjun också lät tala om sig på ett annat sätt och kom till min kännedom från daghemmet, barnavårdscentralen, socialbyrån, familjevårdssektionen eller från barnens kontaktpersoner på barnhemmet. Med hjälp av tillgänglig information kunde jämförelser göras inom undersökningsgruppen.

Barnen själva intervjuades ej och observerades ej systematiskt. Jag träffade dem emellertid och de deltog i (valda delar av) samtal och deras beteende under mina besök kunde komplettera mödrars och fostermödrars berättelser. I den följande beskrivningen särskiljs de barn som efter avslutad barnhemsvistelse återgick till hemmet och de barn som överflyttades till fosterhem.

Återgång till hemmet.

Tabell 11. De barn som återgick till hemmet i ordning efter vistelselängd

Namn	Ålder vid placeringen (i månader)	Vistelselängd (i månader)	Jämförelse mellan uppföljning 1 och 2
Frasse 2 ¹	42	15	Bättre
Anders	37	11	Sämre ⁴
Bodil	24	11	Sämre ⁴
Pelle	23	9	Sämre — åter barnhemmet ²
Göran	3	6	Bättre
Fridolf	3	6	Bättre
Cecilia	36	5	Bättre
Berit	3	4	Bättre
Sven	40	3	Bättre
Rosa	12	3	Bättre
David	28	3	Bättre
Hanna	39	1	Bättre
Karin 1	25	1	Sämre — åter barnhemmet ³
Åsa	13	1	Ej uppföljning
Lena	49	1	Ej uppföljning

1. Frasse 1 tillhörde de barn som överflyttades till fosterhem, men han återplacerades på barnhemmet som Frasse 2. Som Frasse 2 hade han efter tio månader en tre veckor lång hempermission, återtog till barnhemmet och syftet med placeringen omprövades men ledde till återgång till hemmet.

2. Pelle återplacerades på barnhemmet vid tiden för det andra uppföljningstillfället, men det var då 1982 och han ingick ej ånyo i undersökningsgruppen.

3. Karin 1 återplacerades på barnhemmet mellan det första och det andra uppföljningstillfället, och som Karin 2 tillhörde hon sedan de barn, som överflyttades till fosterhem.

4. Kort efter uppföljningstiden aktualiserades åter en placering utom hemmet, men man valde att placera modern och barnen tillsammans i ett enskilt hem.

Under barnhemsvistelsen hade barnens familjesituation utretts och befunnits vara acceptabel eller förbättrats under tiden. Barnen hade återgått till hemmet omgärdade av stödjande och kontrollerande åtgärder. De flesta hade vid hemkomsten en plats i daghem eller familjedaghem. Anders och Bodil fick emellertid vara dagbarn på barnhemmet under tre månader i väntan på en plats. Berit, Göran och Fridolf hade ingen plats vid det första men väl vid det andra uppföljningstillfället. Cecilia var i en mellanperiod dagbarn på barnhemmet i väntan på byte av daghem. Hanna gick vid det första uppföljningstillfället i barnpsykiatriska klinikens förskola och vid det andra i daghem.

Berit och Cecilia hade den tätaste kontakten med barnhemmet genom kontaktpersonernas fortsatta behandlingsarbete i hemmet. De åtta barn som hade längst vistelse på barnhemmet bakom sig hade emellertid fortsatt kontakt med sina kontaktpersoner och mera regelbundet de första tre månaderna efter barnhemsvistelsen än senare.

Det var mitt intryck, att mödrarna och Pelles, Görans och Fridolfs fäder hade en realistisk uppfattning om sin situation. De var glada för att barnen var hemma men därmed var ej deras problem lösta. Det var en lång rad svårigheter de hade att kämpa sig igenom, och som gällde den egna hälsan, oro och trötthet, problem med barnen både p g a barnens reaktioner när de kom hem och föräldrarnas ovana att ha dem hemma och åter ha allt ansvar för dem, ensamhet eller fortsatta konflikter med den andra föräldraparten, fortsatta svårigheter med arbete, utbildning och ekonomi etc. Det går ej att särskilja barnens och föräldrarnas situation eftersom de hörde nära samman med varandra i föräldrarnas berättelser. I jämförelser mellan första och andra uppföljningstillfället blev nio barns familjesituation allt bättre och föräldrarna var vid gott mod inför sin fortsatta kamp för tillvaron. För de övriga fyra barnen var familjesituationen ljusast vid det första uppföljningstillfället, då alla problem fortfarande såg ut att ordna upp sig. Anders och Bodils moder berättade, hur hennes kraft att förändra sin situation och hennes ljusa framtidstro därefter långsamt återgick till samma orkeslöshet och hopplöshet som före placeringen. Pelle och Karin 1 hade återkommit till barnhemmet före det andra uppföljningstillfället. För Pelles del berodde det på att fadern ej längre bodde tillsammans med den kvinna som stärkt hans sociala ställning och därmed bidragit till att barnet kunnat återgå till hemmet.

Barnens anknytningsbeteende gentemot föräldrarna.

Barnens anknytningsbeteende var beroende av barnens ålder och relation till föräldrarna. Göran, Fridolf och Berit var lika gamla vid placeringen men hade olika relation till sina föräldrar. Göran och Fridolf fick efter hand en relation till fadern men ej till modern. Berit hade hela tiden en mycket nära relation till modern. Pojkarnas fader berättade ingenting som tydde på ökat anknytningsbeteende vid hemkomsten och menade, att barnen gärna gick till andra människor, att det inte var några problem att lämna dem till dagmammån och att han inte märkt några främlingsreaktioner. De var heller ej avvaktande mot mig eller

den kontaktperson från barnhemmet, som då och då besökte dem. Det var annorlunda med Berit. Hon hade ett mycket intensivt anknytningsbeteende gentemot modern och var mycket avvaktande mot andra vuxna, även mot de kontaktpersoner som besökte hemmet flera gånger i veckan. När hon varit hemma i fem månader fick modern ett arbete utan att det ännu fanns daghemsplats. Berit var tio dagar som dagbarn på barnhemmet. Det var omsorgsfull inskolning, korta och regelbundna dagar och kontaktpersonerna tog hela tiden hand om henne. Hon var emellertid mycket ledsen och hade i moderns frånvaro ett intensivt och mycket selektivt anknytningsbeteende. Enligt modern blev hon mera självständig efter hand som hon lärde sig gå, blev större och fick vana vid daghemsvistelse.

Rosa och Sven var syskon och kom från samma familjeförhållanden men hade olika ålder. Rosa hade varit mycket förtvivlad de första dagarna på barnhemmet, men när modern återkom efter tre veckors frånvaro verkade hon ej känna igen henne. Hon var sedan alltid med föräldrarna under deras besök, men varken de eller personalen tyckte, att hon föredrog den ena framför den andra. När hon kom hem hade det inte varit några svårigheter med henne eller något intensifierat anknytningsbeteende, hon sov gärna i sitt eget rum, var solig och glad och kunde lämnas på daghemmet utan problem. Det var annorlunda med hennes storebror Sven. Han hade, som alla de andra barnen, olika reaktioner som kunde sättas i samband med barnhemsvistelsen och separationen från föräldrarna. Till de vanligaste reaktionerna hörde ökat anknytningsbeteende gentemot modern, större behov av hennes närhet och större förtvivlan vid olika former av förnyad separation. Alla berättade t ex om de svårigheter de haft att lämna barnen på daghemmet eller som dagbarn på barnhemmet. Det ingick framför allt i berättelserna vid det första uppföljningstillfället och mera som ett tidigare minne vid det andra uppföljningstillfället. Det gällde också Ingrid och Gusten, som hade några veckors hempermission med daghemsvistelse innan de återkom till barnhemmet för överflyttning till fosterhem.

Några utdrag ur berättelser:

— Hon var alltid med mig och släppte mig inte ur sikte, jag fick inte ens gå på toaletten i fred. Då i början ville hon inte gå på dagis och blev rent hysterisk om jag lämnade henne, så jag tog henne med mig hem igen (Ingrid).

— Vi har alltid haft det bra och har alltid varit ihop som klister, men det kunde bli *för* bra ibland, man vill ju vara ifred lite grand också . . . När hon kom hem, var hon mera rädd för mörker och skulle ha lampan tänd. Vi sov ihop, men det har vi alltid gjort (Karin 1).

— Det var mer så i början, att jag fick bära omkring henne eller ha henne hos mig. Hon är kramigare sen hon kom hem, hon pratar mer med mig och frågar mer och förstår mer. Vi ligger alla tre i dubbelsängen, men hon har blivit *så* mörkrädd och kan inte sova utan ljus. Hon kan inte ens gå på toa själv, utan att jag följer med, även om det är mitt på dagen (Bodil).

– Det är bättre nu, men i början kunde jag inte gå på toaletten utan att hon skulle med mig. Och jag kunde inte röra mig förrän hon sa: »Vart ska du gå?» Som om hon alltid satt på helspänn och lyssnade . . . Hon har blivit mer mammasjuk sen hon flyttade hem (Cecilia).

– Han var ju dagbarn på Enebacken i tre månader innan vi fick dagmamma. Han tyckte inte om det, var blek om nosen när vi gick dit. Första veckan var det hemskt, han klamrade sig fast vid mig och ville inte stanna, var full av gråtkramp i ansiktet och sa: »Mamma, jag vill inte vara här» (Anders).

– När han kom hem ville han inte ligga själv, det har han alltid gjort innan. Och han ville, att jag skulle gå med honom in på dagis och stanna där hos honom (Sven).

– Det är mer nu att han ska kramas och sitta i knät. Han vill inte gå ut och leka själv utan vill hellre vara inne med mig. I början grät han, när jag lämnade honom på dagis . . . En natt skulle han vara hos mormor men det gick inte, han ville bara hem. Och även om han är där med mig tjarar han i ett kör om att vi ska gå hem (Frasse 2).

Det ligger närmast till hands att antaga, att barnhemsvistelsen minskat säkerheten i barnens anknytning till modern, ökat otryggheten och intensifierat deras anknytningsbeteende och behov av att hålla kvar dem vid varje hot om förnyad separation. Det kunde vara därför, som några föräldrar tyckte, att de fått bättre kontakt med barnen efter barnhemsvistelsen och ingen tyckte att de fått sämre kontakt. Det var emellertid också möjligt, att de haft mer tid och ork över för barnen på barnhemmet än förut i hemmet, och att de lärt sig något nytt om föräldraskap. Eftersom alla fått hem sina barn, uppfattade de tiden på barnhemmet som en hjälp för dem (utom Karins moder). Fridolfs, Görans och Pelles fäder betonade sin tacksamhet för det stöd de fått i sitt föräldraskap. Cecilias, Hannas och Frasses mödrar betonade, att de fått större självförtroende och kände sig säkrare i förhållande till barnen. Anders och Bodils moder berättade med glädje vid första uppföljningstillfället om allt de nu gjorde tillsammans och planerade att göra tillsammans, allt det de nu talade med varandra om och vilka vanor hon tagit med sig från barnhemmet.

Vid en jämförelse med gruppindelningen av barnen i kapitel 9 utifrån mor–barn–relationen (tabell 8, sid. 139), visade det sig, att sju barn tillhörde grupp A (+ +), tre barn tillhörde grupp B (– +), två barn (Rosa och Sven) tillhörde grupp C (+ 0) och tre barn tillhörde grupp E (ingen modersrelation men väl fadersrelation) men att inget barn tillhörde grupp D (+ –). Alla barn hade således upprätthållit tät kontakt med föräldrarna på barnhemmet.

Barnens anpassningsrelaterade beteende.

Det kan även här konstateras, att det ej går att särskilja barnens anknytnings-, anpassnings- och utvecklingsrelaterade beteende. Barnhemsvistelsen kunde t ex påverka barnens anknytning till mödrarna, deras uttryck för känslor och regression i utvecklingsrelaterat beteende. Föräldrarna valde själva vilka beteenden de ville uppehålla sig vid, och deras berättelser gav en bild av individuella barn med varierande vardagsproblem, som också förekommer hos andra barn i motsvarande ålder. I det följande ges glimtar ur sådant anpassningsrelaterat beteende, som kunde antas vara en följd av barnhemsvistelsen. Det framträdde inga gemensamma mönster i barnens anpassningsrelaterade beteende utom beträffande deras humör, ilska och envishet. Även om det inte var något nytt i barnens beteende och även om det kunde relateras till deras utveckling, fanns det ändå skäl att antaga, att det fanns något i deras känslouttryck, som hade samband med barnhemsvistelsen. För de yngsta barnen (Göran, Fridolf, Berit, Rosa) relaterades det till deras utveckling, men för de andra barnen relaterades det också till barnhemsvistelsen. Samma barn, som hade ökat anknytningsbeteende vid hemkomsten, hade också olika uttryck för aggressivitet och olydnad. Det var mest påtagligt i berättelserna vid det första uppföljningstillfället och sattes sällan i samband med barnhemsvistelsen vid det andra uppföljningstillfället, även om framför allt Bodil och David fortsatte att vara jobbiga och tålmodsprövande barn för sina mödrar.

Några utdrag ur berättelser:

— Han är mer arg av sig också, kastar saker omkring sig och säger »Dumma pappa». Han har ett djåkla humör och blir som en bälgeting, när han blir arg, men det går fort över. Det aggressiva tycker jag han har från Enebacken (Pelle).

— Han är hemskt jobbig. Vilket humör han har! Så har han fått ett hemskt språk, det är bara kiss och bajs och fula ord. Han lyder inte och så har han börjat slåss också — det tycker dagmamman också, och det har kommit från Enebacken (David).

— Hon är mycket besvärlig och vill inte lyda. Hon är så provocerande och gör allting tvärtom, tar sönder alla saker hon får och slabbar och geggat med maten när hon äter. Eller också slår och sparkar hon mig och är så rar och vänlig mot sin pappa. Eller också vill hon vara ifred och går in på sitt rum och stänger dörren. Eller också kör hon med att det var bättre på Enebacken, där fick hon göra så eller så . . . (Bodil).

— Det är svårare att få ordning på henne, hon är trotsig och lyder inte vad man säger. Det har kommit sen hon flyttade hem, som om hon vet att hon inte ska tillbaka och kan göra vad hon vill. Så fort hon inte får som hon vill så slänger hon stolarna omkring sig — men det började hon med redan på Enebacken (Cecilia).

— Han är svår, bråkar med lillasyster och slår henne, han vill ha all uppmärksam-

samhet och vill att man bara ska ägna sig åt honom. Han trotsar och lyder inte och det är värst på lördagar och söndagar när han inte har varit på dagis (Sven).

– Han har alltid varit så modersbunden och det är han fortfarande. Men det visar han inte så mycket här hemma utan springer och krigar mot mig med sitt leksakssvärd. Han är mycket mer för att slåss nu och inte så mycket för att kramas (Anders).

Det fanns även annat anpassningsrelaterat beteende, som kunde sättas i samband med barnhemsvistelsen och anknytningen till föräldrarna. Om barnens aptit och matvanor fanns en del synpunkter. Cecilia ville t ex till en början inte äta utan att sitta i moderns knä och bli matad. David och Bodil hade andra former av regressivt beteende i matsituationen och kladdade och geggade med maten, som de aldrig gjort förut. Hanna ville nästan inte äta alls när hon kom hem, och föräldrarna trodde att hon på barnhemmet förstått, att hennes övervikt kritiserats.

Barnen sov i allmänhet gott om natten och ingen hade orolig nattsömn, men flera hade ett större behov av att sova tillsammans med föräldrarna i början. Om de hade eget rum ville de sova i föräldrarnas sovrum, om de hade egen säng ville de sova i moderns säng och om de förut sov i moderns säng ville de inte somna förrän hon hade lagt sig.

Barnen hade inte varit anmärkningsvärt ofta sjuka eller förkylda. Hannas och Anders mödrar påpekade, att barnens hosta hade upphört. Det var särskilt påtagligt för Anders del, eftersom han haft en ihållande hosta under flera månader på barnhemmet.

Det fanns flera kommentarer kring barnens utagerande beteende. Det var bara Anders, som enligt modern vid det andra uppföljningstillfället tvärtom hade blivit tystare och mera inbunden, låg och grubblade på saker på kvällen, som han inte ville tala om, tog mer ansvar för lillasyster och delade moderns oro för fadern.

Pelle hade att anpassa sig till faderns nya familj med ett jämnårigt barn. Det var kanske därför, som han hade sitt stora ägandebehov och kamp för »mitt» gemensamt med de barn, som överflyttades till fosterhem.

Barnens utvecklingsrelaterade beteende.

Undersökningens uppläggning medförde, att det ej var möjligt att urskilja barnhemsvistelsens inflytande på barnens utveckling. Barnen var i olika åldrar och hade olika lång vistelse på barnhemmet bakom sig. Föräldrarna uppfattade barnens utveckling som normal för åldern och kunde därvid också relatera till barnavårdscentralens, daghemmets eller dagmammans uppfattning. Det fanns blott ett avsteg från normal utveckling, och det var hos Sven. Både föräldrarna, daghemmet och barnavårdscentralen kunde konstatera, att Svens utveckling var försenad på många områden. I övrigt hade föräldrarna kommentarer kring barnens utveckling, som handlade om att de lärt sig mycket under tiden på

barnhemmet och/eller sedan de kommit hem. Att barnens utveckling var normal för deras ålder kunde även konstateras vid barnavårdscentralens fyraårsundersökning av Frasse, Anders, Bodil, Cecilia, David och Hanna (samt senare av Karin 2).

Överflyttning till fosterhem.

Även om man ej kan dra några slutsatser om barnens anknytning och anpassning i djupare mening, var informationen om barnens beteende från mödrar, foster-mödrar och familjevårdsassistenter tillräckligt samstämmig för att möjliggöra en uppdelning av barnen i tre grupper utifrån deras anknytnings- och anpassnings-process i fosterhemmet, utifrån deras fortsatta relation till biologiska föräldrar och utifrån fosterföräldrars och biologiska föräldrars fortsatta relation till varandra.

Tabell 12. Gruppindelning av de barn som överflyttades till fosterhem¹

Grupp	Namn	Ålder vid placering (i månader)	Vistelselängd (i månader)	Kännetecken
1	Eskil	35	7	Ingen relation till biologiska föräldrar
	Erik	20	4	
	Dag	2	2	
	Calle	31	2	
2	Gusten	36	14	Bibehållen relation till biologiska föräldrar konfliktfylld
	Mårten	31	11	
	Uffe	43	10	
	Ola	15	10	
	Frasse 1 ²	38	1	
3	Anna	10	22	Bibehållen relation till biologiska föräldrar konfliktfri
	Ingrid	14	14	
	Torsten	21	10	
	Karin 2	32	8	
	Nilla	33	3	
	Viola	37	2	

1. Hasse kunde ej inplaceras i någon grupp, eftersom det ej fanns någon uppföljande information om honom utom den, som familjevårdsassistenten lämnade. Han var det enda barn som överflyttades till kontrakterat familjehem och dessutom gjorde det utan förberedelser. Modern hade flyttat tillbaka till sitt hemland men fadern hade ansökt om vårdnaden, och det var p g a faderns handlande som Hasse efter fem veckor omplacerades i ett nytt kontrakterat fosterhem. Det var emellertid först efter nästa omplacering som man enligt familjevårdsassistenten kunde se en gynnsam utveckling hos Hasse och en kontakt mellan fosterföräldrar och biologiska moder.

2. Det gjordes ingen uppföljning av Frasse 1 i fosterhemmet, eftersom han återkom till barnhemmet vid tiden för det första uppföljningstillfället. Samtal med modern och foster-modern samt information från socialbyrån, basstationen och daghemmet utgjorde emellertid underlag för hans tillgänglighet till grupp 2.

Grupp 1. Ingen relation till biologiska föräldrar.

De fyra barnen i denna grupp lämnade barnhemmet avskilda från sina mödrar. Eskil var i en speciell situation, eftersom modern dog efter det att han varit två månader på barnhemmet (+ o). Erik hade en avskiljande process under tiden på barnhemmet (+ -). Dag hade aldrig etablerat någon relation till modern (- -). Calle var avskild från modern redan när han kom till barnhemmet, eftersom han bott i fosterhem de närmaste två åren före placeringen på barnhemmet (- -).

Barnens mödrar hade ej medverkat i barnens överflyttning till fosterhem och hade bara besökt barnen en eller två gånger under uppföljningstiden. Eskil hade upprätthållit kontakt med sin mormor, men i övrigt hade barnen inte någon kontakt med sina anhöriga. Eskil var äldst i gruppen, och han kom mycket väl ihåg sin mamma och fick hjälp av mormor att minnas. De andra barnen hade enligt fostermödrarna ingen uppfattning om sina biologiska mödrar, och Calle och Erik blev snarast förvirrade inför sådana upplysningar som att kort och paket kom från »mamma». Barnen uppfattade fosterföräldrarna som sina föräldrar. Det bekräftades av Dags och Eriks mödrar, som drog sig för att besöka barnen. De trodde, att barnen hade det bra men var uppfyllda av egen bitterhet över att de förlorat sina barn:

— Först var jag där inte på länge, jag kunde helt enkelt inte följa med och hälsa på honom. Jag kan inte förklara det, men det kändes som om de stulit en bit av min kropp. Sen var jag där en gång, och jag tyckte det var hemskt. Dom visade sig så fenomenalt perfekta. Fint skulle det vara och kaffe och kakor. Dag låg och sov och jag sa »Kan jag få träffa min son?». Men du, jag fick knappt byta på honom . . .

— Jag har bara träffat Erik en gång och ringt dit en gång. Det kändes opersonligt i högsta grad, det känns som om dom stulit nåt från en, som man tyckte mycket om. Det är svartsjuka, ja så känner man det. Så ville dom ha Eriks uppmärksamhet hela tiden. När jag sa »mamma» så var det precis som om dom tyckte, att det var dom som var mamma och pappa . . . Jag vill gärna åka dit med er, för jag vill inte åka dit själv, jag har så lätt att tappa fattningen.

Barnens anknytningsbeteende gentemot fosterföräldrarna varierade med barnens ålder och personlighet, men gemensamt för dem var, att de hela tiden var mycket nära sina fostermödrar. Inga barn i denna grupp vistades på daghem, och det var bara Eskil som vid tiden för det andra uppföljningstillfället börjat gå till en dagmamma. Fostermödrarna berättade om en period av intensivt anknytningsbeteende, svartsjuka, reservation mot andra vuxna och en alltmer trygg och säker anknytning. Det var i denna grupp, som fosterföräldrarna såg barnen som sina egna barn och var inställda på att få behålla dem.

- Han har blivit så, som jag velat att mitt eget barn skulle bli (Dag).
- Det är som om vi är de enda föräldrar han har (Erik).

- Han är lik vår äldste son . . . Det gamla försvinner mer och mer, och vi har mer och mer blivit mamma och pappa för honom (Calle).
- Häromdagen sade jag »det är min gosse» när någon frågade. Han tyckte det var bra, att jag sade det, det stärkte honom . . . I början var han mer tveksam, om han skulle vara här (Eskil).

Även om det blott handlar om fyra barn, kan det antagas att barnens anknytningsprocess gentemot fosterföräldrarna (liksom gentemot personal på barnhemmet) hörde samman med barnens ålder.

Dag var yngst och hans fostermoder berättade, att han den första månaden varit mycket orolig, hade haft svårt att äta och sova och bara kunde slappna av, om han blev buren. Först spelade det inte någon roll, vems famn det var, men sedan kom det en period, då han utelsutande valde fostermodern och var rädd för alla andra vuxna. Även om han så småningom också fick en anknytning till fosterfadern, valde han alltid fostermodern, när hon var närvarande. Vid första uppföljningstillfället berättade hon:

- Förut kunde han inte vara i baby-sittern eller ligga på en filt på golvet. Då bara skrek han och ville vara hos mig hela tiden och bli buren. Fortfarande vill han se mig och vara i samma rum som jag. Om jag går på toaletten hojtar han och kryper efter. Men nu skriker han inte så, och han behöver inte bli buren, utan han kan mycket väl leka på golvet.

Erik hade enligt fostermodern de första veckorna varit reserverad mot dem båda, inte sökt kontakt med någon utan suttit stilla och allvarligt i soffan och tittat på dem och gjort vad de bett honom göra. Den som först började betyda något för honom var fosterfadern. Därefter blev fostermodern viktigast för honom. Hon gav många exempel på intensivt anknytningsbeteende:

- Rätt snart kunde jag inte gå på toa utan att han skrek, så jag tog honom med mig . . . Förut skrek han när jag skulle gå och handla sen min man kommit hem, så jag tog honom med mig. Nu har jag börjat vänja honom vid att jag åker själv, han gråter, men det är bättre nu, förut kunde han skrika till jag kom hem . . . När jag då kom hem igen utförde han glädjedanser och ropade »mamma, mamma». (Vid det andra uppföljningstillfället:) . . . Han är fortfarande beroende av mig, men inte så krampaktigt beroende som i början.

Calles fostermoder mindes vid det första uppföljningstillfället, att han varit mycket arg i början, hade spottat på dem och kastat saker omkring sig och »testat» alla i familjen. Men så var det inte längre:

- Han är mycket beroende av mig och är alltid med mig. Är han ute kommer han in då och då, för han har behov av att veta att jag finns där hela tiden. Han kan leka på sitt rum, men då ropar han hela tiden, så jag är här. I början hade han ännu mer behov av att vara hos mig, men nu räcker det om jag är i närheten. (Vid det andra uppföljningstillfället:) . . . Nu har jag lämnat

honom hos min svägerska, när jag varit hos tandläkaren. Det har inte varit nånting med det. Han känner sig säker nu och känner alla i vår omgivning.

Eskil var äldst i gruppen, hade uppnått den mest stabila relationen till modern, innan hon dog, och hade kvar en relation till sin mormor. Det tog längre tid för honom att etablera en relation till fosterföräldrarna. Fostermodern sade vid det första uppföljningstillfället, att hon var rädd för att låta Eskil vara ensam på gården, för han skulle gå med vem som helst hem. Om de var borta hos någon, ville han stanna kvar där, och om någon kom hem till dem, ville han följa med den hem. Han testade sina fosterföräldrar hårt och var under lång tid mycket provocerande mot dem. Vid det andra uppföljningstillfället hade hans förhållande till fosterföräldrarna börjat förändras:

– På sista tiden har han börjat säga »min mamma» och »min pappa». Han kan fråga flera gånger om han »visst är du min mamma?». Han har varit så mammig nu en period, och han visar det särskilt tydligt när vi är ute och poängterar, att jag är hans mamma. . . Han pratar inte så mycket om sin mamma nu, inte som i början.

Barnens anpassningsrelaterade beteende hörde ihop med deras anknytningsprocess. Fostermodrarna kunde ge flera exempel på hur ökad trygghet i relationen till dem visade sig i barnens beteende. De jämförde med hur det varit från början och betonade särskilt vid det andra uppföljningstillfället hur väl barnen anpassat sig. Dags, Eriks och Calles fostermodrar berättade med stolthet om barnen, tyckte att de var glada, pigga och kramiga, sällan ledsna och påfallande tåliga om de slog sig o d men kunde efter hand lättare uttrycka sina känslor och bättre hävda sin egen vilja. Allt var normalt kring dem, och de beredde sina fosterföräldrar glädje. Det var snarast så, att barnen var påfallande positiva, medgörliga och lätta att ha att göra med. Eriks fostermoder konstaterade vid det andra uppföljningstillfället, att han var ovanligt smidig i kontakten med andra människor och sällan kom i konflikt med någon. Calles fosterfader tyckte, att Calle varit alldeles för snäll, tyst och hämmad i början, och att han därför gått in för att uppmuntra honom att »släppa loss». Det var annorlunda med Eskil, hans aggressivitet var mera dominerande och hans beteende överhuvudtaget mera provocerande. Hans fosterföräldrar tyckte ändå vid det andra uppföljningstillfället att han anpassat sig förvånansvärt bra och förutom hans lättväckta aggressivitet var allting normalt kring honom, och det fanns dagar »då allt gick lekande lätt».

Det fanns ingenting av psykosomatiska symtom, och alla hade god aptit, sov gott på natten, hade varit friska med undantag för någon enstaka förkylning etc. Det fanns inget särskilt att säga om deras blås- och tarmkontroll utom att Erik den första tiden varit hård i magen och haft avföring påfallande sällan.

Calle var den som den första tiden hade mest uttalat behov av att bevaka sina ägodelar, ingen fick röra hans saker och även andras saker ville han lägga beslag på som »sina».

Barnens utvecklingsrelaterade beteende var också normalt för åldern, både enligt fosterföräldrarna och barnavårdscentralen. Enligt fosterföräldrarna var alla fyra barnen påfallande väl motoriskt utvecklade och hade en god kroppsutveckling, var snabba, lättrolliga, smidiga etc. Dag kröp redan vid fem månaders ålder och tog sina första steg vid åtta månaders ålder. Erik hade »en fantastisk boll- och idrottsbegåvning». Eskil »blir nog maratonlöpare».

Grupp 2. Bibehållen relation till biologiska föräldrar konfliktfylld.

Mödrarna till de fem barnen i denna grupp hade alla varit införstådda med fosterhemsplaceringen, hade träffat fosterföräldrarna före barnens överflyttning och hade tyckt att det var ett acceptabelt eller efter omständigheterna gott alternativ. För Gustens, Ols och Frasses del hade mödrarna själva föreslagit det aktuella fosterhemmet. Mödrarna var inställda på att bibehålla kontakten med barnen, och båda parter var överens om besök en gång i veckan eller varannan vecka. Det som kännetecknade denna grupp var, att det uppstod konflikter både inom barnen och mellan mödrar och fostermödrar. Barnen behöll sina mödrar som viktiga anknytningspersoner och det var en samstämmig uppfattning, att om både modern och fostermodern var närvarande, valde barnen alltid modern och fortsatte att göra det under hela uppföljningstiden. De gjorde det även om det gått en längre tid än planerat mellan besöken. Gustens moder var t ex mycket oregelbunden med sina besök och Uffes moder kom ej de första månaderna. Ols föräldrar var de mest regelbundna besökarna och kom i stort sett varje vecka, medan Mårtens moder fick ändra sina besök från varje till varannan vecka. Det var genomgående så, att fosterföräldrarna tyckte, att det gick bra för barnen, de uppförde sig väl, talade sällan eller aldrig om sina föräldrar eller sitt tidigare liv och det var inga större problem – inte förrän de träffade sin moder. Vid hennes besök eller flera dagar efteråt hade barnen olika symtom på bristande välbefinnande, visade starka känslor, blev obalanserade och »upp-och-nervända». Gusten och Frasse 1 gick kvar på sitt gamla daghem, och daghemspersonalen oroade sig för barnen, såg deras utlevande beteende och starka längtan efter modern, vilket inte alls framkom i fosterhemmet. Det fanns en tendens hos fosterföräldrarna att hänföra barnens svårigheter till deras kontakt med föräldrarna och att se minskade besök som en lösning. Det fanns en motsvarande tendens hos föräldrarna att hänföra barnens svårigheter till fosterföräldrarna och se det som en lösning att flytta barnen därifrån. Det var enbart i denna grupp som mödrarna tyckte, att barnen hade det bättre på barnhemmet, och de hade gärna sett att barnen återvände dit, om det ej var möjligt att få hem dem. (Frasse återvände till barnhemmet efter tre månader för senare hemgång och Ola återvände dit kort tid efter uppföljningstidens slut för senare hemgång). Det var enbart i denna grupp det krävdes insatser från t ex familjevårdssektionens socialsekreterare och psykolog, psykolog inom barnomsorgen, socialsekreterare på socialbyrån, personal på basstation och familjerättsbyrå för att hjälpa barnen klara sina svårigheter och/eller hjälpa till att lösa konflikter mellan föräldrar och fosterföräldrar. Någon sådan extra hjälpinsats gällde alla barnen

i gruppen men inga barn i de två andra grupperna.

Barnens anknytningsbeteende gentemot mödrar och fostermödrar beskrevs av dem på olika sätt, eftersom det fanns en konflikt, som delvis skyvde sikten för deras iakttagelser av barnens beteende. Båda parter hade emellertid uppfattningen, att barnen alltid föredrog mödrarna, när de var på besök. Mödrarna uppfattade det så, att barnen var mera fästa vid dem än vid fostermödrarna, blev glada när de kom, var med dem hela tiden, hade stort behov av att kramas och sitta i knät, alltid gick till dem, om de ville något, och åtminstone i början var mycket ledsna, när modern gick. Mödrarna ifrågasatte, om barnen hade det bra i fosterhemmet, om de fick tillräcklig ömhet och kroppskontakt. Fostermödrarna uppfattade det snarare så, att mödrarna band barnen till sig och ville ha dem i sitt knä, att barnens glädje över mödrarnas besök var förknippad med att mödrarna hade saker och godis med sig och/eller att barnen visste, att när mödrarna var där, kunde de göra vad de ville.

Exempel:

Olas moder: Det är klart att ett barn vill vara hos sin mamma . . . Jag minns i början, när vi kom blev han glad som en spelevink, för i famnen på oss och studsade omkring . . . Och han blev hysterisk när vi gick.

Olas fostermoder: Han vet vem han ska gå till för att få som han vill . . . och dom bär på honom och släpper honom inte. Hans mor har klagat på, att vi aldrig kramar om honom och aldrig ger honom ett vänligt ord. Hur skulle hon kunna se det, Ola får ju aldrig vara med mig.

Mårtens moder: Jag har inte sett henne krama dom nån gång. Mig vill han sitta så nära som möjligt när jag är där, eller helst sitta i knät och hålla armen om mig och kramas. I början när han ville sitta i knät så mycket blev hon tjurig och sa »du är väl ingen baby som ska sitta i knät».

Mårtens fostermoder: När hans mamma är här sitter han hela tiden i hennes knä och accepterar bara henne . . . Han stimmar lätt upp sig, när hon är här, och tänker att det är fritt fram för allting . . . I början var det sånt stå-hej kring hennes besök. Han slängde sig på golvet och ville inte hon skulle gå.

Även om alla barnen i gruppen riktade mera anknytningsbeteende gentemot modern vid hennes besök än gentemot fostermodern, var det Ola och Mårten som av allt att döma hade det mest intensiva anknytningsbeteendet, det mest klängande, krävande, utlevande eller regressiva beteendet i moderns närvaro. De hade också den mest regelbundna kontakten med modern. Gusten och Uffe var äldre, hade mindre regelbunden kontakt med modern och visade mindre intensiva känslor.

Exempel:

Uffes moder: Jag får inte tillbaka samma barn som jag lämnade. Det är värst med Uffe, för det har alltid varit något särskilt mellan mig och honom. Han blir glad när jag kommer och hoppar upp i famnen på mig, men annars

visar han inte sina känslor längre. Han är inte alls så spontan längre, inte alls så där kramig och go' som han annars alltid varit.

Uffes fostermoder: När hans mamma kommer är han lite reserverad, tar henne kanske i handen och leder iväg henne och ska visa något. Men det är inte stora famnen, jag vet inte om han är blyg eller besviken, för han tycker nog väldigt mycket om sin mamma, men något sitter i vägen, det är svårt att säga vad det är . . . Visst sitter han i hennes knä och går till henne och är med henne hela tiden, när hon är här. Men han håller igen.

Alla mödrarna beskrev på olika sätt, att de upplevde besöken onaturliga, det var svårt att finna någonstans att vara med barnen, svårt att finna något att göra tillsammans med barnen och svårt att veta, vad de fick göra. Det var mera påtagligt vid det andra än vid det första uppföljningstillfället, att mödrarna tyckte att barnen efter hand blivit mera allvarliga, skygga och rädda eller mindre öppna och spontana, och att de inte visade sina känslor lika tydligt som tidigare eller på barnhemmet. De visste inte så mycket om, hur barnen egentligen hade det, för de berättade ingenting om sina fosterföräldrar.

Alla fostermödrarna beskrev olika störningar i barnens anpassningsrelaterade beteende, som hade samband med moderns besök eller relationen till henne. De berättade, att barnen aldrig frågade efter sin mamma, när hon inte var där.

Det var inte konstigt, om det blev lojalitetskonflikt inom barnen, för det fanns en konkurrens om barnens känslor. Mödrarna ville behålla sin relation till barnen, besöka dem oftare, ha dem mera för sig själva och få hem dem så småningom. De trodde att deras besök hindrades eller ogillades, för att fosterföräldrarna ville ha barnen för sig själva och behålla dem som sina egna. Det fanns visst belägg för det i fosterföräldrarnas berättelser (utom för Uffe). Det framkom, att det fanns olika förväntningar hos föräldrar och fosterföräldrar om hur länge barnen skulle stanna.

Det framkom hos Olas, Mårtens och Gustens fosterföräldrar, att de kände en konkurrens om barnens känslor inte bara från mödrarna utan också från andra för barnen betydelsefulla personer. Ola och Mårten fick inte ta emot besök av sina kontaktpersoner på barnhemmet, för att de väckte så mycket känslor hos barnen, särskilt Olas kontaktperson, »för man skulle kunna tro att det var hon som var hans mor». Gustens fosterföräldrar ville byta daghem för att undvika den barnsköterska, som känt Gusten sedan tiden hos modern och som »tagit honom till sig som sitt eget barn».

Barnens anknytningsbeteende gentemot fostermödrarna, när mödrarna ej var närvarande, beskrevs så, att barnen var gladare och lättare att ha att göra med, tydde sig mera till dem eller gärna ville vara i deras närhet. Det var emellertid mitt intryck av berättelserna, att barnen var mera återhållsamma och mindre intensiva i sitt anknytningsbeteende än barnen i grupp 1. Det var ingen som nämnde problem med att ta avsked av barnen, när de gick hemifrån, och ingen som med säkerhet kunde säga, vem av fosterföräldrarna som betydde mest för barnen, utan barnen valde den som var hemma eller den som var närmast till hands. Vid det andra uppföljningstillfället kunde fostermödrarna ge några

exempel på, att de börjat betyda mera för barnen, och att barnen frågade mera efter dem. Det var mitt intryck, att barnen i grupp 1 och 2 betedde sig olika i intervusituationen, eftersom de förra hela tiden kretsade kring eller klättrade på fostermodern eller krävde hennes uppmärksamhet på annat sätt, medan de senare inte alls visade så intensivt anknytningsbeteende utan lät oss tala mera ostört eller gick och lekte, om fostermodern bad om det.

Barnen i denna grupp hade mera påtagliga lojalitetskonflikter än barnen i de båda andra grupperna. De hade bibehållit en anknytning till sina mödrar, som fostermödrarna inte gärna såg eller uppmuntrade. Det tog längre tid för dem att få en anknytning till sina fostermödrar, som mödrarna inte gärna såg eller uppmuntrade:

Mårtens fostermor uttryckte det så här:

-- Det är mycket lindrigare nu, när hon bara kommer varannan vecka. Jag förstår att det inte är lätt för Mårten heller. Han står liksom mellan mig och sin mamma och vet inte hur han ska göra för att göra det bästa eller värsta för oss båda. Det är precis som han blir nollställd och tom i huvudet, och ingenting går fram till honom.

Barnens anpassningsrelaterade beteende visade i denna grupp de tydligaste tecknen på bristande välbefinnande. Mödrar och fostermödrar var i stort sett överens om barnens svårigheter, men fostermödrarna hänförde dem till moderns besök eller moderns beteende vid besöken, medan mödrarna hänförde dem till fostermoderns beteende, stränghet eller bristande förståelse för barnen. Mödrarna hade en mera försonlig inställning till fosterfadern än till fostermodern utom i Gustens fall, där det var tvärtom.

När det gällde barnens känslouttryck återkom i mödrarnas berättelser att barnen blivit skygga, rädda, allvarliga eller inbundna, inte var så glada och spontana längre, inte vågade visa sig ledsna, inte vågade trotsa eller säga emot fostermodern etc. I fosterföräldrarnas berättelser återkom, att barnen för det mesta var glada och positiva, sällan var ledsna och tålde många tårnar utan att gråta. Om de grät var det ofta av ilska. Det var gemensamt för alla fosterföräldrar, att de hade reagerat på barnens aggressivitet och försökt lära barnen att hantera sina vredesutbrott, att sluta skrika eller slå sönder saker eller slå sina syskon och istället lära sig tala om vad de ville eller finna sig i, att de inte alltid kunde få det som de ville. För Gustens del visade han mera aggressivitet på daghemmet än i fosterhemmet och särskilt när den barnsköterska var där, som engagerat sig mycket i honom.

Det framkom av fostermödrarnas berättelser, att raserianfall och andra uttryck för omotiverad ilska hade blivit färre efter hand. Det fanns emellertid andra symtom hos barnen, som visade att de hade svårt att hantera sin situation. Alla barnen hade problem med magen och/eller med blås- och tarmkontroll, åtminstone under någon period, när de inte mätte bra på moderns besök eller uteblivna besök eller konflikter mellan modern och fostermodern. Mårten hade tics ibland. Han hade också efter två besök hemma hos modern fått andnöd,

skakat i kroppen och hostat så, att fosterföräldrarna fått åka till sjukhuset med honom, något som bekymrade både modern och fostermodern men som tolkades av dem på helt olika sätt. Uffe och Gusten sysslade mycket med sina naglar.

Även om störningar i barnens beteende fick förhållandevis stor plats i berättelserna, gav fostermodrarna också en positiv bild av glada, aktiva, trevliga och charmiga barn, som de tyckte mycket om. De uppfattades enligt dem också positivt av andra människor och hade lätt att få kontakt, även om de till en början var naturligt avvaktande och inte kunde betraktas som distanslösa. Det var i allmänhet inga problem med mat, sänggående, sömn etc. utom möjligen i samband med föräldrarnas besök.

Olas och Mårtens fostermodrar hade vid första uppföljningstillfället reagerat på, att barnen hade ett stort ägandebehov, att allt var »mitt» och att de inte kunde dela med sig till andra barn i familjen. Mårten och Uffe hade syskon med sig, och det var betydligt flera konflikter med storebror respektive lillebror än med andra barn i familjen. I Gustens och Frasses familjer fanns det inga andra barn.

Barnens utvecklingsrelaterade beteende fanns det inte så mycket att säga om. Barnen var duktiga, klarade sig bra, hade lärt sig mycket under tiden och uppfattades enligt fosterföräldrarna som normala i sin utveckling, inte bara av dem utan av släktingar, sköterskor på barnavårdscentralen, fröken på kyrkans barn-timma etc. Det enda var, att Mårtens tal ej utvecklats så mycket och att han därför fått en remiss till logoped. Hans verbala förmåga blev emellertid sämre i samband med moderns besök, liksom man då även kunde se annat regressivt beteende hos honom. Mårtens och Gustens bristande blås- och tramkontroll hade noterats i barnavårdscentralens fyraårsundersökning, men i övrigt fanns det inga anmärkningar om barnens utveckling.

Grupp 3. Bibehållen relation till biologiska föräldrar konfliktfri.

Mödrarna till de sex barnen i denna grupp var också införstådda med fosterhemsplaceringen, hade träffat fosterföräldrarna före barnens överflyttning (utom Annas) och hade tyckt att de var ett efter omständigheterna gott alternativ. Båda parter var inställda på att mödrarna skulle bibehålla kontakten med barnen.

Det som främst skilde denna grupp från grupp 2 var, att det ej uppstod konflikter mellan mödrar och fostermodrar, och att barnen ej hade så tydliga tecken på lojalitetskonflikter och störningar i sitt beteende. Barnen behöll sina mödrar som viktiga anknytningspersoner utan att det hindrade dem att också knyta an till fostermodrarna. Fostermodrarna uppfattade barnens kontakt med sina mödrar som positiv, gjorde egna ansträngningar att öka denna kontakt och var positiva till kontakt med anhöriga och barnens kontaktpersoner på barnhemmet. Mödrarna tyckte, att barnen hade det bra i fosterhemmet, att de hade det mycket bättre där än på barnhemmet och om de vetat det, hade det varit bättre för barnen att komma dit långt tidigare. Det krävdes i denna grupp inga extra

insatser från familjevårdens sida eller från andra utomstående personer, för att hjälpa barnen klara sina svårigheter eller hjälpa till att lösa konflikter mellan mödrar och fostermödrar under uppföljningstiden.

Liksom i grupp 2 varierade besöksfrekvensen. Ingrid och Viola var de som oftast träffade modern, varje eller varannan vecka, och som också regelbundet besökte modern i hemmet. Anna träffade modern var sjätte vecka och hade bara telefonkontakt däremellan. Torsten var Uffes lillebror (jfr grupp 2) och hade liksom Karin först efter fyra månader regelbundna besök varje eller varannan vecka. Nilla fick kort och telefonsamtal från modern varje vecka mellan hennes permissioner från och barnens enstaka besök i fängelset.

Barnens anknytningsbeteende gentemot mödrar och fostermödrar beskrevs på ett annat sätt i denna grupp än i grupp 2 och präglades av, att båda parter hade en mera positiv attityd till varandra. Det kunde ibland vara svårt att avgöra i hur hög grad barnens anknytningsbeteende faktiskt var olika i de båda grupperna, eftersom samma beteende kunde hanteras olika, och det som kunde bli föremål för konflikt i grupp 2 kunde begränsas till ett påpekande eller en diskussion mellan modern och fostermodern i grupp 3. Det var genomgående i båda parternas berättelser, att mödrarnas besök kändes lätta och naturliga, att barnen vid de första besöken eller efter ett uppehåll i kontakten var lite avvaktande mot modern, gömde sig bakom fostermodern eller höll sig till henne de första minuterna, men att de sedan var glada för modern, var hos henne hela tiden och gärna satt i hennes knä. De blev inte särskilt ledsna när hon gick och om de grät lite, gick det fort över. Fostermodrarna uppfattade det så, att barnen hade en fin kontakt med sina mödrar. Mödrarna hade sett att barnen också tydde sig till sina fostermödrar, och de såg det med tillfredsställelse. Det framkom, att båda parter såg det som en tillgång att barnen hade »två mammor». Det vara bara Annas fostermoder som vid det andra uppföljningstillfället tyckte, att Anna satt lite väl mycket i moderns knä. I övrigt var det inga fostermödrar som hade något att invända mot att barnen riktade mycket anknytningsbeteende gentemot mödrarna, när de var på besök, eller längtade efter dem mellan besöken. Det var dock oklart, om barnen talade mera om modern eller uppmuntrades att tala mera om modern, när hon var frånvarande.

Exempel:

Ingrids moder: Hon blir glad när hon ser mig, men hon är lika glad för sin fostermamma, och det är ju skönt . . . Jag skulle inte kunna tänka mig någon annan ta hand om henne, det har blivit mycket bättre än jag trott.

Ingrids fostermoder: Det märks att hon är mer uppknuten till mig nu (vid andra uppföljningstillfället), hon har knutit an till mig på ett djupare sätt. Om jag velat, hade jag lätt kunnat göra henne till vårt barn nu, för jag betyder nog mer för henne än mamma. Om jag säger, att vi ska åka till mamma, kan hon säga »nej sen, en annan dag», men när vi väl kommer dit blir hon glad, för hon är väldigt glad för sin mamma . . . Det är lite olika, om hon går till mig eller sin mamma, om vi är där båda.

Violas moder: Jag tycker att Viola och jag har ett väldigt gott förhållande. Nu har jag träffat henne en gång i veckan, och hon blir jätteglad när jag kommer. Jag har haft henne hemma rätt ofta nu, och det är faktiskt väldigt naturligt, när jag hämtar henne . . . Men det är inte svårt att lämna henne igen, för hon har det jättebra i sitt fosterhem och trivs jättebra där.

Violas fostermoder: Viola och hennes mamma har jättefin kontakt, det har dom alltid haft, och det är nog därför, som Viola inte har tagit någon skada. Hon blir så glad när mamma kommer, men hon verkar inte gå och längta efter henne på dagarna . . . Hon kan krypa upp i sin mamas knä, när hon är här, men hon kan lika väl komma till mig eller min man och verkar se oss alla tre som sina.

Karins moder: Jag var där ett par gånger i början, det är inte klokt, men sen har jag faktiskt inte varit där på fyra månader. Nu var jag där förra veckan. Jag var så rädd att hon skulle bli chockad, när hon såg mig efter så lång tid. Men det gick så fint alltihop, det märktes att hon blev glad. Det var väl tio minuter, som hon tydde sig mer till sin fostermamma, men sen kom hon springande och ropade »mamma, mamma» . . . Så sa hon »jag har två mam-mor» och visade med två fingrar. Jag var väldigt glad att hon tog det så, men man ser att hon har det bra, man ser att hon har det bra med fostermamman och tyr sig till henne.

Karins fostermoder (vid andra uppföljningstillfället): De sista månaderna har Karins mamma varit här varje vecka. Förut var det svårare för Karin, när hon kom så sällan, då sprang Karin och gömde sig bakom mig. Men det tog aldrig lång stund, innan hon gick till sin mamma. Nu kommer mamman regelbundet, och det fungerar mycket bra, nu springer Karin till henne bums. Det går väldigt bra mellan dem, det märks på Karin att det varit väldigt fin kontakt mellan dem . . . Nej, jag vet knappt vem av oss två hon går till om det är nåt, och vi är där båda, det kan nog vara ungefär det samma.

När mödrarna ej var närvarande riktade barnen mycket anknytningsbeteende gentemot fostermödrarna, och de kunde tydligare än fostermödrarna i grupp 2 urskilja en period av mer intensivt anknytningsbeteende och starkare bundenhet. För Violas och Annas del var det mera i början, då de ännu var otrygga, ej ville bli lämnade, alltid ville följa med fostermödrarna och klart föredrog fostermodern framför fosterfadern. För Ingrid och Karins del växte det fram efter hand och var mera påtagligt vid det andra än vid det första uppföljningstillfället. Nilla hade sedan tidigare en anknytning till fostermodern, som var hennes mormor, även om hon alltid föredrog modern, när denna var närvarande. Det var lite oklart med Torstens anknytning, men han riktade mera anknytningsbeteende gentemot fostermodern än vad storebrodern Uffe gjorde. De båda bröderna var exempel på att samma moder och fostermoder kunde ha olika attityd till varandra beroende på vilket barn det gällde:

Torstens moder: Han mår bättre än Uffe. Fostermamman är gulligare mot honom, och han går gärna till henne och är gärna i hennes famn . . . Han och jag hade ju inte så bra kontakt förut, så han verkar faktiskt mera glad för mig

nu än innan, vi har fått ett starkare förhållande. Han är glad när jag kommer och kommer gärna till mig, pratar och är så öppen och glad.

Torstens fostermoder: Torsten verkar inte ha tagit så illa vid sig av att skiljas från sin mamma som Uffe. Han är så charmig, har lätt för att kramas, är mycket spontan. Det har växt fram mer kontakt nu mellan Torsten och hans mamma, han frågar ofta efter henne och kan lägga sig på golvet och ropa efter henne . . . Det är svårt att säga vem av oss han går till, om det är nåt, när hon är här.

Barnens anpassningsrelaterade beteende skilde sig från grupp 2 främst däri-genom att det ej gav uttryck för svårigheter, som beredde fostermödrarna några större bekymmer. Barnen beskrevs genomgående som trygga och harmo-niska, och det fanns ingenting i mödrarnas eller fostermödrarnas skildringar av vardagslivet, som motsade detta. I sina känslouttryck visade barnen ingen svårhanterbar aggressivitet. Det var snarast så, att fostermödrarna såg det som ett framsteg, om barnen började visa sina känslor tydligare och blev arga eller hävdade sin vilja istället för att bli sura eller gnälliga eller till-lags-inställda. Barnen var genomgående lätta att ha att göra med, positiva, hade anpassat sig bra, verkade smälta in väl i familjen etc. Mödrarna tyckte, att barnen var lugnare och gladare eller säkrare eller friare och att de mådde bättre än på barnhemmet.

Det var tydligt att barnen beredde sina fosterföräldrar färre svårigheter än barnen i grupp 2. Allt hade varit lättare än man väntat sig, även om det fanns en del vardagsproblem att tala om. Till skillnad från grupp 2 föreföll barnen ej ha någon regression i blås- och tarmkontroll till följd av mödrarnas besök. Det var bara Ingrid som vid ett par tillfällen kissat på sig i samband med mod-erns besök. Anna hade vid moderns vistelse i fosterhemmet under hela jul-helgen visat tecken på regression i sitt anknytningsbeteende, vilket be-kymrade fostermodern. Viola hade tecken på oro och regressivt beteende i samband med att hennes biologiske fader började besöka henne. Det enda pro-blemet med Torsten var, enligt fostermodern, att han ofta onanerade, även utan-för hemmet.

Det var främst Ingrids och Karins fostermödrar, som påpekade att barnen till en början kommit i konflikt med familjens andra barn, för att de så starkt hävdade att allt var »deras», som ingen fick låna. Karin gömde allt »sitt» under sängen.

Alla flickornas fostermödrar berättade, att barnen lekte intensiva mamma-pappa-barn-lekar med andra barn eller vuxna eller dockor. De tycktes använda leken för att bearbeta separationen från modern på ett sätt som barnen i grupp 2 ej gjorde, eller som ej hade uppmärksamrats av deras fostermödrar.

Alla barnen hade det så lätt i kontakten med andra vuxna att de snarast syntes ha alltför lätt att gå till familjens bekanta, sitta i deras knä, kramas och pussas. Fostermödrarna såg det som ett framsteg att barnen efter hand blev lite blygare och mera avvaktande, vilket åtminstone för Karins och Ingrids del var en följd av en säkrare anknytning till fostermodern.

Det var bara Torsten, som enligt fostermodern var alltför urskiljningslös.

Barnens utvecklingsrelaterade beteende beskrevs inte bara som normalt, utan fostermodrarna tyckte, att barnen var duktiga, försigkomna, hade lätt för sig. Det var blott för Annas utveckling, som fostermodern vid det andra uppföljningstillfället satte vissa frågetecken, för Anna var visserligen duktig på många områden och talade bra men verkade ha brister i sin intellektuella förmåga. Ingrid, Nilla och Viola hade talat bra redan på barnhemmet, men Karin var möjligen något sen i sin talutveckling. Alla hade uppnått blås- och tarmkontroll tidigt eller normalt för åldern.

Orsaker till skillnaderna mellan grupperna 2 och 3.

Även om det rörde sig om få barn, fanns det skillnader mellan barn - moder - fostermoder-relationen i de båda grupperna, som ger anledning till en del funderingar. Vilken var den oberoende variabel av vilken de iakttagbara skillnaderna var beroende?

Det var i uppföljningen tydligt, att det fanns skillnader i fostermodrarnas och de biologiska modrarnas inställning till varandra. Det fanns emellertid inga tydliga tecken på, att det fanns motsvarande skillnader från början.

För alla modrarna utom Mårtens var missbruk av alkohol, narkotika eller läkemedel en väsentlig orsak till barnens överflyttning till fosterhemmet, och det fanns inga påtagliga skillnader mellan grupperna.

Båda parter hade träffats före barnens överflyttning till fosterhemmet i samtliga fall utom Annas. Alla modrarna hade från början varit positiva till valet av fosterhem.

Det var i tre fall både i grupp 2 och 3 som mödrar, barn och fosterföräldrar kände varandra sedan tidigare, och modrarna hade förväntningar på att genom denna bekantskap få större möjlighet att bibehålla kontakten med barnen. Denna bekantskap byggde på släktskap för två barn i grupp 2 och ett barn i grupp 3.

Enligt enkätsvar från barnens familjevårdsassistenter fanns det i vissa fall en konflikt med barnhemmet p g a dess alltför stora inflytande på valet av fosterhem och dess benägenhet att gå modrarnas önskemål till mötes. Det gällde emellertid tre barn i vardera gruppen.

Familjens deltagande i försöksverksamheten på barnhemmet kunde antas ha betydelse men gällde två barn i vardera gruppen.

Modrarnas relation till barnen kunde antas ha betydelse, men det fanns inga skillnader mellan grupperna vad avser den bedömning som tidigare gjorts på barnhemmet (tabell 8, sid, 139). I båda grupperna fanns tre barn som hänförts till grupp A (++), ett barn som hänförts till grupp B (-+) och ett barn som hänförts till grupp D (+-).

Modrarnas besöksfrekvens i fosterhemmet varierade, men det fanns i båda grupperna två mödrar som regelbundet träffade sina barn var eller varannan vecka och tre mödrar som hade perioder av uppehåll i kontakten.

Två barn i vardera gruppen hade vistats på barnhemmet mindre än en och de övriga mer än fem månader.

Tva barn i vardera gruppen var placerade tillsammans med ett syskon.

Barnens ålder hade möjligen viss betydelse, eftersom barnen i grupp 3 var något yngre. Det var emellertid en skillnad som ej var signifikant ($p > 0.05$ enligt Mann-Whitney och Fisher).

Det var emellertid en skillnad mellan barnens kön i de båda grupperna, eftersom det enbart var pojkar i grupp 2 och övervägande flickor i grupp 3.

Tabell 13. Barnens kön i grupperna 2 och 3

Kön	Grupp 2	Grupp 3	
Pojkar	5	1	6
Flickor	0	5	5
	5	6	11

$p < 0.05$ (Fisher)

Eftersom det handlar om så få barn, bör de iakttagna skillnaderna tolkas med försiktighet men kan ändå ge anledning till några funderingar kring betydelsen av barnens kön. Kan det faktum, att barnet är en pojke respektive flicka förklara något av barnets beteende i fosterhemmet, av moderns beteende gentemot barnet och dess fostermoder och av fostermoderns beteende gentemot barnet och dess moder?

Att barnets kön var av viss betydelse förstärks av det faktum, att i Annas, Olas och Karins fosterhem fanns det också ett jämnårigt fosterbarn av motsatt kön. I fostermödrarnas berättelser var det tydligt, att jämförelser mellan barnen var till pojkarnas nackdel vad avsåg anpassningsrelaterat beteende och fostermoderns relation till barnets moder.

Sammanfattning och kommentarer.

Om de 15 barn, som återgick till hemmet efter barnhemsvistelsen, gjordes bara uppföljande intervjuer med modern eller fadern. Om de 16 barn, som överflyttades till fosterhem, gjordes uppföljande intervjuer med både modern och fostermodern. Det fanns så stora olikheter både i vardagssituation och intervjusituation beträffande barn i hem och fosterhem, att informationen om barnen ej kan jämföras. Mödrars och fostermödrars information beträffande barn i fosterhem kan ej heller likställas men användas för att komplettera varandra. Till skillnad från tiden på barnhemmet kunde barnens anknytnings- och anpassningsprocess i hem och fosterhem ej följas under tiden utan blott avläsas vid två uppföljande tillfällen, där informationen säkerligen påverkades av den då

aktuella situationen.

För de barn som återgick till hemmet kunde barnens och föräldrarnas situation ej särskiljas. Vid en jämförelse mellan första och andra uppföljningstillfället blev nio barns familjesituation allt bättre, och föräldrarna var vid gott mod inför sin fortsatta kamp för tillvaron. För fyra barn var familjesituationen ljusast vid första uppföljningstillfället, och två av dem hade på nytt placerats på barnhemmet vid det andra uppföljningstillfället. De två barn som hade kortast vistelse på barnhemmet utgjorde bortfall i uppföljningen.

Förutom de fyra yngsta barnen hade alla som återgått till hemmet olika reaktioner, som kunde relateras till barnhemsvistelsen och separationen från föräldrarna. Oftast nämndes ökat anknytningsbeteende gentemot modern (och en fader), större behov av närhet och ökad förtvivlan vid olika former av förnyad separation, t ex när barnen lämnades till daghemmet eller dagmamman – en stödjande och kontrollerande åtgärd från socialbyråns sida. Ofta nämndes också barnens aggressivitet eller deras olika uttryck för ilska och olydnad. Det går ej att avgöra hur långvariga barnens reaktioner på barnhemsvistelsen var, men de var mest aktuella vid första uppföljningstillfället och vid det andra uppföljningstillfället hade sådana reaktioner försvunnit eller givit plats för mer aktuella problem.

Det är i överensstämmelse med resultaten av andra undersökningar, att barnen efter en separation som ej varit total utan snarare partiell, vid återförening med föräldrarna reagerar, inte med likgiltighet utan med ökat anknytningsbeteende varvat med aggressivitet och andra uttryck för ambivalenta känslor. (Se t ex Heinicke och Westheimer, 1966; Robertson och Robertson, 1972). Förutom att barnen hade anledning att vara arga på modern, som lämnat dem på barnhemmet, kan man anta att deras ambivalens förstärktes som en följd av regression i objektrelationsutvecklingen. Barns objektrelationer präglas normalt av ambivalens, innan deras förmåga till konstanta relationer har utvecklats (jfr t ex A Freud).

De barn som var i fosterhem kunde indelas i tre grupper. Den första gruppen bestod av fyra pojkar, som inte hade någon fortsatt relation till sina mödrar, utan fosterföräldrarna blev deras nya föräldrar. Den andra gruppen bestod av fem pojkar, vilkas fortsatta relation till mödrarna blev konfliktfylld. Den tredje gruppen bestod av fem flickor och en pojke, vilkas fortsatta relation till mödrarna förblev jämförelsevis konfliktfri. Barnens anknytnings- och anpassningsbeteende var i grupp 3 utan de konflikter och svårigheter, som kännetecknade grupp 2, och relationen mellan mödrar och fostermödrar präglades av en mera vänskaplig inställning. Det fanns inga skillnader i förutsättningar för de båda grupperna som på ett entydigt sätt kunde förklara skillnaderna i moder–barn–fostermödrar-relationen. Det går emellertid ej att bortse från könsskillnaderna. Pojkarna hade större anpassningssvårigheter och bibehöll en mera exklusiv anknytning till sina mödrar. Pojkarnas mödrar var mera negativa till fostermödrarna och upplevde dem som rivaler. Pojkarnas fostermödrar hade en mera oförsonlig inställning till mödrarna och hade en tendens att se minskad kontakt som en lösning på barnens problem. Skillnaderna i barnens beteende på grund av

deras kön framträdde tydligare i fosterhemmet än på barnhemmet, även om det redan där fanns vissa skillnader i den äldsta åldersgruppen. Barnen hade emellertid hunnit bli äldre i fosterhemmet och hade också en annan relation till sina fostermödrar än till personalen på barnhemmet. Det kan finnas flera bidragande orsaker till de iakttagna skillnaderna. Pojkar har visat sig mer sårbara för separationer (Rutter, 1975, 1979). Flickorna hade en större benägenhet att bearbeta sin problematik i roll-lekar och talade troligen mera med sina fostermödrar. Pojkar har i flera undersökningar visat sig ha en tendens att handskas mera utåtriktat med sina problem än flickor och visa en öppnare aggressivitet, som ofta bedöms som en sämre anpassning. Flickor har både allmänt sett och i fosterhemmet en bättre tillgång till vuxna identifikationsmodeller. Uppfostringsnormer är olika för flickor och pojkar och dessutom mera entydiga för flickor (Weinstein och Geisel, 1960). Dessutom befann sig de aktuella barnen i en ålder då de kunde antas vara på väg in i eller i en oïdipal fas i sin psykosexuella utveckling, då pojkar normalt bibehåller modern som kärleksobjekt men känner rivalitet och vrede mot fadern. Det triangeldrama som här kunde bevittnas var snarare det mellan barn—moder—fostermödrar än det mellan barn—moder—fader, och eftersom modern och fostermödrar var medagerande kunde de inte bistå barnet i lösningen av konflikten. Flickor har i denna ålder normalt en beredskap att överge modern som kärleksobjekt eller tillfoga fadern i sin värld av primära relationer (Liljeström, 1981). De aktuella mödrarna kände sig ej hotade av döttrarnas nya relationer och fostermödrarna hade ej någon strävan att bryta flickornas gamla relationer.

Det förekom i alla tre grupperna att fostermödrarna berättade om barnets påtagliga och ibland besvärande behov av att äga saker eller lägga beslag på saker som »sina» och inte låta någon röra dem. Det undersöktes inte, om det fanns ett motsvarande behov under tiden på barnhemmet, men det var inte så påtagligt att det framkom utan att det ställdes några frågor. Tidigare undersökningar har emellertid konstaterat en intensiv anknytning till föremål hos barn på barnhem, och t ex Heinicke och Westheimer (1966) relaterar sina egna fynd till A Freuds och Robertsons.

11. BARNHEMSVISTELSENS ORSAKER, SYFTEN OCH RESULTAT.

Det var en bedömning av föräldrarnas situation som avgjorde barnens placering på barnhemmet, påverkade syftet med placeringen och resultatet av vistelsen. Som framgår av undersökningens uppläggning (kapitel 5, sid. 57) har en del insamlat material ej använts. Dock granskades förhållandet mellan placeringens orsak och syfte, barnhemmets behandlingsfunktion för familjen, resultat av placeringen i termer av barnens återgång till hemmet eller överflyttning till

fosterhem och familjens psykosociala situation under tiden för och efter barnens barnhemsvistelse. För att få en bild av barnhemmets familjearbete hänvisas till litteraturgenomgång (kapitel 3) och beskrivning av barnhemmet (kapitel 8).

Placeringens orsaker och syften.

Barnen placerades på barnhemmet av olika orsaker (jfr kap. 7), men efter förslag från familjens socialsekreterare och i fråga om tvångsplaceringar efter beslut i den sociala distriktsnämnden. Beslutet kunde överklagas till Länsrätten och där- efter till Kammarrätten, som kunde fastställa eller upphäva beslutet. För undersök- ningsgruppens barn upphävdes inga beslut, som fattats i den sociala distriktsnäm-nden. Sociala distriktsnämndens beslut var i överensstämmelse med socialsekre-terarens förslag med undantag för ett syskonpar, som efter en utredningstid kom att kvarstanna på barnhemmet på frivillig grund trots förslag om fortsatt tvång. Av de 31 aktuella placeringarna inleddes 26 med tvång och fem med frivillig- het. Även frivilliga placeringar hade emellertid inslag av tvång, eftersom det var klart uttalat att frivilligheten kunde övergå till tvång om familjens situation ej förändrades i önskvärd riktning. Så skedde också för två av de frivilliga place- ringarna, medan å andra sidan tre tvångsplaceringar förändrades till frivilliga placeringar. För dem som var kvar på barnhemmet efter det att den nya social- tjänstereformen trätt i kraft omvandlades gamla tvångsparagrafer till nya tvångs- paragrafer.

Det som kunde avläsas i sociala utredningar var om syftet med den aktuella placeringen av barnen var

- 1) placering på Enebackens barnhem i avvaktan på fosterhem
- 2) placering på Enebackens barnhem i avvaktan på behandlingsinsatser och/el- ler i avvaktan på moderns (i två fall faderns) egna ansträngningar att för- ändra sin och familjens situation,
 - a) om situationen förändras kan barnen återgå till hemmet,
 - b) om situationen ej förändras övervägs fosterhemsplacering av barnen.

Det var dock sällan så, att det i sociala utredningar angavs konkret definierade krav på förändringar eller angavs några klara tidsperspektiv för placeringen på barnhemmet eller i fosterhem.

Eftersom socialsekreterarnas sociala utredningar utgjorde formella underlag för beslut i olika instanser var de påverkade av kravet att ange skäl för beslut som kunde »hålla» inför olika instansers granskning. Därför kompletterades socialutredningen i den aktuella undersökningen med enkäter till placerande socialsekreterare, där de mera informellt kunde besvara frågor om familjens pro- blem, vad man förväntade sig av barnhemsvistelsen, vad man trodde om barnets och familjens situation på kort och lång sikt etc. Med ledning av både sociala utredningar och enkätsvar kunde tre grupper avgränsas.

Tabell 14. Fördelning av barnen i tre grupper utifrån placeringens syfte

Grupp	Antal barn	Placerings syfte
X	10	Placering i avvaktan på fosterhem
Y	7	Placering med osäker utgång – återgång till hemmet eller överflyttning till fosterhem
Z	14	Placering med syftet klart inställt på barnens återgång till hemmet

Grupp X.

För de tio barnen i denna grupp var det inga tveksamheter om syftet med placeringen. För fyra av dem var det klart från början och för sex av dem var det klart efter utredningstiden, att de var på barnhemmet i avvaktan på fosterhem. De var alla placerade enligt någon tvångsparagraf i barnavårdslagen. I enkätsvaren trodde socialsekreteraren att det kunde komma att bli en lång fosterhemsplacering. Även de som hoppades att modern eller föräldrarna skulle ordna upp sin situation, få behandling för sitt missbruk etc. trodde att det skulle ta lång tid. (Dag, Hasse, Anna, Erik, Torsten, Mårten, Calle, Nilla, Frasse 1 och Uffe).

Grupp Y.

För de sju barnen i denna grupp hade det beslutats om placering på Enebackens barnhem tills vidare. Här fanns också inslag av frivillighet. Socialsekreteraren hade en positiv inställning till moderns resurser – om hon sökte behandling för sitt missbruk, om hon kunde motiveras att delta i barnhemmets familjearbete, om hon fick mera insikt i sina problem och kunde ta emot hjälp etc. Det fanns en osäkerhet om familjens prognos, som gjorde att barnets överflyttning till fosterhem nämndes som tänkbart alternativ redan från början. Det var dock ett alternativ som inte var omedelbart aktuellt och frågan lämnades öppen. »Är det möjligt att tillvarata moderns resurser och hennes uppenbara vilja att själv klara sitt barn – utan risk för att barnets behov av trygghet och kontinuitet äventyras?» eller »Vilket är bäst: att barnen är hemma och modern blir inlagd på psykiatriskt sjukhus då och då – eller att de fosterhemsplaceras?» eller »Det är kanske 50 % chans att föräldrarna kan klara barnen». (Berit, Rosa, Ola, Bodil, Karin 2, Sven, Anders).

Grupp Z.

För de 14 barnen i denna grupp var syftet med placeringen från början eller efter en utredningstid, att barnen skulle återgå till hemmet. Fem av barnen återgick till hemmet i anslutning till utredningstidens slut (David var kvar en tid p g a praktiska arrangemang kring moderns skilsmässa).

För de nio barn som ej återvände till hemmet efter en utredningstid var

förväntningarna på placeringen, att modern och/eller fadern under tiden skulle omfattas av behandlingsinsatser från barnhemmets sida, så att »modern och barnet på ett bra sätt kan förberedas för en tillvaro tillsammans igen» (efter en avbruten fosterhemsvistelse) eller »modern själv skall kunna ha hand om sitt barn samt ha bostad och arbete» eller »vi räknar med att barnet skall återgå till hemmet efter en ganska kort tid, då modern kommit ur sin depression och hennes sociala situation har stabiliserats» eller »jag tror helhjärtat på att modern skall klara upp sin situation om hon får stöd och hjälp» etc. För denna grupp nämndes inledningsvis aldrig fosterhemsplacering av barnen som ett tänkbart alternativ, utan syftet var återgång till hemmet. Även i denna grupp fanns inslag av frivillighet. (Åsa, Karin 1, David, Hanna och Lena, som återgick till hemmet efter en utredningstid, samt Göran, Fridolf, Ingrid, Pelle, Eskil, Gus-ten, Cecilia, Viola, Frasse 2).

Jämförelser mellan grupperna X, Y och Z.

1. Det fanns inga klart iakttagbara skillnader mellan de tre grupperna vad avser tidigare kontakt med socialbyrån och tidigare insatser från socialbyråns sida. De få familjer som ej var kända på socialbyrån före den aktuella placeringen var fördelade på de tre grupperna. De tretton placeringar (av elva barn) som föregåtts av tidigare placeringar utom hemmet enligt barnavårdslagen var också fördelade på de tre grupperna (4/10 i grupp X, 3/7 i grupp Y, 6/14 i grupp Z).
2. Eftersom undersökningsgruppen var tämligen homogen vad avser de missförhållanden, som var orsak till placeringen, fanns det inga entydiga skillnader mellan grupperna. Det kan dock noteras att de barn (4 st) vars mödrar (2 st) led av psykisk sjukdom, och de ytterligare tre barn, vars hemmiljö ej antogs präglas av missbruksproblem, fördelade sig på grupperna Y och Z.
3. Eftersom de flesta barnen placerades och/eller fortsättningsvis vistades på barnhemmet enligt någon tvångsparagraf i barnavårdslagen, fanns det inga större skillnader mellan grupperna. De 17 barn som omhändertogs för utredning var t ex fördelade på de tre grupperna (6/10 i grupp X, 4/7 i grupp Y och 7/14 i grupp Z). Det kan dock noteras, att de få (fem eller sex) frivilliga inslagen var fördelade på grupperna Y och Z.
4. Det fanns emellertid påtagliga skillnader mellan grupp X å ena sidan och grupperna Y och Z å andra sidan vad avsåg socialsekreterarens syn på moderns eller båda föräldrarnas vilja att göra något åt de konstaterade missförhållandena och deras vilja att samarbeta. Grupp X kännetecknades av att modern var svår att samarbeta med eller svår att få kontakt med. »Modern har aktivt motarbetat tidigare försök till insyn och utredning» eller »modern har dock inte varit särskilt samarbetsvillig» eller »planeringen har ej kunnat fullföljas då modern ej visat någon vilja att samarbeta för att lösa sin och barnets situation» eller »modern har under utredningstiden tydligt visat att hon inte vill samarbeta för att åstadkomma en förändring». I ett fall uttrycktes det, att modern varit samarbetsvillig i fråga om planeringen för barnen, men det

- var en speciell situation eftersom socialsekreteraren besökte modern i häktet, och ett långt fängelsestraff väntade henne (Nilla). Gruppen kännetecknades också av att modern inte erkände att hon hade problem, att hon ej tyckte att hon behövde någon hjälp eller var negativ till att bearbeta sin problematik. Grupperna Y och Z kännetecknades däremot av att modern bedömdes ha resurser att med hjälp och stöd rehabilitera sig, att modern var positiv till behandling för egen del eller tillsammans med barnet på barnhemmet, att hon insåg att hennes situation var ohållbar, att hon visade god vilja att förändra sin situation, en ärlig vilja att samarbeta eller var lätt att samarbeta med.
5. Det var oklart i hur hög grad bedömningen av barnets fader spelade någon roll för syftet med placeringen. Det vanligaste var, att modern var ensam vårdnadshavare och att syftet med placeringen relaterades till moderns situation. Det kan dock noteras, att i den mån fadern bedömdes vara en god resurs, återfanns han i grupperna Y och Z. Två fäder i grupp Z bedömdes vid placeringen ha förutsättningar att själva taga hand om sina barn — om de genomförde skilsmässa från psykiskt sjuk moder (Göran och Fridolf) respektive tog avstånd från narkotikamissbrukande moder (Pelle). En fader i grupp Y bedömdes vara en kompletterande resurs i familjen under moderns sjukdomsperioder (Rosa och Sven). I grupp X återfanns inga fäder, som bedömdes ha sådana resurser.

Barnhemmets funktion och resultat av vistelsen.

Oberoende av det ursprungliga syftet med placeringen fördes under tiden diskussioner inom behandlingsgruppen om familjens förutsättningar, behovet av behandlingsinsatser och barnens återgång till hemmet eller överflyttning till fosterhem. Behandlingsgruppen bestod av socialsekreteraren på socialbyrån, gruppledare och kontaktpersoner på barnhemmet, barnets föräldrar och andra för ärendet betydelsefulla personer. Det kunde emellertid konstateras, att det ursprungliga syftet med placeringen i hög grad styrde barnhemmets behandlingsfunktion och resultatet av placeringen i termer av barnens återgång till hemmet eller överflyttning till fosterhem.

Kontrollfunktion.

Alla barnen omfattades av barnhemmets kontrollfunktion (jfr kapitel 8). Ur den synpunkten fanns inga skillnader mellan grupperna X, Y och Z, förutom att de formellt sett mera frivilliga placeringarna fördelade sig på grupperna Y och Z.

Omsorgsfunktion.

Alla barnen omfattades också av barnhemmets omsorgsfunktion. Det fanns inga tecken på, att personalen utövade sin omsorgsfunktion olika för barnen i de

tre grupperna. Till omsorgsfunktionen hörde också att uppmuntra och uppmana barnens föräldrar att komma på täta besök och ta del i omsorgen om barnen. Det skedde emellertid ej oberoende av behandlingsfunktionen, eftersom däri ingick en omsorgsfunktion för föräldrarna. Det var ej heller oberoende av förväntat resultat av placeringen, eftersom inga barn i undersökningsgruppen återgick till hemmet utan att föräldrarna bedömts klara omsorgen om dem. I grupp X omfattades inga familjer av barnhemmets behandlingsfunktion och förväntningarna var från början inställda på en fosterhemsplacering av barnen. Ändå tillhörde fyra av de tio barnen i gruppen dem som fick dagliga eller så gott som dagliga besök av sina mödrar och som utifrån mor—barn-relationen (Tabell 8, sid. 139) hänförts till någon av grupperna A (+ +) eller B (- +).

Behandlingsfunktion.

Det fanns klara skillnader mellan grupperna X, Y och Z vad avsåg barnhemmets behandlingsfunktion. För de tio barnen i grupp X formulerades aldrig någon förväntan från socialsekreterarens sida, att barnhemmet skulle ha någon behandlingsfunktion för familjen. I de två fall som en rehabiliteringsplan för moderns del ingick i den sociala utredningen omfattade den uteslutande behandlingsinsatser utanför barnhemmet. Syftet med barnens placering fullföljdes, och alla överflyttades till fosterhem. För ett barn ifrågasatte barnets kontaktpersoner syftet med placeringen och framförde, att modern borde få del av barnhemmets behandlingsfunktion och den möjlighet som därmed följde att eventuellt få hem sitt barn — vilket dock ej vann gehör i behandlingsgruppen (Mårten). För ett annat barn ifrågasatte socialsekreteraren själv — efter två avbrutna fosterhemsplaceringar — det ursprungliga syftet med placeringen och beslöt, utan stöd från barnhemmets sida, att barnet skulle återgå till hemmet. Det var dock ett beslut som hastigt måste omprövas och det ursprungliga syftet med placeringen återupptogs och fullföljdes (Anna). I denna grupp omfattades föräldrarna ej av någon annan behandlingsfunktion än den, som eventuellt var en följd av ett vänligt bemötande och en respektfull inställning från personalens sida. Några av föräldrarna deltog i den föräldragrupp, som leddes av barnhemmets psykolog, och hade i anslutning därtill enskilda samtal med psykologen — vilket dock ej påverkade eller avsåg att påverka syftet med barnens placering.

För alla sju barnen i grupp Y och de nio barnen i grupp Z, som ej återgick till hemmet efter en utredningstid, formulerades en förväntan att barnhemmet skulle ha en behandlingsfunktion för familjen. Det gällde deltagande i barnhemmets försöksverksamhet med utvidgad föräldraverksamhet eller i delar av försöksverksamhetens arbetssätt (jfr kap. 8). För en familj fullföljdes ej behandlingssyftet p g a att det efter ett par månader framkom ett bättre placeringsalternativ för barnet (Viola) hos hennes f d dagmamma. För 15 familjer fullföljdes behandlingssyftet. Det innebar bl a att det gjordes stora ansträngningar från barnhemmets och framför allt från kontaktpersonernas sida att få god kontakt med föräldrarna, uppmuntra moderns deltagande i omsorgen om barnen och på olika sätt med-

verka till förbättringar av familjens psykosociala situation. Barnhemmets psykolog hade individualterapi med en moder och familjeterapi med två föräldrapar men i övrigt var barnhemmets behandlingsfunktion koncentrerad till kontaktpersonerna och gruppleddaren. Utanför barnhemmet hade få familjer några behandlingskontakter, det var två mödrar som hade regelbunden kontakt med psykiatrisk sjukvård och en moder som påbörjade individualterapi hos en privatpraktiserande psykoterapeut, som emellertid ansåg barnhemmets psykosociala arbete mera adekvat än psykoterapi.

Barnhemsvistelsens längd.

De barn, vars familjer omfattades av barnhemmets behandlingsfunktion, bodde längre på barnhemmet än övriga barn.

Tabell 15. Behandlingsfunktion och barnhemsvistelsens längd

Barnhemmets funktion	Vistelsens längd		
	< 5 månader	> 5 månader	
Ej behandlingsfunktion	12	4	16
Behandlingsfunktion	3	12	15
	15	16	31

$p < 0.005$ (Finney et al 1963)

Det var dock fyra barn som stannade lång tid på barnhemmet (10, 10, 11 och 22 månader) trots att de ej omfattades av någon behandlingsfunktion och trots att de tillhörde grupp X, som var på barnhemmet i avvaktan på fosterhem. Det visade sig, att deras mödrar i betydligt större utsträckning än övriga mödrar i grupp X kom på dagliga besök, tog del i omsorgen om barnen, hade synpunkter på barnens fosterhem, deltog i konferenser, besökte olika fosterhem och var med och påverkade valet. Det kan ha bidragit till barnens förhållandevis långa vistelse.

Det var tre barn som stannade kort tid på barnhemmet (alla tre månader) trots att de tillhörde dem, som omfattades av en behandlingsfunktion. Ett av dem kunde återgå till hemmet p g a omfattande hemma-hos-arbete från kontaktpersonernas sida. Två av dem kunde återgå p g a moderns tillfrisknande från psykotiskt tillstånd.

Det har tidigare konstaterats att barnens ålder, kön eller återgång till hemmet respektive överflyttning till fosterhem inte hade någon avgörande betydelse för vistelsens längd (jfr sid. 116).

Återgång till hemmet eller överflyttning till fosterhem.

Även om återgång till hemmet eller överflyttning till fosterhem är ett otillfredsställande och stundom missvisande mått på resultatet av barnhemsvistelsen, är det ändå det mått som används mest i den praktiska verksamheten, eftersom andra resultat av vistelsen kan vara betydligt svårare att definiera. Det fanns ett samband mellan placeringens syfte, barnhemmets funktion för familjen och resultatet av placeringen i termer av återgång till hemmet eller överflyttning till fosterhem.

Tabell 16. Barnhemsvistelsens resultat i förhållande till dess syften

Grupp	Resultat		
	Hem	Fosterhem	
X	0	10	10
Y	5	2	7
Z	10	4	14
	15	16	31

x-y $p < 0.005$ (Fisher)
x-z $p < 0.005$ (Fisher)

Om syftet från början var överflyttning till fosterhem (grupp X), omfattades familjerna ej av barnhemmets behandlingsfunktion. De gjorde det inte heller om barnen efter utredningstiden kunde återgå till hemmet (fem barn i grupp Z). Av de 15 barn, vars familjer omfattades av barnhemmets behandlingsfunktion, återgick 10 till hemmet och 5 överflyttades till fosterhem. Det var emellertid behandlingsinsatser vars omfattning både kvantitativt och kvalitativt sett var enligt en glidande skala. Fem av barnen återgick till hemmet efter förhållandevis mindre omfattande behandlingsinsatser, alla på att fadern bedömdes vara en god resurs i familjen. För tio av barnen var avgörandet svårare, de balanserade alla på gränsen mellan vad som kan anses vara acceptabla och oacceptabla levnadsförhållanden för barn i Sverige idag — fem återgick till hemmet och fem överflyttades så småningom till fosterhem.

Det finns anledning att något uppehålla sig vid de sistnämnda tio barnen och försöka finna skillnader mellan dem som återgick till hemmet och dem som överflyttades till fosterhem. För dem alla var inriktningen under de första månaderna en återgång till hemmet. Under barnhemsvistelsens gång varvades glädjen över positiva förändringar med besvikelsen över uteblivna förändringar i familjen. Det var återkommande diskussioner om den bästa lösningen för barnen var att stanna kvar på barnhemmet ytterligare en tid eller överflyttas till fosterhem. Tre av barnen flyttade hem »på prov», med uppföljande insatser i hemmet från barnhemmets sida, men fick efter några veckor återtagas till barnhemmet — ett av dem fick sedan återgå till hemmet (Frasse 2) medan två av dem överflyttades till fosterhem (Ingrid, Gusten). För dessa tre barn berodde

återtagandet till barnhemmet på mödrarnas alkoholmissbruk. Det ger en antydning om, att det var mödrarnas alkoholmissbruk, som var en bidragande orsak till barnens överflyttning till fosterhem. Det visade sig att för de fem barn som återgick till hemmet hade moderns narkotika- eller läkemedelsmissbruk dominerat missbruksbilden eller också hade det (i ett fall) ej varit frågan om missbruksproblematik. För de fem barn som så småningom överflyttades till fosterhem, hade moderns alkoholmissbruk dominerat missbruksbilden. Eftersom det är svårare att definiera alkoholmissbruk än annat missbruk, eftersom det tog längre tid att få insyn i omfattningen av mödrarnas alkoholmissbruk än annat missbruk och eftersom beräknad tid för moderns rehabilitering var en avgörande faktor i beslutet om barnens överflyttning till fosterhem, kan det antagas att typ av missbruk hade betydelse.

Det var visserligen inget slumpmässigt urval till deltagande i barnhemmets försöksverksamhet, men det fanns hos både föräldrar och personal stöd för den uppfattningen, att mer omfattande behandlingsinsatser från barnhemmets sida ökade insikten om familjens problem och därför kunde bidra till att flera barn överflyttades till fosterhem. För de 15 barn, vars familjer omfattades av barnhemmets behandlingsfunktion, gjordes de mest omfattande behandlingsinsatserna inom försöksverksamheten. För dem som deltog i försöksverksamheten var det flera barn, som överflyttades till fosterhem.

Tabell 17. Resultat av placeringen i förhållande till behandlingsinsatser

Behandlingsinsatser	Resultat		
	Hem	Fosterhem	
Försöksverksamhet	2	5	7
Andra former	8	0	8
	10	5	15

$p < 0.05$ (Fisher)

Familjens psykosociala situation under tiden för barnhemsvistelsen.

När det gällde bostad, arbete och ekonomi, missbruk och familjerelationer var det mest fruktbart att se på förändringar under tiden för barnens barnhemsvistelse och därvid göra jämförelser mellan grupperna X, Y och Z, som hade olika syften med placeringen:

Bostad.

I samband med barnens placering försämrades många familjers bostadssituation. Två tredjedelar av barnen tillhörde familjer med ett mer eller mindre akut vräkningshot p g a obetalda hyror, lägenhetsbråk eller annan misskötsamhet

eller med ett mer eller mindre akut behov av bostad p g a att kvinnan måst lämna mannen eller föräldrarna. En tredjedel av barnen tillhörde familjer med en tillfredsställande bostadssituation. Det var ej så stora skillnader mellan de tre grupperna vid tiden för barnens placering som vid tiden för barnhemsvistelsens avslutning. För grupp X förbättrades ej familjens bostadssituation under tiden, barnen skulle överflyttas till fosterhem och mödrarna fick ej hjälp att skaffa (ny) lägenhet. När de tio barnen lämnade barnhemmet hade åtta av dem mödrar, som saknade (egen) bostad. För grupperna Y och Z förbättrades familjens bostadssituation under tiden, de som ej redan hade en tillfredsställande bostadssituation fick hjälp att skaffa (ny) lägenhet, betala hyresskulder, få eget kontrakt etc. När barnen lämnade barnhemmet hade alla utom en moder (den enda som trots syftet ej omfattades av behandlingsinsatser) en tillfredsställande bostadssituation – även i de fem fall där barnen överflyttades till fosterhem.

Arbete och ekonomi.

Vid tiden för barnens placering var det få mödrar som hade ett arbete, och de flesta var beroende av regelbunden socialhjälp. Två mödrar som var sjukskrivna från ett arbete och en moder som hade ett tillfälligt arbete tillhörde grupp Z, men i övrigt var det inga skillnader mellan grupperna. Det var större skillnader i hur deras arbets- och ekonomiska situation förändrades under tiden. Undersökningsgruppens mödrar hade mycket begränsade möjligheter att få arbete på den öppna arbetsmarknaden. I den mån som de fick hjälp att förbättra sin situation på arbetsmarknaden eller att öka sina förhoppningar om eller motivation för att kunna ta tillvara de utbildnings- och arbetstillfällen som ställdes till förfogande, var det i grupperna Y och Z. Det var inte någon i grupp X men flera i grupperna Y och Z som under tiden började på kommunal vuxenutbildning, på yrkeskurs eller yrkesorienterande kurs, på beredskapsarbete eller skyddat arbete. Även om deras arbetssituation därmed ej var löst, var mödrarna under den tid det varade nöjda med att ha kommit igång med en sysselsättning och hade större förhoppningar om framtida arbetsmöjligheter. Deras ekonomiska situation var då också bättre än när de var hänvisade till socialhjälp.

Missbrukssituation.

Det är svårt att avgöra om det fanns några större skillnader mellan grupperna beträffande den faktiska missbrukssituationen i samband med barnens placering. I grupp X fanns de tre mödrar som i samband med barnens placering eller senare anhölls och dömdes till fängelse för narkotikabrott. Där fanns också några mödrar som sade, att deras missbrukssituation förvärrats efter det att barnen omhändertagits. Det är sannolikt att missbrukssituationen för en del mödrar i grupp X förvärrades under tiden, eftersom de visste att barnen skulle överflyttas till fosterhem och därför hade gett upp sin kamp. Även för mödrarna i grupperna Y och Z förvärrades missbrukssituationen sedan det blivit klart, att deras barn skulle överflyttas till fosterhem. En allvarlig missbrukssitua-

tion kunde således både vara en orsak till och en följd av beslut om barnens överflyttning till fosterhem.

Det förekom dock i alla tre grupperna (för minst 18 barn) att mödrarna (och fäderna) hade perioder av missbruk eller enstaka missbrukstillfällen under tiden för barnens barnhemsvistelse. De behandlingsinsatser som kunde göras från barnhemmets sida var närmast att betrakta som motivationsskapande och stödjande insatser. En del klarade därefter av att själva upphöra med sitt missbruk, andra fick en ökad motivation att ta emot annan hjälp eller behandling för sitt missbruk. I den mån det ej fanns någon missbruksproblematik och i den mån som missbruk minskade eller upphörde under tiden var det i grupperna Y och Z.

När uppmärksamheten fokuseras på föräldrarnas missbruk förefaller situationen så dystert, att man kan undra hur det var möjligt att så många barn fick dagliga eller så gott som dagliga besök av sina föräldrar (oftast mödrar), som också deltog i omsorgen om barnen på barnhemmet. Utifrån mödrarnas berättelser finns flera samtidiga förklaringar:

- dels var det ej frågan om dagligt eller så gott som dagligt missbruk utan om mera enstaka missbrukstillfällen,
- dels gav de dagliga besöken på barnhemmet ökad kraft att upphöra med eller begränsa missbruket,
- dels var det möjligt att vara hos barnen på eftermiddagar och kvällar, och sedan gå hem och dämpa ångest och ensamhetskänslor med alkohol e d,
- dels fanns det dagar då man uteblev från besök hos barnen,
- dels hände det att någon kom påverkad till barnhemmet, där personalen hade svårare att upptäcka påverkan av narkotika och läkemedel än av alkohol.

Familjesituation.

Mödrarna var nästan undantagslöst ensamma vårdnadshavare vid tiden för barnens placering. Även om tre skilsmässor ännu ej var formellt avslutade, var det mödrarna som hade ansvaret för barnen. Det var mödrarnas situation som föranledde barnens placering, och det var deras fortsatta handlande som hade störst betydelse för barnens återgång till hemmet eller överflyttning till fosterhem.

Även om fäderna i allmänhet hade en mer perifer roll på barnhemmet än mödrarna, fanns det för 18 barn en aktuell relationsproblematik mellan modern och fadern, som utgjorde en väsentlig del i samtal och andra behandlingsinsatser:

- a) Åtta mödrar med elva barn (eg. nio barn med elva aktuella placeringar) hade såväl före som under tiden för barnhemsvistelsen ett slitsamt och ambivalent förhållande till barnets biologiske far, som präglades av beroende, även om det var ett destruktivt förhållande, där våld och misshandel ej var ovanliga inslag. Mödrarnas förhoppningar om att förhållandet skulle bli bättre varvades med besvikelser och strävan att bli fri från mannen. Två föräldrapar var beredda att bearbeta sin relationsproblematik tillsammans med barnhemmets psykolog. De övriga fäderna var ej beredda att ta del av barnhemmets behandlingsinsatser, som därför inriktades på att ge kvinnan stöd i sin frigörelse

från mannen. Vid tiden för barnens återgång till hemmet (fem barn) eller överflyttning till fosterhem (sex barn) var mödrarnas förhållande till barnens fäder mera oberoende eller mera avslutat än vid tiden för placeringen. Det innebar en förbättring av familjesituationen, eftersom faderns missbrukssituation var värre än moderns och påverkade eller antogs påverka hennes missbrukssituation.

- b) För fem barn innebar barnhemsvistelsen att deras föräldrar fick hjälp och stöd att genomföra en skilsmässa eller avsluta sitt förhållande. Det var två fäder som fick stöd att avsluta sitt förhållande till barnens moder och själv få vården om barnen, och det var två mödrar som fick stöd att slutföra skilsmässa från barnens fader. När barnen återgick till hemmet var deras familjesituation förbättrad, eftersom den part som varit den mest bidragande orsaken till barnens placering hade lämnat hemmet.
- c) Det var bara ett föräldrapar vars relationsproblematik löstes så, att modern och fadern fortsatte att vara sammanboende under hela barnhemsvistelsen, varefter deras två barn återgick till hemmet.

Familjesituationen för 13 barn var den, att modern inte hade någon aktuell relation till den biologiska fadern. Även om relationen var avslutad fick åtta av de 13 barnen då och då besök av sin far, och det kunde uppstå problem i samband med faderns umgängesrätt. Enligt mödrarna fanns det fäder som visade barnen ett större intresse på barnhemmet än de gjort tidigare. Några mödrar hade ett nytt förhållande till en man, som emellertid inte i något fall omfattades av behandlingsinsatser. Tio av barnen överflyttades till fosterhem och tre återgick till hemmet.

Om det fanns aktuell relationsproblematik mellan barnets biologiska moder och fader föreföll det närmast bidra till att förbättra familjens prognos, öka sannolikheten för behandlingsinsatser i familjen och för barnens återgång till hemmet.

Tabell 18. Behandlingsinsatser utifrån aktuell relationsproblematik mellan modern och fadern

Grupp	Relationsproblematik		
	Aktuell	Ej aktuell	
Behandlingsinsatser	13	2	15
Ej behandlingsinsatser	5	11	16
	18	13	31

$p < 0.005$ (Finney et al 1963)

Tabell 19. Barnens återgång till hemmet eller överflyttning till fosterhem utifrån aktuell relationsproblematik mellan modern och fadern

Grupp	Relationsproblematik		
	Aktuell	Ej aktuell	
Fosterhem	6	10	16
Hem	12	3	15
	18	13	31

$p < 0.05$ (Finney et al 1963)

Det är möjligt, att moderns missbruk vägde tyngre i grupp X eller hos dem som ej omfattades av behandlingsinsatser och vars barn överflyttades till fosterhem, medan relationsproblematik tvärtom vägde tyngre i grupperna Y och Z eller hos dem som omfattades av behandlingsinsatser och vars barn återgick till hemmet. Det är emellertid också möjligt att de funna sambanden kan bero på, att om modern var ensam eller ej hade någon aktuell relation till barnets biologiske fader var sannolikheten större att hon ensam fick bära skuldbördan, medan en aktuell relationsproblematik ökade sannolikheten för en fördelning av skuldbördan eller t o m en förskjutning till den andra parten i relationen.

För de 18 barn vars föräldrar hade aktuell relationsproblematik ansågs modern i 13 fall ha en bättre prognos utan fadern och fadern i 3 fall ha en bättre prognos utan modern. Om sannolikheten för den ena partens avlägsnande ökade under barnhemsvistelsen ökade också sannolikheten för barnens återgång till hemmet. Barnhemmets behandlingsfunktion omfattade ofta bara ena parten i en relation eller inkluderade en förhoppning att göra parterna mera oberoende av varandra — efter att ha lärt känna en relationsproblematik som upplevdes svår att handskas med på annat sätt.

Familjens psykosociala situation efter barnhemsvistelsen.

Barnens situation i hemmet eller fosterhemmet framgår av föregående kapitel. Det skulle föra för långt att i detta sammanhang ge en uttömmande beskrivning av föräldrarnas situation utifrån det rikhaltiga intervjumaterial som insamlades. Därför göres blott några sammanfattande kommentarer kring skillnaderna mellan de familjer, som hade sina barn hemma, och de familjer, som hade sina barn i fosterhem.

Barnen var hemma.

Familjens psykosociala situation var klart bättre i de fall barnen återgått till hemmet. Det berodde naturligtvis på att den hade utretts under barnens barn-

hemsvistelse och befunnits vara acceptabel eller hade förbättrats under tiden, vilket hade till följd att barnen kunde återgå till hemmet. Det berodde emellertid också på att de familjer, som hade sina barn hemma, omgärdades av en rad stödjande och kontrollerande åtgärder. Alla barnen hade eller fick en plats i daghem eller familjedaghem. Åtta barns familjer hade uppföljande kontakt med sina kontaktpersoner på barnhemmet. Fyra barn hade stödfamilj. En familj hade regelbunden kontakt med psykiatriskt sjukhus, en med barnpsykiatrisk klinik och en med distriktets basstation. Alla hade mer eller mindre regelbunden kontakt med sin socialsekreterare på socialbyrån, en kontakt som de flesta uppskattade — till skillnad från de familjer som hade sina barn i fosterhem.

Familjernas bostadssituation var klart bättre än för dem, vars barn var i fosterhem. Tio barn bodde i samma lägenhet vid båda uppföljningstillfällena och en familj hade fått hjälp till en bättre bostad under tiden. Två barn var tillbaka på barnhemmet vid det andra uppföljningstillfället och två barn bortföll i uppföljningen. Familjernas bostadssituation var inte alltid utan problem, men eftersom barnen var hemma gjordes hjälpsatser för att lösa hyresskulder och andra problem.

Även om det inte var några föräldrar som hade ett fast arbete på den öppna arbetsmarknaden, var alla utom Cecilias moder och Görans och Fridolfs fader under hela eller delar av uppföljningstiden sysselsatta med arbete eller utbildning. Det var dock för alla varvat med perioder av sjukskrivning och/eller arbetslöshet. Familjen var helt eller delvis beroende av socialhjälp, men efter barnens återgång till hemmet utgjorde barnbidrag och bidragsförskott en förbättring av ekonomin.

Bland de familjer, vars barn återgick till hemmet, fanns flera utan missbruksproblematik. Det fanns heller ingenting som tydde på fortsatt missbruksproblematik i de familjer, där det tidigare misstänkts eller konstaterats, utom beträffande Karin, som återkom till barnhemmet p g a moderns alkoholmissbruk.

Det har tidigare konstaterats, att missbruksproblematik ofta hörde samman med relationsproblematik mellan modern och fadern. Förhållandet mellan dem föreföll klarare än tidigare: tre skilsmässor hade slutförts, två mödrar hade ett mer etablerat förhållande till en ny man, och två mödrar betraktade sig numera som ensamstående och barnens fäder hade egen lägenhet, även om de ofta kom på besök. Det var dock en återgång till den gamla relationsproblematiken mellan modern och fadern, som bidrog till att Anders' och Bodils familjesituation försämrades (jfr tabell 11, sid, 186). I samband med relationsproblematik mellan Pelles fader och hans nya sammanboende återkom Pelle till barnhemmet och uppmärksammades faderns missbruksproblematik.

Barnen var i fosterhem.

Det var tydligt, att mödrarnas situation försämrades efter beslutet om att barnen skulle flytta till fosterhem eller efter det att de faktiskt flyttat. Det blev ökat missbruk och andra försämringar av deras totala situation. Det skedde obero-

ende av om familjen omfattades av behandlingsinsatser eller ej från barnhemmets sida. Under en period var mödrarna ej möjliga att nå med hjälp- och stödinsatser. Det var svårt att nå dem för en första uppföljning och svårt att bestämma tider i förväg. Vid den andra uppföljningen hade mödrarnas situation i regel förbättrats och stabiliserats och det var också lättare att nå dem för en intervju. Deras berättelser kan sättas i relation till Cullbergs (1975) beskrivning av ett krisförlopp. Även om inte alla mödrar beskrev en inledande chockfas, berättade alla om en reaktionsfas av förtvivlan, ökat missbruk och en social misär som av allt att döma var värre än den de upplevt eller sociala myndigheter känt till, medan barnen bodde hemma. Under denna tid besökte de flesta mödrar sina barn oregelbundet eller inte alls i fosterhemmet. (Två mödrar besökte trots sin misär barnen varje vecka). Därpå följde en fas av bearbetning, då mödrarna fick nytt hopp om att kunna handskas med sin tillvaro, sökte t ex hjälp för sitt missbruk, skaffade ett arbete, påbörjade en utbildning och/eller började besöka barnen mer regelbundet i fosterhemmet. Det gällde alla dem, som bibehållit kontakten med barnen och som därför hänförs till någon av grupperna 2 eller 3 (tabell 12, sid. 192). Utdrag ur Karins moders berättelse får utgöra ett exempel på faser i ett krisförlopp:

— Jag visste till 99 % (efter sex månader på barnhemmet) att det skulle bli fosterhem, så jag inledde konferensen med att fråga: »Jag vill bara veta en enda sak, blir Karin fosterhemsplacerad eller kommer hon hem?» Jo, det skulle bli fosterhemsplacering. Då sa jag: »Då kan ni fortsätta, jag går till mitt jobb». Så gick jag och jobbade den veckan som i dvala. Sen stack jag, det blev inte mera av med jobb, jag var borta sen. Allt rasade och jag tänkte, aldrig mera jobb, jag ska bara dricka och dricka, aldrig mera Enebacken. Så jobbigt var det, det var fruktansvärt, det bara rasade för mig, och jag orkade inte bli nykter igen. (Så fortsatte berättelsen om missbruk, misshandel och förstörd hälsa). När man dricker som jag gjorde, bryr man sig inte om att man dör. Men hela tiden malde det i huvudet: Karin, Karin, Karin . . . Jag hörde inte av mig till nån, jag kunde inte vara i min lägenhet, för jag visste, att där sökte folk efter mig, för jag vet ju att det är många som vill hjälpa mig, men jag pallade inte med det . . . Karin kom till fosterhemmet för snart fyra månader sen. Jag kan inte träffa henne i det här skicket. Men det är bättre nu, och jag ska börja arbeta på att hon ska kunna komma hem. (Vid det andra uppföljningstillfället hade hon tagit emot behandling för sitt missbruk, påbörjat en utbildning och besökte Karin regelbundet.) Jag har haft det skitjobbigt men nu ser jag positivt på framtiden, skolan, att träffa Karin och kunna få hem henne så småningom.

Även den moder som haft minst kontakt med sitt barn (Dag) både före placeringen, under tiden på barnhemmet och i fosterhemmet och som under en lång tid varken kunde nås av fostermodern, av mig eller andra personer som sökte henne, berättade efter nio månader om ett liknande krisförlopp. Då hade hennes tillvaro stabiliserats, hon bodde tillsammans med en man som hade lägenhet och arbete, de planerade att gifta sig och hon var inriktad på att få flera barn. Av yttre tecken att döma övergick en reaktionsfas med en kaotisk livs-

situation i en fas av avskiljande av känslor för barnet och inriktning på nya barn i enlighet med Aldgates (1980) och Jenkins och Normans (1972) forskningsrön. Jag hade därför ej väntat mig, att barnet i fosterhemmet hade så stor plats i hennes tankar:

– Nu ska jag köpa säng och vagn, jag skiter i att det inte är klart än, för jag ska ha hem honom. Vi ska flytta till en trea nu, och det är för hans skull, i hans rum ska hans grejer stå, och där ska dörren vara låst utom när jag går in och städar eller när jag spelar in något till honom. Dit ska ingen få komma förrän han kommer hem.

Sammanfattning och kommentarer.

Även om ej allt insamlat material om familjens situation och barnhemmets funktion har använts, kunde några samband konstateras. Barnen kunde indelas i tre grupper utifrån syftet med placeringen. 1) Tio barn var på barnhemmet i avvaktan på fosterhem. 2) För sju barn lämnades frågan öppen, men det fanns en osäkerhet om familjens prognos som gjorde, att överflyttning till fosterhem nämndes som ett tänkbart alternativ redan från början. 3) För 14 barn var syftet återgång till hemmet.

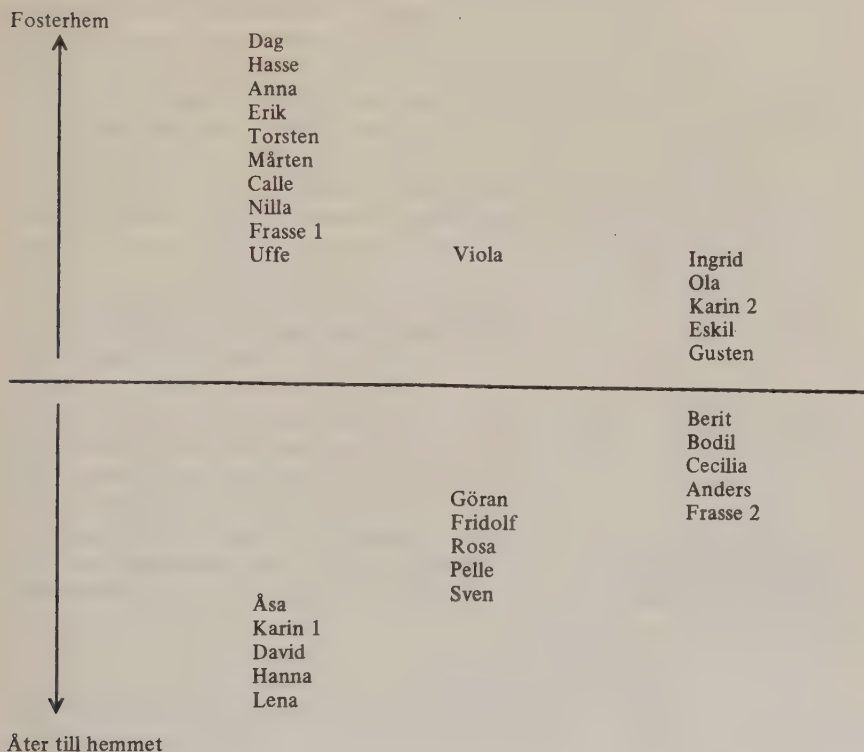
En jämförelse mellan grupperna visar, att syftet ej enbart var avhängigt av orsakerna till placeringen och tidigare åtgärder i familjen utan i högre grad av socialekreterarens bedömning av moderns insikt om sina problem, motivation att göra något åt dem samt att vilja samarbeta. Det var också i någon mån avhängigt av, om fadern bedömdes ha resurser att utöva föräldraskap.

Det ursprungliga syftet med barnens placering styrde barnhemmets behandlingsfunktion i högre grad än förväntat. Om syftet från början var placering i avvaktan på fosterhem överflyttades barnen till fosterhem, familjen omfattades ej av barnhemmets behandlingsinsatser och dess psykosociala situation förbättrades ej under barnens barnhemsvistelse. Fem barn kunde återgå till hemmet i anslutning till en utredningstid, därför att familjens situation befunnits vara acceptabel. För 16 barn förväntades och för 15 av dem fullföljdes behandlingsinsatser i familjen, och dess psykosociala situation förbättrades under tiden.

De barn, vars familjer omfattades av behandlingsinsatser, bodde längre på barnhemmet än övriga barn.

Det fanns inga enkla eller entydiga förklaringar till varför hälften av barnen (16 st) överflyttades till fosterhem och hälften (15 st) återgick till hemmet. Även om det fanns skillnader i familjernas faktiska situation kan man ej bortse från personliga bedömningar hos socialekreterare och barnhemspersonal. Sådana bedömningar var lättare att göra i en del fall och svårare i andra. Det illustreras i figur 13, där barnens namn anges på olika sidor om och på olika avstånd från gränsen mellan acceptabla och oacceptabla hemförhållanden. Avgörandet var svårast och behandlingsinsatserna störst för dem, som befann sig närmast gränsen.

Figur 13. Barnens placering vid båda sidor av gränsen mellan acceptabla och oacceptabla hemförhållanden

Varför kom gränsen att gå här? Det var troligen flera samverkande faktorer, av vilka några kunde urskiljas: en bedömning av föräldrarnas resurser, samarbetsvilja, missbruksproblematik och relationsproblematik; grad av insyn i familjen; beräknad tidsåtgång för nödvändiga förbättringar i familjens situation. Undersökningsgruppens barn befann sig alla nära gränsen mellan acceptabla och oacceptabla hemförhållanden för barn i Sverige idag. De kom att gruppera sig lika många på vardera sidan om den gränsen. Det för tankarna till Gunerinsens (1983) konstaterande, att samhällets eller gruppens normalitetsbegrepp befästes genom konfrontation med det avvikande, som därför djupast sett uttrycker konformitet med den kollektiva ordningen.

Resultatet av barnhemsvistelsen bör emellertid ej enbart diskuteras i termer av barnens återgång till hemmet eller överflyttning till fosterhem. De familjer som omfattades av behandlingsinsatser fick hjälp att förbättra sin psykosociala situation och bibehöll kontakt med personal på barnhemmet – även i de fall

barnen överflyttades till fosterhem. Eftersom barnhemmet befann sig i övergången från förvaringsinstitution till behandlingsinstitution och en förändring av personalens roller var under utveckling (jfr t ex Whittaker och Trieschman, 1972), hade gränsen ej nåtts för vad som är möjligt att åstadkomma utifrån institutionsarbete, när det gäller att förbättra mycket psykosocialt utsatta familjers (multiproblemfamiljers) situation. Det var emellertid tydligt, att socialsekreterares och barnhemspersonalens engagemang, uthållighet, kunskaper och erfarenheter hade betydelse. Flera undersökningar har visat att ändamålsenligt socialt arbete är en av de viktigaste faktorerna när det gäller barn i fosterhem, familjens reaktioner på fosterhemsplaceringen, besöksfrekvens, barnens återgång till hemmet etc. (Aldgate, 1980; Adcock, 1980; Thoburn, 1979.) Samma förhållande bör gälla barn på barnhem.

I uppföljningen var familjens psykosociala situation bättre i de fall barnen var hemma än i de fall barnen var i fosterhem. Det var både en orsak till och en följd av att barnen var hemma respektive i fosterhem. Det var särskilt tydligt vid det första uppföljningstillfället, då mödrar till barn i fosterhem av allt att döma befann sig i en reaktionsfas med inslag av ökad förtvivlan, ökat missbruk och ökad social misär. Mödrarnas berättelser ledde till antagandet, att barnens fosterhemsplacering eller redan beslutet därom utlöste en kris, vars fölopp kunde följas i olika faser i enlighet med Cullbergs (1975) beskrivning av krisförlopp (jfr Vinterhed et al, 1981). Vid tiden för det andra uppföljningstillfället föreföll de flesta mödrar ha kommit in i en bearbetningsfas med siktet inställt på framtiden. Det gällde framförallt de mödrar, som bibehållit kontakten med barnen i fosterhemmet.

12. DISKUSSION.

Det har gjorts många undersökningar om barn på barnhem i andra länder och i en tid, då det var vanligare än idag att bo på barnhem. Det har särskilt i Sverige varit en utveckling mot allt färre barnhem och allt färre barn på barnhem.¹ Det finns emellertid tecken på, att de barnhem som finns kvar ej längre präglas av nedläggningsiver utan snarare av en iver att förändra barnhemsvården så, att den bättre svarar mot barnens och deras familjers behov. Jag fann det vara en angelägen uppgift att undersöka vilka barn som idag placeras på barnhem, eftersom man i första hand försöker finna andra utvägar, samt att undersöka vad barn-

1. Det fanns 127 barnhem i Sverige år 1981, som enligt den nya sociallagstiftningen från 1982 kom att ingå bland hem för vård eller boende. Det ännu så länge mer etablerade begreppet barnhem har dock genomgående använts i texten.

hemsvård kan innebära för dem.

Det finns en samstämmig uppfattning, att negativa verkningar av institutionsvård främst kan hänföras till störningar i objektrelationsutvecklingen eller i anknytningsprocessen till de första viktiga personerna i barnens liv, såsom föräldrar och/eller föräldrars ersättare. Det var därför mest angeläget att undersöka barnens anknytningsprocess i en ålder, då denna process är särskilt känslig för störningar, nämligen innan barnen fått tillräcklig förmåga att upprätta konstanta relationer (jfr Burgner och Edgecombe, 1972), vilket de har först vid tre eller fyra års ålder. Undersökningen omfattade därför barn i åldern 0-4 år och genomsyrras av den syn på objektrelationsutvecklingen eller anknytningsprocessen som psykoanalytiska teorier förmedlar och som Bowlby förmedlar utifrån en kombination av psykoanalytiska och etologiska kunskaper. Barns känslomässiga anpassning på barnhem har visat sig höra nära samman med deras anknytning eller snarare avveckling av anknytning till föräldrarna och brist på möjlighet att utveckla nya varaktiga relationer till personalen.

Barn på barnhem idag i Sverige har emellertid i några väsentliga avseenden andra förutsättningar än de barn som tidigare och i andra länder omfattats av undersökningar: 1) De kommer i större utsträckning från psykosocialt utsatta familjer eller multiproblemfamiljer. Det gällde särskilt de små barn, som utvaldes för den aktuella undersökningen, eftersom de bodde på barnhemmet mer än tre veckor och i signifikant större utsträckning omfattades av tvångsåtgärder än de barn som bodde där kortare tid. 2) De bibehåller i större utsträckning kontakt med sina föräldrar under tiden på barnhemmet. Det gällde särskilt de små barnen på det aktuella barnhemmet, eftersom det samtidigt pågick en försöksverksamhet med utvidgad föräldraverksamhet. 3) De får genom mindre barngrupper och större personaltäthet mer tillgång till personal. På det aktuella barnhemmet bemödade sig personalen dessutom om att bli anknytningspersoner för barnen och komplement till föräldrarna.

Undersökningsområdet avgränsades så att barnens anknytnings- och anpassningsprocess på barnhemmet var i fokus. Eftersom den kunde antas vara beroende av barnens familjeförhållanden och erfarenheter före barnhemsvistelsen, gjordes en retrospektiv undersökning därav. Även om både familjens psykosociala situation under tiden för barnens barnhemsvistelse och barnhemmets mål, funktion och arbetssätt hade betydelse för barnen fick det blott ett begränsat utrymme i undersökningen.

Undersökningsgruppen valdes så, att den bestod av alla de 29 barn som 31 gånger placerades på det aktuella barnhemmet under en tvåårsperiod (1980-81), som då var 0 - 4 år gamla och som kom att bo där mer än tre veckor. Deras vistelsetid varierade från tre veckor till 22 månader.

Det fanns en lång rad svårigheter i valet av lämpliga tillvägagångssätt för att undersöka den valda problematiken i den valda undersökningsgruppen, t ex:

1. Barnens familjeförhållanden och erfarenheter före barnhemsvistelsen kartlades huvudsakligen med hjälp av en strukturerad intervju med barnens mödrar. Det fanns skäl att antaga, att mödrarna kunde påverkas av det

faktum att deras barn kort tid före intervjun hade placerats på barnhem mot deras egen vilja. Intervjun omfattade tiden från graviditetsbeskedet och kunde också antas påverkas av att barnen var i olika ålder och att det därför gått olika lång tid sedan dess. Det visade sig emellertid, att i den man som mödrarnas egna uppgifter kunde jämföras med uppgifter i sociala utredningar och journaler, fanns det ej skäl att betvivla deras tillförlitlighet. Mödrarna kunde ge mera information än som var möjligt att få med andra informationskällor. Quinton och Rutter (1984) konstaterade, att tillförlitligheten i mödrars egna berättelser är större beträffande vad som inträffat än när det inträffat och större beträffande känslomässigt mer betydelsefulla än mindre betydelsefulla händelser. Det var ingen tvekan om, att graviditetsbesked, graviditet, förlossning och nyföddhetsperiod tillhörde sådana känslomässigt mer betydelsefulla händelser, som mödrarna hade tydliga minnen av och gärna berättade om.

2. Valet att undersöka barnens anknytnings- och anpassningsprocess innebar att försöka förstå barnens beteende och följa förändringar i deras beteende över tiden. Det fanns inga andra utvägar än att lita till observationer, som med nödvändighet påverkas av den som observerar. Tillförlitligheten i observationerna kunde emellertid ökas genom att de gjordes av olika personer, vid upprepade tillfällen, över hela den tid som barnen vistades på barnhemmet, och koncentrerades på konkreta situationer och händelser. För att öka validiteten gjordes ett urval av det som skulle observeras utifrån tidigare kunskaper om barns anknytnings- och anpassningsbeteende. Tjänstgörande personals rutinemässiga dagboksanteckningar gjordes oberoende av undersökningen, medan barnets kontaktpersoner gjorde observationer enligt ett frågeformulär, som utgick från undersökningens syfte. Personalen var de bästa observatörerna ur den synpunkten, att de vara nära barnen hela dygnet och vid de tillfällen, då anknytnings- och anpassningsbeteende kan observeras särskilt tydligt. Deltagande observationer kunde användas som komplement till eller kontroll av personalens observationer, eftersom jag själv observerade alla barn, dock huvudsakligen på dagtid. Föräldrarnas intryck och observationer av barnens beteende förmedlades till mig främst i början och slutet av barnhemsvistelsen samt i uppföljning efteråt. Även om var och en för sig av de valda datainsamlingsteknikerna hade svagheter hade de olika svagheter och kunde tillsammans (triangelmätning, se Patton, 1980) ge en så fullständig bild av barnens anknytnings- och anpassningsprocess, som det var möjligt att få. Det fanns dock en risk att inriktningen på barnens problem och svårigheter skymde sikten för deras uttryck för välbefinnande.
3. Uppföljning av barnens anknytnings- och anpassningsprocess gjordes ca tre och nio månader efter barnhemsvistelsen. Hälften av barnen hade återgått till hemmet och information om dem inhämtades huvudsakligen från deras mödrar. Hälften av barnen hade överflyttats till fosterhem¹ och både deras

1. Begreppet fosterhem har ersatts av begreppet familjehem, men det finns ingen fullgod ersättning för begreppen fosterbarn och fosterföräldrar.

- mödrar och fostermödrar intervjuades. I den mån det fanns överensstämmelser mellan deras berättelser kunde det bidra till att öka tillförlitligheten. Mödrars och fostermödrars information kompletterades med andra informationskällor i den mån det fanns några. Det visade sig, att de problem som nått en sådan nivå, att mödrar och fostermödrar hade svårt att handskas med dem, också var de problem som kommit till andras kännedom, t ex på barnhemmet, familjevårdssektionen, socialbyrån och barnavårdscentralen.
4. Valet att undersöka barn i åldern 0-4 år innebar, att de ännu var för små att själva berätta eller besvara frågor, rita och måla eller genomgå projektiva testningar. Det var nödvändigt att lita till observationer av deras beteende. De fyra första åren är också en tid, då barnens utveckling går fort och det är stora skillnader mellan en tremånadersbaby och en fyraåring. Eftersom det medför särskilda svårigheter att undersöka små barn, har många för det aktuella problemområdet i och för sig intressanta undersökningar gjorts på barn över fyraårsåldern.
 5. Undersökningsgruppen bestod av alla de små barn som placerades på barnhem inom Malmö kommun under en tvåårsperiod och som dessutom bodde där en längre tid och omfattades av tvångsåtgärder. De var därför i en speciell situation och kunde ej jämföras med en kontrollgrupp. De kunde emellertid jämföras med sig själva över tiden samt med varandra i den mån det var möjligt att i efterhand finna underlag för indelning i undergrupper. Det senare var förenat med större svårigheter än förväntat, eftersom det ej fanns något entydigt samband mellan olika variabler. Barnen kom att tillhöra olika undergrupper beroende på vilka aspekter som avsågs. Inom olika undergrupper var antalet barn för litet för att samtidigt ta hänsyn till flera olika aspekter och den som framträdde tydligast blev avgörande. För att göra det möjligt för läsaren att följa enskilda barn, har deras namn angetts.
 6. Som en form av utvärderingsforskning inom en praktisk verksamhet hade undersökningen att anpassa sig till förändringar inom denna verksamhet under tiden. Det var t ex ingen standardiserad omsorg och behandling under tiden (från det första barnets placering på barnhemmet i januari 1980 till det sista barnets överflyttning till fosterhem i maj 1983), utan det var en pågående strävan att förbättra omsorgen om barnen och behandlingsinsatserna i deras familjer. Under undersökningsperioden började också spädbarn placeras på barnhemmet. Det ingick ej i undersökningens uppläggning att den skulle omfatta så späda barn som de fyra, som kom till barnhemmet vid två till tre månaders ålder. De kom därför att behandlas mera kortfattat än de barn, som var över nio månader.
 7. Det faktum, att jag varit verksam psykolog på barnhemmet under ett antal år före undersökningens genomförande och fortfarande delvis var det, hade för- och nackdelar som måste tagas med i beräkningen. Riskerna med partsintressen och sammanblandning av roller försökte jag motverka genom medvetenheten därom samt genom att avgränsa mina roller så, att jag vid tiden för materialinsamlingen inte hade några utredande och behandlande uppgifter och vid tiden för databearbetningen var tjänstledig. Dessutom lade jag

i resultatredovisningen störst vikt vid andras observationer och använde mina egna deltagande observationer som komplement. Fördelarna var fler än nackdelarna. Om jag ej tillhört systemet, hade det ej varit möjligt att få det förtroende och den insyn jag fick, att få en helhetsbild av barnen och följa dem under så lång tid, att ha möjlighet att motivera personalen till många tidskrävande barnobservationer och att nå barnens mödrar, som var i en sådan situation att de i andra undersökningar utgör ett betydligt större bortfall.

Undersökningsgruppen var en tämligen homogen grupp vad avsåg familjeförhållanden och erfarenheter före placeringen och det var ej meningsfullt att dela in barnen i olika undergrupper. Modern utgjorde familjens kärna och var oftast ensam vårdnadshavare, fadern var mera perifer om han alls hörde till familjen, beroendet av socialhjälp var stort, missbruksproblem och destruktiva relationer mellan föräldrarna var de vanligaste orsakerna till barnens placering och familjen var i de flesta fall tidigare känd av sociala myndigheter. Förekomsten av belastningsfaktorer presenteras i tabell 2 (sid. 94). Den visar förekomsten men ej graden av belastning. Frånvaron av belastningsfaktorer behövde ej innebära en bättre situation för barnet. Det barn som i tabellen har minst belastningsfaktorer (David) var t ex det barn, som utsatts för den mest allvarliga — och kanske enda — fysiska misshandeln i hemmet. Det var okänt för sociala myndigheter och orsaken till barnets placering var faderns misshandel av ett äldre syskon. Det ger ett exempel på, att det inte bara var förekomsten av belastningsfaktorer utan också graden av insyn i familjen, som avgjorde barnens placering på barnhemmet. Beroendet av socialhjälp ökade möjligheten till insyn. Det var bland de få familjer, som ej var beroende av socialhjälp, som det fanns barn som ej heller av andra skäl var kända av sociala myndigheter före placeringen. Det var bristen på fungerande socialt nätverk, som kunde antas vara skälet till att mödrarna i hälften av fallen relaterade barnens placering till anmälan från dem själva eller andra anhöriga. Barnen kom från familjer med ett negativt socialt arv (jfr Jonsson, 1969), som var särskilt psykosocialt utsatta (jfr Hessle, 1982), resursfattiga och försummade (jfr Heap, 1982). Det innebär dock ej, att man kan dra några slutsatser om moderns känsla för barnet eller mor—barn-relationen. Även om sociala utredningar och journaler var bristfälliga informationskällor, var det förvånansvärt sällan, som det fanns några anmärkningar mot mor—barn-relationen, och i de fall det förekom, överensstämde det väl med mödrarnas egna berättelser. Det kan ej tolkas så, att mor—barn-relationen är oberoende av familjens psykosociala situation. Det kan emellertid tolkas så, att urvalet av barn som omhändertogs av sociala myndigheter och placeras på barnhem ej sker utifrån en bedömning av mor—barn-relationen utan utifrån en bedömning av familjens psykosociala situation, i den mån den är känd. Det kan sedan finnas olika uppfattningar om i vad mån förhållandevis få konstaterade störningar hos barnen eller i mor—barn-relationen kan bero på att undersökningsgruppen i dessa avseenden var tämligen normal och i vad mån det kan bero på bristfälligt förmåga att urskilja störningar.

Även om det fanns individuella variationer är det möjligt att dra några generella slutsatser om barnens anknytnings- och anpassningsprocess på barnhemmet. Det är framför allt möjligt om de tre yngsta spädbarnen undantages, eftersom de var i en särskild situation och både teoretiskt och praktiskt sett saknat möjlighet att knyta an till en modersfigur före barnhemsvistelsen.

1. Modern var i allmänhet tillräckligt ofta närvarande för att förbli den viktigaste anknytningspersonen för barnen. I enstaka fall fick fadern eller annan nära anhörig en sådan »modersfunktion». Barnens rangordning av anknytningspersoner var lätt observerbar, och personal kom alltid efter föräldrar och nära anhöriga i denna rangordning (utom för det barn som helt saknade sådan anknytning). Barnen tycktes ha en huvudsaklig anknytning, som var artskild från andra anknytningar, vare sig det är fallet för barn i allmänhet (jfr Bowlby) eller var betingat av undersökningsgruppens sociala situation i isolerade en-förälderfamiljer (jfr Schaffer, 1978).
2. Det fanns ingen generell sekvens av protest, förtvivlan och avskiljande (detachment) i barnens anknytnings- och anpassningsprocess (jfr Bowlby, Robertson m fl). Deras första möte med barnhemmet tedde sig olika. De, som var förberedda på placeringen och hade modern hos sig de första dagarna, hade ingen anledning att protestera förrän de förstod, att modern faktiskt lämnade dem. Bland dem som kom akut och helt ensamma fanns de, som fördröjde sina protester tills modern kom på besök och de kunde ge utlopp för starka känslor. Protester mot att bli lämnade var emellertid ej begränsade till början av vistelsen, eftersom de i allmänhet upprätthöll tät kontakt med föräldrarna. De kunde efter hand vänja sig vid dagliga eller så gott som dagliga besök, men vid oförutsedda avbrott i kontakten intensifierades protester, gråt och förtvivlan över att åter bli lämnade. Det som generellt kännetecknade barnens reaktioner på separation från föräldrarna var protester, högljudd gråt och förtvivlan, som ej övergick i tyst förtvivlan, tillbakadragenhet, likgiltighet eller avskiljande (detachment). Det var två barn kring ett-årsåldern, som efter två till tre veckors avbrott i kontakten med modern föreföll avskilda från henne, och det fanns sådana tecken hos fyra barn under den fortsatta vistelsen, framför allt beroende på moderns minskade besöksfrekvens. Att barnens avskiljande dock aldrig fick den styrka eller omfattning som tidigare beskrivits hos barn på institution, bör bero på deras relation till andra betydelsefulla vuxna, såväl anhöriga som personal (jfr Robertson och Robertson, 1972).
3. Det mest påtagliga i barnens beteende gentemot modern (eller annan huvudsaklig anknytningsperson) var en ökning eller intensifiering av anknytningsbeteende, ökat behov av närhet, kroppskontakt, klängande, kvarhållande etc. Det kan ses som ökat behov av skydd mot ångslan och otrygghet (jfr Bowlby, Ainsworth m fl) eller som ett regressivt försvar mot ökade påfrestningar (jfr A Freud m fl) till följd av barnhemsvistelsen. Eftersom de ej hade samma möjlighet som barn normalt har i sin hemmiljö att utveckla sin förmåga till konstanta relationer, kunde deras anknytningsbeteende antas förbli mera omoget (jfr Tizard och Tizard, 1971). Det kunde dock i barnens förhållande

- till modern ej spåras sådana tecken på avvisande eller undvikande, som Ainsworth (1982) fann hos några ett-åringar i en normalgrupp och som Fraiberg (1982) fann hos ett kliniskt urval av barn i åldern 3-18 månader.
4. I barnens beteende gentemot personal var det lämpligt att skilja på anknytningsbeteende och selektiv anknytning, som tecken på bestående känslomässiga band (jfr Ainsworths, Rutter's m fl distinktion). Barnens anknytningsbeteende var alltid selektivt riktat mot föräldrarna, när de var närvarande, och kunde antas vara tecken på att det fanns mera bestående känslomässiga band till dem än till andra vuxna. När det gällde förhållandet till nya vuxna var barnens beteende mera avhängigt av deras ålder. De barn som var kring ettårsåldern hade det mest intensiva anknytningsbeteendet, men det var riktat mot många vuxna och var från början utan urskiljning. Det kan relateras både till deras större beroende av vuxna och deras mer begränsade kognitiva förmåga (jfr Piaget) att minnas personer, som ej var omedelbart närvarande. Upp till tvåårsåldern var barnens anknytningsbeteende merapräglat av intensitet än selektivitet. De barn som var mellan två och tre år vid placeringen visade ett anknytningsbeteende, som betydligt fortare riktades mot utvalda barnassistenter. De visade tecken på en anknytning, som var mindre sårbar för kortare uppehåll i kontakten och som var mera bestående än yngre barns. De barn som var över tre år vid placeringen mötte många vuxna med ett positivt intresse men med ett mindre intensivt och mindre selektivt riktat anknytningsbeteende. Det kan relateras till deras större förmåga att bibehålla en konstant relation till modern i hennes frånvaro (jfr A Freud, Mahler m fl) och att uthärda separationer (jfr Bowlby m fl).
 5. De flesta barn fick efter hand en anknytning till en eller två utvalda barnassistenter, som var tydlig för omgivningen och som blev bestående under och i flera fall även efter barnhemsvistelsen. Det föreföll ej uppstå några lojalitetskonflikter hos barnen, om de skulle föredra modern eller sin utvalda barnassistent, såsom det senare kunde uppstå lojalitetskonflikter i valet mellan modern och fostermodern. Personal blev ej »modersersättare» utan »föräldrakomplement», när föräldrarna ej var närvarande.
 6. I barnens anpassningsbeteende fanns ej tecken på sådana autoerotiska (jfr A Freud) eller depressiva (jfr Spitz) beteenden, som förekommit i äldre barnhemsundersökningar. Det fanns heller ingenting som talade för ett nytt hospitaliseringssyndrom (jfr Pinkler, 1976) med få initiativ, få viljeyttringar, få uttryck för ilska. Det sätt på vilket barnen anpassade sig till eller handskades med sin situation på barnhemmet visade snarare på en tendens till accentuering eller intensifiering av sådana känslouttryck och svårigheter som normalt förekommer hos barn i motsvarande ålder. Deras känslouttryck präglades av växlingar och de hade en förhöjd känslighet, lägre frustrationstolerans och större lätthet till tårar och vredesutbrott, särskilt i perioder av ökad ångslan och otrygghet, som var fallet i början av vistelsen eller efter avbrott i kontakten med föräldrarna. Flera barn hade insomnings- och sömnsvärigheter, och de barn som hade börjat klara blås- och tarmkontroll, hade under någon period en regression i denna förmåga. Även matsituationen präglades av

- känslor, konflikter och viljeyttringar, som den enligt tidigare undersökningar varit förskonad från på barnhem till skillnad från i normala hem.
7. Det fanns inga tecken på att barnen generellt hade avvikelser i motorisk eller kognitiv utveckling (jfr Rutter, 1979; Tizard och Tizard, 1971). Barnhemsvistelsen kunde snarast antas verka stimulerande på sådant utvecklingsrelaterat beteende (jfr A Freud).

Barnens vistelselängd på barnhemmet hade ej samband med barnens ålder, kön, återgång till hemmet eller överflyttning till fosterhem utan med mödrarnas besöksfrekvens och omfattningen av behandlingsinsatser i familjen. Hälften av barnen kunde återgå till hemmet efter det att deras familjesituation utretts eller förbättrats och bedömts vara acceptabel för barnen. Hälften av barnen överflyttades till fosterhem, men för några skedde det utifrån en tidig bedömning, att deras familjesituation var oacceptabel, och för andra gjordes först behandlingsinsatser med syfte att förbättra familjesituationen. Barnen återgick till hemmet eller överflyttades till fosterhem utifrån en bedömning av familjens psykosociala situation och ej utifrån en bedömning av mor-barn-relationen. Hälften av dem som bedömdes ha en positiv mor-barn-relation både före och under barnhemsvistelsen överflyttades t ex till fosterhem.

Uppföljning gjordes i hem och fosterhem vid två tillfällen, tre och nio månader efter barnhemsvistelsen. För de flesta familjer, som hade sina barn hemma, förbättrades situationen efter hand, men för tre familjer försämrades den, och två barn hade återkommit till barnhemmet före det andra uppföljningstillfället. Utifrån mödrarnas berättelser skilde sig barnens beteende inte så mycket från det som kunnat iakttagas på barnhemmet, särskilt den första tiden hemma och innan de kunde känna sig trygga i att åter vara hemma. De hade t ex mer behov av moderns närhet och var ofta ledsna när de lämnades till daghemmet eller dagmamman, de hade lätt till ilska och andra uttryck för ambivalenta känslor gentemot modern (jfr Heinicke och Westheimer, 1966; Robertson och Robertson, 1971). De barn som var i fosterhem kunde indelas i tre grupper utifrån en kombination av sitt beteende i fosterhemmet, sin fortsatta relation till de biologiska mödrarna och mödrarnas och fostermödrarnas relation till varandra. En grupp barn bibehöll ingen relation till sina mödrar och fosterföräldrarna blev deras nya psykologiska föräldrar (jfr Goldstein et al, 1978). De båda andra grupperna bibehöll en relation till sina mödrar, men i den ena blev denna relation konfliktfylld för alla tre parterna, vilket den ej blev i den andra. Det var ej möjligt att avgöra vad som var orsak och verkan. Där det uppstod konflikter fanns emellertid tendens till att fosterfamiljen ville ta över barnet och utesluta barnets bakgrund och tidigare familjetillhörighet (jfr »exclusive fostring», kap 4 och 5 i Triseliotis, 1980). Där det ej fanns sådana konflikter fanns istället tendenser till att fosterföräldrarna ville inkludera desamma (jfr »inclusive fostring», Triseliotis, 1980). Ett oväntat faktum, som det inte gått att få belägg för i andra undersökningar, var att den förra gruppen enbart bestod av pojkar och den senare huvudsakligen av flickor. Antalet barn var för litet (fem resp sex barn) för att man skall kunna dra några slutsatser om könsskillna-

der, men de funna sambanden bör ge anledning till närmare undersökning.

Den hjälp föräldrarna (oftast modern) fick att förändra sin situation medan barnen var på barnhemmet var mera avhängigt av, om de kunde erkänna för sig själva och andra att de hade problem, om de hade motivation att förändra sin situation och om de ville ta emot erbjuden hjälp, än det var avhängigt av problemens art eller svårighetsgrad. Alla familjer kom ej att omfattas av barnhemmets behandlingsfunktion. Vilka insatser som gjordes berodde inte enbart på familjen utan också på engagemang, uthållighet, kunskaper och erfarenheter hos socialsekreterare på socialbyrån och personal på barnhemmet. Engagemang och uthållighet var nödvändigt för att kunna se några mera bestående resultat av behandlingsinsatser i de aktuella familjerna. Särskilt för de mödrar, vars barn överflyttades till fosterhem, tycktes situationen en tid vara dystrare än någonsin för att sedan förbättras för dem, som hade några personliga kontakter att bygga vidare på. Det tar lång tid för förändringar i familjemönster och livssituationer och det förefaller mera realistiskt att räkna med år än månader, varför uppföljningstiden i det avseendet var för kort.

Även om det vore önskvärt att det funnes tydligare formuleringar för vad som i vårt samhälle kan betecknas som oacceptabla hemförhållanden för barn, måste det i sista hand förbli en individuell bedömning, när barn bör placeras utom hemmet. Undersökningen har ej uppehållit sig vid frågan *om* man bör placera barn på barnhem utan vid frågan *när* man placerar barn på barnhem och vad som händer, när man gör det. Jag gör ogärna jämförelser mellan barnhem och fosterhem, eftersom båda alternativen har för- och nackdelar, som i varje enskilt fall måste vägas samman om man vill finna det minst skadliga alternativet för det aktuella barnet i den aktuella situationen. I båda fallen gäller, att mycket ännu kan göras för att bättre tillgodose de barns behov, som blir föremål för placering utom hemmet. Man kan dock fastslå, att barnhemsvistelse ger barnen större möjlighet till tät kontakt med föräldrarna och anhöriga än fosterhemsvistelse. Kanske lider barnen mer på barnhem än i fosterhem, men det finns också anledning att anta, att det kan vara frågan om ett mera synligt lidande på barnhemmets större beredskap att ta emot ledsna och arga känslor och utlevande beteende.

Det skymtar i debatten om den här aktuella typen av familjeproblem en motsättning mellan barns och föräldrars intressen och en uppfattning om, att familjeinriktade insatser mer tillgodoser föräldrarnas än barnens intressen. För barn på barnhem kan jag inte se någon sådan motsättning. Det är ingen tvekan om att barnen mår bättre av föräldrarnas närvaro, och att de mår bättre när föräldrarna mår bättre. Det är föräldrarnas oförutsedda frånvaro som bör minska. Det är anledningen till deras oförutsedda frånvaro och deras försvarsinställda, miss-tänksamma eller aggressiva attityd man måste arbeta med. Därvid är barnhemmets arbetssätt betydelsefullt. Ett exempel därpå är, att när försöksverksamheten på Enebackens barnhem startade, var det många som trodde att det skulle vara omöjligt att få mödrarnas dagliga eller så gott som dagliga samverkan i omsorgen om barnen. Det var emellertid flera än de mödrar, som deltog i för-

söksverksamheten, som bad att få dagsschema för sin närvaro, och flera som stannade en större del av dagen än man vågat kräva. Det fanns från början inga möjligheter för föräldrarna att bo tillsammans med barnen på barnhemmet och det var tveksamt om de skulle vilja det. Efter hand som möjligheterna till boende ökade, ökade också efterfrågan. Om föräldrarna bor tillsammans med barnen ökar deras närvaro och ökar också möjligheterna till familjeinriktade insatser. Om man kan komma förbi prestigekamp och försvarsinställning och istället skapa förtroende, tror jag inte att barns och föräldrars intressen står i motsättning till varandra utan föräldrarna kan se, lära sig se eller våga se det som är bäst för barnen, även om det skulle innebära överflyttning till fosterhem.

Ett annat exempel på arbetssättets betydelse för förändring är männen i de aktuella familjerna. Föräldraarbetet på barnhemmet var vid tiden för undersökningen mera inriktat på mödrarna än på fäderna. Efter hand som man insåg, att männen hade större betydelse i familjen än de tidigare förefallit ha, gjordes större ansträngningar att också nå dem. Det ledde till att flera fäder engagerade sig för barnen på barnhemmet och kunde omfattas av familjeinriktade insatser.

Vägen att bättre tillgodose barnens intressen går via de vuxna. Föräldrarna är betydelsefulla vuxna personer för barnen. Det är en fruktbar väg att utveckla metoder som kan nå och förbättra situationen för de mest psykosocialt utsatta familjerna. Begreppet psykosocialt arbete visar, att både psykiska och sociala aspekter är viktiga. Det hjälper föga med bostad, arbete, pengar och daghemsp plats om lägenheten blir förstörd och man blir vräkt, om man inte går till arbetet efter de första motgångarna, om pengarna tar slut första dagen eller om man inte går till daghemmet med barnen. Det krävs också en förändrad inställning till sig själv och ett förändrat sätt att handskas med de problem som dyker upp. Barnhemmets personal är också eller kan också bli betydelsefulla vuxna personer för barnen. Det är en fruktbar väg att utveckla deras möjlighet och förmåga att tillgodose barnens behov, vara lyhörda för deras signaler och stanna kvar i barnens värld så länge de behöver det.

Det finns emellertid en lång rad svårigheter att övervinna. En svårighet är, hur man skall handskas med sin egen besvikelse. Föräldrar, som vill klara av att bli bättre föräldrar, misslyckas, blir besvikna och ger ofta upp istället för att försöka igen. Socialsekreterare och barnhemspersonal, som vill hjälpa dem att bli bättre föräldrar, lägger ner mycket arbete och engagemang men blir ofta besvikna, tycker inte att deras arbete lönar sig och vågar inte försöka igen. Jag tror, att det är särskilt viktigt inom tungt socialt arbete att utveckla metoder att ta hand om socialarbetares besvikelse, så att de på ett konstruktivt sätt kan handskas med sin egen och de aktuella familjernas besvikelse. Det är därvid också viktigt att förändra tidsperspektiven. De tidsramar som t ex angavs i barnhemmets försöksverksamhet och som allt oftare anges för institutionsarbete och annat psykosocialt behandlingsarbete är ofta för snäva. De är nödvändiga för att ge struktur och målmedvetenhet i arbetet men de kan också vara ett hinder för att se framgång i arbetet, därför att en förändrad inställning till sig själv och ett förändrat sätt att handskas med sina problem svårligen kan uppnås under en i förväg fastställd tid på tre eller sex månader eller ens ett år.

För att nå mera bestående förändringar — åtminstone i de här aktuella familjerna — måste tidsperspektiven förlängas.

Det är viktigt att bibehålla kontinuitet i barnens värld och så långt det är möjligt undvika skiften av betydelsefulla vuxna. Det är emellertid också viktigt för barnens föräldrar, och i de fall jag fann en förvånansvärt positiv inställning till främst barnhemspersonal men också till socialsekreterare, handlade det om personalkontinuitet i med- och motgång. Personkontinuitet var en förutsättning för tillit. Föräldrarnas tillit verkade vara en förutsättning för barnens tillit långt ner i åldrarna. Kontinuitet i behandlingsinsatser är en av de principer, som den nya sociallagstiftningen särskilt betonar. Där ser jag emellertid stora svårigheter, när personalomsättningen är så stor som den är. Den är av allt att döma större på socialbyråer än på institutioner men innebär i båda fallen att personalens rättigheter kan komma att stå emot klientens behov. Om klienten t ex är ett litet barn, står personalens behov av halvtidsarbete med flera lediga dagar mellan arbetsdagarna emot barnets behov av kontinuitet.

Om kontinuitet dessutom skall kunna förenas med flexibilitet, en annan viktig princip i sociallagstiftningen, kan det innebära komplicerade gränsöverskridanden mellan olika vårdformer. Det har t ex länge varit en diskussion på barnhemmet om i hur hög grad det är rimligt och önskvärt att man följer upp sitt arbete med hemma-hos-arbete och kanske också startar sitt arbete i en familj med hemma-hos-arbete. Vid gränsdragningen har man att ta hänsyn både till klientens och organisationens behov. Det är ingen lätt uppgift att förena kontinuitet och flexibilitet och kanske dessutom förlänga tidsperspektiven. Det är emellertid en synnerligen angelägen uppgift.

Det är naturligtvis ej möjligt att förbättra de här aktuella barnens villkor enbart genom barnhemsbaserat arbete, som har och bör ha en begränsad räckvidd. Jag har emellertid i denna undersökning förbehållit mig rätten att avgränsa en liten del av en existerande verklighet. Ofta har man i efterhand funnit, att människor som det gått illa för senare i livet varit på barnhem i sin barndom. Mera sällan har de människor som det gått bra för, trots att de varit på barnhem, omfattats av undersökningar. Jag hoppas få följa hur det går för de barn, som omfattats av denna undersökning, och jag tror att vår förmåga att göra prognoser är begränsad.

13. SUMMARY.

The attachment and adjustment process of children placed in a children's home was studied. According to social welfare authorities they were not taken care of appropriately at home. The children mainly came from disadvantaged families with alcohol and drug abuse. Destructive relations between the parents were frequent. All 29 0-4-year old children, who were placed in the children's home in the town of Malmö during 1980 and 1981 and stayed there more than three weeks, were studied. Background information was obtained from interviews with the mothers, from social welfare acts and from clinical journals. The children's attachment behaviour towards parents and child care workers and their emotional adjustment behaviour was independently observed by child care workers, selected contact persons and the psychologist. Mothers and foster mothers were interviewed three and nine months after the children had left the institution.

Most of the mothers visited their children often enough to remain the most important attachment persons for the children. The children were not separated in the sense that they had no adjust to the parents' absence but rather to the parents' frequent but sometimes irregular presence. The children did not generally show the sequence of protest, despair and detachment that was found by Bowlby and Robertson. However, they showed intensified attachment behaviour towards their mothers, more need for closeness, body contact, clinging and whining. Their attachment behaviour towards child care workers was dependent on age. Before their second birthday the children showed more intensive and less selective attachment behaviour than later. The children did not adjust to the institution by giving up showing emotions but rather by showing increased sensitivity, crying, anger and strength of will. Some of them showed sleep disturbances and regression in the control of bladder and bowel, but none showed the autoerotic behaviour found by A Freud or the depressive reactions found by Spitz. In many developmental aspects they were a normal group of children, especially if it is taken into account that they belonged to a low social class.

Half of the children returned home and half of them were moved to a foster home. The children in foster homes could be divided into three groups, one with no further contacts with their mothers, a second with further contacts that became stressful for the children, their mothers and foster mothers, and a third with contacts that remained untroubled. The latter group included significantly more girls.

The decision to move a child to a foster home was based on an evaluation of the psychosocial situation of the family and not of the mother-child-relation. For some of the families such an evaluation was made on arrival at the institution and for others it was made after family treatment. The initial opinion of the social workers influenced the way the case was handled during the child's stay in the children's home.

LITTERATURREFERENSER

- Adcock, M. Dilemmas in planning long-term care. Ur: Triseliotis, J. (ed) New developments in foster care and adoption. Routledge & Kegan Paul, London 1980.
- Ainsworth, M D S. The effects of maternal deprivation: A review of its findings and controversy in the context of research strategy. Ur: Deprivation of maternal care. A reassessment of its effects. Public Health Papers, World Health Organization, Geneva 1962, nr 14.
- Ainsworth, M D S. Object relations, dependency and attachment: A theoretical review of the infant-mother relationship. *Child Development*, 1969, 40, 969 - 1026.
- Ainsworth, M D S., Bell, S M V. och Stayton, D J. Individual differences in strange-situation behavior of one-year-olds. Ur: Schaffer, H R. (ed) The origins of human social relations. Academic Press, London 1971.
- Ainsworth, M D S. Attachment as related to mother-infant-interaction. *Advances in the study of behavior*, 1979, vol. 9, 1 - 51.
- Ainsworth, M D S. Attachment: Retrospect and prospect. Ur: Parkers, C M. och Stevenson-Hinde, J (eds) The place of attachment in human behavior. Tavistock Publ., London 1982.
- Aldgate, J. Identification of factors influencing children's length of stay in care. Ur: Triseliotis, J. (ed) New developments in foster care and adoption. Routledge & Kegan Paul, London 1980.
- Alin-Åkerman, B. Den mentala utvecklingen hos barn på spädbarnshem i Stockholm. Rapport från Ped. Inst. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm, 1972, nr 75.
- Alin-Åkerman, B. MUS-projektet. Adoptivbarn - fosterbarn. En studie av en grupp barn som har vistats på spädbarnshem. Rapport från Ped. Inst. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm, 1978, nr 5.
- Allmänna råd från socialstyrelsen. 1981:1 Rätten till bistånd enligt socialtjänstlagen. 1981:2 LVU. Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga. 1982:5 Hem för vård eller boende. Definition, principer och bestämmelser.
- Andersson, G. Enebackens barnhem 1978. (Stencil). Malmö Socialförvaltning, 1979.
- Andersson, G. Enebackens barnhem, metodutveckling och utvärderingsforskning. Del 1: Hur det började och varför. (Stencil). Malmö Socialförvaltning. 1980. Del 2: Så här tycker personalen. (Stencil). Malmö Socialförvaltning, 1982.
- Armeliu, B-Å (red) Ger behandling resultat? Rapport från ett symposium om klinisk utvärderingsforskning. P A Norstedt & Söner, Stockholm 1980.
- Axelsen, T. och Finset, A. (eds) Aksjonsforskning i teori og praksis. Cappelen Forlag, Trondheim 1973.
- Barnavårdslagen. Råd och anvisningar från Socialstyrelsen. Stockholm 1969.
- Beard, R M. Piagets utvecklingspsykologi. En översikt. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1973.
- Bell, R. Att utvärdera sociala program. Om olika sätt att studera socialpolitiska åtgärder och arbetsmetoder och bedöma deras verkningar. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1975.

- Benas, E. Residential care of the child-mother and her infant: An extended family concept. *Child Welfare*, 1975, vol. LIV, nr 4, 290 - 294.
- Benedek, T. Parenthood as a developmental phase. *Journal of Am. Psychoanal. Ass.*, 1959, 7, 389-417.
- Bettelheim, B. Barn i kibbutz. En undersökning av kollektiv uppfostran: metoder, målsättning och resultat. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1975.
- Bibring, G L., Dwyer, T F., Huntington, D S. och Valenstein, A F. A study of the psychological processes in pregnancy and the earliest mother-child relationship. *Psychoanal. Study of the Child*, 1961, vol. 16, 9 - 72.
- Blanck, G. och Blanck, R. Borderline – teori och behandling. Jag-psykologins uppkomst, utveckling och tillämpning. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1978.
- Blum, F H. Action research – a scientific approach. *Philosophy of science*, 1955, vol. 22, nr 1, 1-7.
- Bohman, M . A comparative study of adopted children, foster children and children in their biological environment born after undesired pregnancies. *Acta Paediatrica Scandinavica*, 1971, suppl. 221.
- Boseaus, E., Backner, B. och Kjellmer, I. Psykosociala riskbarn – vem uppmärksammar dem? *Socialmedicinsk tidskrift*, 1983, nr 4 - 5.
- Bowlby, J. Grief and mourning in infancy and early childhood. *Psychoanal. Study of the Child*, 1960, vol. 16, 9 - 53.
- Bowlby, J. Attachment and loss. Vol. 1 Attachment. Hogarth Press, London 1969.
- Bowlby, J. Attachment and loss. Vol. 2 Separation: Anxiety and anger. Hogarth Press, London 1973.
- Bowlby, J. Attachment and loss. Vol. 3 Loss: sadness and depression. Hogarth Press, London 1980 a.
- Bowlby, J. By ethology out of psychoanalysis: an experiment in interbreeding. *Animal Behavior*, 1980 b, 28, 649 - 656.
- Burgner, M. och Edgcumbe, R. Some problems in the conceptualization of early object relationships. *Psychoanal. Study of the Child*, 1972, 27, 315 - 333.
- Cullberg, J. Kris och utveckling – en psykoanalytisk och socialpsykiatrisk studie. Natur och Kultur, Stockholm 1975.
- Denzin, N K. Sociological methods. A sourcebook. Aldine, London 1970.
- Dunovsky, J. Social status and integration of children in traditional children's homes and SOS child villages. *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie*, 1972, vol 21 (2), 73 - 78.
- Durkin, R och Durkin-Botsford, A. Evaluating residential treatment programs for disturbed children. Ur: Struening, E L. och Guttentag, M. (eds). *Handbook of evaluation research*. Sage Publ., Beverly Hills 1975.
- Eliasson, R. och Nygren, P. Luleå-projektet. 1: Utvärderingsforskning – perspektiv och metod. Barnbyn Skå, Stockholms Socialförvaltning, 1980, rapport nr 51.
- Erikson, E H. Barnet och samhället. Natur och Kultur, Stockholm 1965.
- Fanshel, D. och Shinn, E. Children in foster care. A longitudinal investigation. Columbia UP, New York 1978.
- Finney, D J., Latscha, R., Bennett, B M. och Hsu, P. Tables for testing significance in a 2 x 2 contingency table. Univ. Press, Cambridge 1963.
- Fisher exact probability test. Ur: Siegel, S. *Non-parametric statistics for the behavioral sciences*. Mc Graw-Hill, New York 1956.

- Fraiberg, S. Libidinal object constancy and mental representation. *Psychoanal. Study of the Child*, 1969, vol. 24, 9 - 47.
- Fraiberg S. Pathological defenses in infancy. *Psychoanal. Quarterly* LI, 1982, 613 - 655.
- Freud, A. Discussion of Dr John Bowlby's paper. *Psychoanal. Study of the Child*, 1960, vol. 15, 56 - 63.
- Freud, A. Assessment of Childhood disturbances. *Psychoanal. Study of the Child*, 1962, 149 - 158.
- Freud, A. Barnets psykiska hälsa. Prisma, Stockholm 1967.
- Freud A. och Burlingham, D. Barn utan familj. Institution - familj. Hur påverkas små barn? Rabén & Sjögren, Lund 1973.
- George, C. och Main, M. Social interactions of young abused children. *Child Development*, 1979, 50 (1-2), 306 - 318.
- Ginsburg, H. och Oppen, S. Piaget's theory of intellectual development. Prentice Hall, Englewood Cliffs N J 1979.
- Goldstein, J., Freud, A. och Solnit, A. Barnets rätt - eller rätten till barnet. Natur och Kultur, Stockholm 1978.
- Griffiths' utvecklingsskala II (2-8 år). Bakgrund samt tillvägagångssätt vid svensk normering. Psykologiförlaget AB.
- Gunerinssen, W. Objektivitetsproblemet i psykologi. Positivism og nødvendigheten av meningsförståelse. *Nordisk Psykologi*, 1983 (2), 81 - 99.
- Hammond, J W. Child care workers as helpers to parents. *Child Care Quarterly*, 1973, vol. 2 (4), 282 - 284.
- Haye, D F. Multiple functions of proximity seeking in infancy. *Child Development*, 1980, 51, 336 - 345.
- Heap, K K. Försummade familjer. En utmaning till socialarbetare och personal inom hälso- och sjukvård. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1982.
- Heinicke, C M. och Westheimer, I. Brief separations. Intern. Univ. Press, New York 1966.
- Herzog, J M. Sleep disturbances and father hunger in 18- to 28-months-old boys. The Erköning syndrome. *Psychoanal. Study of the Child*, 1980, vol. 35, 219 - 233.
- Hessle, S. Att arbeta med människor. Riktlinjer för psykosocialt arbete. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1982.
- Hessle, S. Ej önskad. Föräldrar med barn i familjehem. Deras bakgrund. Skiss till slutrapport från etapp ett i Barn-i-kris-projektet. Småskrifter om socialt arbete, Göteborgs univ. 1983, nr SS 5.
- Hillgaard, L. och Keiser, L. Social (be)handling. Teori og metode i socialt arbete. Socialpaedagogisk bibliotek, Villadsen & Christensen, Munksgaard 1981.
- Hulthén, I., Ohlsson, J. och Swedner, G. Forskare i lära eller Ansats till en tankemodell för socialt arbete. En studie över barnhem i Malmö. (Stencil). Socialhögskolan, Lunds univ. 1980.
- Jenkins, S. och Norman, E. Filial deprivation and foster care. Columbia Univ. Press, New York 1972.
- Jones, M. Det terapeutiska samhället. Pan/Norstedts, Stockholm 1970.
- Jonsson, G. Det sociala arvet. Tiden, Stockholm 1969.
- Jonsson, G. Att bryta det sociala arvet. Tidens/Folksam, Stockholm 1973.
- Jonsson, G. Spiken i pianot. Uppfostringsdebatt och socialvård 1930-1980. Tidens/Folksam, Stockholm 1983.
- Kadushin, A. Institutions for dependent and neglected children. Ur: Pappen-

- dorf, D M., Kilpatrick, D M. och Roberts, R W. (eds) *Child caring. Social policy and the institution*. Aldine, Chicago 1973.
- Kaye, K. *The mental and social life of babies. How parents create persons*. Univ. of Chicago Press, Chicago 1982.
- Kihlbom, M. *Den eviga familjen. Familjepsykologi ur psykoanalytisk synvinkel*. Natur och Kultur, Stockholm 1981.
- Kjellquist, E B., Lundgren, K E., Mattsson, H. och Svedberg, L. *Vård eller solidaritet? Om hemma-hos-arbete i familjer. Sociala metoder 1. Socialstyrelsen, Liber, Stockholm 1977.*
- Klackenberg, G. *Studies in maternal deprivation in infants' homes*. *Acta Paediatrica*, 1956, 45, 1 - 12.
- Klackenberg-Larsson, I. och Stensson, J. *The development of children in a swedish urban community. Data on the mental development during the first five years*. *Acta Paediatrica Scandinavica*, 1968, suppl. 187.
- Klackenberg, G. *Förskoleåldrarnas föränderliga symtombild. Något om förut-sägbarhetens begränsningar. Socialmedicinsk tidskrift*, 1974, 51, 88-92.
- Kohen-Raz, R. *Mental and motor development of kibbutz, institutionalized and home-reared infants in Israel*. *Child Development*, 1968, 39 (2), 489-504.
- Lagercrantz, E. *Förstföderskan och hennes barn. En psykologisk studie av graviditet och förlossning samt moderns och barnets utveckling och samspel under de första 18 månaderna*. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1979.
- Larsson, G. och Ekenstein, G. *Institutional care of infants in Sweden: Criteria for admission in 1970, 1975 and 1980*. *Child Abuse and Neglect*, 1983, 7, 11 - 16.
- Lenneer-Axelsson, B. och Thylefors, I. *Psykosocialt behandlingsarbete*. Natur och Kultur, Stockholm 1982.
- Levnadsförhållanden. *Om barns villkor. Rapport 21. Sveriges officiella statistik. Statistiska Centralbyrån*. Stockholm, 1981.
- Liljeström, R. *Uppväxtvillkor. Samspelet mellan vuxna och barn i ett föränderligt samhälle*. Allmänna förlaget, Stockholm, 1973.
- Liljeström, R. *Den erotiska socialisationen*. *Socialmedicinsk tidskrift*, 1981, 3, 162 - 171.
- Lindblad, I. *Om den politiska vetenskapens grunder*. Almquist & Wiksell, Stockholm 1972.
- Lindén, G. *Byta föräldrar - en bok om familjevårdens möjligheter och omöjligheter*. Liber förlag, Malmö 1982.
- Lindstam, R. *Griffith's mental development scale. Svensk version 0 - 2 år*. Skandinaviska Testförlaget AB, Stockholm 1968.
- Mahler, M. *Thoughts about development and individuation*. *Psychoanalytic Study of the Child*, 1963, vol. 18, 307 - 324.
- Mahler, M. *On the first three subphases of the separation - individuation process*. *Int. Journal of Psychoanal.*, 1972, 53, 333 - 338.
- Mahler, M., Pine, F. och Bergman, A. *The psychological birth of the human infant. Symbiosis and individuation*. Basic Books, London 1975.
- Mangs, K. och Martell, B. *0 - 20 år enligt psykoanalytisk teori*. Studentlitteratur, Lund 1978.
- Moxnes, P. *Ängest och arbetsmiljö. Hur organisationen påverkar personalen*. En fallbeskrivning. Natur och Kultur, Stockholm 1981.
- Munroe, A. *Childhood parent-loss in a psychiatrically normal population*. *Brit. J. prev. soc. med.* 1965, 19, 69 - 79.

- Månsson, S. A., Svenning, C., Svenning, S., Ödman, M. och Eriksson, J. Skåneprojektet. Slutrapport från försöksverksamheten i Skåne 1975 - 1978. (Stencil) Soc. Inst., Lunds univ. 1978.
- Nilsson, Å. och Almgren, P. E. Para-natal emotional adjustment: A prospective investigation of 165 women. I. A general account of background variables attitudes towards childbirth, and an appreciation of psychiatric morbidity. II. The influence of background factors, psychiatric history, parental relations and personality characteristics. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 1970, suppl. 220.
- Nordin, G. »Moderlöshetens» psykiska skadeverkningar. En studie i tjugo års vetenskaplig diskussion med utgångspunkt i John Bowlbys bok »Maternal care and mental health» (WHO Monograph Series nr 2, 1951). Forskningsrapport från Ped. Inst., Stockholms univ., lic.avh. vt 1972.
- Nunally, J. C. The study of change in evaluation research: Principles concerning measurement, experimental design, and analysis. Ur: Struening, E. L. och Guttentag, M. (eds) *Handbook of evaluation research*. Sage Publ., Beverly Hills 1975.
- Ny sociallagstiftning. Ett arbetshäfte att använda inför socialtjänstreformer 1982.01.01. Kommunförbundet, Stockholm 1981.
- Odehualova, M. The effect of short-term and long-term placement in children's homes. *Psychologia a Patopsychologia Dietata*, 1977, vol. 12 (5), 411 - 416.
- Patton, M. Q. *Qualitative evaluation methods*. Sage Publ., London 1980.
- Piaget, J. Barnets själsliga utveckling. Gleerups, Lund 1968.
- Pinkler, E. Manifestations of hospitalization today. *Magyar Pszichologiai Szemle*, 1976, vol. 33 (5), 441 - 447.
- Provençe, S. och Ritvo, S. Effects of deprivation on institutionalized infants. *Psychoanal. Study of the Child*, 1961, 16, 189 - 205.
- Provençe, S. och Lipton, R. C. Infants in institutions. A comparison of their development with family-reared infants during the first year of life. *Int. Univ. Press*, New York 1962.
- PRU-gruppen: Vilsen barn i välfärdsland. Redovisning och debatt. Liber, Stockholm 1979.
- Quinton, D. och Rutter, M. Parents with children in care - I. Current circumstances and parenting. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1984, vol. 25, nr 2, 211 - 229.
- Robertson, J. Små barn på sjukhus. Läromedelsförlaget, Stockholm 1971.
- Robertson, J. och Robertson, J. Young children in brief separation. *Psychoanal. Study of the Child*, 1971, 26, 265 - 315.
- Robertson, J. och Robertson, J. Quality of substitute care as an influence on separation responses. *Journal of Psychosomatic Research*, 1972, vol. 16, 216 - 265.
- Rutman, L. Planning useful evaluations. Evaluability assessment, Sage library of social research, 1980, vol. 96.
- Rutter, M. Modersdeprivation. En översikt. Aldus, Lund 1975 a.
- Rutter, M. Helping troubled children. Plenum Press, New York 1975 b.
- Rutter, M. Maternal deprivation 1972 - 1978. New findings, new concepts, new approaches. *Child Development*, 1979, vol. 50 (1), 283 - 305.
- Sauco Escudero, P. Causes of slowness in the development of institutionalized children. *Revista de Psicología General y Aplicada*, 1973, vol. 28 (122), 285 - 299.

- Schaffer, H R. och Emerson, P E. The development of social attachments in infancy. Monographs of Social Research in Child Development, 1964, 29, nr 94.
- Shaffer, R. Mor och barn. Samspelet mellan det späda barnet och dess vårdare under den första viktiga perioden. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1978.
- Schmid, H. Tillämpad forskning som praktik. Sociologisk forskning, 1982, nr 2 - 3.
- Selected readings on mother-infant-bonding. National Center on Child Abuse and Neglect. DHEW Publ. No (DHDS) 79 - 30225, 1979.
- Sjödén, H. . . . och somliga är små. En introduktion till barndomens psykologi. Rabén och Sjögren, Stockholm 1978.
- Smith, L. The behavior of young children in a strange situation. Scandinavian Journal of Psychology, 1977, vol. 18, 43 - 52.
- Smith, L. Foreldres omsorgsfunksjon og småbarns omsorgsbehov. Tidsskrift for Norsk Psykologforening, 1983, 20, 119 - 127.
- Spitz, R. Hospitalism. Psychoanal. Study of the Child, 1945, vol. 1, 53 - 74.
- Spitz, R. Anaclitic depression. Psychoanal. Study of the Child, 1946, vol. 2, 313 - 342.
- Spitz, R. Discussion of Dr Bowlbys paper. Psychoanal. Study of the Child, 1960, vol. 15, 85 - 94.
- Spitz, R. The first year of life. A psychoanalytic study of normal and deviant development of object relations. Int. Univ. Press, New York 1975.
- Sroufe, L A. och Waters, E. Attachment as an organizational construct. Child Development, 1977, 48, 1184 - 1199.
- Statens Offentliga Utredningar. Socialvården. Mål och medel. Sammanfattning av socialutredningens principbetänkande. SOU 1974:40. Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. Sammanfattning av socialutredningens slutbetänkande. SOU 1977:41.
- Statistiska Centralbyrån. Sociala Siffror, 1980. Statistiska meddelanden S: 1981:15, S 1981:21, S 1982:4, S 1982:5, S 1982:6, S 1982:17, S 1983:4, S 1983:5, S 1983:6. Pressmeddelande Nr 1982:426.
- Stevens, A G. Attachment behavior, separation anxiety and stranger anxiety in polymatrically reared infants. Ur Schaffer, H R. (ed) The Origins of Human Social Relations. Academic Press, London 1971.
- Struening, E L. och Guttentag, M. (eds) Handbook of Evaluation Research. Sage Publ., Beverly Hills 1975.
- Sundelin, C. och Vuille, J C. Health Screening of four-year-olds in a swedish county. II Effectiveness in Detecting Health Problems. Acta Paediatrica Scandinavica, 1975, vol. 64, 801 - 816.
- Sundin, B. Individ, institution, ideologi - anstaltens socialpsykologi. Aldus/Bonniers, Stockholm 1970.
- Sylvander, I. Multiproblemfamiljer. Ur: Egidius, H. (ed) Psykosocialt arbets sätt. Natur och Kultur, Stockholm 1978.
- Thoburn, J. »Good enough care?» A study of children who went home »on trial». Child Abuse and Neglect, 1979, vol. 3, 73 - 80.
- Tizard, J. och Tizard, B. The social development of two-year-old children in residential nurseries. Ur: Schaffer, H D. (ed) The origins of Human Social Relations. Academic Press, London 1971.
- Tizard, J. The upbringing of other people's children: implications of research and for research. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 1974, vol. 15,

- Tizard, B. och Hodges, J. The effect of early institutional rearing on the development of eight-year-old children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1978, 19, 99 - 118.
- Tizard, B. och Rees, J. A comparison of the effects of adoption, restoration to the natural mother and continued institutionalization on the cognitive development of four-year-old children. *Child Development*, 1974, 45, 92-99.
- Thorpe, R. The experiences of children and parents living apart: implications and guidelines for practice. Ur: Triseliotis, J. (ed) *New developments in foster care and adoption*. Routledge & Kegan Paul, London 1980.
- Triseliotis, J. (ed) *New developments in foster care and adoption*. Routledge & Kegan Paul, London 1980.
- Wallerstein, J S. *Psychological Responses of Children and Adolescents to Divorce: Findings from the First Stage of a Five-Year Longitudinal Study in Northern California*. Avhandling vid Psyk. Inst., Lunds univ. 1978.
- Waters, E., Wippman, J. och Sroufe, L A. Attachment, positive affect and competence in the peer group. Two studies in construct validation. *Child Development*, 1979, 50, 821 - 829.
- Vaughn, B., Egeland, B., Sroufe, L A. och Waters, E. Individual differences in infant-mother attachment at twelve and eighteen months: Stability and change in families under stress. *Child Development*, 1979, 50, 971 -975.
- Weinstein, E. och Geisel, P N. An analysis of sex differences in adjustment. *Child Development*, 1960, vol. 3, 721 - 728.
- Weiss, C. *Evaluation research. Methods of assessing program effectiveness*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs N J 1972.
- Weiss, R. och Rein, M. The Evaluation of Broad-Aim Programs: A Cautionary Case and a Moral. Ur: Caro, F. (ed) *Readings in Evaluation Research*. Russel Sage, New York 1971.
- Westman, B. Sociala vårdinstitutioner. En beskrivning av samspel och förändring. Socialstyrelsen. Institutionsutredningen. Rapport 4, 1980.
- Winnicott, D W. *Maturational processes and the facilitating environment. Studies in the theory of emotional development*. Int. Univ. Press, New York 1965.
- Winnicott, D W. *Lek och verklighet. Natur och Kultur*. Stockholm 1981.
- Vinterhed, K., Börjesson, B., Cederström, A., Fredin, E., Hessle, M. och Hessle, S. *Barn i kris. En bok om barn och separation*. Almqvist och Wiksell, Stockholm 1981.
- Whittaker, J. och Trieschman, A. (eds) *Children away from home. A source-book of residential treatment*. Aldine, Chicago 1972.
- Wolins, M. (ed) *Successful Group Care. Explorations in the Powerful Environment*. Aldine, Chicago 1974.
- Wolkind, S N. The components of »affectionless psychopathy» in institutionalized children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1974, vol. 15, 215 - 220.
- Wolkind, S N. A child's relationships after admission to residential care. *Child: care, health and development*, 1977, 3, 357 - 362.

De paragrafer enligt vilka ett barn kan placeras på barnhem (hem för vård eller boende).

Utdrag ur Barnavårdslagen (BvL).

31 §

/ . . . / Är någon som ej fyllt aderton år, utan att fall som avses i 25 § föreligger, i behov av specialvård eller annan vård och fostran utom hemmet på grund av att föräldrarna icke kunna bereda honom sådan vård eller eljest underlåta att tillfredsställande sörja för honom, skall nämnden, om behovet ej tillgodoses på annat sätt, på begäran av föräldrarna eller med deras samtycke omhändertaga honom för samhällsvård.

26 §.

Föreligger sådant förhållande som avses i 25 §, skall barnavårdsnämnden söka att såvitt möjligt åstadkomma rättelse genom en eller flera förebyggande åtgärder, nämligen

1. hjälpåtgärder, innefattande råd och stöd,
2. förmaning och varning,
3. föreskrifter rörande den underåriges levnadsförhållanden samt
4. övervakning.

25 §.

Barnavårdsnämnd har att vidtaga åtgärder enligt 26—29 §§

- a) om någon, som ej fyllt aderton år, misshandlas i hemmet eller eljest där behandlas på sådant sätt, att hans kroppsliga eller själsliga hälsa utsättes för fara, eller om hans utveckling äventyras på grund av föräldrarnas eller annan fostrares olämplighet som fostrare eller bristande förmåga att fostra honom samt

Utdrag ur Socialtjänstlagen (SoL).

§ 6.

Den enskilde har rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörjning och sin livsföring i övrigt, om hans behov inte kan tillgodoses på annat sätt.

Den enskilde skall genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Biståndet skall utformas så att det stärker hans resurser att leva ett självständigt liv.

§ 50.

Socialnämnden skall utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden.

Utdrag ur Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

§ 1.

Den som är under 18 år skall beredas vård med stöd av denna lag, om det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom och, när den unge har fyllt 15 år, av honom själv.

Vård skall beredas den unge om
1) brister i omsorgen om honom eller något annat förhållande i hemmet medför fara för hans hälsa eller utveckling eller

BvL forts.

b) om någon, som ej fyllt tjugo år, på grund av brottslig gärning, sedeslöst levnadssätt, underlåtenhet att efter förmåga ärligen försörja sig, missbruk av rusdrycker eller narkotiska medel eller av annan jämförlig anledning är i behov av särskilda tillrättaförande åtgärder från samhällets sida.

29 §.

Om förebyggande åtgärder bedöms vara gagnlösa eller om sådana åtgärder vidtagits utan att medföra rättelse, skall den underårige omhändertagas för samhällsvård.

30 §.

Föreligga sannolika skäl för att ingripande med stöd av 25 § är påkallat, må barnavårdsnämnden i avbidan på att ärendet kan slutligt avgöras omhändertaga den underårige för utredning, om detta anses nödvändigt på grund av förefintliga risker för den underåriges hälsa eller utveckling eller för brottslig eller annan skadlig verksamhet från hans sida eller med hänsyn till att eljest den fortsatta utredningen kan allvarligt försvåras eller vidare åtgärder hindras.

Omhändertagande för utredning må bestå högst fyra veckor.

43 §.

Beträffande den som omhändertagits enligt 29 § må barnavårdsnämnden, om så anses lämpligt, meddela beslut om villkorligt upphörande av samhällsvården. Sådant beslut innebär att samhällsvården försöksvis avslutas. Efter beslutet må vården när som helst återupptagas, om så erfordras för att uppnå dess syfte.

LVU forts.

2) den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för allvarlig fara genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat därmed jämförbart beteende.

§ 6.

Socialnämnden får besluta att den som är under 20 år skall omhändertagas omedelbart om det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av denna lag och rättens beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras.

STUDIA PSYCHOLOGICA ET PÆDAGOGICA

SERIES ALTERA

1. Edlund, Sven: Diskussionen om begåvningsurvalet under reformations- och stormakts-tiden. I. 1947.
2. Agrell, Jan: Nyinrättade proffesurer inom filosofiska fakulteten i Lund under 1800-talets första hälft. 1949.
3. Smith, Gudmund: Psychological Studies in Twin Differences. 1949.
4. Husén, Torsten: Om innebörden av psykologiska mätningar. 1949.
5. Smith, Gudmund: Interpretations of Behaviour Sequences. 1952.
6. Johannesson, Ingvar: Studier av sociala relationer mellan barn i folkskoleklasser. 1954.
7. Kragh, Ulf: The Actual-Genetic Model of Perception-Personality. 1955.
8. Bjerstedt, Åke: Interpretations of Sociometric Choice Status. 1956.
9. Werdelin, Ingvar: The Mathematical Ability. Experimental and Factorial Studies. 1958.
10. Werdelin, Ingvar: Geometrical Ability and the Space Factors in Boys and Girls. 1961.
11. Borg, Gunnar A. V.: Physical Performance and Perceived Exertion. 1962.
12. Lindell, Ebbe: Den svenska rättskrivningsmetodiken. 1964.
13. Bokander, Ingvar: Stereoscopically Induced Perceptual Conflict between Facial Photographs. 1968.
14. Bjerstedt, Åke: Twelve Years of Educational and Psychological Research in Sweden: A bibliography. 1968.
15. Larsson, Bernt: Bayes Strategies and Human Information Seeking. 1968.
16. Bjerstedt, Åke: Educational Technology. Instructional Programming and Didakometry. 1972.
17. Löfgren, Horst: The Measurement of Language Proficiency. 1972.
18. Bierschenk, Bernhard: Självkonfrontation via intern television i lärarutbildningen. 1972.
19. Gestrelus, Kurt: Job Analysis and Determination of Training Needs. Examples of Methods Applied to Teacher Trainers. 1972.
20. Sjöbäck, Hans: The Psychoanalytic Theory of Defensive Processes. 1973.
21. Larsson, Inger: Individualized Mathematics Teaching. 1973.
22. Fredriksson, Lennart: The Use of Self-Observation and Questionnaires in Job Analysis for the Planning of Training. 1974.
23. Idman, Pekka: Equality and Democracy: Studies of Teacher Training in School. 1974.
24. Bjerstedt, Åke: Social Development and Training in School. 1974.
25. Alwall, Ellen: The Religious Trend in Secular English-Irish Schoolbooks 1850-1861 and 1871-1880. 1974.
26. Holmberg, Ingrid: Effects of Some Trials to Improve Mathematics Teaching. 1975.
27. Lindsten, Karin: Hembygdskunskap i årskurs 3. 1975.
28. Bjerstedt, Åke: Pedagogisk forskning i Sverige. En sexårsbibliografi. 1975.
29. Nordén, Kerstib: Psychological Studies of Death Adolescents. 1975.
30. Westerlundh, Bert: Aggression, Anxiety and Defence. 1976.
31. Jernryd, Elisabeth: "Optimal auktoritets- och propagandaresistens". 1976.
32. Bierschenk, Bernhard & Bierschenk, Inger: A System for a Computer-Based Content Analysis of Interview Data. 1976.
33. Wiechel, Lennart: Roller och rollspel. 1976.
34. Hedlund, Carl: Commissioned Army Officers. 1976.
35. Bergsten-Brucefors, Agneta: Intelligence Patterns and their Relation to Social Background. 1976.
36. Bjerstedt, Åke: Explorations in Creativity. 1976.
37. Wetterström, Mgnhild: Medinlfytande i skolan. 1977.
38. Bierschenk, Bernhard: Simulating Strategies of Interactive Behaviour. 1978.
39. Drakenberg, Margareth: Förändringar i prestationsprocessen. 1978.
40. Flinck, Rune: Correspondence Education Combined with Systematic Telephone Tutoring. 1978.
41. Norberg, Astrid: Uppfostran till underkastelse. 1978.
42. Eneskär, Barbro: Children's Language at Four and Six. 1978.
43. Eriksson, Mona: Utbildningspraktik. Om utbildning med handledda klient- och patient-kontakter på högskolenivå. 1978.

44. Hagberg, Bo: Cognitive Impairment and Personality Change in Relation to Brain Dysfunction. 1978.
45. Leonardsson, Sigurd: Den franska grammatikens historia i Sverige. I. En översikt över perioden 1646–1866 och en antydan om den fortsatta utvecklingen. 1978.
46. Leonardsson, Sigurd: Histoire de la grammaire française en Suede. II. Analyse systématique et méthodologique. 1978.
47. Carlsson, Bertil: Två utbildningsprojekt. En redovisning av arbetet att profilera verksamheten vid en nystartad svensk högskola. 1979.
48. Lindholm, Lena-Pia: Pupil's Attitudes to Equality between the Sexes. 1980.
49. Maximilian, V. Alexander: Functional Changes in the Cortex during Mental Activation: Applications of rCBF Measurements in Neuropsychological research. 1980.
50. Carlström, Inge: Law and Justice Education: A Survey of the Literature and Three Investigations – A Summary. 1980.
51. Prohovnik, Isak: Mapping Brainwork: Theoretical and Methodological Considerations in Applying the Regional CEREBRAL BLOOD FLOW Method to Neuropsychology 1980.
52. Bååth, John A.: Postal Two-Way Communication in Correspondence Education. 1980.
53. Fritzell, Christer: Teaching, Science and Ideology. 1981.
54. Bjerstedt, Åke: (Ed.) Swedish Educational Research Process. 1981.
55. Maini, S. M.: Explorations in the Psychology of the Research Process. 1981.
56. Wiechel, Anita: Olika personallgruppers åsikter om barn i förskola och på lågstadium. 1981.
57. Bjerstedt, Åke: Pedagogisk forskning i Sverige. En sexårsbibliografi till. 1981.
58. Bratt, Inger: Läromedel i engelska utgivna i Sverige 1850–1905. 1982.
59. Gran, Birgitta: Från förskola till grundskola. Villkor för barns utveckling i åldrarna kring skolstarten. 1982.
60. Sages, Roger: Perceptual Determinants of Choice Behaviour. 1982.
61. Torper, Ulf: Tidsramar, tidsanvändning och kunskapsutveckling i den svenska grundskolan. 1982.
62. Adler, Erella: Mother-Image Perception in Normal and Disturbed Boys. 1982.
63. Bjerstedt, Åke: Fourteen Years of Educational and Psychological Research in Sweden 1982.
64. Nilsson, Alf: The Mechanisms of Defence Within a Development Frame of Reference.
65. Annerblom, Marie-Louise: Att förändra könsroller: Ett feministiskt perspektiv på diskussionen om könsroller på dagis. 1983.
66. Holmberg, Lena: Om en speciallärares vardag. Analys av en dagbok. 1983.
67. Skov, Poul: Værdinormer om skolen: Analyse af konfliktmuligheder og mulige udviklingslinjer i skolen fra empiriske undersøgelser. 1983.
68. Viborg, Gardar G.: Studies in the Development of Social-Behavior Understanding. 1984.
69. Carlsson, Gunborg: Teater för barn: Tre åldersgruppers upplevelser av professionell teater. 1984.
70. Welwert, Claes: Läsa eller lyssna? Redovisning av jämförande undersökningar gjorda åren 1890–1980 rörande inläring vid auditiv och visuell presentation samt ett försök till utvärdering av resultaten. 1984.
71. Klasson, Maj: Högskolebibliotek i förändring: Från autonoma bildningsinstitutioner till lokala serviceinrättningar med särskild hänsyn till bibliotek som betjänar förskollärarutbildningar. 1984.
72. Sjöberg, Marie: På bräcklig is: Studium av livsfilosofin hos några konstnärer, konstbeskådare och konstengagerade. 1984.
73. Andersson, Gunvor: Små barn på barnhem. 1984.